

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

I. SÜLEYMAN ŞAH DÖNEMİ
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

TANER DEMİR

140121007

TEZ DANIŞMANI

PROF DR. FAHAMEDDİN BAŞAR

2. TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUHARREM KESİK

İSTANBUL 2018

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

I. SÜLEYMAN ŞAH DÖNEMİ
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

TANER DEMİR

140121007

TEZ DANIŞMANI

PROF DR. FAHAMEDDİN BAŞAR

2. TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUHARREM KESİK

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih yüksek lisans programı 140121007 numaralı öğrencisi Taner Demir'in ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi" başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 21.06.2018 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fahameddin Başar

(Jüri Başkanı-Tez Danışmanı)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Muharrem Kesik

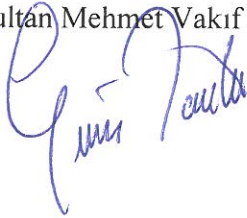
(Jüri Üyesi-2.Danışman)

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emine Tonta Ak

(Jüri Üyesi)

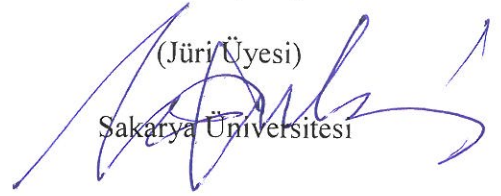
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Haşim Şahin

(Jüri Üyesi)

Sakarya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Kaytaz

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Taner DEMİR

İmza

I. SÜLEYMAN ŞAH DÖNEMİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ TARİHİ

ÖZET

Bu araştırma Süleyman Şah'ın, Anadolu'da ilk Müslüman-Türk devleti olan Türkiye Selçuklu Devletini kurmasına değin gerçekleştirdiği siyasî faaliyetleri, Bizans İmparatorluğu ile olan münasebetlerini ve Büyük Selçuklu Devleti'yle giriştiği mücadele üzerinedir. Araştırmanın ana hatlarını; Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci ve devletin ilk başkenti gibi ihtilâflı meselelerin izahı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda mezkûr meseleler, dönemin İslâm, Bizans, Ermeni ve Süryanî kaynaklarındaki mevcut bilgilerle önce kendi içlerinde ardından da modern dönem tarihçilerin eserleri ile karşılaştırma yapılarak te'lif edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Kutalmış, Süleyman Şah, Türkiye Selçuklu Devleti, İznik, Antakya, Halep, Kurzâhil Savaşı, Aynü Seylem Savaşı, Süleyman Şah Türbesi

HISTORY OF THE TURKEY SELJUK STATE IN THE PERIOD OF SULEYMAN SHAH I

ABSTRACT

This study involves Suleymān Shāh's political activities until establishing Turkey Seljuk State, the first Turcic-Muslim state in Anatolia; his relationship with the Byzantine Empire and his struggle with the Great Seljuks State. The baseline of this study is to explain Suleymān Shāh's arrival in Anatolia, the establishment process of the Turkey Seljuk State, and the first capital of the state. Thus, abovementioned questions were tried to be explained through the information taken from contemporary Muslim, Byzantine, Armenian and Syriac sources. Then, this information was compared with secondary sources.

Keywords: Ḳutalmish, Suleymān Shāh, The Turkey Seljuk State, Nicaea, Antioch, Aleppo, Kurzâhil Battle, Aynu Seylem Battle, The Tomb of Suleymān Shāh.

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da kurulan ilk Müslüman-Türk devleti olması sebebiyle tarihimizde önemi oldukça büyüktür. Ancak bu devletin kurucusu olan Süleyman Şah ile ilgili mevcut araştırmaların, onun sahip olduğu tarihî değerleriyle orantılı olduğu söylenemez. Bu konu ile ilgili en önemli çalışma Prof. Dr. Ali Sevim'in *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah* adlı eseridir. Bunun dışında Türkiye Selçuklu Devletiyle ilgili yegâne eser olan Prof. Dr. Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi* adlı eserinde de Süleyman Şah dönemi hakkında önemli bilgiler aktarılmaktadır. Bu eserlerin dışında müstakil olarak Süleyman Şah dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi detaylı olarak incelenmemiştir. İfade edilmelidir ki bahsi geçen eserler dışında bugüne kadar yapılan mezkûr döneme yönelik çalışmalar da yalnızca Süleyman Şah dönemiyle ilgili bazı meselelere odaklanılarak yazılmış olduğundan, mevcut eserlerde Süleyman Şah ve döneminin kısıtlı bir şekilde ifade edilmiş olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, literatürdeki bu eksikliği gidermek adına Prof. Dr. Fahmeddin Başar ve Prof. Dr. Muharrem Kesik'in teşvikiyle Süleyman Şah devri Türkiye Selçuklu Tarihi'ni detaylı olarak ve dönemin meselelerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak inceledik.

Çalışmanın Giriş bölümünde Süleyman Şah öncesi Anadolu'nun durumunu izah etmek adına, Süleyman Şah'ın gelişine kadar Türklerin Anadolu'ya yapmış olduğu akınlardan bahsederek adı geçen coğrafyanın Türkleşmesi sürecinde nasıl rol oynadıklarını incelemeye çalıştık. Birinci Bölümde, Süleyman Şah'ın nesebi ve babası Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Devleti ile olan ilişkisini inceleyerek Süleyman Şah'ın, Anadolu'ya geliş süreciyle ilgili olan ihtilaflara açıklık getirmeye gayret ettik. İkinci Bölümde, Süleyman Şah'ın Anadolu'daki faaliyetleri, Bizans ile olan ilişkileri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk siyasî antlaşması olan Drakon Suyu Antlaşması'nın önemini izah etmeye çalışılmıştır. Diğer yandan bu bölümde iki önemli meseleye daha değinilmiştir. Önce Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti ve kuruluş tarihi hakkındaki görüşleri inceleyerek mevcut farklılıklara açıklık getirmeye çalıştık. Ardından Süleyman Şah'ın emrindeki beylerin faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler vermeyi amaçladık. Üçüncü Bölümde, Süleyman Şah'ın Antakya seferinden bahsederek Büyük Selçuklu Devletiyle olan mücadelelerini ele aldık. Dördüncü

Bölümde ise Süleyman Şah'ın tarihî kişiliğinden ve Büyük Selçuklu Devleti'yle olan ilişkilerini oluşturan temel unsurları inceledik. Ardından hâlâ ihtilafli bir konu olan, Süleyman Şah'ın Osmanlılar'ın atası olarak gösterilmesine açıklık getirdik ve kendisine atfedilen türbenin tarihsel sürecinden bahsettik.

Araştırmamız süresince benden desteğini esirgemeyen, tez konusunun belirlenmesinde ve kaynaklar konusunda bana yardımcı olan ve yine bu süreçte yapmış olduğum hataları büyük bir sabırla düzelten tez danışmanlarım Prof. Dr. Fahameddin Başar'a ve Prof. Dr. Muharrem Kesik'e teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma boyunca istifade ettiğim İSAM Kütüphanesi'ne, çalışanlarına ve araştırmamızda kullandığımız Fransızca kaynakları çevirerek yardımcı olan Doktora öğrencisi Gassım İbrahim'e müteşekkirim.

Desteklerinden ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Nurettin Gemici, Ahmet Sefa Özkaya, Barış Can, Hasan Şahintürk, İsmet Burak Batır ve Şenol Bayram'a teşekkür ederim. Ayrıca araştırmamız boyunca maddi manevi desteklerini esirgemeyen babam Halil Demir'e ve annem Sebiha Demir'e ve yine her zaman yanımda olan sevgili eşim Semra Yıldırım Demir'e minnettarım.

Taner Demir

İstanbul/2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	x
KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	xii
A) ARAPÇA-FARŞÇA KAYNAKLAR.....	xii
B) BİZANS KAYNAKLARI.....	xxix
C) ERMENÎ-SÜRYANÎ KAYNAKLARI.....	xxxiv
D) ARAŞTIRMA ESERLERİ.....	xxxix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	25
I. SÜLEYMAN ŞAH'IN NESEBİ VE HAKKINDAKİ İLK BİLGİLER.....	25
A) SÜLEYMAN ŞAH'IN BABASI KUTALMIŞ BEY'İN FAALİYETLERİ.....	27
1. Kutalmış'ın Sultan Tuğrul Bey'e Karşı İsyanı.....	30
2. Kutalmış ile Alp Arslan Arasındaki Saltanat Mücadelesi (Aralık-1063).....	33
B) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞLERİNDEN ÖNCE SELÇUKLU AKINLARI.....	39
1. Alp Arslan'ın Kafkas ve Doğu Anadolu Akınları.....	39
2. Sultan Alp Arslan Döneminde Emîr ve Kumandanların Anadolu Akınları.....	42
3. Sultan Alp Arslan'ın Suriye Seferi (Mısır Seferi) ve Malazgirt Savaşı.....	48
C) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞLERİ (1072-1073).....	55
D) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ.....	63
1. Anadolu'da Bizans'ın Durumu.....	63
2. Kutalmışoğullarının Güney-Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri.....	69
İKİNCİ BÖLÜM.....	73
II.SÜLEYMAN ŞAH'IN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNİ KURMASI....	73
A) SÜLEYMAN ŞAH'IN BOTANEIATES İLE İTTİFAKI VE İZNIK'İN ELE GEÇİRİLMESİ.....	75

B) BİZANSTA TAHT MÜCADELESİ VE SÜLEYMAN ŞAH'IN ROLÜ.....	81
1. Emîr Porsuk'un Süleyman Şah Üzerine Seferi	81
2. Süleyman Şah ve Melissenos'un İttifakı	85
C) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ NEREDE VE HANGİ TARİHTE KURULDU ?.....	88
1. İlk Başkent Konya mı İznik mi?	89
2. Devletin Kuruluşu Hangi Tarihte Gerçekleşti?	91
a. 1073 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	91
b. 1075 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	95
c. 1077 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	96
d. 1078 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	98
e. 1080 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	100
f. 1081 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	101
g. 1092 Yılında Kurulduğu Görüşü.....	104
D) DRAKON SUYU ANTLAŞMASI VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İÇİN ÖNEMİ.....	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	110
III. SÜLEYMAN ŞAH'IN ANTAKYA SEFERİ VE ÖLÜMÜ	110
A) KİLİKYA SEFERİ (1082-1083).....	111
B) SÜLEYMAN ŞAH'IN ANTAKYA FETHİ (1084).....	112
C) KURZÂHİL SAVAŞI (1085).....	117
D) AYNÜ SEYLEM SAVAŞI (1086).....	122
E) SÜLEYMAN ŞAH'IN ÖLÜMÜ (1086).....	127
F) SÜLEYMAN ŞAH'A BAĞLI (TÂBİ') EMÎR VE KUMANDANLAR.....	130
1. Ebû'l-Kasım	130
2. Ebû'l-Gâzi Hasan	136
3. Emîr Karatekin	139
4. Dânişmend Gazi	141
G) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLE BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	148
1. Yabgulular Meselesinin Ortaya Çıkışı	148

2. Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Devleti İle İlişkileri.....	155
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	162
IV. KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH'IN TARİHİ KİŞİLİĞİ VE BIRAKTIĞI MİRAS.....	162
A) SÜLEYMAN ŞAH'IN KURDUĞU DEVLETE NE AD VERİLMELİ?.....	164
B) SÜLEYMAN ŞAH'IN FETİH POLİTİKASI.....	167
C) TÜRBE Sİ.....	172
1. Süleyman Şah'ın Osman Gazi'nin Atası Olduğu Görüşü.....	173
2. Süleyman Şah'a Atfedilen Türbenin Tarihsel Süreci.....	181
SONUÇ.....	192
KAYNAKÇA.....	199

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale/Adı geçen madde
a.g.t.	:	Adı geçen tez
a. mlf	:	Aynı müellif
b.	:	Bin
bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
d.	:	Doğum Tarihi
değ.	:	Değerlendiren
DİA	:	Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
h.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
İA	:	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
inc.	:	İnceleme
Krş.	:	Karşılaştırma
m.	:	Miladî
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	:	Milâttan Önce
n.	:	Not
nr.	:	Numara
nşr.	:	Neşreden

not. : Notlandırma
ö. : Ölüm Tarihi
s. : Sayfa
Sy. : Sayı
sad. : Sadeleştiren
seç. : Seçme
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDVY : Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları
trc. : Tercüme
TTK : Türk Tarih Kurumu
vd. : Ve devamı
yay. : Yayınlayan
yy. : Yüzyıl

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmamız süresince faydalandığımız kaynaklarda Süleyman Şah ile ilgili olarak geçen bilgileri bu bölümde değerlendirdik. Sadece eserdeki mevcut bilgilere değinmedik, bunun yanı sıra müelliflerin kısaca biyografilerine yer verdik. Bu çalışma klasik dönem müellifleriyle sınırlı tutulmayıp günümüz müelliflerini de kapsamaktadır. Böylelikle bizden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili incelemelerde bulunacak araştırmacılara kolaylık sağlaması amaçlanmıştır.

A. ARAPÇA–FARŞÇA KAYNAKLAR

1. Azîmî Tarihi/Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Azîmî et-Tenûhî (d. 483/1090-91 ö. 556/1160-61)

Selçuklular döneminde yaşayan Azîmî, h. 483 tarihinde Haleb şehrinde doğdu. Arapların Tenûh kabilesine mensup olan müellifin hayatı hakkında biyografi kitaplarında detaylı malumat bulunmamaktadır.¹ Azîmî'nin çağdaşı olan ve beraber Dımaşk'ta Fakih Nasrullah'dan hadis dersi almış olduğu arkadaşı İbn Asâkir, kayıtlarında ondan muallim olarak bahsetmektedir. Bu bilgi doğrultusunda Azîmî'nin medresede müderrislik yaptığı sonucuna ulaşılabılır. Ayrıca Azîmî dönemin ileri gelenleri hakkında şiir de kaleme almıştır.²

Azîmî elimize ulaşan *Tarih*'inden başka *el-Muvassal ale'l-asli'l-mavsil*, *Tarihu Haleb*, *Kitabü's-semre* adında üç eser daha kaleme almıştır. Haleb tarihçisi Kemalüddin İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi Tarihi Haleb* adlı eserinde Azîmî'nin *el-Muvassal ale'l-asli'l-mavsil*, eserinden geniş nakiller yapmıştır. İbnü'l-Adîm eserinde adı geçen kitabı İslâmî biyografilere ait bir tezkere olarak nitelemektedir.³ *Tarihu*

¹ Ali Sevim, "Azîmî", *DİA.*, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 330.

² Azîmî, *Azîmî tarihi : Selçuklularla ilgili bölümler (h. 430-538)*, yay. haz. Ali Sevim, s. IX-X.

³ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklu Tarihi)*, trc. not. ve açık. Ali Sevim, s. 135. Krş. Ali Sevim, *a.g.m.*, s. 331.

Haleb adındaki eseri hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte bir şehir tarihi olması muhtemeldir. Azîmî'nin böyle bir eseri olduğundan Ebu'l-Fezâil Muhammed ve Kâtip Çelebi bahsetmektedir.⁴ Müellifin *Tarih* adlı eserinde isminden bahsettiği *Kitabü's-semre* ile ilgili hiçbir bilgi mevcut değildir.⁵

Azîmî'nin Selçuklular tarihi ve çalışmamız için önemli eseri olan *Tarih*'i günümüze değin ulaşan tek eseridir. *Azîmî Tarihi* olarak adlandırılan eserin dünyadaki tek nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne bağlı Kara Mustafa Paşa Kütüphanesi'nde (Nr. 398) bulunmaktadır.⁶ Müellifin İmâdeddin Zengî adına kaleme aldığı bu eser Hz. Adem'den başlayarak Abbâsî Halifesi el-Muktefî-Liemrillâh (1136-1160) dönemine kadar gelen olayları kapsamaktadır.⁷ Azîmî eserinde olayları kronolojik sıra ile ele almıştır. Bunun yanı sıra müellif eserini h. 555/1160 yılına kadar devam ettirdiğini ifade etmektedir. Ancak elimizdeki nüshada olaylar h. 538/1143 tarihine kadar gelmektedir. Anlaşılmaktadır ki eserin 17 yıllık olayları kapsayan bölümü ya kayboldu ya da eserin nüshasını çıkaran kişinin eline geçmedi.⁸

Genel bir vekâyinâme olan eserin son bölümünde çalışmamız açısından önemli bilgiler mevcuttur. Eserde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci, Oğuzların Azerbaycan akınları, Hasankale Savaşı, Kutalmış'ın Kars şehrine yapmış olduğu akını, İbrahim Yınal'ın isyanları, Alp Arslan'ın Suriye seferi ve Malazgirt zaferi, Süleyman Şah'ın İznik'i ve Antakya'yı ele geçirmesi, Süleyman Şah'ın Haleb'i kuşatması ve Şerefüddeve Müslim ile tutuştuğu Kurzâhil Savaşı, ayrıca Süleyman Şah'ın Aynü Seylem mevkinde Tutuş ile mücadelesi ve ölümünden bahsetmektedir.⁹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreciyle ilgili olarak önemli bilgiler içeren eserin kaynaklarını *Kitabü'l-megâzî* (Kitabü't-tarih ve'l-megâzî ve'l-meb'as), *Tarihü'l-maârif* (Kitabü'l-maârif), *Uyûnü'l-ahbar* (Kitabu Uyûni'l-ahbar), *Kitabü'l-ahbâri'r-rusul ve'l-mülûk*, *Kitabü'l-vüzerâ ve'l-küttâb*, *Mürûcü'z-zeheb ve Meâdinü'l-*

⁴ Azîmî, **Azimi Tarihi**, s. XII; Adnan Sadık Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", **Belleten**, C. 14, Sy. 53, TTK, Ankara 1950, s. 89-90.

⁵ Sevim, "Azîmî", s. 331.

⁶ Erzi, **a.g.m.**, s. 89.

⁷ Ayşe Dudu Kuşçu, Cihat Güler, Mehmet Özer, Mehmet Öztemel, **Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken**, ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017, s. 31.

⁸ Azîmî, **a.g.e.**, s. XIII.

⁹ Azîmî, **a.g.e.**, s. XXV. Krş. Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 32.

cevâhir, Zâdü'l-müsâfir, Tarihi'd-Deyrânî, Zeylü'l Ferganî, Zeylü'l-Harranî, Zeylü Tarihi Dimaşk, Belegatü'l-müsta'cel gibi vekâyînamelerden oluşmaktadır.¹⁰ Birçok kaynaktan yararlanan eser buna karşılık *Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb*'in özetini mahiyetindeki *Zübdetü'l-haleb min Tarihi Haleb, İkdü'l-cuman fî Tarihi ehli-z-zeman, Nüzhetü'l-emân fî Tarihi'l-İslâm, Tarihi'd-düvel ve'l-mülûk* gibi eserler kaynak olarak kullanılmıştır.¹¹ Azîmî'nin *Tarih* adındaki eseri üzerine bugüne kadar birkaç çalışma yapılmıştır. Mükrimin Halil Yinanç, 20-25 Eylül 1937 yılında İstanbul'da düzenlenen II. Türk Tarih Kongresi'nde Azîmî ile ilgili bir bildiri sunmuştur.¹² Bu bildiride Mükrimin Halil Yinanç, Azîmî'nin çağdaşı olan tarihçilerin bir kısmının hadîs yöntemine göre bir kısmının ise vekâyîname, hatırat ve özel konuları ele alan eserler neşrettiklerini belirterek Azîmî'nin kronolojik esaslı vekâyîname yazar müelliflerden olduğunu ifade eder.¹³ Eser hakkında bir diğer çalışma ise 1938 tarihinde Claude Cahen tarafından yapılmıştır. Cahen eserin h.455-538/m.1063-1144 tarihlerini kapsayan bölümlerini neşretmiştir.¹⁴ Ancak Ali Sevim, Cahen'in bu neşrinde Arap dil kurallarına uymadığını ve çoğu yerde mevcut nüshaya göre eksikliklerinin olduğunu belirterek birçok yanlışlıkların bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Son olarak bu eser hakkında Ali Sevim çalışma yapmış ve eserin Selçuklu ile ilgili bölümlerini Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca müellif ve eseri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Sevim'in bu çalışması 1988 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

2. Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye/Sadreddîn Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsir el-Hüseynî

Selçuklu tarihinin önemli kaynaklarından olan *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*'nin müellifinin el-Hüseynî olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Eserin müellife isnad edilmesinin sebebi iki yerde Sadreddîn Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsir el-Hüseynî adının geçmesidir.¹⁶ Müellifin doğum tarihi kesin olmamakla birlikte

¹⁰ Azîmî'nin eserinde kullandığı kaynaklar hakkında detaylı bilgi için; bkz. Azîmî, **Azimi tarihi**, s. XIX-XXI, XIX d. 29, 30, 31.

¹¹ Azîmî, **a.g.e.**, s. XXIII, XXIV.

¹² Mükrimin Halil Yinanç, "On ikinci asır tarihçileri ve Muhammed b. Ali el-Azimî", **II. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK, Ankara 1943, s. 673-690.

¹³ Azîmî, **a.g.e.**, s. XIII; Yinanç, **a.g.m.**, s. 678.

¹⁴ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 32.

¹⁵ Azîmî, **a.g.e.**, s. XIV.

¹⁶ Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 32.

doğduğu zamanda, Bağdat'ta bulunan halifeyi el-Nâsır Li-dinillâh¹⁷ olarak zikretmesi sebebiyle hicri altıncı yüzyıl sonları veya yedinci yüzyıl başları olduğu tahmin edilmektedir.¹⁸

Eserin üç kaynaktan meydana geldiği belirtilmektedir ki ilk kısmını oluşturan kaynak ise altıncı yüzyıl ortalarında yazılmış olan *Zübdetü't-Tevârih*'dir.¹⁹ Adı geçen ilk kaynak Selçukluların nesebinden başlayarak Sultan Melikşah dönemine kadar meydana gelen olayları ele almaktadır. İkinci kaynak ise müellifinin İmadeddin el-Kâtib el-İsfahanî olduğu *Nusratü'l-Fetre*'dir.²⁰ Bu eser Sultan Melikşah'ın tahta çıkışından 1152 senesine kadar yaşanan olaylardan bahsetmektedir.²¹ Üçüncü ve son kaynak ise Irak Selçuklu Sultanı III. Tuğrul'un ölümüne kadar yani 1194 yılına kadar olan olayları ele almaktadır. Büyük ihtimalle de esere verilen *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* adı bu kaynağın müellifi tarafından konulmuştur.²² Eserde Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Anadolu'ya gönderdiği ve adı geçen emîrin Bizans İmparatoru'ndan hem kendisi için hem de Melikşah için haraç aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca yine aynı sahifede Sultan Melikşah'ın İstanbul üzerine harekete geçerek Bizans İmparatorundan 1 milyon dinar aldığı, Konya, Aksaray ve Kayseri'yi fethettiği ve ardından Antakya'yı da ele geçirerek buraların yönetimini Süleyman Şah'a bıraktığı belirtilmektedir.²³ Eserde çalışmamızı ilgilendiren bu ifadelerin tarihi gerçekliklere uymadığı aşikârdır. Bu eserin Arapça metni Muhammed İkbâl tarafından 1933 tarihinde yayımlandı. Eserin Türkçe tercümesi ise Necati Lügâl tarafından Muhammed İkbâl'in neşrettiği Arapça metin esas alınarak yapıldı ve 1943 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından neşredildi.²⁴

¹⁷ el-Nâsır Li-dinillâh, Bağdat'da halife olarak h. 575-622 tarihleri arasında hüküm sürmüştür; bkz. Angelika Hartmann, "Nâsır-Lidînillah", **DİA.**, C. 32, TDVY, İstanbul 2006, s. 399; Fatih Güzel, "Irak Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Rolü", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, Sy. 6, Çankırı 2015, s. 81.

¹⁸ Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsır el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, trc. Necati Lügâl, TTK., Ankara 1943, s. VII-IX.

¹⁹ el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. XI.

²⁰ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 32.

²¹ Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahânî", **DİA.**, C. 22, TDVY., İstanbul 2000, s. 175; Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 32.

²² Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 32.

²³ el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. 49.

²⁴ el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. VII-XIII; Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 32.

3. el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem (Kitabü'l-Muntazam ve Mültakatü'l-Multazam Ahbâri'l-Mülûk ve'l Ümem)/Ebü'l-Ferec Abdurrahman bin Ali (510-597/1116-1201)

Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanan Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali h. 510/1116 yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Dedesi Câfer b. Abdullah el-Cevzî'nin adından dolayı müellif İbnü'l-Cevzî sanı ile meşhurdur. Zengin bir ailenin çocuğu olan müellif iyi bir tahsile sahiptir. O, seksenden fazla âlimden ders aldı ve 1132 yılında hocası İbnü'z-Zâgunî'nin ölümü üzerine onun yerine Mansûr Camii'nde vaaz vermeye başladı.²⁵ Müellif, Hanbelî mezhebine mensup olmasına karşın sert fikirlere ve davranışlara sahip değildi. Devlet ricali ile iyi ilişkileri bulunan İbnü'l Cevzî'nin, dönemin halifesi el-Nâsır Li-dinillâh'ın, Şifî olan ve Hanbelilere karşı iyi niyet beslemeyen İbnü'l-Kassâb'ı vezîr olarak görevlendirmesi üzerine sahip olduğu ilişkiler bozuldu ve netice itibariyle çeşitli suçlamalara maruz kaldı. Ceza olarak kendisi 1194 yılında Vâsıt'a sürgün edildi. İbnü'l-Cevzî burada beş yıl kaldı ve bu süre boyunca bazı kitapları yakılarak yok edildi. Müellif bu sürgün hayatından oğlu Ebû Muhammed Yûsuf'un, verdiği vaazların halifenin annesini etkilemesi sayesinde kurtuldu. En nihayetinde İbnü'l-Cevzî'nin cezası kaldırıldı ve 12 Ramazan 597 (16 Haziran 1201) tarihindeki vefatına kadar Bağdat'ta yaşadı.²⁶

Müellifin biyografisi, tarih, hadis, tefsir ve akaid alanlarında birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden bir kısmı günümüze kadar ulaşmış ve basılmıştır. Çalışmada kullandığımız *el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem* adlı eseri umûmî bir eser olma özelliğini taşımaktadır. Dünyanın yaratılışından başlayan eser h. 574/1179 yılına kadar gelen olayları konu edinmektedir. Eserin bir diğer özelliği ise kronolojik sırayla verdiği olayların ardından o yıl vefat eden şahsiyetler hakkında biyografî türünde bilgiler de vermesidir.²⁷ Kaynak, Selçuklu Devleti'nin kuruluş

²⁵ Yusuf Şevki Yavuz, Casim Avcı, "İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec", **DİA.**, C.20, TDVY, İstanbul 1999, s. 543.

²⁶ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, **El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (h. 430-485/1038-1092)**, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, s. 1-2. Krş. Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul 1998, s. 122; Yavuz, Avcı, **a.g.m.**, s. 543.

²⁷ Yavuz, Avcı, **a.g.m.**, s. 545.

süreci, Sultan Alp Arslan'ın tahta çıkışı ve Malazgirt zaferi başta olmak üzere, Kavurd Bey'in Sultan Melikşah'a karşı giriştiği saltanat mücadelesi ve Selçuklu tarihi hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ancak eserin Selçuklularla ilgili bölümünün tercümesinde Süleyman Şah'dan bahsedilmemekle birlikte babası Kutalmış'ın İbrahim Yinal ile birlikte Bizans'a karşı akınlarda bulunduğu bilgisi yer almaktadır.²⁸ Eserin h.257-574/m.871-1179 yılları arasını kapsayan bölümü bir heyet tarafından 1938-1940 yıllarında Haydarâbâd'da yayımlandı. Eser tam olarak ilk kez 1992-1995 yılları arasında Beyrut'ta Muhammed Abdülkâdir Atâ ve Mustafa Abdülkâdir Atâ tarafından neşredilmiş ve İbrâhim Şemseddin'in hazırlamış olduğu indeks de eklenmiştir. Bir diğer neşri ise Süheyl Zekkâr tarafından 1995 yılında Beyrut'ta yapılmıştır ve 1996 yılında da eser için üç ciltten oluşan bir indeks hazırlamıştır. Ali Sevim ise Muhammed Abdülkâdir Atâ ve Mustafa Abdülkâdir Atâ'nın neşrini esas alarak eserin Selçuklular ile ilgili kısmı tercüme etmiştir. Bu tercüme 2014 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından *el-Muntazam fî târihi'l-ümem'de Selçuklular* adıyla yayımlanmıştır.²⁹

4. el-Kâmil fi't-târih/Ebu'l Hasan İzzeddin Ali bin Muhammed İbnü'l-Esîr (h. 555-630/1160-1233)

İbnü'l-Esîr, h. 555 (12 Mayıs 1160) senesinde Cizre'de doğdu. Lakabı olan İbnü'l-Esîr ismini babasının Esîrüddin lakabını kullanması sebebiyle almıştır.³⁰ Musul'da yetişen İbnü'l-Esîr, adı geçen şehirde ve Bağdat'da birçok âlimden dil, hadis, edebiyat, tarih okuyarak eğitim aldı. O, Bağdat'da eğitimini tamamlamasının ardından tekrar Musul'a döndü. Ancak 1188 yılında Selâhaddîn Eyyûbî'nin Kudüs'ü elde etmesinden sonra Dımaşk'a gitti. O, bir süre Halep ve Dımaşk'daki âlimlerden eğitim aldı ve Hittin Savaşı'nın gerçekleştiği alanı gezdi.³¹ Müellif, aynı yıl içerisinde Antakya seferine tarihçi olarak katıldı. O, bu görevin ardından yetiştiği şehir olan Musul'a döndü ve hayatını ölene kadar Atabeg Bedreddin Lü'lü'nün himayesinde

²⁸ İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fî Târihi'l-Ümem*, s. 11.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 3; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 122; Yavuz, Avcı, "İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec", s. 545; Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 33.

³⁰ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", *DİA.*, C. 21, TDVY, İstanbul 2000, s. 26.

³¹ Şeşen, *a.g.e.*, s. 137-138.

geçirdi.³² İbnü'l-Esîr, 1207'de hac vazifesini ifâ etti, 1229 yılında ise Haleb'e gitti. O, 1230'da ise Dımaşk'a gitti burada Müsnidüşşâm Kâsım b. Sasrâ ve Zeynülümenâ b. Asâkir'den semâ usulü³³ yanında hadis dersleri aldı. İbnü'l-Esîr h. 630/m.1233 yılında vefat etti.³⁴

Müellifin günümüze ulaşan *el-Kâmil fi't-târih, et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye, Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe* adında üç eseri bulunmaktadır. İbnü'l-Esîr'i üne kavuşturan eseri *el-Kâmil fi't-târih* adındaki 10 ciltten oluşan büyük islâm tarihi eseridir. Eser dünyanın yaratılışından h.628/m.1230 yılının sonuna kadar meydana gelen olayları ele almaktadır. Müellif h.302/m.914-915 yılına kadar vuku bulan olaylarda kaynak olarak Taberî'nin *Tarih el-rusul ve'l-mulûk* adlı eserini kullanmıştır. Ancak o bu eseri kullanırken olayları olduğu gibi aktarmayıp dönemin diğer kaynakları ile de karşılaştırmıştır. Eser, Türk tarihi açısından da önemli bir kaynaktır. Çalışmanın son üç cildi neredeyse Türk tarihini kapsamaktadır. Bu üç ciltte Gazneliler, Selçuklular, Haçlı Seferleri ve Musul Atabegleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.³⁵ Eser ilk olarak Tornberg tarafından 1851-1876 yıllarında Paris'te son cildi indeks olmak üzere 13 cilt halinde neşredilmiştir. Tornberg'in bu neşri tashih edilerek 1965-1966 yıllarından itibaren Beyrut'ta yeni baskıları yayımlanmaktadır. Bu baskısı esas alınarak eser Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, Yunus Apaydın, Zülfikar Tüccar, M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçeye çevrilmiştir.³⁶

el-Kâmil fi't-târih bizim çalışmamız açısından da çok önemlidir. Eserin 9. cildinde Selçuklu ailesinin nesebinden, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecinden, Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Alp Arslan'ın faaliyetlerinden bahsedilmektedir.³⁷ Eserin 10. cildinde ise Çağrı Bey'in vefatından ve oğullarından, Sultan Alp Arslan'ın hükümdar olmasından, Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'a karşı

³² Özaydın, **a.g.m.**, s. 26.

³³ Bir hadisi hocadan işiterek öğrenmedir. Birçok âlim hadisin bu usul ile öğrenmenin daha güvenilir olduğu görüşündedir; bkz. Abdullah Aydın, "Semâ", **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 457.

³⁴ Özaydın, "İbnü'l-Esîr, İzzeddin", s. 26; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 138.

³⁵ Şeşen, **a.g.e.**, s. 138-139; Özaydın, **a.g.m.**, s. 26-27.

³⁶ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 34; Şeşen, **a.g.e.**, s. 138-139; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, trc. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın v.d., 12 Cilt, Bahar Yay., İstanbul 1985-1987.

³⁷ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, trc. Abdülkerim Özaydın, C. 9, s. 349, 361-370, 379, 385, 388-390, 408-411, 422, 427, 450, 454-455, 474-480.

giriştiği saltanat mücadelesinden, Malazgirt Savaşı'ndan, Sultan Alp Arslan'ın ölümü ve Melihşah'ın tahta çıkışından, Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethetmesinden, onun Şerefüddeve Müslim ile giriştiği mücadeleden ve ardından Tutuş ile Aynü Seylem mevkiinde giriştiği savaş sonucunda ölümünden bahsedilmektedir.³⁸ Müellif, Süleyman Şah'ın faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir.

5. Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân/Şemsüddin Ebû'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah Sıbt İbnü'l-Cevzî (582-654/1186-1257)

Müellif, h. 582/1186 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Babası Abbasî Vezîri İbn Hübeyre'nin azadlısı olan Türk kökenli Kızıoğlu, annesi ise Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin kızı Rabia'dır. Sıbt İbnü'l-Cevzî dedesi tarafından yetiştirildi. Dedesinin vefatının ardından Dımaşk'a ziyaret amacıyla giden müellif, buraya yerleşti. O, Dımaşk'ta birçok âlimden dersler aldı ve bu sayede Eyyübî hükümdarı Melikü'l-Muazzam Şerefüddîn İsâ'nın (1180-1227) dikkatini çekerek takdirini kazandı. Bunun sonucunda müellif, Dımaşk'taki birçok medresede ders verdi. Sıbt İbnü'l-Cevzî aynı zamanda h.607/m.1210-1211 yılında Haçlılara karşı zaferle sonuçlanan Nablus harekâtına da katılmıştır. O, bu harekâtın ardından yaşantısını genellikle Dımaşk'ta sürdürdü ve 21 Zilkade 654/9 Ekim 1257 tarihinde bir süre önce yakalandığı bağırsak iltihabı sebebiyle vefat etmiştir.³⁹

Müellifin bizim çalışmamızı ilgilendiren *Mir'âtü'z-zamân fî Tarîhi'l-â'yân* adlı Arapça eseri dünyanın yaratılışından başlayarak h. 654/1257 yılına kadar meydana gelen olayları içermektedir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, eserini meydana getirirken birçok kaynaktan nakiller yapmıştır. Özellikle h. 447-470/1055-1079 yıllarında meydana gelen olayları ele alırken Garsünnime'nin *Uyûnü't-tevârih* adlı eserinden çokça nakillerde bulunmuştur. Onun bu eserden nakillerde bulunması Selçuklu tarihi açısından oldukça önemlidir. Nitekim Sıbt İbnü'l-Cevzî, adı geçen eserden nakiller yapan tek müelliftir. Eserin önemli bir diğer kısmı ise doğal olarak müellifin yaşadığı döneme ait olan h.600-654/1203-1256 yıllarını kapsayan olayların anlatıldığı kısımdır.

³⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)*, trc. Abdülkerim Özyayın, C. 10, s. 26, 41-43, 48-52, 58-59, 70-74, 78-81, 128-129, 135-136.

³⁹ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 144; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân'da Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 1-2.

Eserin bu kısmında müellif kendi gözlemleri ve dönemin arşiv vesikalarından yararlanarak Eyyûbîler tarihiyle ilgili olaylar hakkında bilgi vermektedir.⁴⁰ Eser çalışmamız için önemli bir kaynaktır. Müellif, Kutalmış'ın Sultan Tuğrul Bey'e karşı isyanından ve Sultan Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesinden de detaylı olarak bahsetmektedir. Ayrıca Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya geldiklerinde Atsız'a karşı Şöklü ile yapmış oldukları ittifakın nasıl kurulduğundan ve kurulan bu ittifakın nasıl neticelendiği hususunda bilgi verir. Müellif, Tarsus'un Süleyman Şah tarafından fethedilmesinden ve onun Trablus kadısına haber göndererek Tarsus'a görevlendirilmek üzere bir kadı ve bir hatip istediği bilgisini kaydeder. Eserin ilerleyen sayfalarında Süleyman Şah'dan Antakya'nın fethi dolayısıyla yeniden söz edilmektedir. Süleyman Şah'ın mezkûr şehri elde etmesinin ardından Şerefüddeve Müslim ile mücadelesini detaylı olarak anlatır. Eserde Süleyman Şah'ın Tutuş'a karşı Aynü Seylem adlı mevkîde gerçekleştirdiği muharebeden ve ölümü hakkında da kayıt vardır.⁴¹

Eserin İstanbul ve diğer Avrupa, Asya ülkelerinde birçok nüshası mevcuttur. Eserin aslının 30 ciltten fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kutbüddin el-Yûnînî (ö. 726/1326)⁴² tarafından *Mir'âtü'z-zamân fi Tarihi'l-âyân*'in bazı kısımları atılarak 21 cilt halinde yeni bir redaksiyonu yapılmış ve dört ciltten oluşan bir zeyl yazılmıştır.⁴³ Bu zeyl h.654-711/m.1256-1312 yıllarını kapsamaktadır.⁴⁴ Kutbüddin'in bu zeylinden başka kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen bir zeyl daha mevcuttur. Eserin faksimile baskısı 1907 tarihinde Chicago'da James Richard Jewett tarafından yayımlanmıştır. Eserin h.495-654 yıllarını kapsayan kısmı edisyon kritiği yapılmadan 1951 yılında Haydarabad'ta basılmıştır. Ardından birinci cildi İhsan Abbas tarafından edisyon kritiği yapılarak Kahire'de 1985 yılında basılmıştır.⁴⁵ Çalışmamız sırasında

⁴⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s. 2-3; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 144-145; Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 35.

⁴¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, s. 91, 115, 128-129, 201-202, 205, 249, 261, 263, 267-272, 274, 277.

⁴² Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Yûnînî, Kutbüddin", *DİA*, C. 43, TDVY, İstanbul 2013, s. 596.

⁴³ Şeşen, *a.g.e.*, s. 144.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için; bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşcı, *a.g.m.*, s. 596.

⁴⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s. 4; Şeşen, *a.g.e.*, s. 144-145; Kuşçu vd., *a.g.e.*, s. 35.

yararlandığımız eserin Selçuklular ile ilgili kısımların Türkçe tercümesi ise Ali Sevim tarafından yapılmış ve 1968 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.⁴⁶

6. Buğyetü't-taleb fî târîhi Haleb– Zubdetü'l-Haleb min târîh-i Haleb / İbnü'l-Adîm (h. 588-660/1192-1262)

İbnü'l-Adîm lakabıyla bilinen Arap Ukaylî kabilesine mensup Kemalüddin Ebû'l-Kasım Ömer b. Ahmed 5 Aralık 1192 tarihinde Haleb şehrinde doğmuştur. Müellifin İbnü'l-Adîm lakabıyla bilinmesinin sebebi dokuzuncu yüzyılda Basra'dan doğduğu şehre göç eden atalarından şair ve kadı olan Ebü'l-Fazl Hibetullah b. Ahmed'in servet sahibi biri olmasına rağmen şiirlerinde daima yokluğu dile getirmesi ve zamandan şikâyet etmesi gösterilmektedir. İbnü'l-Adîm'in babası hazine başkanı ve Haleb kadısı Ebü'l-Hasan Ahmed'dir. Eğitim hayatına babası ve amcası Ebû Gânim Muhammed'den aldığı derslerle başlayan müellif, Haleb'teki âlimlerden dersler aldıktan sonra Dımaşk ve Bağdat'ta da birçok âlimden dersler aldı.⁴⁷ İbnü'l-Adîm, döneminin meşhur âlimleri arasına girmeyi başardığı gibi hat dersleri de alarak önde gelen hattatlardan olmayı da başardı. Müellif, adının duyulmasıyla birlikte Haleb Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir Gâzî tarafından çeşitli medreselere müderris olarak tayin edildi ve birçok camide vaaz verdikten sonra Haleb kadılığına getirildi. İbnü'l-Adîm, devlet yöneticileri ile olan iyi ilişkilerini devam ettirdi ve Sultan el-Melikü'l-Azîz'in (1216-1237) itimadını kazanarak vezîr oldu. Onun vezîrlük görevi II. el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf (1237-1260) döneminde de devam etti. Müellif görevi süresince makamının getirmiş olduğu yükümlülükler sebebiyle Dımaşk, Antep, Kayseri, Hama, Humus, Kahire ve Bağdat'a seyahatler yaptı ve verilen görevleri başarılı bir şekilde ifâ etti. İlhanlı hükümdarı Hülâgü'nün h. Safer 658/Ocak 1260 yılında Haleb'i ele geçirmesinin ardından İbnü'l-Adîm'e Suriye, Musul ve el-Cezîre'nin başkadılığına ve evkaf nazırlığına tayin edildiğini belirterek adı geçen şehire çağırdı. Fakat müellif bu görevleri kabul etmedi. O, Haleb'e Memlük Hükümdarı Seyfeddin Kutuz'un Moğolları Aynicâlût'ta h. Şevval 658/Eylül 1260 yılında mağlup etmesi ve bunun sonucunda Moğolların Suriye bölgesinden

⁴⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân'da Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

⁴⁷ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm", *DİA*, C. 20, TDVY, İstanbul 1999, s. 478.

çekilmesiyle geri döndü. İbnü'l-Adîm Haleb şehrine geldiğinde buranın Moğollar tarafından tahribata maruz kaldığını gördü. O, bu duruma üzülen Haleb'de yaşayamayacağını anladı ve Kahire'ye döndü. Müellif, Kahire'de 12 Nisan 1262 tarihinde vefat etti.⁴⁸

Müellifin birçok eseri mevcuttur. Bizim çalışmamız için kullandığımız *Buğyetü't-taleb fî Tarihi Haleb* eserlerinden birtanesidir. Eser, dönemin tarih yazıcılığına uygun olarak bölgesel ve biyografi türüne uygun olarak kaleme alınmıştır. Eserin konusunu Haleb tarihi, coğrafyası ve bu şehrin meşhur şahsiyetlerinin biyografileridir. Eserin hangi tarihte yazıldığı ile ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte müellifin 1242-1243 yılında yazdığı *el-İnsaf ve't-taharrî* adlı eserinde Haleb tarihi hakkında bir kitap yazdığından söz etmektedir. Böylelikle *Buğyetü't-taleb fî Tarihi Haleb*'in 1242-1243 yılından önce yazıldığı söylenebilir.⁴⁹ Çalışmamız için yararlandığımız eserde Süleyman Şah'ın Vezîri Hasan b. Tahir'inde kısa bir biyografisi yer almaktadır. Ayrıca eserde Sultan Alp Arslan'ın da geniş bir biyografisine yer verilmiştir.⁵⁰ Eserin Fuat Sezgin tarafından Frankfurt'ta 1986 yılında fotoğraf baskısı ve eserin matbaa baskısı ise Beyrut'ta Dâr el-Fikr tarafından yapılmıştır. Eserin Selçuklu devlet adamlarıyla ilgili kısmı Ali Sevim tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Türk Tarih Kurumu tarafından 1976 yılında yayımlanmıştır.⁵¹

İbnü'l-Adîm'in çalışmamızda faydalandığımız bir diğer eseri *Zubdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*'dir. Eser, *Buğyetü't-taleb fî Tarihi Haleb*'in muhtasarıdır ve meydana gelen olaylar kronolojik olarak h.641/1243 tarihine kadar anlatılmaktadır. Eser, Suriye, Irak, Mısır ve Haleb şehirleriyle buralarda yaşayan tanınmış kişilerin, ailelerin ve hânedanların hakkında bilgi verir.⁵² Çalışmamız için faydalandığımız eser özellikle Süleyman Şah'ın Antakya fethi, Kuzey Suriye'deki faaliyetleri, Kurzâhil ve

⁴⁸ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 146; Sevim, "İbnü'l-Adîm", s. 478; Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 155-156.

⁴⁹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*, s. X-XI.

⁵⁰ İbnü'l-Adîm, *a.g.e.*, s. 10-25, 35.

⁵¹ İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklu Tarihi)*, trc. not. ve açık. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982; Şeşen, *a.g.e.*, s. 146-147.

⁵² Sevim, *a.g.m.*, s. 478-479.

Aynü Seylem savaşlarıyla ilgili detaylı bilgiler vermektedir.⁵³ Eser ilk olarak Sâmî Dehhân tarafından 1951-1968 yıllarında Fransızcaya tercüme edilmiştir ve Dımaşk'ta Fransız Enstitüsü'nden üç cilt olarak yayımlanmıştır. Ali Sevim eserin Selçuklular ile ilgili kısımlarını tercüme etmiş ve ilk olarak *Belgeler* adlı dergide yayımlanmıştır.⁵⁴ Ardından Ali Sevim'in bu tercümesi kitap formatında düzenlenerek ayrı basımı yapılmıştır.⁵⁵

7. el-Bidâye ve'n-Nihâye/Ebü'l-Fidâ İmâdeddin İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (h.701-774/1302-1373)

Müellif h.701/1301-1302 yılında Busrâ'nın Müceydilülkarye Köyü'nde doğmuştur. Bir rivayete göre ise onun doğum yılı h.700/1300-1301'dir.⁵⁶ İbn Kesîr üç yaşına geldiği vakit fakih, hatip, şair ve edip olan babasını kaybettiğini söylemektedir. Babasının vefatının ardından müellif h. 707/1307-1308 yılında ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç etti.⁵⁷ O adı geçen şehirde Burhaneddin el-Fezârî, İbn Teymiyye, el-Mizzî, el-Zehabî gibi birçok âlimden ders aldı. Hocalarından olan el-Mizzî'nin kızı Zeynep ile evlenen İbn Kesîr, eğitim hayatını tamamlamasıyla birlikte h. 736/1335 yılında Dımaşk Necîbiye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Hocası İmâm Zehebî'nin h. 748/1347 yılında vefatıyla birlikte Dımaşk Ümmü's-Salih Medresesi'nde müderrislik ve Dımaşk Tenkiziye Daru'l-Hadis ve'l-Kur'ân Medresesi'nde bir süre başmüderris olarak görev almıştır. Müellif, h. 756/1355 yılında ise Takıyyuddîn es-Subkî'nin vefat etmesiyle Dımaşk Eşrefiye Dâru'l-Hadîsi'nde başmüderris olarak göreve başlamıştır. Emevi Camii'nde h. 767/1366 yılında tefsir derslerine başlayan İbn Kesîr, h. 774/1373 yılında 74 yaşındayken vefat etmiştir ve

⁵³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb'de Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, s. 51-62.

⁵⁴ Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)*, C. 21, Sy. 25, TTK., Ankara 2000, s. 1-84.

⁵⁵ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb'de Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, TTK., Ankara 2014.

⁵⁶ Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ", *DİA*, C. 20, TDVY, İstanbul 1999, s. 132.

⁵⁷ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 196; Özaydın, *a.g.m.*, s. 132; Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 42.

vasiyeti doğrultusunda hocası İbn Teymiyye'nin Sûfiyye Kabristan'ında bulunan mezarının yanına defnolunmuştur.⁵⁸

İbn Kesîr tarih, tefsir, hadis, fıkıh gibi birçok alanda eserler yazmıştır. Müellifin tarih alanındaki önemli eseri *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'dir. Umûmî bir tarih ve biyografi kitabı olan eser 15 ciltten meydana gelmektedir ve dünyanın yaratılışından h.767/1365 tarihine kadar meydana gelen olayları kronolojik sırayla ele almaktadır. Eser dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci Bölüm'de ruhevi varlıkların yaratılışından bahsedilmektedir. İkinci Bölüm'de Hz. Adem'in yaratılışından itibaren insanlık tarihi ve diğer peygamberlerden ve onların ümmetlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü Bölüm'de Hz. Muhammed'in doğumundan vefatına kadar hayatı ve faaliyetleri anlatılmaktadır. Dördüncü Kısım'da, dört büyük halife dönemi, Emevîler, Abbasîler, Selçuklular ve Moğollardan bahsedilmektedir. Eser Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devleti için önem arz etmektedir. Fakat çalışmamız açısından değerlendirdiğimizde Kutalmış ve Süleyman Şah'ın faaliyetleri hakkında verdiği bilgiler oldukça kısıtlıdır.⁵⁹

Müellifin oğlu Ebu'l-Bekâ Muhammed b. İsmail b. Ömer b. Kesîr (h.803/1400), yaşadığı dönemin olaylarını ve vefat eden kişilerin biyografisini yazarak *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'ye bir ciltlik bir zeyl yapmıştır. İbn Kesîr'in oğlunun bu zeylinden başka Şihâbuddîn İbn Hıccî de (h.816/1413) h. 741-815/1341-1412 yılları olaylarını kapsayan *Iberu'l-epsâr ve haberu'l-emsâr* adında bir zeyl yapmıştır. İbn Hıccî'nin ardından Takıyyuddîn İbn Kâdî Şuhbe ed-Dımaşkî (h. 851/1447) tarafından da kendi döneminde meydana gelen olayları kapsayan bir zeyl yapılmıştır. Ancak bahsettiğimiz bu iki zeyl de hâlihazırda kayıptır. Eser, Osmanlı müelliflerinden olan Mahmûd b. Mahmûd Dilşâd eş-Şirvânî tarafından *Tercemetu'l-Bidâye ve 'n-Nihâye* adıyla Türkçeye tercüme edilerek II.Murad'a takdim edildi.⁶⁰ Eser günümüz

⁵⁸ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 42; Kadir Paksoy, "İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki yeri", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 1999, s. 40, 45-46.

⁵⁹ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 42-43; Paksoy, "İbn Kesîr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmindeki Yeri", s. 80-81.

⁶⁰ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 197; Paksoy, **a.g.m.**, s. 81.

Türkçesine ise Mehmet Keskin tarafından 14 cilt halinde tercüme edildi ve bir ciltlik indeks de yayımlandı.⁶¹

8. Camiü't-Tevârih/Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedâni (h.646-718/1248-1318)

Müellif, Hemedan'da⁶² dünyaya geldi. Onun doğum yılı ile ilgili olarak h. 645/1247, h. 646/1248, h.648/1250 tarihleri verilir.⁶³ Hekimlik mesleği ile uğraşan bir Yahudi ailenin çocuğu olan Reşîdüddîn'in otuzlu yaşlarda Müslüman olduğu rivayet edilmektedir. Aile mesleği olan hekimlikle uğraşan müellif, bu sayede İlhanlılar sarayında görev almaya başladı. Birçok dil bilen Reşîdüddîn, Gazan Han'ın dikkatini çekmiş ve h. 697/1298 yılında vezîr olarak görevlendirilmiştir.⁶⁴ Müellif, Gazan Han'ın birinci (h. 699/1300) ve üçüncü (h. 702/1303) Suriye seferlerine katılmıştır.⁶⁵ Gazan Han döneminde birçok olayda aktif rol alan Reşîdüddîn, Gazan Han'ın vefatıyla yerine geçen Sultan Olcaytu döneminde de faal görevlerde yer almıştır. Ancak Sultan Olcaytu'nun ölümünün ardından yerine geçen Ebû Said Bahadır döneminde müellifin Sultan Olcaytu'nun zehirlenmesi işine karıştığı iddia edildi. Reşîdüddîn ve sultanı zehirlediği iddia edilen oğlu İzzeddin İbrâhim ile birlikte kurulan mahkemenin neticesinde Ehber yakınlarında h. 17 Cemâziyelevvel 718/ 17 Temmuz 1318 tarihinde idam edildi.⁶⁶

Müellifin ünlü tarihçiler arasında gösterilmesini sağlayan ve modern anlamda ilk umumi dünya tarihi olarak kabul edilen eseri *Camiü't-Tevârih*, Farsça olup iki ciltten oluşmaktadır. Reşîdüddîn eserine Gazan Han'ın emri üzerine başlamış ve Sultan Olcaytu zamanında tamamlamıştır. Eserin birinci cildinde Türk ve Moğol kabilelerinden ve Cengiz Han döneminden Gazan Han'ın vefatına kadar Moğolların

⁶¹ İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)**, 15 cilt, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

⁶² Batı İran'da, Elvand dağının eteğinde bulunan aynı adı taşıyan ovada yer alan üç tarafı dağlarla çevrili bir şehir; bkz. Tahsin Yazıcı, "Hemedan", **DİA**, C. 17, TDVY, İstanbul 1998, s. 183. (183-185)

⁶³ Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî", **DİA**, C. 35, TDVY, İstanbul 2008, s. 19. (19-21); Müellifin doğum tarihini 1240 olarak da gösteren kaynaklar vardır; bkz. M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, yay. haz. Yüksel Kanar, Endülüs Yay., İstanbul 1991, s. 260.

⁶⁴ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 234.

⁶⁵ Özgüdenli, **a.g.m.**, s. 20.

⁶⁶ Günaltay, **a.g.m.**, s. 264-265; Özgüdenli, **a.g.m.**, s. 20; Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 62.

tarihinden bahsedilmektedir.⁶⁷ Birinci cilt konusu nedeniyle *Târîh-i Gâzânî*, *Târîh-i Mübârek-i Gâzânî* veya *Dâstân-ı Gazan Hân* gibi adları taşımaktadır. İkinci ciltte ise Hz. Adem, Benî İsrail Peygamberleri, Hz. Muhammed'in hayatı, Dört Halife devri, Emevîler, Abbasîler, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Oğuz Han'nın neslinden, Türkler, Çinliler, Yahudiler ve Avrupa Kavimleri hakkında bilgiler yer alır.⁶⁸ Eser çalışmamızın konusu sebebiyle muhtasar bir kaynak olmakla beraber Süleyman Şah'ın faaliyetleri konusunda çok az bilgi vermektedir. Müellif Selçuklu ailesinin nesebinden, Arslan Yabgu'nun esir olmasından ve Büyük Selçuklu Devletinin kuruluş sürecinden bahsetmektedir. Ardından Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesinden ve Kutalmışoğulları'nın Güney-Doğu Anadolu'ya sürgün edilmeleri anlatılmaktadır. Ayrıca Süleyman Şah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olduğuna dair tek cümlelik bir bilgi yer almaktadır.⁶⁹

Eserin birinci cildinin Moğollarla ilgili kısmı E.M. Quatremere tarafından Fransızcaya, bazı bölümleri ise N. Berezin tarafından Rusçaya tercüme edilerek yayımlanmıştır. *Camiü't-Tevârih*'in birinci cildinin tamamı Rus İlimler Akademisi tarafından 1946-1960 yılları arasında metin ve tercüme olarak 4 cilt halinde yayımlanmıştır. Ayrıca eserin altı nüshasının edisyon kritiği yapılarak Hülâgû Han'dan Gazan Han'a kadar gelen bölümü Farsça orijinali ve Rusça tercümesiyle birlikte Abdülkerim Alioğlu tarafından neşredilmiştir. İkinci cildin Frank tarihiyle alakalı bölümü Karl Jahn tarafından Fransızca tercümesiyle 1951 yılında yayımlanmıştır. Bu ciltte yer alan Gazneliler ve Selçuklulara ait bölümleri ise Ahmet Ateş tercüme etti ve 1957-1960 yıllarında Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlandı. Bunun yanı sıra Erkan Göksu ve Hüseyin Güneş de Selçuklular ile ilgili kısmı tercüme ederek yayımlamıştır.⁷⁰

⁶⁷ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 235; Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 62.

⁶⁸ Reşidü'd-din Fazlullâh, **Câmi'ü't Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, trc. ve not. Erkan Göksu v.d., s. 8-9.

⁶⁹ Reşidü'd-din, **a.g.e.**, s. 70-90, 107-108.

⁷⁰ Reşidü'd-din Fazlullâh, **Câmi'ü't Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, trc. ve not. Erkan Göksu, Selenge Yay., İstanbul 2010, s. 9; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 236; Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 62.

9. Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-Ahyâr/Kerimüddin Mahmud b. Muhammed Aksarâyi (öl. h. 733/1333)

Müellifin hayatı ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun Aksarâyi lâkabını kullanması sebebiyle Aksaraylı bir aileden geldiği tahmin edilmektedir. Eser incelendiğinde müellifinin iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. 13. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilen Aksarayî'nin, Abaka ve Argun dönemlerinde Anadolu'daki İlhanlı iktâlarının idareciliğini ve Danişmendli ilinin yöneticiliğini yapmış bulunan Mücirüddin Emirşah'ın ölümüne değin (h.701/1301-1302) hizmetinde bulunduğu bilinmektedir.⁷¹ Emirşah'ın ölümünün ardından Gazan Han, Aksarayî'yi Anadolu'daki vakıfların mütevelliliğine getirmiştir. O, bir süre Aksaray Kalesi muhafızlığında da bulunmuştur.⁷²

Müellif, Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için önemli bir kaynak olan *Müsâmeretü'l-Ahbar ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı eserini h. 723/1323 yılında telif etmiştir. İlhanlılar'ın Anadolu valisi olan Timurtaş'a ithaf edilen eser dört bölümden meydana gelmektedir. Eserin birinci bölümünde Rûmî, Hicrî, Yezdgerd ve Celâlî takvimlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde Hz. Muhammed'in hayatı, Dört Halife Dönemi, Emevî ve Abbâsî tarihlerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde müellif, Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar meydana gelen olayları ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'e kadar gelen Türkiye Selçuklu Devleti tarihini konu edinir. Son bölümde ise on üçüncü yüzyılın ikinci yarısından on dördüncü yüzyılın ikinci yarısına kadar meydana gelen olayları kendi gözlemleriyle aktarır. Bu yüzden eserin son bölümünü araştırmacılar için önemlidir.⁷³ Eser, Kutalmış'ın faaliyetleri ve saltanat mücadelesinden, Süleyman Şah'ın Kilikya seferinden, Müslim'e karşı giriştiği Kurzâhil Savaşı'ndan ve Tutuş'a karşı mücadele ettiği Aynü Seylem savaşından bahsetmektedir.⁷⁴ Eserin Selçuklular ile ilgili bölümü 1937 yılında Hasan Fehmi Turgal tarafından tercüme edilmiş ve *Konya Mecmuası*'nda yayımlanmıştır. Fikret Işıltan da eser üzerine doktora çalışması yaparak *Die*

⁷¹ İsmail Aka, "Aksarâyi, Kerimüddin", *DİA.*, C. 2, TDVY, İstanbul 1989, s. 293.

⁷² Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 90.

⁷³ Aka, *a.g.m.*, s. 293.

⁷⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, s. 10-11, 14-15.

Seffschuken geschichte des Aksarâyî adıyla 1943 yılından Leipzig’te yayımlamıştır. Bir diğer çalışma Nuri Gençosman tarafından yapılmıştır. Bu çalışma ile eserin tamamı Türkçeye tercüme edilmiş *Selçukî Devletleri Tarihi* adıyla 1943 yılında yayımlanmıştır. Selçuklu tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmış olan Osman Turan 1944 yılında eserin tamamını tenkitli olarak neşretmiştir. Çalışmamız sırasında yararlandığımız eserin Türkçe tercümesini Mürsel Öztürk, Osman Turan’ın bu neşrini esas alarak yapmıştır.⁷⁵

10. Târîh-i Güzîde/Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî (h.680-740/1281-1340)

Kazvîn’de⁷⁶ h. 680/1281 yılında doğan Arap asıllı ve Şîî olan müellif, Kerbelâ’da Hz. Hüseyin tarafında savaşarak şehit olan Hür b. Yezîd er-Riyâhî’nin neslindedir.⁷⁷ Hamdullah’ın, Müstevfiyân lakabıyla anılmasının sebebi büyük dedesi, dedesi ve babasının Irak müstevfiliği⁷⁸ olarak görev yapmalarıdır.⁷⁹ Müellif, İnan’da dönemin âlimlerinden ders aldı ve Reşîdüddin’in hizmetinde çalıştı. Hamdullah, Reşîdüddin görevlendirmesiyle Kazvîn, Ebher, Târim ve Zencan müstevfiliklerinde çalıştı. O, *Zafernâme* adlı eserini elli yaşlarındayken yazmaya başladı ve bir süre daha devlet işleriyle uğraşmaya devam etti. Reşîdüddin’in oğlu Gıyâseddin’in ölümünün ardından devlet işlerini bırakan müellif, eser kaleme almaya devam etti ve h. 750/1350 yılında vefat etti.⁸⁰

Müellif, çalışmamız sırasında yararlandığımız *Târîh-i Güzîde* adlı eserini Vezîr Gıyâseddin Muhammed’e h. 730/1330 yılında takdim etmiştir. Farsça olan eser umûmî bir tarihtir. Eser Peygamberler tarihi, Eski İnan tarihi, Hz. Muhammed dönemi ve

⁷⁵ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 281-282.; Aka, “Aksarâyî, Kerîmüddin”, s. 293; Kuşçu, **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 90; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

⁷⁶ İnan’da Elburz dağlarının güney eteğinde, Tahran’ın 150 km. kuzeybatısında yer alan tarım pazarı ve sanayi merkezi olan şehir; bkz. Marcel Bazin, “Kazvin”, **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 154.

⁷⁷ Abdülkerim Özyayın, “Hamdullah el-Müstevfî”, **DİA**, C. 15, TDVY, İstanbul 1997, s. 454; Erkan Göksu, “Târîh-i Güzîde’ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, C.8, Sy. 27, Ankara 2008, s. 24. (23-33)

⁷⁸ İslam ülkelerinde devletin mali işleriyle ilgilenen divanın başkanı olan ve ona bağlı memurlar için kullanılan terim; bkz. Abbas Sabbağ, Nebi Bozkurt, “Müstevfî”, **DİA**, c. 32, TDVY, İstanbul 2006, s. 147.

⁷⁹ Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 56.

⁸⁰ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 240.

Halifeler tarihi, İslâm devrindeki Türk ve İran hânedanları tarihi, Mogollar Tarihi, Âlimler ve Şairlerin Biyografileri, Kazvin şehri tarihi ve topografyası olmak üzere altı bölümden meydana gelmektedir ve eserin dördüncü bölümünün altıncı faslı Selçuklular hakkındadır.⁸¹ Müellif, Selçuklu tarihini üç bölüme ayırmış ve birinci kısımda Selçuklular'ın nesebinden ve Büyük Selçuklu Devleti'nden bahsetmiştir. İkinci kısımda ise Kirman Selçuklularından, üçüncü kısımda ise Türkiye Selçuklu Devleti'nden bahsetmektedir. Eseri incelediğimizde çalışmamızla ilgili olarak Kutalmış'ın, Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesinden bahsedilmektedir. Ardından Kutalmış'ın mağlup olması üzerine Sultan Alp Arslan'ın, vezîr Nizâmülmülk'ün araya girmesiyle Kutalmışoğullarını affettiği ve sultanın onları Şam'a gönderdiği belirtilmektedir. Müellif, bu bilgilerin ardından Süleyman Şah'ın, Antakya'yı nasıl elde ettiğinden, Süleyman Şah'ın, Şerefüdevle Müslim ile olan diyalogundan ve ona karşı kazandığı savaştan, son olarak da Tutuş ile olan mücadelesinden ve bu mücadeleyi kaybetmesiyle Süleyman Şah'ın kendi canına kıydığından bahsetmektedir. Ancak verilen bu bilgiler müellif tarafından herhangi bir detay verilmeden kısa bilgiler halinde sunulmuştur.⁸² Eser üzerine Edward G. Browne (Leyden-London 1910) ve Abdu'l-Hüseyin Nevâ'i (Tarhan 1944) tarafından tıpkıbasım olarak iki neşir bulunmaktadır.⁸³ Bunun yanı sıra eserin Selçuklular ile ilgili bölümü Erkan Göksu editörlüğünde Türkçeye tercüme edilmiştir.⁸⁴

B. BİZANS KAYNAKLARI

1. Historia/Mikhael Attaleiates (ö.1080)

Hukukçu ve tarihçi olan Bizanslı müellif, Attaleiates unvanından da anlaşılacağı gibi Antalya'da doğmuştur. Attaleiates, doğduğu şehirden İstanbul'a avukatlık mesleğini icra etmek için göç etmiştir. Müellif, göç ettiği İstanbul ve Tekirdağ'daki inşaat işlerinden servet elde etmiştir. Attaleiates, İstanbul'da avukatlık yapmasının yanı sıra İmparator IV. Romanos Diogenes'in (1068-1071) seferlerinde

⁸¹ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 241; Özaydın, "Hamdullah el-Müstevfi", s. 154; Kuşçu vd., **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 56-57.

⁸² Göksu, "Târih-i Güzide'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları", s. 25.

⁸³ Şeşen, **a.g.e.**, s. 241; Özaydın, **a.g.m.**, s. 154; Kuşçu vd., **a.g.e.**, s. 57.

⁸⁴ Hamdullâh Müstevfi-î Kazvîni, **Târih-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyan)**, ed. Erkan Göksu, yay. haz. Ayşe Ayna v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.

askerî hâkim olarak da yer almıştır. O, bu görev sebebiyle *Patrikios* unvanını ve Nikephoros Botaneiates'in (1078-1081) İmparator olmasıyla da *Magister* unvanını almıştır. Attaleiates, çalışmamız sırasında kullandığımız *Historia* adlı eserini Nikephoros Botaneiates'e ithaf etmiştir.

Historia, Bizans tarihi araştırmacıları için önemli bir kaynak olmasının yanı sıra Selçuklu tarihi araştırmacıları için de aynı öneme hâizdir. Eserde Türklerin Anadolu'ya düzenlediği akınlar, Bizans-Selçuklu ilişkileri ve savaşları, Peçenek-Bizans savaşlarından bahsedilmektedir. Ancak bizim çalışmamız açısından eserin önemi Süleyman Şah ve Mansur'un Anadolu'ya geldiklerinde Melikşah ile aralarında çatışma olduğunu belirtmesi sebebiyledir.⁸⁵ Ayrıca eser İznik şehrinin 1075 yılında Süleyman Şah tarafından elde edildiği tezini çürütecek bilgiler de içermektedir.⁸⁶ Paris ve Madrid'de yazmaları bulunan eserin Lâtince çevirisi ve metni Brunet de Presle-Immanuel Bekker tarafından 1853 yılında Bonn'da yayımlanmıştır. Eser ile ilgili bir başka çalışma da H. Gregoire tarafından yapılarak 1958 yılında Fransızcaya çevrilmiştir. Tarihimiz açısından çok önemli olan eser 2010 tarihinde *Tarih* adıyla Bilge Umar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁸⁷

2. Historia/Nikephoros Bryennios (1062-1137)

Bizans İmparatorluğu'na yüksek rütbeli subay ve yöneticiler yetiştirmiş bir aileden gelen Nikeporos Bryennios 1062 yılında Edirne'de doğdu. Müellif, çok iyi eğitim görmüş ve İmparator I. Aleksios Komnenos'a çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Bryennios, 1097 yılında İmparator'un kızı Anna Komnena ile evlendi. O bu evliliğinin ardından Kaiser ünvanını alarak İmparator yardımcısı oldu.⁸⁸ Anna Komnena, İmparator I. Aleksios'un ölümden önceki günlerde kardeşi Ioannes'in yerine kocası Nikephoros Bryennios'un yeni İmparator olması için entrikalara başvurduysa da kocası dâhil olmayarak teklifi kabul etmedi. I. Aleksios'un yerine II. Ioannes (1118-1143) tahta geçti. Bryennios yeni hükümdara da hizmet etti ve II. Ioannes 1137 yılında

⁸⁵ Attaleiates, *Tarih*, s. 262-263.

⁸⁶ Attaleiates, *a.g.e.*, s. 261-262.

⁸⁷ Kuşçu vd., *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 69.

⁸⁸ Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 5.

Franklar üzerine sefere çıkıldığında yanında bulundu. Fakat o bu seferde hastalandı ve başkente döndükten bir süre sonra öldü.⁸⁹

Anna Komnena, Bryennios'un *Historia* adlı eserini annesinin isteği üzerine yazdığını belirtir. Eserini yazarken müellif, Psellos ve Skylitzes'in eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Çalışma, 1070-1079 yılları arasında gerçekleşen olayları konu edinmektedir ki bu da müellifin yaşadığı dönem göze alındığında eserin tamamlanamadığını göstermektedir. Eser kitap olarak adlandırılan dört bölümden oluşmaktadır. İlk iki kitap I. Aleksios sağ iken gerçekleşen olayları ele almaktadır. Üçüncü kitap ile dördüncü kitabın 30. başlığına kadar olan kısım Bizans İmparatorluğu'nun batısında ortaya çıkan hadiselerden bahsetmektedir. Müellif, geriye kalan kısımlarda Anadolu'da gerçekleşen olayları anlatmaktadır.⁹⁰ Eser, çalışmamız açısından değerlendirildiğinde önemli bir yere sahiptir. Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde önemli bilgiler veren çalışma, âsi Nikephoros Botaneiates'in Süleyman Şah sayesinde nasıl İmparator olduğundan ve Süleyman Şah'ın Bizans ile olan ilişkilerden detaylı olarak bahsetmektedir. Süleyman Şah'ın Bizans âsilerini destekleyerek elde ettiği şehir ve kaleler hakkında bilgiler de mevcuttur. Ayrıca eserde Süleyman Şah, İznik'te âsi Melissenos ile bulunurken müellifin Süleyman Şah için Sultan ifadesini kullandığı kaydedilmektedir.

Eser ilk olarak Possinus tarafından 1661 yılında basılmıştır. Bundan sonraki tüm çalışmalar Possinus'un basımına dayanmaktadır. Possinus'un bu basımını A. Meineke 1836 yılında Bonn'da yayımlanan *Corpus Scriptorum Historiae Byzantine*'nin içerisinde neşretmiştir. Bu basımın ardından 1975 yılında P. Gautier tarafından *Corpus Fontium Historiae Byzantine*'de eserin bir neşri daha yapılmıştır. 2008 yılında ise *Tarihlerin Özü* adıyla Bilge Umar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁹¹

3. Alexias/Anna Komnena (1083-1153)

Anna Komnena 1083 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios (1081-1118) ve İrene Dukas'ın ilk çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya geldi. Anna sekiz yaşına

⁸⁹ Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, s. 5; Kuşçu, *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 68.

⁹⁰ Bryennios, *a.g.e.*, s. 6-7; Kuşçu, *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 68.

⁹¹ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

geldiğinde Kostantinos Dukas ile nişanlandı ve dönemin gelenekleri sebebiyle gelecekteki kayınvalidesinin evinde yaşamaya başladı. Ancak İmparator tarafından da veliaht olarak gösterilen Konstantinos Dukas'ın 1096 yılında ölümü sebebiyle bu nişanlılık uzun sürmedi. Bunun üzerine Anna, ailesinin isteği üzerine 1097 yılında Nikephoros Bryennios ile evlendirildi. Babasının kocası yerine büyük erkek kardeşi Ioannes'i veliaht tayin etmesi üzerine Anna entrikalar çevirmeye başladı. Anna, 1118 yılında babası I. Aleksios'un ölümü üzerine kocasının yeni imparator olması için uğraştıysa da bunda başarılı olamadı. O, kardeşi Ioannes'in ölümünü amaçlayan bir plana da karışması nedeniyle sürgüne gönderildi. Bu durum kocası Nikephoros Byrennios'un yeni İmparator Ioannes'e hizmet etmesine engel oluşturmadı. 1118 yılında babasını, 1123 yılında da annesini kaybeden Anna Komnena, 1137 tarihinde ise kocasını kaybederek 54 yaşında dul kaldı.⁹²

İyi bir eğitim alan Komnena, yakın çevresinin ölümü üzerine kendini araştırmaya ve tarih yazıcılığına verdi. O, *Alexias* adlı eserinde I. Aleksios'un 1081-1118 yılları arasındaki İmparatorluk dönemindeki olayları ele almaktadır. Anna'nın kocası Nikephoros Bryennios'un *Historia* adlı eserine zeyl olarak bu eserini kaleme aldığı görüşü de mevcuttur. Buna delil olarak da eserini 1137 tarihinden sonra yazmaya başlamış olması gösterilmektedir. Her ne sebepten yazılmış olursa olsun eser Bizans ve Türk tarih açısından önemli bir yere sahiptir. Eser, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden eski gücüne kavuşma çabasından, Türkler ile yapılan savaşlardan, Büyük Selçuklu Devleti ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki ilişkilerden, Haçlı Seferlerinden bahsetmektedir. Çalışmamız açısından eseri değerlendirdiğimizde Süleyman Şah'ın Bizans İmparatorlarıyla olan ittifaklarından, Sultan Melikşah'ın Süleyman Şah'ı itaat altına almak için giriştiği faaliyetlerden, Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatoru arasındaki Drakon Suyu Antlaşması'ndan, Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği mücadele neticesinde nasıl öldüğünden bahsetmektedir.⁹³

Bizans ve Selçuklu araştırmaları için önemli olan eser birçok dile tercüme edilmiş ve üzerinde çalışmalarda bulunulmuştur. Eser, 1928 yılında E. Dawes

⁹² Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s. 5; Kuşçu, *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 69.

⁹³ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s. 5-6; Kuşçu, *Selçuklu Tarihçiliği*, s. 69-70.

tarafından İngilizceye, 1937-1942 yılında B. Leib tarafından Fransızcaya, 1995 tarihinde de Almancaya çevrilmiştir. 1996 yılında ise Bilge Umar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.⁹⁴

4. Epitome Historion/Ioannes Zonaras

Müellifin doğum yılı hakkında kesin bir bilgi bulunmamasıyla birlikte 1159 yılından sonra öldüğü düşünülmektedir. Müellif eserinde kendisi hakkında çok az bilgi vermektedir. Ancak verdiği az bilgi doğrultusunda Bizans sarayında hukukçu olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca Zonaras'ın I. Aleksios'un hizmetinde bulunmasının ardından gözden düşerek S.T. Glykeria Manastırı'nda keşiş olduğu da belirtilmektedir.

Müellifin çalışmamızda kullandığımız *Epitome Historion* adlı eseri dünyanın yaratılışından 1118 yılına kadar ki olayları konu edinmektedir. O, olayları öz bir şekilde ele almasından dolayı eserinin *Epitome Historion/Tarihlerin Özeti* adını almasına sebep olmuştur. Zonaras, eserini kaleme alırken Attaleiates, Psellos ve Skylitzes'i kaynak olarak kullanmıştır. Ayrıca müellif Anna Komnena, Nikephoros Bryennios gibi taraflı anlatım sergileyen Bizans tarih yazarlarının aksine tarafsız bir şekilde olayları ele almıştır. Zonaras, eserinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın faaliyetleriyle alakalı bilgiler de vermektedir. Zonaras eserinde Kutalmış'ın Hasankale Savaşı'ndaki faaliyetlerinden, Türklerin Anadolu akınlarından, Malazgirt Savaşından, Süleyman Şah'ın 1078 yılında Nikephoros Botaneiates ile ittifakından ve birlikte İznik'i zapt etmelerinden, Sultan Melikşah ile Süleyman Şah arasındaki ilişkiler gibi önemli meselelerden bahsetmektedir. Eser, Jean Millet de S. Amour tarafından 1560 yılında Fransızcaya çevirildi ve *Chroniques ou Annales de Jean Zonaras* adıyla Lyon'da, 1583 yılında da Paris'te basılmıştır. Ardından iki cildi Grekçe metin ve Latince çevirisiyle birlikte 1841-1844 yılları arasında M. Pinder tarafından, Büttner Wobst tarafından da 1897 yılında üçüncü cildi *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*'de yayımlanmıştır. Eserin Almanca çevirisi ise Erich Trapp tarafından 1986 yılında yapılmış ve *Byzantinische Geschichtschreiber*'in 16. cildinde

⁹⁴ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996; Kuşçu, a.g.e., s. 70.

⁹⁵ Kuşçu, a.g.e., s. 70.

Militars und Höflinge im Ringen um das Kisertum 969 bis 1118 Nach der Chronik des Johannes Zonaras adıyla yayımlanmıştır. Selçuklu araştırmaları açısından önemli olan eseri Türkçeye ise 2008 yılında Bilge Umar çevirmiştir.⁹⁶

C. ERMENÎ-SÜRYANÎ KAYNAKLARI

1. Vekâyinâme/Urfalı Mateos Urhayetzi

Urfalı bir rahip olan müellifin hayatı hakkında pek az bilgi mevcuttur. Onun yaşamı ile ilgili yegâne bilgiye kendi eserinde bahsettiklerinden ulaşılmaktadır. Bu doğrultuda onun on birinci yüzyıl sonunda ve on ikinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Ayrıca yine eserindeki bilgilere istinaden onun manastır başrahibi olduğu ve eserini bu görevdeyken yazdığı bilinmektedir.⁹⁷ Urfalı Mateos'un *Vekâyinâmesi* 952 yılından 1136 yılına kadar meydana gelen olayları konu edinmektedir. Ayrıca onun bu eserine Papaz Grigor tarafından zeyl yapılarak 1163 yılına kadar gerçekleşen olaylar da ilave edilmiştir. Eser, Türk Tarihi açısından önemli bilgiler içermekle birlikte diğer kaynaklarda ele alınmamış olayları detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bu durum eserin kıymetini artıran bir unsurdur.⁹⁸

Eser, üç ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 952-1052 yılları arasında, ikinci kısım 1053-1102 yılları arasında, üçüncü ve son kısım 1102-1136 yıllarını kapsamaktadır. Urfalı Mateos eserinin birinci kısmına Urfa ve el-Cezîre şehrinde yedi yıl süren kıtlıktan söz ederek başlamış ve Greklerin Argini Kalesi'ni nasıl zaptettiğinden bahsederek sonlandırmıştır. Müellif, ikinci kısımda ise Bizanslıların, Süryanîlerin bir incilini ateşe attığını ve bu incilin yanmadığını ifade eden bir mucizeyi anlatarak başlar ve Frankların mukaddes yerlerden Ermenileri uzaklaştırması olayı ile sonlandırır. Ayrıca ikinci kısımda Türk Tarihi açısından önemli bilgiler mevcuttur. Bu kısımda müellif, Sultan Tuğrul'un faaliyetleri, Sivas'ın Türkler tarafından elde edilmesi, Sultan Alp Arslan'ın Anadolu seferleri, Süleyman Şah'ın İznik'i ve Antakya'yı elde etmesi, Tutuş ile mücadele sonucunda Süleyman Şah'ın ölümünden

⁹⁶ Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

⁹⁷ Hrand D. Andreasyon, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 1, Sy. 1, İstanbul 1949, s. 102. (95-118)

⁹⁸ Yusuf Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)", **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007, s. XIX.

bahsetmektedir. Üçüncü kısım ise Kılıç Arslan'ın Kont Saint-Gilles'i yenmesiyle başlayıp Kapadokya Emîri Muhammed'in Kilikya'ya gerçekleştirdiği sefer ile son bulmaktadır. Papaz Grigor'un 1136-1163 yıllarını kapsayan zeyli ise Bizans İmparatoru Manuel'in (1144-1180), Kilikya ve Suriye seferi ile başlamaktadır ve Gürcü Kralı Gorgi'nin Duvîn'i zapt etmesiyle sona ermektedir.⁹⁹

Eserin Haçlılar ile ilgili kısımları Edouard Dulaurer tarafından 1850 yılında Fransızca olarak yayımlanmıştır. Ardından Dulaurer, eserin Paris Milli Kütüphanesinde bulunan üç nüshasından da faydalanarak tamamını 1858 yılında *Chronique de Matheu d'Edesse (952-1136) avec la continuation de Grégoire le prêtre jusqu'en 1162* adı ile Paris'te yayımlanmıştır. Yine aynı yazar 1869 yılında eserin Haçlı Seferleri ile alakalı kısmını *Recueil des Historiens de la Croisades* adındaki serinin *Documents Arméniens* adlı bölümünün birinci cildinde yayımlanmıştır. Aynı tarihte eserin Ermenice metni, Kudüs Ermeni Manastırı tarafından Dulaurer'in kullandığı nüshalardan daha eski tarihli üç yazma nüshadan faydalanılarak basılmıştır. Urfalı Mateos'un eseri Julius Heinrich Petermann tarafından da 1860 yılında Almancaya çevrilerek *Beiträge zu der Geschichte der Kreuzzüge aus armenischen Quellen* adıyla Berlin'de yayımlanmıştır.¹⁰⁰ Eser, Türkçeye Hrant D. Andreasyan tarafından çevrilerek 1987 yılında yayımlanmıştır. Bu çeviride Edouard Dulaurer tercümesindeki notlandırmalar ile birlikte Mükrimin Halil Yinanç'ın da notlandırmalarına ayrıca yer verilmiştir.¹⁰¹

2. Vekâyinâme/Süryanî Mihail (1126-1199)

Malatya'da 1126 yılında doğan müellif, Antakya'da 1166 yılında Süryanî Kilisesi'nde patrik olarak görevde bulunmuştur. Müellifin *Vekâyinâmesi* Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olup eser Süryanî Kilisesi tarihi odaklı olarak 1195 yılına kadarki olayları ele alan bir dünya tarihidir. Eserde Türklerin Anadolu'ya düzenlediği ilk akınlardan, Malazgirt Savaşından bahsedilmekle birlikte Süleyman

⁹⁹ Andreasyon, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", s. 104; Kuşçu, **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 76; Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)", s. XIX.

¹⁰⁰ Andreasyon, **a.g.m.**, s. 108; Ayönü, **a.g.t.**, s. XIX n. 26; Ausgewählte Literaturnachweise aus dem Bestand der Akademiebibliothek, <http://bibliothek.bbaw.de/kataloge/literaturnachweise/peterman/literatur.pdf>, (04.12.2017 18:42).

¹⁰¹ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekâyi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer v.d., 2. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

Şah'ın Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'ya akın için gönderildiğinden, Konya ve Gâvele Kalesi'ni elde etmesinden ve Süleyman Şah'ın Üsküdar'a kadar akın faaliyetlerinde bulunduğundan, 1083 yılında gerçekleştirdiği Kilikya seferinden de bahsetmektedir.¹⁰²

Eser, Süryanî Mihail'in ölümünün ardından 1248 yılında Kilikya Ermeni Kralı I. Hetum'un emriyle İşokh adında Ermenice'yi iyi bilen bir Süryanî Papazı tarafından asıl nüshasından Ermenice'ye çevrilmiştir. V. Langlois ve Ed. Dulaurier tarafından eserin 1848 yılında Fransızcaya tercümesi yapıldı. Ardından eserin Ermenice metni 1871 yılında Kudüs Ermeni Manastırı tarafından basılmıştır. J.B. Chabot tarafından da Urfa'da Süryanî Kilisesi'nde bulunan Süryanîce nüshası esas alınarak Fransızcaya tercüme edildi ve 1899-1910 yılında dört cilt halinde Paris'de yayımlandı.¹⁰³ Çalışmamızda kullandığımız eserin Selçuklular ile ilgili kısmı ise Hrand D. Andreasyan tarafından 1944 yılında Türkçeye tercüme edildi. Ancak bu çeviri yayımlanmadı lâkin İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinde tercümenin 011932 (956.05 MİH.S) demirbaş numarasıyla bir nüshası mevcuttur.¹⁰⁴ Çalışmada bu nüshadan istifade edildi.

3. Ebü'l-Ferec Tarihi (Makhtebhanüth Zabhne)/Ebü'l-Ferec (Bar Hebraeus/İbnü'l-İbrî) (d.1226/ö.1286)

Babası Ehrûn adında Yahudi kökenli olup sonradan din değiştirerek Hristiyanlığı seçen bir doktor olan Ebü'l-Ferec, 1226 yılında dönemin ünlü şehirlerinden Malatya yakınındaki İbrâ Köyü'nde doğdu. O, doğduğu köye nisbeten İbnü'l-İbrî lakabıyla bilinmektedir. Ancak Süryanîler ona Bar İbrâyâ, Batılılar ise Bar Hebraeus demektedir. Ebü'l-Ferec'in babası Ehrûn oğlunun eğitimi ile yakından ilgilendi ve onun İbrânîce, Süryanîce, Grekçe ve Arapça lisanını öğrenmesini sağladı. Birçok dil öğrenen Ebü'l-Ferec, ilâhiyat ve felsefe eğitimi almasının ardından dönemin önemli tıpçılarından ve babasından tıp eğitimi aldı. Müellif, Moğolların Malatya'yı ele

¹⁰² Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, s. 129; Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)", s. XXI.

¹⁰³ Ayönü, **a.g.t.**, s. XXI, XXI dp. 34; Hrand D. Andreasyon, "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 1, Sy. 2, İstanbul 1950, s. 407-408.

¹⁰⁴ Süryanî Mikhail, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakayinamesi 2. Kısım: (1042-1195)**, çev. Hrant D. Andreasyan, y.y. , Ankara 1944.

geçirmesinin ardından ailesiyle birlikte Antakya'ya göç etmek zorunda kaldı. Ebü'l-Ferec, adı geçen şehre geldiği vakit Ya'kûbî mezhebine geçti. O, bir süre Antakya'da yaşamasının ardından Malatya'da iken almış olduğu tıp eğitimini devam ettirmek için Trablusşam'a gitti. Trablusşam'da Nestûrî¹⁰⁵ olan Ya'kûb adlı bir alimden tıp ve ilâhiyat dersleri aldı. O, Ya'kûbî Patriği II. Ignatius tarafından 1246 yılında Cûbâs Ya'kûbî Patriği olarak tayin edildi. O bu göreviyle birlikte Grigorius adıyla anılmaya başlandı. Yeni görevinin üzerinden bir yıl geçmişti ki Ebü'l-Ferec, Cûbâs yakınlarındaki Lâkabbîn Piskoposluğu'na tayin edildi. II. Ignatius'un 1252 yılında ölümü üzerine yerine geçmesi için Diyonisius'u destekledi. Onun desteklediği kişinin Patrik olması üzerine kendisi 1253 yılında Haleb Metropolitliğine getirildi. Fakat Diyonisius'un yerine John Bar Madani taraftarları Ebü'l-Ferec'ten daha önce harekete geçerek Haleb hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddin Yûsuf'un desteğini aldılar. Bunun üzerine adı geçen şehirde tutunamayan müellif, doğduğu şehir Malatya'ya geri döndü. O, buraya dönmesinin ardından Malatya yakınlarında bulunan Barsûmâ Manastırı'nda Diyonisius'un yanında kaldı. Müellif, iki yıl sonra Dımaşk'a giderek burada el-Melikü'n-Nâsır'dan, Diyonisius'un Patrikliği'ne onaylanmasını talep etti. Bu talebi olumlu karşılanan müellif, dönemin Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'dan (1246-1260) da Diyonisius'un Doğu Ya'kûbîleri Patrikliğine tayini hakkında onay aldı. Ancak 1258 yılında Moğol Hükümdarı Hülâgu, Bağdat'ı ve 1260 yılında da Haleb şehrini ele geçirdi. Bunun üzerine Ebü'l-Ferec, Hülâgu'nun huzuruna çıkarak Ya'kûbîlere dokunulmaması için ricada bulundu. Onun bu ricası geri çevirilmedi ve Rabban Işo, III. Ignatius adıyla yeni patrik olunca müellif, 1265 yılında Doğu Mafreyanalığı'na tayin edildi. O bu görevi sırasında yeni yapılan birçok kilise inşaatını kontrol etti. 1282 yılına gelindiğinde ise İlhanlı Hükümdarı Abaka'nın (1265-1282) hükümdarlığını tebrik etmek için yola çıktı. Ancak onun ölümü nedeniyle yerine geçen Ahmed Teküdar ile biraraya geldi. Ebü'l-Ferec bu görüşmeden bir süre sonra 1286 yılında Merâğa'da öldü.¹⁰⁶

¹⁰⁵ İstanbul Patriği Nestur'un önderliğinde oluşan bir Hristiyanlık mezhebidir. Ayrıca Doğu Süryanî veyahut Asurî Kilisesi olarak da bilinmektedir; bkz. Kadir Albayrak, "Nestûrlük", **DİA**, C. 33, TDVY., İstanbul 2007, s. 15.

¹⁰⁶ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, s. 195-198; Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", **DİA**, C. 21, TDVY., İstanbul 2000, s. 92-93. (92-94); Kuşçu, **Selçuklu Tarihçiliği**, s. 87.

Müellifin *Vekâyinâme*'si, Hz. Adem'in yaratılışından başlayarak 1286 yılına kadar meydana gelen olayları içermektedir. Başlıca iki kısımdan meydana gelen eserin *Chronicon Syriacum* adıyla bilinen ilk kısmında, çeşitli dillerde yazılmış kaynaklardan faydalanılarak kronolojik bir şekilde dünya tarihi anlatılmaktadır. Ebü'l-Ferec, Süryanîce yazdığı eserini yakın çevresinin isteği üzerine daha sonra Arapça olarak da kaleme almıştır.¹⁰⁷ Müellif on alt başlıktan oluşturduğu birinci kısımda Hz. Adem'den Yeşû'ya kadar atalar, Benî İsrâil'in Hükümdarları, İbrânîler, Keldânîler¹⁰⁸, Medler, Persler, Yunanlılar, Roma İmparatorları, Bizanslılar, İslam'ın doğuşundan Abbâsî Halifeliği'nin yıkılışına kadar İslâm Tarihi, İsmâilîler, Haçlılar, Hârizmşahlar, Moğollar ve bizim açımızdan en önemlisi Selçuklular hakkında bilgiler vermektedir.¹⁰⁹ Ayrıca eser Süleyman Şah ile ilgili olarak Nikephoros Botaneiates ile ittifakı, Emîr Porsuk ile mücadelesi, Üsküdar kıyılarına gerçekleştirilen akınlar, Kilikya seferi, Antakya'yı fethetmesi, Şerefüddeve Müslim ile mücadele ettiği Kurzâhil Savaşı, Melîk Tutuş ile karşılaştığı Aynü Seylem Savaşı ve ölümü hakkında bilgi vermektedir. Eserin *Chronicon ecclesiasticum* adı verilen ikinci kısmında ise kilise tarihinden bahsedilmektedir.¹¹⁰ Ebü'l-Ferec'in eserinin birinci kısmına 1297 yılına kadar gelen bir zeyl yazılmıştır. Fakat bu zeyli yazan kişinin adı bilinmemektedir. Eserin birinci kısmı Paul Jacob Bruns ve G. Kirsch tarafından Lâtince'ye çevirilmiş ve Leipzig'de 1789 yılında iki cilt olarak yayımlanmıştır. Paul Bedjan ise Süryanîce metnini *Gregory Barhebraei Chronicon Syriacum* adıyla Paris'de 1890'da neşretmiştir. Bedjan'ın neşrini esas alan Ernest Alfred Wallis Budge eseri İngilizceye çevirerek 1932 yılında *The chronography of Gregory Abû'l Faraj : 1225-1286, The Son of Aaron, the Hebrew Physician Commonly Known as Bar Hebraeus ; Being the First Part of His Political History of the World* adıyla Londra'da

¹⁰⁷ Bahsedilen bu eser Süryanîce metnin özeti mahiyetindedir ve *Târîhu Muhtasarü'd-Düvel* adıyla bilinmektedir. Ayrıca esere İslâm ve Moğollara ait Süryanîce metinde bulunmayan bilgilerde eklenmiştir. Eser Türkçeye Şerafeddin Yaltkaya tarafından 1941 yılında çevrilmiştir; bkz. Günaltay, **a.g.e.**, s. 198; Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 3.

¹⁰⁸ Batı Sâmi kavimlerinden Ârâmîler'in bir kolu olan kavim adlarını buldukları Kalde bölgesinden almışlardır; bkz. Kadir Albayrak, "Keldânîler", **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 207. (207-210)

¹⁰⁹ Günaltay, **a.g.e.**, s. 198-199; Özeydın, **a.g.m.**, s. 93; Bazı araştırmacılar eserin üç bölümden oluştuğunu ifade ederek bu bölümlerde müellifin kilise tarihini konu edindiğini belirtmektedir; bkz. Ayönü, "Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)", s. XXI; Kuşçu, **a.g.e.**, s. 87.

¹¹⁰ Bu bölümün ihtivası, yapılan zeylleri ve yapılan tercüme için; bkz. Abdülkerim Özeydın, "İbnü'l-İbrî", s. 93.

iki cilt halinde yayımlamıştır.¹¹¹ Budge'nin bu çevirisini esas alan Ömer Rıza Doğrul eseri Türkçeye çevirdi ve *Abû'l Farac Tarihi* adıyla 1945-1950 yıllarında iki cilt olarak yayımladı.¹¹²

D. ARAŞTIRMA ESERLERİ

1. Türkiye Tarihi Selçuklular Devri/Mükrimin Halil Yinanç (d.1900/ö. 1961)

Ülkemizin yetiştirdiği önemli tarihçilerimizden olan Mükrimin Halil Yinanç, 1900 yılında Maraş'ın Elbistan ilçesinde doğdu. Annesi Ayşe Hanım ve Babası Halil Kâmil Efendi tarafından âlim yetiştirmiş bir aileye mensup olan Mükrimin Halil Yinanç'ın kendisi de iyi bir eğitim aldı. İlköğrenimine babasının gözetiminde Elbistan'da başladı ve sekiz yaşında iken Kur'an'ı hıfzetti. Babası Halil Kâmil Efendi'nin kadılık görevinde bulunmasından dolayı Yinanç, eğitimine Malatya, Mardin, Diyarbakır'de devam etti ve 1913 yılında İstanbul'a gelerek Gelenbevi Sultanisi'nde eğitimini tamamladı ve 1916 yılında pekiyi derecesiyle mezun oldu.¹¹³ Aynı yıl İstanbul Darulfünü'nda Tarih bölümüne kayıt yaptırdığında Yinanç, Arapça ve Farsça'yı bilmekteydi. Mükrimin Halil Yinanç, Tarih bölümünde Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla olan müttefikliğimiz sebebiyle Türkiye'ye gönderilmiş olan İlkçağ Tarihcisi Lehmann-Haupt, Ekhardt Unger, Tarih Metodu Profesörü Mortmann gibi hocalardan ders aldı. Ayrıca Şemseddin Günaltay, Halim Sabit, Ahmet Refik, Fazıl Nazmi gibi Türk ilim adamlarından da faydalandı.¹¹⁴ Yinanç, Tarih bölümünde eğitimine devam ederken 1918 yılında da Mekteb-i Mülkiye'ye (Siyasal Bilgiler Fakültesi) kayıt oldu. Müellif, Tarih bölümünü 1919 yılında, Siyasal Bilgiler Fakültesini ise 1921 yılında bitirdi. Mükrimin Halil Yinanç, mezuniyetinin ardından

¹¹¹ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, s. 199; Özeydin, **a.g.m.**, s. 93.

¹¹² Gregory Abû'l-Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, çev. Ömer Rıza Doğrul, c. I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945-1950.

¹¹³ Hakkı Dursun Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", **Tarih Dergisi**, Sy. 25, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971, s. 189; Fahameddin Başar, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Hocaların Hocası", **Popüler Tarih**, Sy. 65, Dünya Yay., İstanbul 2006, s. 79; Ömer Hakan Özalp, **Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç**, Elmühay Vakfı, İstanbul 2012, s. 16, 22-25.

¹¹⁴ Hilmi Ziya Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 9, Sy. 1, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1961, s. 227.

1921 yılında Davutpaşa Orta Mektebi'nde, 1922 yılında ise Nişantaşı Orta Mektebi'nde Tarih Öğretmenliği yaptı. Ardından 1923 yılında Tarih-i Osmanî Encümeni Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Yinanç, aynı zamanda İstanbul Kütüphanelerindeki Selçuklu tarihi ile alâkalı yazma eserler ile diğer kaynakları da tetkik ediyordu. Onun bu çalışmaları kısa sürede ilim çevrelerinin dikkatini çekti ve Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Başkanı olan Rıdvan Nafız'ın gayretiyle 1925 yılında Paris'e araştırmalarda bulunmak için gönderildi.¹¹⁵

Yinanç, Paris'te bulunduğu süre zarfında daha önce de ders olarak aldığı Fransızca'yı tercüme yapabilecek kadar iyi öğrendi ve Bibliotek National'da Türkiye Selçukluları ile ilgili çalışmalarda bulunur. Ayrıca Paris'te iken Clément Huart ve M. Jean Deny'nin teklifi üzerine 1925 yılında Société Asiatique'e¹¹⁶ aza olarak seçildi.¹¹⁷ 13 Eylül 1927 tarihinde Türkiye'ye dönen Yinanç, Tarih-i Osmanî Encümeni Kütüphanesi'ndeki görevine devam etti. 1928 yılında *Düstürnâme-i Enverî* adlı eseri Paris'de bulunan yegâne nüshadan istinsah ederek Arap harfleriyle Türk Tarih Encümeni'nde yayımladı. O, bu sırada Kabataş Lisesi'nde Tarih öğretmenliği görevinde bulundu. Yinanç, 1929 yılında ise Gazi Orta Muallim Mektebi'ne tarih öğretmeni olarak atandı ve aynı yıl *Düstürnâme-i Enverî*'ye yazmış olduğu *Medhal* Latin harfleriyle yayımlandı. 1930 yılında ise kütüphanedeki görevinin yanı sıra Galatasaray Lisesi'ne tarih öğretmeni olarak atandı. Yinanç, 1933 yılındaki üniversite reformu ile İstanbul Dârülfünunu'nun İstanbul Üniversitesine dönüştürüldüğü sırada Tarih-i Osmanî Encümeni Kütüphanesi'ndeki görevini ve liselerdeki öğretmenlik görevlerini bırakarak mezunu olduğu Tarih Bölümü'nde Doçent olarak göreve başladı. İstanbul Üniversitesi'nde Şemseddin Günaltay ile birlikte Ortaçağ tarihi dersleri veren Yinanç, 1941 yılında Profesör oldu. Ardından 1946 yılında çıkan üniversiteler kanunu sonrasında Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nün ilk başkanı oldu. Yinanç, 1957 yılında

¹¹⁵ Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", s. 189-190; Başar, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç...", s. 7.

¹¹⁶ 1822 yılında Fransız ilim adamları tarafından kurulan şarkiyat cemiyeti'dir. Aynı zamanda cemiyetin Journal Asiatique adında bir mecmuası bulunmaktadır; bkz. Ahmet Kavas, "Journal Asiatique", *DİA*, C. 23, TDVY, İstanbul 2001, s. 582.

¹¹⁷ Özalp, *a.g.e.*, s. 59-60.

Ordinaryüs pâyesini alarak akademik kariyerin en üst mertebesine ulaştı. Ömrü talebe yetiştirmek ve kitap okumakla geçen Yinanç, 21 Aralık 1961 tarihinde vefat etti.¹¹⁸

Tarih ilimine büyük katkıları olan Mükrimin Halil Yinanç, *İslâm Ansiklopedisi* için birçok madde kaleme almıştır. Yinanç, Türkiye Selçuklu Tarihi ve Beylikleri hakkında çeşitli mecmualarda birçok makale ve eser yayımlamıştır.¹¹⁹ Çalışmamız sırasında faydalandığımız *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* adlı eserinin Anadolu'nun Türkler tarafından fethine dair ilk kısmını 1934 yılında Akşam Matbaası'nda neşretti ve bu neşri 1944 yılında geliştirerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yayımladı.¹²⁰ Eserin ilk başta dört başlık halinde dört ayrı kitap olarak yayımlanması planlanmış, ancak merhum müellifin ömrü eserin tamamını yayımlamaya yetmemiştir. Müellifin el yazısı ile 1296 yılına kadar tuttuğu defterler Elbistan Mükrimin Halil Yinanç Vakfı tarafından İstanbul'daki bir sahafta bulunmuştur. Bulunan defterlerin transkripsiyonu yapılarak Türk Tarih Kurumu tarafından iki cilt halinde yayımlandı.¹²¹ Anadolu'nun Türkler tarafından fethi ile ilgili Türkiye'de yazılmış olan ilk eser olma özelliğine sahip eserde Süleyman Şah'ın faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Eserde Kutalmış'ın Hasankale Savaşı'ndaki faaliyetleri, Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesi sonucunda ölümü, Kutalmışoğulları'nın Anadolu'da gaza ile vazifelendirilmeleri, Süleyman Şah'ın Konya merkezli olarak 1077 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduğu görüşü, Kutalmışoğulları'ndan Devlet ve Resultekin'in Atsız'a karşı Şöklü ile ittifak kurmaları, Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Mansur'un üzerine göndermesi, Süleyman Şah'ın Marmara bölgesinde gerçekleştirdiği akınlar ve sahilde oluşturduğu karakollar aracılığı ile gemilerden vergi alması, Süleyman Şah'ın Kilikya ve Antakya seferi, Halep kuşatması ve Melik Tutuş ile giriştiği savaşın sonucunda ölümünden bahsetmektedir.

¹¹⁸ Ülken, "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", s. 228; Başar, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç...", s. 79; Özalp, **Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç**, s. 65-70.

¹¹⁹ Ülken, **a.g.m.**, s. 228; Ayrıca Mükrimin Halil Yinanç'ın yayımlamış olduğu eserlerin kronolojik listesi için; bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", s. 191-196.

¹²⁰ Özalp, **a.g.e.**, s. 429.

¹²¹ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, yay. haz. Refet Yinanç, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s. IX.

2. Selçuklular Zamanında Türkiye/Osman Turan (d.1914/ö.1978)

Şahzene Hanım ve Hasan Efendi'nin oğlu olarak Haziran 1914 tarihinde Trabzon'un Çaykara İlçesi'nin Soğanlı Köyü'nde doğan Osman Turan, Kurdoğulları aşiretine mensuptur.¹²² Babası Hasan Efendi I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'da şehit düşmüştür. Bu yüzden müellif, annesi ve dayısı tarafından yetiştirilmiştir. Yazar, ilkokulu Çaykara'da bitirdi. Ardından ailesinin Bayburt'a göçmesi sebebiyle ortaokulu bu ilde okudu. Osman Turan, lise eğitimine Trabzon Lisesi'nde başladı. Ancak ağabeyinin görev gereği Ankara'ya gitmesi üzerine lise eğitimini Ankaralıların adını Taş Mektep olarak adlandırdığı Ankara Erkek Lisesi'nde 1935 yılında tamamladı. Aynı yıl Atatürk tarafından kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin yatılı sınavını kazandı ve burada Ortaçağ Kürsüsü'nün kurucusu olan Mehmed Fuad Köprülü'nün öğrencisi oldu. 1940 yılında mezun olan Osman Turan, aynı yıl Ortaçağ Kürsüsü'nde hocası Köprülü'nün yanında ilmî yardımcı olarak göreve başladı.¹²³

İlmî yardımcı olarak göreve başlayan Osman Turan, lisans döneminde öğrendiği Fransızca ve Farsça dillerinin yanı sıra İngilizce ve Arapça da öğrendi. Osman Turan 1941 yılında *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi* adlı çalışmasıyla doktora unvanını alarak Mehmed Fuad Köprülü'den ilk doktora pâyesi alan öğrenci oldu. Aynı zamanda bu çalışmanın bir diğer önemi ise Türkiye'de yapılan ilk doktora çalışması olmasıdır.¹²⁴ Müellif, ilmi yardımcı görevinde iken 1942 yılında fakültenin açtığı Ortaçağ asistanlığı sınavını kazanarak bu göreve başladı. Ardından bir yıl aradan sonra *Orta Zaman Türk Devletlerinde Türkçe Unvanlar* adlı çalışmasıyla Doçentlik unvanını almıştır. Öte yandan Osman Turan, Nihal Atsız'a olan yakınlığından dolayı 1944 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sekiz ay süreyle bakanlık emrine alınmış ve bu süre zarfında tekrar fakülteye dönebilmek için gerekli çalışmaları yaparak eski görevine döndü. 1946-1947 yılları arasında askerlik vazifesini yerine getiren müellif, 1948 yılında Avrupa'ya giderek XXI. Şarkiyatçılar Kongresi'ne katıldı. Ardından iki

¹²² Nevzat Topal, **Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004, s. 19; Ali Birinci, Osman Turan'ın Bayburt ili Aydıntepe ilçesi Çatıksu köyünde dünyaya geldiğini ifade etmektedir; bkz. Ali Birinci, **Osman Turan**, Alternatif Yayınları, Ankara 2003, s. 27.

¹²³ Nurdan Demirci, **Prof. Dr. Osman Turan'ın Hayatı ve Eserleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1994, s. 9-10; Topal, **a.g.e.**, s. 20-22.

¹²⁴ Ali Birinci, "Bir Tarihçinin Potresi Osman Turan'ın Hayatı ve Eserleri", **30. Vefat Yıldönümünde Büyük Tarihçi Osman Turan**, haz. İsmail Kara, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul y.y., s. 15.

yıl süreyle İngiltere ve Paris’de ilmî çalışmalarda bulundu. Osman Turan, ülkeye döndükten sonra 10 Mayıs 1951 tarihinde Profesörlüğe yükseltildi.¹²⁵

Osman Turan, ilmî çalışmaların yanı sıra siyasetle de ilgilendi. 1954 seçimlerinin sonucunda Demokrat Parti’den Trabzon Milletvekili oldu ve böylelikle fakülteadaki görevinden ayrıldı. Turan, 1958 seçimlerinde de Demokrat Parti’den milletvekili olarak seçildi. Ancak iki yıl sonra gerçekleşen 27 Mayıs 1960 ihtilâliyle bu görevi son buldu ve diğer Demokrat Partililerle birlikte Yassıada’ya götürüldü. 16,5 ay Yassıada’da hapsedilen müellif, beraat ettikten sonra fakülteye dönmeye çalıştı. Fakat bunda başarılı olamadı. Ardından tekrar siyasetle ilgilenen Turan, 1964 yılında Adalet Partisi genel başkan yardımcılığına, 1965 seçimlerinde ise Trabzon Milletvekilliği’ne seçildi. Turan, 1969 yılında siyasetten çekildi ve 1972 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden emekliye ayrıldı. Müellif, geçirdiği beyin kanaması sonucu 18 Ocak 1978 tarihinde vefat etti.¹²⁶

Osman Turan, tarih ilmine çok sayıda eserler kazandırmıştır. Araştırma sırasında sık sık faydalanılan eseri *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı çalışmasıdır. Eser, Türklerin Müslümanlığı kabul etmesi ve Müslümanları himaye altına almasıyla birlikte Anadolu’nun Türkleşme sürecini ele almaktadır. Bu bağlamda Sultan Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye kadar meydana gelen hadiseler kronolojik sıra ile anlatılmaktadır. Müellif, I. Süleyman Şah’ın Anadolu’ya geçiş sürecinden ve onun iç ve dış siyasetinden bahsetmektedir. Turan, Süleyman Şah’ın, İznik’i 1075 yılında elde ederek Türkiye Selçuklu Devletini kurduğu görüşünde ve bu görüşünü *Azîmî Tarihi*’ne dayandırmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti araştırmaları için mühim olan eser, ilk olarak 1971 yılında Turan Neşriyat Yurdu tarafından yayımlanmıştır.¹²⁷

¹²⁵ Bahaeddin Yediyıldız, “Osman Turan’ın Hayatı ve Eserleri”, **Ölümünün 20. Yılı Münâsebetiyle Prof. Dr. Osman Turan’ın Eserinde Tarih ve Tarihçi İlişkileri İlmî Toplantısı (Ankara – 15-16 Mayıs 1998)**, yay. haz. Bahaeddin Yediyıldız v.d., Türk Yurdu Yay., Ankara 1998, s. 9; Topal, **Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri**, s. 32-34.

¹²⁶ Yediyıldız, **a.g.m.**, s. 9-10; Topal, **a.g.e.**, s. 24-25, 28-30.

¹²⁷ Demirci, **Prof. Dr. Osman Turan’ın Hayatı ve Eserleri**, s. 40; Topal, **Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri**, s. 72; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 11. Bs., Ötüken Yay., İstanbul 2011.

3. Türk Milli Kültürü – Selçuklu Tarihi / İbrahim Kafesoğlu (d.1914 / ö.1984)

Müellif, Burdur'a bağlı Tefenni Kasabası'nda Ocak 1914 tarihinde doğdu. Halil İbrahim Kafesoğlu'nun babasının adı Recep, annesinin adı ise Hatice'dir. Kafesoğlu, babasının Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum cephesinde şehit düşmesiyle dedesi Hacı Mehmed Ağa'nın himayesinde yetişti ve 1926 yılında Tefenni İlkokulunu bitirdi. Ardından hocası M. Emin Bey'in ısrarı üzerine İzmir Muallim Mektebi'ne kayıt oldu. Müellif 1932 yılında Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra bir süre Afyon'da memurluk görevinde bulundu. Kafesoğlu, yüksek öğrenimine 1936 yılında girdiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde devam etti. Müellif, fakülte'deki eğitimini 1940 yılında tamamladı ve Hungaroloji, Ortaçağ Tarihi ve Türk Dili bölümlerinden mezun oldu. Mezuniyetinin ardından ilmi yardımcı olarak görev yaptı. Fakat bu sırada ikinci askerlik hizmeti için çağrıldı ve görevini bırakmak zorunda kaldı. Askerlik hizmetini tamamlamasının ardından 1943 yılında *Asya Türk Tarihi ve Kültürü* konulu doktora çalışması için Budapeşte Üniversitesi'ne gönderildi. Fakat İkinci Dünya Savaşı şiddetini iyice artırınca buradaki eğitimine 1944 yılının güz eğitim yarı yılına kadar devam edebildi. Kafesoğlu, Budapeşte'deki öğrenimi süresinde A. Alfoldi, Gyula Nemeth, Louis Ligeti gibi önemli Türkiyatçılardan dersler aldı. Kafesoğlu, Budapeşte'nin Rus askerleri tarafından ele geçirilmesinin ardından onların elinden birkaç kere firar ederek kurtuldu ve Türk elçilik görevlileriyle birlikte Nisan 1945 tarihinde Türkiye'ye döndü.¹²⁸

Müellif, ülkesine döndükten sonra kısa bir süre Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde çalıştı. Ardından 1945 yılının yaz aylarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Ortaçağ Tarihi asistanlığı görevine başladı. Burada tarih ilminin önemli hocalarından olan Mükrimin Halil Yinanç'ın danışmanlığında *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah* adlı tezini hazırlayarak 1949 yılında doktora, 1953 yılında ise *Harezmşahlar Devleti Tarihi* adlı çalışmasıyla Doçent payesini aldı. 1957 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Tarih hocası olarak görevlendirildi. Müellif

¹²⁸ Abdülkadir Donuk, "Kafesoğlu, Halil İbrahim", *DİA*, C. 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 145; Abdülkadir Donuk, "Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hayatı ve Eserleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sy. 13, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 1-3.

buradaki görevinin ardından 1962 yılında İstanbul Üniversitesi'ne tekrar döndü ve aynı zamanda Genel Türk Tarihi Kürsüsü'nde Profesör oldu. İngilizce, Fransızca, Almanca, Macarca, Arapça ve Farsça dillerine vâkıf olan müellif, akademik hayatı boyunca yurtdışında birçok incelemelerde bulundu. Ayrıca çeşitli mecmualara makale ve *İslâm Ansiklopedisi*'ne maddeler yazdı. Genel Türk Tarihi Kürsüsü'nde beraber çalıştığı Zeki Velidi Togan'ın 1970 yılında vefat etmesiyle birlikte adı geçen kürsünün başkanlığına getirilen Kafesoğlu, bu görevi emekliye ayrıldığı 1983 yılına kadar sürdürdü. Türk Tarih Kurumu üyesi olan müellifin 17 te'lif eseri ve üç yüze yakın makalesi bulunmaktadır. Tarih ilmine önemli katkıları bulunan Kafesoğlu, 18 Ağustos 1984 tarihinde İstanbul'da vefat etti.¹²⁹

Çalışmada müellifin eserlerinden özellikle *Türk Milli Kültürü*'nden faydalanıldı. Kafesoğlu'nun, giriş ve dört bölümden oluşan bu eseri Türk Tarih ve Kültürü'nün 4000 yıllık geçmişini ele almaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın giriş kısmını oluşturan Türkler'in Anadolu'ya gerçekleştirdiği akınlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. Eserinin ikinci bölümünde İslâmiyet öncesi kurulan Türk Devletlerinin siyasî hayatlarının yanı sıra sosyo-ekonomik hayatlarıyla da ilgili önemli bilgiler içermektedir.¹³⁰ Eser ilk olarak 1977 yılında Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır.¹³¹

Müellifin çalışmamızla ilgili bir diğer eseri *Selçuklu Devleti Tarihi*'dir. Eser altı bölümden oluşmaktadır ve Büyük Selçuklu Devleti ve onun vasalı olan devletler hakkında geniş bilgiler vermektedir. Müellif, Süleyman Şah'ın, Güney-Doğu Anadolu'daki faaliyetlerinden ve İznik'i elde ederek Üsküdar'a kadar gerçekleştirdiği akınlardan bahseden bu eser ayrıca Süleyman Şah'ın, Philaretos Brachamios'un hâkimiyeti altında bulunan Antakya şehrini elde etmesi üzerine Tutuş ile arasının açılması ve gerçekleşen mücadele neticesinde Süleyman Şah'ın intihar etmesi olayını

¹²⁹ Abdülkadir Donuk, **Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu**, Acar Yay., İstanbul 1989, s. 8-9; Donuk, "Kafesoğlu, Halil İbrahim", s. 145.

¹³⁰ Neşe Çetin, "Bir Tarihçi ve Aydın Olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hayatı ve Eserleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 49-50; Donuk, **Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu**, s. 96.

¹³¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977.

ele almaktadır. Eser, 1972 yılında Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır.¹³²

4. Selçuklu Devri Türk Tarihi/Mehmet Altay Köymen (d.1916/ö. 1993)

Mehmet Altay Köymen, Ali Rıza Bey'in ve Seyide Hanım'ın oğlu olarak 1916 yılında Ankara'nın Haymana İlçesi'ne bağlı Develi Köyü'nde doğdu. Babası Çanakkale Savaşı şehitlerinden olan Köymen, ilköğrenime köyündeki Kur'an Kursu'nda başladı. Ardından eğitim şartlarının daha iyi olduğu Haymana İlçesi'ndeki imamlardan üçüncü sınıfa kadar ders aldı. Müellif, dördüncü sınıfa Ankara şehrinin Ayaş İlçesi'nde devam etti. Ancak tekrar Haymana'ya dönerek beşinci sınıfı bu ilçede tamamladı. Ona burada eğitim aldığı sırada kendisiyle yakından ilgilenen başöğretmen Satılmış Efendi tarafından Altay adı verildi.¹³³

Müellif orta öğrenimine, Satılmış Efendi'nin de desteğini alarak Ankara'daki Taş Mektep'de başladı. Bu okulda eğitimini başarıyla tamamlayan Köymen, lise eğitimi için Gazi Eğitim Enstitüsü'nün sınavlarına girdi ve başarılı oldu. Burada eğitimini sürdürürken İlköğretmen Okulu bölümünün kapatılması sebebiyle kaydının alındığı Adana Öğretmen Okulu'na gitmek zorunda kaldı. Müellif, ardından Haydarpaşa Öğretmen Okulu'na giderek İlköğretmenlik eğitimini 1935 yılında İstanbul'da tamamladı. Köymen eğitime devam etmek maksadıyla yeni açılmış olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin giriş sınavına katıldı. Ancak bu sınavı kazanamadı ve Haymana İlçesi'ne döndü. O, Haymana ilçesine bağlı Çalış Köyü'nde bir yıl süreyle öğretmenlik yaptı. Bu esnada Eskişehir'de açılan Çavuş Öğretmen yetiştirme kursuna gönderildi. Ardından tekrardan DTCF sınavlarına girdi ve kazandı. Köymen, Fakülte öğrencisiyken Doçent Şinasi Altundağ'ın takdirini ve Mehmed Fuad Köprülü'nün de beğenisini kazandı. Müellif, eğitim aldığı esnada Almanca, Fransızca, İngilizce, Farsça ve Arapça'yı öğrendi. 1939-1940 eğitim yılının yaz dönemi sonunda

¹³² İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

¹³³ Mustafa Uçan, "Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in Hayatı ve Eserleri", **Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı**, ed. Mehmet Ali Hacigökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya 2011, s. 1-4.

yapılan sınavları geçerek pekiyi derecesi ile Orta Zaman Tarihi ve Farsça, Hint Tarihi'nden mezun oldu. Ardından doktora çalışmalarına başladı ve *Kirman Selçuklular Tarihi* adlı tezi ile 1943 yılında Doktor payesini aldı. Ancak o sırada fakültede asistanlık kadrosu bulunmadığı için dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in isteği doğrultusunda Gazi Eğitim Enstitüsü'nde iki yıl boyunca tarih öğretmenliği görevinde bulundu. Ardından fakültede açılan asistanlık sınavını kazanarak Ortaçağ Kürsüsü'nde Asistan oldu. Köymen, 1948 yılında *Büyük Selçuklu Tarihi Çerçevesi İçinde Sancar'ın Meliklik Devri* adlı tezi ile Doçent, 1958 yılında da Selçuklu Devri Tarihi çalışmasıyla Profesörü oldu.¹³⁴

9 Aralık 1993 tarihinde 78 yaşında iken Ankara'da vefat eden müellif, Genel Türk Tarihi Kürsüsü'ne 1969-1982 yılları arasında başkanlık yaptı. Ardından 1982 yılında yayımlanan yeni üniversite yasası gereğince kurulan Tarih Bölümü'nün ilk başkanı oldu. O, bu görevde 1984 yılında yaş haddinden emekliliğe ayrılincaya kadar kaldı.¹³⁵ Selçuklu tarihi ile ilgili olarak birçok çalışmalarda bulundu ve eser, makale yayımladı. Kendi ifadesiyle *"karışık ve anlaşılmaktan uzak"*¹³⁶ Selçuklu tarihini bir sistematığe oturtarak daha anlaşılır hale getirdi. Köymen'in çalışmamızda kullandığımız pek çok eserinden bir tanesi olan *Selçuklu Devri Türk Tarihi* adlı eserinde Büyük Selçuklu Devleti tarihi çerçevesi içinde Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi ile ilgili birçok mesele ele alınmıştır. Müellif eserinde Süleyman Şah'ın ilk olarak 1073 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Büyük Selçuklu Devleti'nin bir vasalı olarak kurulduğu görüşünü ileri sürmektedir. Bununla birlikte Köymen, Süleyman Şah'ın kardeşi Mansur'u 1077 yılında bertaraf ettiğini ve Sultan Melikşah'ın onun tek başına iktidar olması yönünde menşur gönderdiğini ifade ederek Türkiye Selçuklu Devleti'nin ikinci defa kurulduğu görüşündedir. Müellif yine aynı eserinde, Süleyman Şah'ın ölümü ile birlikte esir düşen oğulları Kılıç ve Kulan (Davud) Arslan'ın Sultan Melikşah'ın ölümü ile kurtularak İznik'e geldiğini ve Kılıç

¹³⁴ H. İbrahim Uçak, "Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen", **Bellekten**, C. 58, Sy. 223, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 790-791; Mustafa Uçan, "Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in Hayatı ve Eserleri", s. 4-9; Abdulkadir Yuvalı, "Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen (1916-1993)", **Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı**, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya 2011, s. 47.

¹³⁵ Uçan, **a.g.m.**, s. 9.; Yuvalı, **a.g.m.**, s. 47.

¹³⁶ Feda Şamil Arık, "Hocam Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen", **Türk Kültürü**, C. 33, Sy. 382, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1995, s. 103.

Arslan'ın yaşanan otorite boşluğunu gidererek otoriteyi tekrar tesis etmesiyle 1092 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü kez kurulduğu görüşüne açıklık getirmektedir. Bu görüşlerinin yanı sıra Köymen eserinde Süleyman Şah'ın gerçekleştirdiği faaliyetleri, Büyük Selçuklu Devleti ve Bizans Devleti ile ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Selçuklu Tarihi hakkındaki bu mühim eser ilk olarak 1962 tarihinde Ay Yıldız Matbaası tarafından Ankara'da yayımlanmıştır.¹³⁷

5. Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah/Ali Sevim (d.1928/ö. 2013)

Müellif, Adana'da 8 Ağustos 1928 tarihinde doğdu. İlkokulu, ortaokulu ve liseyi doğduğu şehirde okuyan Ali Sevim, 1947 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Klasik Şark Dilleri ve Tarih Bölümü'ne girdi. Sevim, yüksek öğretimini 1951 yılında tamamladı. Ardından aynı yıl göreve başladığı Türk Tarih Kurumu'nda üç yıl süreyle uzmanlık görevinde bulundu. Sevim, 1954 yılında DTCF'nin Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak atandı. Müellif, 1956-1959 yılları arasında Hamburg Üniversitesi Önyasya Tarih ve Kültürü Enstitüsü'nde Türkçe lektörlüğü yaptı ve aynı zamanda doktora çalışmalarını sürdürdü. 1958 yılında *Artukoğullarının İlk Devirleri* adlı tezi ile doktor, *Suriye'nin Selçuklular Tarafından Fethi* adlı tezi ile de doçentlik payesini aldı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Ortaçağ Tarihi Doçenti olarak görev alan müellif, 1970 yılında Türk Tarih Kurumu Muhabir Üyeliği'ne seçildi. Aynı yıl Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne Ortaçağ Tarihi Profesörü olarak atanan Sevim, 1978-1981 yılları arasında Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde Selçuklu ve İslâm Tarihi ile ilgili dersler verdi. 1983 yılında Türk Tarih Kurumu Asli Üyeliği'ne ve Yürütme Kurulu Üyeliği'ne atanan müellif, 1994 yılında da Irak Tarih Kurumu Şeref Üyeliği'ne seçildi. 1995 yılında Ankara Üniversitesi DTCF'nden emekli olan Ali Sevim 9 Mayıs 2013 tarihinde vefat etti.¹³⁸

¹³⁷ Uçan, "Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen'in Hayatı ve Eserleri", s. 19; Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. VI.

¹³⁸ E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, "Prof. Dr. Ali Sevim Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 1-2; <http://www.tyb.org.tr/selcuklu-tarihinde-bir-otoriteydi-ali-sevim-10916h.htm> (20.12.2017 18:31).

Selçuklu tarihi ile ilgili birçok eser, makale yayımlayan müellif, aynı zamanda çalışmamız sırasında faydalandığımız birçok eseri tercüme etmiş ve değerlendirmiştir.¹³⁹ Müellifin çalışmamızla doğrudan ilgili *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah* adlı eseri, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Bu eser Türkiye Selçuklu Devleti kurucusu Süleyman Şah ile ilgili bizim tespitimize göre ilk müstakil eserdir. Eser, Kutalmışoğulları'nın Anadolu'ya geliş sürecinden Süleyman Şah'ın ölümüne kadar gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden bahsetmektedir. Ancak müellif, eserinde faydalandığı kaynakları dipnot olarak göstermemektedir. Bu açıdan bakıldığında eserin halk tipi bir yayım olduğu söylenebilir. Ali Sevim eserinde Süleyman Şah ile Mansur anlaşmazlığa düştüğü görüşünü savunmakta ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi olarak da 1075 yılına işaret etmektedir. Eser Türk Tarih Kurumu tarafından 1990 yılında yayımlanmıştır.¹⁴⁰

6. Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan/Işın Demirkent (d.1938/ö.2006)

Işın Demirkent, 18 Ocak 1938 tarihinde İzmir şehrinde doğdu. İlköğrenimini doğduğu şehirde tamamlayan Demirkent, ortaokul ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. Lise eğitiminden bir yıl sonra hukukçu ve gazeteci Nezh Demirkent ile evlendi. Müellif, 1961 yılında yüksek öğrenimine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladı. Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nden *Aynı Tarihi H. 441-442 (1049-1051) Yılları Olayları* adlı teziyle 1965 yılında mezun oldu. Ardından iki yıl sonra mezun olduğu kürsüde asistanlık görevine başladı. Müellif, Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın danışmanlığında yaptığı *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)* adlı tezi ile 1972 yılında doktora payesini, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* adlı tezi ile de 1981 yılında doçent payesini aldı. 1988 yılında Profesörlük kadrosuna atanan müellif, 1994 yılında Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı oldu. Demirkent, 18 Ocak 2005 tarihinde emekli olana kadar bu görevi sürdürdü. Demirkent emekli olduktan bir yıl sonra 68 yaşında iken 3 Şubat 2006 tarihinde vefat etti. İstanbul Üniversitesi'nde

¹³⁹ Ali Sevim'in eserleri ve yaptığı tercümelemler ile ilgili detaylı bilgi için; bkz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, "Prof. Dr. Ali Sevim Hayatı ve Eserleri", s. 3-4.

¹⁴⁰ Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.

40 yıla yakın bir süre görev yapmış olan müellif, İngilizce, Almanca, Arapça, Grekçe ve Latince dillerini bilmekteydi.¹⁴¹

Akademik hayatı boyunca birçok eser ve makale yayımlayan müellif, Bizans Tarihi araştırmaları konusunda önemli bir isimdi. Demirkent'in çalışmaları aynı zamanda Selçuklu-Bizans İlişkilerine de ışık tutmaktadır. Çalışmada müellifin *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan* adlı eserinden faydalanıldı. Üç bölümden oluşan eserin giriş kısmında Süleyman Şah'ın Antakya Seferi, Tutuş ile mücadelesi ve ölümünden kısaca bahsedilmektedir. Ayrıca eserin giriş bölümde Süleyman Şah'ın vefatının ardından Ebû'l-Kasım'ın İznik yönetimi sırasında gerçekleşen olaylar ve Bizans ile olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Müellif, bu bölümde Ebû'l-Kasım'ın, Süleyman Şah'ın vefatını fırsat bilerek bağımsızlığını ilân ettiği görüşündedir. Bu bağlamda eser, Süleyman Şah'ın vefatı ile Sultan I. Kılıç Arslan'ın esaretten kurtularak İznik'e geldiği süre zarfında Türkiye Selçuklu Devleti'nde gerçekleşen olayları ele alması sebebiyle çalışmamız açısından önemlidir. Eser, ilk olarak 1996 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından, ikinci baskısı ise yine adı geçen kurum tarafından 2014 yılında yayımlanmıştır.¹⁴²

7. Müslüman-Türk Devletleri Tarihi/Erdoğan Merçil (d.1938/ö.-)

Erdoğan Merçil, 1938 yılında İstanbul'da Karaköy Arap Cami Mahallesi'nde doğdu. İlkokula 1944 yılında başlayan Merçil, 1949 yılında Beyoğlu Ortaokulu'na başladı. Ortaokuldan sonra 1952 yılında Heybeli Ada Deniz Lisesi'ne devam etti. Ancak bu lisede iki yıl eğitim aldıktan sonra bıraktı ve Taksim'deki Atatürk Lisesi'nde eğitimini tamamladı. Merçil, yüksek öğrenimine 1957 yılı bahar ders döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladı ve Prof. Dr. Fikret İşıltan'ın kendisine verdiği *Amr b. al-As* adlı tezi tamamlayarak 1961 yılında mezun oldu. 1963 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Ortaçağ Anabilim Dalı'nda asistan adayı olarak göreve başlayan Merçil, 1964 yılında bu göreve asaleten atandı. Asistanlık

¹⁴¹ Fahameddin Başar, "Prof. Dr. Işın Demirkent'in Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, yay. haz. Abdülkerim Özaydın, Fahameddin Başar v.d., Dünya Basınevi, İstanbul 2008, s. 3-4; Casim Avcı, "Prof. Dr. Işın Demirkent (1938-2006)", **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sy. 15, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 227-228.

¹⁴² Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

görevinde iken Farsça dersleri aldı ve aynı zamanda *Ahmed b. Mahmud'un Selçuknamesi'nin Kaynaklarının Tespiti* adlı doktora tezi çalışmalarına başladı. Doktora çalışmaları sırasında İran'da Tahran Üniversitesi'nde dokuz ay boyunca Farsça eğitimi aldı. Müellif, İran'daki dil eğitiminin ardından yurda döndü ve 1969 yılında doktora sınavını vererek doktora payesini aldı. Merçil, 1973 yılında Fars Atabegleri Salgurlular adlı tezi ile doçentlik unvanını aldı. Ardından üniversitede çeşitli dersler veren müellif, 1977 yılında Hamburg'a Almanca eğitimi almak için gitti. Üç ay sonra yurda döndü ve 1978 yılında *Kirman Selçukluları* adlı çalışmasıyla Profesör oldu. 1983 yılında bir ay süresince Avusturya'da burslu olarak bulunan Merçil, 8 Kasım 1983 tarihinde Türk Tarih Kurumu asli üyesi olarak görevlendirildi. Müellif, İstanbul Üniversitesi'nin yanı sıra 1983-1984 eğitim yılında Marmara Üniversitesi'nde, 1990 yılından itibaren ise Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde dersler verdi. Merçil, 1963 yılında göreve başladığı İstanbul Üniversitesi'nden 2005 yılında yaş haddinden emekli oldu.¹⁴³

Ahmed b. Mahmud'un *Selçuk-Nâme* adlı eserini Türkçeye kazandıran müellifin çalışmamızda *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* adlı eserinden faydalandık. Eserin konusunu farklı coğrafyalarda kurulan Türk Devletleri ve Beylikler'in siyasi ve içtimai tarihi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Merçil, eserinde Türkiye Selçuklu Devleti'ne de yer vermiştir. Eserinde Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi hususuna dair farklı görüşlerden bahsedilmektedir ve bu görüşler içerisinde onun Anadolu'ya kardeşleri ile birlikte kaçarak geldiği fikri benimsenmektedir. Eserde Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk başkentinin neresi olduğu ve hangi yılda kurulduğu ile ilgili kesin bir görüş ortaya konulmamışsa da müellif, Süleyman Şah'ın Nikephoros Melissenos'un isyanını desteklemek suretiyle 1080 yılında İznik'in elde edildiği görüşünü etraflıca ele almaktadır. Drakon Suyu Antlaşması'yla birlikte Süleyman Şah'ın Bizans ile olan sınır bölgelerinin güvenliğini sağladıktan sonra İstanbul ile irtibatı kesilen Bizans'ın güney ve doğu şehirlerini elde etmek için harekete geçtiğinden bahsetmektedir. Müellif, Süleyman Şah'ın Kilikya ve Antakya seferleri ile Şerefüddeve Müslim'e karşı giriştiği Kurzâhil Savaşı'ndan bahsetmektedir. Merçil, bu savaşın neticesinde

¹⁴³ Emine Uyumaz, "Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 9-13.

Süleyman Şah'ın Haleb şehrini kuşatmasının sebebini Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı mücadelesine bağlamaktadır. Bu sebeple harekete geçen Melik Tutuş ile Süleyman Şah'ın Aynü Seylem mevkinde muharebeye başladığını ve sonucunda savaşı kaybeden Süleyman Şah'ın intihar ettiği bilgisini vermektedir. Eser, ilk olarak 1985 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları tarafından basıldı. Ardından Türk Tarih Kurumu tarafından 1991 yılında tekrar yayımlandı.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Emine Uyumaz, "Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in Hayatı ve Eserleri", s. 14; Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 103-110.

GİRİŞ

Türklerin ilk ana yurdu Altay ve Sayan dağlarının kuzey-batı çevreleridir.¹ Onların bu mevkiden batıya doğru göç etmelerinde buldukları coğrafya yol gösterici olmuştur. Altay ve Tanrı Dağlarının birbirlerine en yakın konumda buldukları noktadaki ova onlar için batıya açılan bir yoldur.² Akhunlar, Sabarlar, Oğuzlar ve çeşitli Türk kavimleri zamanla Orta Asya'dan doğal âfetler, salgın hastalıklar, nüfus artışı, otlak yetersizliği, kuraklık, iç ve dış baskılar ve yeni yurtlar edinme gibi sebeplerden ötürü göç ettiler.³ Hunların bir kısmı 359 yılında Kafkas bölgesinden geçerek Doğu Anadolu'ya ve Urfa'dan Galatya'ya kadar akınlar yaptı. Hunların diğer bir kolu ise Volga nehrini geçerek Alanları yendi. Ardından Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Ostrogot devletini hakimiyeti altına alarak Avrupa'ya doğru uzanan bir göç silsilesini başlattı.⁴

Sabar Türkleri, tarihî kayıtlarda ilk kez 463 sıralarında Saragur ve Uroglara hücum ederek bunları yurtlarından çıkarmalarından dolayı geçmektedir.⁵ Onlar önce Ural dağlarının güney-batı tarafında Tobol ve İşim nehirlerini çevreleyen mevkiye yerleştiler. Sabarlar zikr olunan mevkide yaklaşık yarım yüzyıl ikamet ettiler. Buradan 515 yılı civarında göç ettiklerini Kafkasya, Don ve Volga nehirlerinde görünmelerinden anlamaktayız. Daha sonraları ise mevcut bilgiler ışığında onların Kafkasya'yı geçerek Anadolu'ya akın ettikleri ve Kappadokia'ya⁶ kadar geldikleri

¹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977, s. 30.

² Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C. 1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2006, s. 651.

³ Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Genel Türk Tarihi**, ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C. 1, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 457-462.

⁴ Abdulhaluk Mehmet Çay, "Türk Tarihi ve Kültürü Kavimler Göçü ve Doğu ve Orta Avrupa'da Türkler (Avrupa Hunları, İtil/Volga Bulgarları, Tuna Bulgarları)", **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara 2009, s. 4.

⁵ Şerif Baştav, "Sabir Türkleri", **Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 19.

⁶ Tarihsel süreç içerisinde bölgenin sınırları sürekli değişime uğrasa da esas itibariyle günümüzde Kayseri, Nevşehir, Niğde ve Aksaray illerini kapsamaktadır. Kappadokia'nın sınırlarını Ahmanişler döneminde batıda Kızılırmak, doğuda Fırat nehri, güneyde Toros dağları oluşturuyordu. Engin Akyürek, (Çevrimiçi), http://www.tayproject.org/downloads/Bizans_IA_EA.pdf, 20.09.2017 16:25; Şemseddin Günaltay, **Yakın Şark: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları**, C. 4/2, 2.bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 257.

bilinmektedir.⁷ Sabarlar burada İran ile Bizans arasındaki egemenlik mücadelesine karıştılar.⁸

Bu iki Türk kavminin Anadolu'ya akınlarından sonra en önemli akını Oğuzlar gerçekleştirmiştir. Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklu ailesi önce Cend⁹ şehrine geldi. Ardından adı geçen şehirde, iki büyük devlet olan Gazneliler ile Karahanlılar arasında barınamayacaklarını anlayarak 1016 yılında Çağrı Bey'in önderliğinde ilk kez Anadolu'ya akınlar düzenlediler. Araştırmamızın giriş bölümünde Anadolu'ya ilk Türk akınlarını gerçekleştirenler ile Oğuzların Anadolu'ya yapmış olduğu akınlardan bahsedeceğiz. Bunu yapmaktaki amacımız Kutalmışoğullarının Anadolu'ya gelme nedenleri ve bunun sonucunda Anadolu'nun nasıl bir Türk yurdu haline geldiğini açığa kavuşturaktır.

Teoman (M.Ö. 220-209) tarafından M.Ö 220 tarihinde kurulan Büyük Hun İmparatorluğu'nun sınırları Hazar Denizi kıyısından Büyük Okyanus'a kadar ulaşmaktaydı. Teoman dönemi Hun tarihini genel itibariyle Çinlilerle olan mücadeleler oluşturmaktadır.¹⁰ Hun İmparatoru Teoman'ın ölümü Çin kaynaklarına göre oğlu Mete'nin onu avda zehirli ok ile öldürmesiyle gerçekleşmiştir. Teoman'ın öldürülmesiyle Mete (M.Ö 209-174) Hunların yeni imparatoru olmuştur.¹¹ Büyük Hun İmparatorluğu'nun en parlak dönemini Mete zamanında yaşadığı anlaşılmaktadır. Onun hükümdarlığı 35 yıl kadar sürdü. Mete, ilk olarak Proto-Moğol¹² kavimlerine karşı akınlarda bulundu. O, Moğol kavimlerine karşı giriştiği mücadelelerde başarı

⁷ László Rásonyi, **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. bs., Ankara 1993, s. 78.

⁸ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi**, C. 2, Tekin Kitapevi, Ankara, 1992, s. 779.

⁹ Bu şehir o dönemde, gezi ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktaydı.; Haşim Şahin, "Selçuklu Devletlerinin Kuruluş Devirlerinde Etkili Olan Amiller Üzerine Bazı Düşünceler", **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri (5-6 Kasım 2007)**, yay. haz. Mehmet Alpargu v.d., Sakarya 2008, s. 66.

¹⁰ M. Orhan Bayrak, **Türk İmparatorlukları Tarihi**, Bilge Karınca Yay., İstanbul 2002, s. 19; Saadettin Gömeç, **Türk-Hun Tarihi**, Berikan Yay., Ankara 2012, s. 37.

¹¹ J. M. de Groot, G. Ahmetcan Asena, **2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan**, Pan Yay., İstanbul 2011, s. 71-72.

¹² Önceleri Moğol adı küçük bir kabilenin ismiyken, Cengiz Han ile birlikte bu ad, aynı dile ve kültüre sahip kabilelerin ortak ismi olmuştur. Bu yüzden Cengiz Han'dan önceki Moğollara Proto-Moğol denilmektedir; bkz. Cevdet Gökalp, **Çin Kaynaklarına Göre Shih-Wei Kabileleri (Proto-Moğollar üzerinde bir etüd denemesi)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s. 13.

sağladı ve Hun İmparatorluğu'nun sınırları Moğolistan'ın doğusundan Çin'in kuzeyine kadar uzandı.¹³

Mete'nin M.Ö 174 yılında ölmesiyle birlikte Büyük Hun Devleti bir daha bu denli bir başarı elde edememiştir. Nitekim Çünçen (Kün) (M.Ö. 160-126) döneminde Hunlar arasında ilk kez iç kavgalar görünmeye başladı ve M.Ö 54 yılında Kağanlar arasında çıkan mücadeleler sonucunda Büyük Hun Devleti parçalandı. Bu mücadelenin ardından Çje-Çje'nin önderliğindeki Hunlar, İli havzasına yerleşti. Burada iken Çje-Çje'nin Çinliler tarafından öldürülmesiyle ona bağlı Hunlar, batı istikametine doğru göç etti. Hunların bu kısmı daha sonraları birinci yüzyılda Batı Türkistan'ın kuzey mevkilerine göç etmesiyle birlikte daha önceleri batıya göç eden Hunlarla birleşti. Türkistan'da bulunan bu son Hun kitlesi M.S. 93 yılında, Siyen-pilerle Çinlilerin baskıları sonucunda batı tarafına göç etti. Onlar buraya geldiklerinde daha önceleri Talas otlaklarından gelen Hunları çıkartarak daha da batıya Cim (Emba) ve Yayık nehirleri civarına göç etmeye mecbur bıraktılar.¹⁴ Hunlar hareketlerine devam etmek suretiyle batı yönüne doğru ilerlemelerini sürdürdüler. Önce Aral gölü ile Don nehri arasında yaşayan Alanları yendiler.¹⁵ Alanların bir kısmı Kafkasya'nın kuzeyine bir kısmı ise dağlara çekilmek zorunda kaldı.¹⁶

Alanların yurtlarını fethettikten sonra Hunların batı kısmı batıda akınlarına devam ederken doğu kısmı ise 330-350 tarihlerinde Kuban ve Terek arasındaki bozkırları elde ettiler. Bu bozkırlardan hareketle Derbent ve Daryol geçitlerinden Doğu Roma İmparatorluğu'na (330-1453)¹⁷ bağlı Mezopotamya eyaletine akınlar düzenlediler.¹⁸ Kursık ve Basık adında bu iki başbuğun emrindeki Hun atlıları, Erzurum üzerinden hareket ederek Karasu ve Fırat havzasından Malatya'ya ulaştılar. Buradan da Çukurova'ya akınlar düzenlemek suretiyle sağlam surları bulunan Urfa ve

¹³ M. Orhan Bayrak, **a.g.e**, s. 23.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972, s. 12; M. Orhan Bayrak, **Türk İmparatorlukları Tarihi**, s. 29, 31.

¹⁵ Şerif Baştav, "Avrupa Hunları", **Genel Türk Tarihi**, Ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C.1, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 598.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, **a.g.e**, s. 16.

¹⁷ Işın Demirkent, "Bizans", **DİA**, C. 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 232.

¹⁸ Şerif Baştav, "Avrupa Hunları", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C.1., Semih Ofset, Ankara 2006.

Antakya Kalesi'ni kuşattılar ancak başarı sağlayamadılar. Hun akınlarının kuvvetini, dönemin Süryanî Kilisesi Urfa Piskoposu Efraim şu sözlerle açıklamaktadır; “*Onlar Yeçüç ve Mecüç'ün süvarileridir; küheylanların sırtında fırtına gibi uçarlar karşılarında durabilecek kimse yoktur*”.¹⁹ Hunlar, Urfa ve Antakya Kalesi'ni kuşattıktan sonra Suriye'ye yöneldiler. Hun atlıları buradan Sur ve Kudüs şehir ve mevkilerine ağır akınlar düzenlediler. Burada fazla kalmayan Hunlar, Anadolu'yu terk ederek Kafkas dağlarını aşp Karadeniz'in kuzeyindeki yurtlarına döndüler.²⁰ Daha sonra Hunlar tekrar batıya yönelerek tarihte büyük kavimler göçü olarak bildiğimiz hareketi başlattılar. Hunlar, 374 yılında Don nehrinin batısına geçtiler. Buraya geldiklerinde karşısına Ostrogotlar çıktı. Hunlar, cesur ve savaşçı olarak bilinen bu kavmi mağlup etmeyi başardı. Ostrogotların Kralı Ermanarik bu mağlubiyeti kaldıramayarak intihar etti ve oğlu Vitimar ise savaş meydanında öldü. Hunlar, Ostrogotları hakimiyeti altına alarak başlarına Hunimund adında birini geçirdiler. Ostrogotların ardından onlar 375 yılında Dinyeper'de Vizigotlarla karşılaştı. İki taraf arasındaki mücadele çok kısa sürdü ve Vizigotlar, önderleri Atanarik ile önlerine çıkan kavimleri sürükleyerek batıya kaçmaya başladılar. Bu olaylar sırasında Hunların başında Balamir bulunuyordu. Vizigotlar, Hunlar'dan kurtulmak için Doğu Roma İmparatoru Valens (364-378)'den Tuna'yı geçmek için izin istedi. İmparator Valens, onlara silahlarını bırakmaları ve itaat altında kalmaları şartıyla izin verdi. Vizigotlar, izini aldıktan sonra Tuna'yı geçtiler fakat sözlerinde durmayarak 378 yılında yapmış oldukları saldırı sırasında İmparator Valens'i savaş meydanında öldürdüler. Aynı yıl Hunlarda hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan Tuna'yı geçerek Trakya'ya kadar sokuldular. Fakat Hunların bu ilerleyişi daha çok bölgeyi tanıma maksadı taşıymaktaydı. Nitekim bir süre sonra Hunların tekrar yurtlarına dönmesi bunun en bariz kanıtıdır. Hunların sessizliği 395 yılına kadar sürdü. Bununla birlikte onlar hem batıdan hem de doğudan harekete geçtiler.²¹

Hunlar bu vesileyle Anadolu'ya yapmış oldukları birinci akının ardından 395-466 yıllarında tekrar Anadolu'ya yöneldiler. Bu dönemde Hun boylarından Onogur,

¹⁹ Süryanî Mar-Yeşua, **Vakaayi'nâme**, çev. Muallâ Yanmaz, Şehir Matbaası, İstanbul 1958, s. 64. Krş. László Rásonyi, **Dünya Tarihinde Türklük**, İdeal Matbaa, Ankara, 1942, s. 54.

²⁰ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 27.

²¹ Kâmuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, C. 1, Karacan Yay., Ankara 1981, s. 140-141.

Sarugur ve Ugor boyları Hazar çevresinde yaşamaktaydı. Hunların bu bölge de yoğun olarak bulunmaları Sâsânî İmparatorluğu'nu (226-651)²² rahatsız ediyordu. Sâsânî İmparatorluğu, Hun akınlarından korunmak için duvarlar ve kale inşâ ettiyse de yine akınlara engel olamadı. 452 yılında Onogur boyları Sâsânîleri mağlup etmek suretiyle Anadolu'ya kadar ilerledi. Bunun sonucunda Onogur beyleri Bizans (Roma) İmparatorluğu'na bağlı bulunan Anadolu'dan, Ermenistan'dan, İberya'dan ve Albanya'dan çok miktarda ganimet alarak tekrar yurtlarına döndüler.²³

Hun akınlarının ardından millatan sonra beşinci-altıncı yüzyıllarda Batı Sibirya ve Kafkasların kuzeyinde tarihte önemli rol oynayan Sabarlar²⁴ ilk olarak Avarların baskısı sebebiyle batıya yönelerek Altaylar ve Ural arasında yaşayan Oğurlar'a akın düzenlemek suretiyle yurtlarından çıkardı.²⁵ Böylelikle Sabarlar Tobol ve İşim ırmakları civarına yerleştiler. Onlar teşkilatlı ve savaş teknikleri yüksek olması sebebiyle kendilerinden bu konuda daha zayıf olan kavimler üzerinde büyük etki etmişlerdir. Sabarların, bu yeni sahalarında yarım asır kalabildiler ve 515²⁶ yılı civarında Kafkasya ve Don-Volga nehirleri civarında görüldüğü daha sonra da Kuban mevkiine yayıldıkları tarihî kaynaklarda zikredilmektedir.²⁷

Sabarlar bu mevkilere geldiklerinde Bizans ve Sâsânî İmparatorluğu bu savaşçı kavmi tanımakta gecikmedi. Bu dönemde Sâsânî lideri Ambazuk ile Bizans İmparatoru Anastasios (491-518)²⁸ arasında iyi ilişkiler mevcuttu. Ancak Sâsânîlerin lideri Ambazuk öldükten sonra oğlu I.Kubâd (488-531)²⁹ 516 yılında Balak liderliğindeki Sabarlarla birlikte Bizans'a karşı mücadeleye girişti. Sabarlar bu olaylar esnasında Hazar Denizi etrafına kadar inerek Ermenî yerleşimlerine akınlar

²² Esko Naskali, "Sâsânîler", **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 174-176.

²³ Umay Türkeş Günay, **Türklerin Tarihi (Geçmişten Geleceğe)**, Akçağ Yay, Ankara 2006, s. 106.

²⁴ Sabar'lar Bizans tarihlerinde Sabar, Sabir, Sabeir, Saber gibi adlarla anılmaktadır. Ermenî, Süryanî ve İslam tarihi kaynaklarında ise sırasıyla Savır, Sabr, Sbir ve Sebir gibi adlarla anılmaktadır; bkz. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 137.

²⁵ Ahmet Taşağıl, "Türk", **DİA**, C. 41, TDVY, İstanbul 2012, s. 473; Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Genel Türk Tarihi**, ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C. 1, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 460.

²⁶ Mario Grignaschi makalesinde Sabarların 515 yılında Doğu Kafkasya'da müstahkem bölgeleri ele geçirmek suretiyle Anadolu'yu tahrip ettiklerinden bahseder. Bkz.; Mario Grignaschi, "Sabirler, Hazarlar ve Göktürkler", **VII. Türk Tarih Kongresi: Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 1., TTK., Ankara 1972, s. 232-233.

²⁷ László Rásonyi, **Tarihte Türklük**, s. 77.

²⁸ Demirkent, "Bizans", s. 232.

²⁹ Esko Naskali, "Sâsânîler", s. 175.

düzenlediler. Bu akınlar meydana gelirken Ermenî Kralı Vardan, onlara karşı Gürcistan Prensi Mijej'i gönderdi. Mijej, Dicle nehri kıyısındaki Sasun bölgesinde Sabarları durdurdu. Kubâd kendisini burada Ermenistan hâkimi olarak ilan etti.³⁰ Daha sonraları Sabarlar akınlarını Kayseri, Ankara, Konya bölgelerine kadar ilerlettiler.³¹ Sabarlar akın düzenledikleri bu bölgelerde halktan birçok kişiyle mücadele ederek yağma faaliyetlerinde bulundular. Bu durum karşısında İmparator Anastasios, Kapadokya bölgesinin başlıca yerlerini tahkim etti ve bura halkını üç yıl vergiden muaf tuttu. Sabarlar ise elde ettiği ganimetlerle yurtlarına geri döndüler.³²

Balak'ın vefatından sonra Sabarların başına eşi Bogarık Hatun geçti. O, yüz bin kişilik Sabar ordusunu komuta etmekteydi. Bizans İmparatoru I. Justinianos (527-565)³³, Sâsânîlerle girişeceği mücadele için 528 yılında Sabarlarla anlaşma yoluna gitti. Bu sebeple onlara çeşitli gümüş vazolar ve pahalı hediyeler gönderdi.³⁴ Ancak Sabarlar, Bizans ile yapmış olduğu anlaşmaya karşın Sâsânî İmparatoru I.Kubâd'a da 20.000 kişilik ordu desteği gönderdi. Bu durumu öğrenen Bizans İmparatoru Justinianos, Kubâd'a elçi gönderdi ve Sabarlara hakaret ederek; *"Bu köpeklerin elinde oyuncak olacağımıza sulh yapmamız daha iyi"*³⁵ dedi. Bunun üzerine Kubâd, Sabarların reisini çağırdı ve Justinianos'un doğru söylediğini anladı. Kubâd, Sabar reisini ve adamlarını öldürttü.

Sabarlar, bu faaliyetlerinin ardından çıkarlarına göre iki rakip imparatorluğun yanında da yer aldılar. Ancak 557 yılına gelindiğinde Avarların sert baskısına maruz kaldılar ve bunun sonucunda dağıldılar. Hâkimiyeti altında bulundurdukları bölge Göktürklerin batı koluna bağlandı. Güney Kafkasya'daki yurtları ise 576 yılında Bizans hakimiyetine geçti. Böylelikle Sabarların bağımsız faaliyetleri sona ermiş oluyordu. Sabarlar, daha sonraları Hazar Devleti'nin kuruluşunda yer aldı.³⁶

³⁰ Şerif Baştav, "Sabir Türkleri" **Bellekten**, C. 5, Sy. 17-18., Ankara 1941, s. 60-61.

³¹ İlhami Durmuş, "Sakalar ve Hunlar Döneminde Anadolu'da Türk Varlığı", **Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu'da Türk Varlığı**, ed. Zekeriya Türkmen, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 98.

³² Baştav, **a.g.m.**, s. 61.

³³ Demirkent, "Bizans", s. 232.

³⁴ Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 139.

³⁵ Baştav, **a.g.m.**, s. 61.

³⁶ Taşağıl, "Türk", s. 473.

Hun ve Sabar akınlarının ardından Anadolu'ya yedinci yüzyıl itibariyle Müslüman Türkler akınlar düzenlemeye başladı. Müslüman Türklerin akınları Abbasîler döneminde ivme kazandı.³⁷ Türklerin, 751 yılında Müslümanları Orta Asya'dan kovmak için gelen Çin ordusuna karşı Talas mevkiinde gerçekleşen mücadelede Müslümanların tarafında yer almasıyla mücadeleyi Müslümanlar kazandı. Türkler ile Müslümanların bu savaşta birlikte yer almaları onların yakınlaşmasına ve İslâm'ın hızlı bir şekilde Türkler arasında yayılmasına vesile oldu.³⁸ Abbasî Halifesi'nin göndermiş olduğu İslâm'a davet mektuplarına Semerkant, Taşkent, Fergana gibi şehirlerdeki yerel hükümdarlar olumlu cevaplar verdi. Ancak Oğuz ve Karluk gibi Türk boyları henüz Müslüman olmadığı için Horasan'a akın düzenlemeye devam etmekteydi. İlerleyen zamanlarda Abbasî yönetiminde ve ordusunda Türk kökenli asker ve komutanlar görev aldı.³⁹ Bu sebeple Türkler bu devirde Bizans'a karşı Anadolu'da birçok akınlar düzenledi.

Bizans'ın elinde bulunan Suriye, el-Cezîre⁴⁰, Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra, Müslümanlar ile Bizans arasındaki mücadeleler Tarsus, Malatya ve Erzurum şehirlerine kadar devam etti. Bu askerî mücadele alanı Suriye, el-Cezîre ve Doğu Anadolu olarak üç kısma ayrılmaktaydı. Bu uç bölgelerinde Tarsus, Misis⁴¹, Anavarza⁴², Adana, İskenderun, Maraş, Samsat, Adıyaman, Amid, Malatya, Malazgirt, Ahlat, Erciş ve Erzurum gibi şehir ve kaleler mevcuttu. Bu sırada Abbasî halifesi olan Mehdî, fethedilen bu uç bölgelere Türkmenler başta olmak üzere İran, Sogd gibi milletlerden birçok gönüllü kuvveti

³⁷ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 28.

³⁸ Abdülkerim Özeydin, "Türklerin İslâmiyeti Kabulü", **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, c. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 247; Müslüman olan ilk Türkler Balasagun ile Mirki mevki arasında yaşayan Türklerdir. Türkmen adı Müslüman olan Türkler için kullanılmaktaydı; bkz. Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, 3. bs., Ana Yay., İstanbul 1980, s. 51.

³⁹ Nevzat Köseoğlu, "Onüçüncü Yüzyıla Kadar Türk Dünyası", **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri**, haz. Orhan Okay v.d., C. 1, Ötüken Neşriyat - Söğüt Yay., İstanbul 1985, s. 12.

⁴⁰ Ramazan Şeşen, "Cezîre", **DİA**, C. 7, TDVY., İstanbul 1993, s. 509-511.

⁴¹ Bizans kaynaklarında Mopsuesta, Arapça'da Massîsa (Masîsa), Süryânice'de Masista ve Türkçe'de Misis olarak adlandırılan şehir; Ceyhan nehrinin sağ kıyısında Adana'ya 27 km uzaklıkta kurulmuştur; bkz. Işın Demirkent, "Misis", **DİA**, C. 30, TDVY., İstanbul 2005, s. 178-181.

⁴² Ortaçağ'da Anavarza, Anazarba, Anazarbos, Anabarza gibi çeşitli biçimlerde adlandırılan ilkçağ kenti günümüzde de varlığını Dilekkaya adıyla sürdürmektedir; bkz. Bilge Umar, "Anavarza", **Türkiye'deki Tarihsel Yer Adları**, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1993, s. 67.

yerleştirdi. Bu bölgelerde ticari faaliyetler ile büyük ölçekli ziraî faaliyetlerin yapılmasından dolayı buradaki halkın refah seviyesi arttı. Bu bölgelere gazânın doğal bir sonucu olarak birçok medrese kuruldu. Araştırmalar neticesinde bu mevkilere yerleştirilen Türklerin sayısı Halife Hârûnürreşîd (786-809)⁴³, Me'mûn (813-833)⁴⁴ ve Mu'tasım (833-842)⁴⁵ zamanında oldukça artmıştı.⁴⁶ Halife Mütevekkil (647-861)⁴⁷ zamanında ise orduda çoğunlukla Türkler bulunmaktaydı. Türk kumandanlar yerleştirildikleri yerlerden Sivas, Amasya, Niksar, Kayseri, Konya, Köğonya (Şarkîkarahisar)⁴⁸, Zamantı, Ereğli, Yalvaç, Bergama, Sard, Ankara, Ulukışla, Çankırı, Eskişehir gibi Anadolu'nun iç bölgelerine doğru birçok akınlar düzenliyorlardı.⁴⁹ Türkler bu akınları Müslümanlığa hizmet etmek ve Bizans'ı zayıf düşürmek için düzenlemekteydi. Bu akınları düzenleyenlere o devirde mücahid ve murabıt denilmekteydi. Buradaki mücahid reisleri toplantı yapmak suretiyle içlerinden birini başbuğ olarak seçerek bunu halifeye arz ederek onaylatıyorlardı.⁵⁰ Böyle bir sistem içerisinde gerçekleştirilen akınlar, Bizans İmparatorluğu'nun başına Makedon sülâlesinin geçmesiyle geri püskürtülmeye başlandı. Böylelikle Türkler, onuncu yüzyılın ortasından itibaren akın düzenledikleri yerlerden geri çekilmeye başladı.⁵¹ Bu sebepten dolayı Müslüman Türklerin Anadolu'ya yaptıkları gaza hareketleri sona erdi. Bu akınların neticesinde Anadolu'da şehir ve kaleler ağır bir şekilde tahribata uğradı ve Bizans'ın savunma direnci zayıflatıldı.⁵²

Müslüman Türklerin onuncu yüzyılda yapmış olduğu akınların ardından Selçuklu ailesinin siyasî koşullar gereği yeni bir yurt arayışına girmesiyle Anadolu

⁴³ Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, C. 16, TDVY., İstanbul 1997, s. 258-261.

⁴⁴ a. mlf., "Me'mûn", *DİA*, C. 29, TDVY., İstanbul 2004, s. 101-104.

⁴⁵ Casim Avcı, "Mutasım-Billâh", *DİA*, C. 31, TDVY., İstanbul 2006, s. 380-382.

⁴⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 29.; Abdülkerim Özeydin, "Türklerin İslâmiyeti Kabulü", s. 248-249.

⁴⁷ Mahmut Kırkpınar, "Mütevekkil-Alellah", *DİA*, C. 32, TDVY., İstanbul 2006, s. 212-214.

⁴⁸ On dördüncü yüzyılda Karahisar adı verilen şehire; Osmanlılar döneminde diğer Karahisarlar'dan ayırt edilebilmesi için Şarkîkarahisar adı verilmiştir. Günümüzde ise Şebinkarahisar adı kullanılmaktadır; bkz. Fatma Acun, "Şebinkarahisar", *DİA*, C. 38, TDVY., İstanbul 2010, s. 393-395.

⁴⁹ Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1997, s. 4.

⁵⁰ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Yay. Haz. Refet Yinanç, C. 1, TTK., Ankara 2013, s. 22.

⁵¹ Abullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, Sy. 59., Erzurum 2014, s. 216.

⁵² Ali Sevim, *a.g.e.*, s. 30.

akınları on birinci yüzyılda tekrar başladı. Bu durumun ortaya çıkmasına, Arslan Yabgu'nun Ali Tegin ile ittifak kurması ve Tuğrul ve Çağrı Bey'in bu ittifakın dışında kalması neden oldu. Hatta Ali Tegin, Arslan Yabgu'nun desteğini alarak onlara karşı askeri harekete girişmek suretiyle onları itaatı altına almaya kalkıştı.⁵³ Tuğrul ve Çağrı Bey bir taraftan Ali Tegin diğer taraftan ise Buğra Han tarafından baskıya maruz kalıyordu. Onlar, baskılar neticesinde daha fazla dayanamayarak kendilerine yurt edinilecek yeni bir yer aramaya başladılar.⁵⁴ Bu doğrultuda Tuğrul Bey beraberindeki Türkmenlerle birlikte çöllere çekildi. Çağrı Bey ise Bizans hakimiyeti altında bulunan Anadolu'da gazâ yapmak için sefer düzenledi.⁵⁵

Çağrı Bey'in bu seferi kaç yılında gerçekleştirdiği tam olarak bilinmemekle beraber çeşitli kaynaklarda 1015⁵⁶, 1016⁵⁷ veya 1018⁵⁸ yıllarında olduğu belirtilmektedir.⁵⁹ Çağrı Bey 3.000⁶⁰ kişilik kuvvetle birlikte Mevaraünnehr'den hareket ederek Anadolu'ya yöneldi. O, 1018 yılında, Gazneli yönetiminde olan Horasan'a geldiği vakit burada valilik görevinde bulunan Arslan Câzib'in takibine rağmen hızlı bir şekilde Rey⁶¹ mevkiine girdi.⁶² Arslan Câzib'in bu geçişi engelleyememesi Sultan Mahmud'u sinirlendirdi ve Arslan Câzib'i azarladı.⁶³ Çağrı

⁵³ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1965, s. 47.

⁵⁴ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları*, 20. bs., Ötüken Yay. İstanbul 2011, s. 216.

⁵⁵ Köymen, Çağrı Bey'in düzenlemiş olduğu seferinin yeni bir yurt arama maksadını taşıdığını ifade etmektedir. Ayrıca bu sefer ile birlikte Müslümanlar arasında prestijlerini arttırma gayesinde olduğunu belirtmektedir. Bu görüşü karşın İbrahim Kafesoğlu makalesinde Çağrı Bey'in siyasî koşullar gereğince Doğu Anadolu Bölgesi'ne keşif yapmak için sefere çıktığını ifade etmektedir; bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş Devri*, C. 1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 1979, s. 104-106. Krş. İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, 2. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 263; Ali Sevim, "Çağrı Bey", *DİA*, C. 7, TDVY, İstanbul 1993, s. 183.

⁵⁶ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 33

⁵⁷ Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)*, Nobel Yay., Ankara 2005, s. 6.

⁵⁸ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli*, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer- M. Halil Yinanç, TTK, Ankara 1962, s. 48.

⁵⁹ Cihan Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi Çağrı Bey*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 29.

⁶⁰ Mîrhând eserinde bu rakımı 30.000 olarak vermektedir; bkz.; Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând, *Ravzatü's-Safâ fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, trc. ve not. Erkan Göksu, TTK., Ankara 2015, s. 26. Krş. O. Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s. 216.

⁶¹ Tahran'ın 7-8 km. güneyinde kurulmuş olan bir ortaçağ şehri; bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Rey", *DİA*, C. 35, TDVY., İstanbul 2008, s. 40-41.

⁶² O. Turan, *a.g.e.*, s. 48.

⁶³ Piyadeoğlu, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi Çağrı Bey*, s. 31.

Bey, bu mevkidenden de Azerbaycan tarafına yöneldi. O, Rey ve Azerbaycan'daki Türkmenlerden de destek alarak Ermenî Vaspurakan Krallığı'na saldırdı. Buradaki Ermenî ve Gürcülerin siyasî birliklerinin bulunmaması Çağrı Bey'in akın yapmasını kolaylaştırdı.⁶⁴ O, bu saldırı neticesinde bol ganimet elde etti. Çağrı Bey buradan da Şeddâdoğulları Devleti topraklarına girdi.⁶⁵ Buradan aldığı yardımlarla birlikte mahiyetinde bulunan askerî kuvvetinin sayısı 6-7 bin civarına ulaştı.⁶⁶ Ardından o buradan ayrılarak akınını devam ettirdi ve Gürcü topraklarına girdi. Gürcü kralı, ona karşı askerî bir harekette bulunmaya cesaret edemedi ve bu akına göz yummak zorunda kaldı. Çağrı Bey, Gürcü topraklarından son olarak Ani Ermenî Krallığına akın düzenlemek için hareket etti. Fakat onlar, burada daha önce yapmış oldukları akınlar gibi başarılı olamadılar. O, buradaki başarısızlığın ardından 1021 yılında tekrar Mâverâünnehr'e⁶⁷ dönmek üzere yola çıktı.⁶⁸ Çağrı Bey'in dönüşü sırasında yukarıda da bahsettiğimiz üzere Gazneli Sultan Mahmud'un hışmına uğramış olan Arslan Câzib, onu yakalamak için yollara ve geçitlere askerî kuvvet ve gözcüler koyarak sıkı tedbirler aldı. Ancak Arslan Câzib bu tedbirlere rağmen yine Çağrı Bey'i yakalayamadı.⁶⁹ Çağrı Bey, gerçekleştirmiş olduğu bu akın ile birlikte hem bol miktarda ganimet elde etti hem de faaliyetlerde bulunduğu bölgelerdeki devletlerle ilgili önemli bilgiler edindi.⁷⁰ Çağrı Bey, Mâverâünnehr'e⁷¹ döndükten sonra Tuğrul Bey'e yapmış olduğu akın ile ilgili olarak verdiği bilgide kendisine karşı koyacak bir

⁶⁴ Cihan Piyadeoğlu, "Malazgirt Savaşı'na kadar Anadolu'ya Yapılmış Selçuklu Akınları", **Alp Arslan ve Malazgirt**, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2014, s. 60.

⁶⁵ Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 6; Mehmet Altay Köymen eserinde Çağrı Bey'in Şeddâdoğulları Devleti'nin arazisine izinsiz olarak girdiğini ve gaza anlayışına aykırı davrandığını belirtmektedir. Ayrıca o bu bilgiyi verirken kaynaklarda Çağrı Bey'in zikr olunan devlete yağma veya tahriplerde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir diye eklemiştir; bkz. Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, C. 1, s. 109-110.

⁶⁶ İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihî Ehemmiyeti", **60. Doğum yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, haz. Osman Turan, 3. bs., TTK., Ankara 2010, s. 270.

⁶⁷ Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan bölgeye verilen ad; bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehr", **DİA**, C. 28, TDVY., İstanbul 2003, s. 177-180.

⁶⁸ Mehmet Altay Köymen, **a.g.e.**, s. 110.

⁶⁹ Kafesoğlu, **a.g.m.**, s. 270.

⁷⁰ Osman Gazi Özgüdenli, **Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, C. 1., İsam Yay., İstanbul 2013, s. 55.

⁷¹ İslam Coğrafyacıları tarafından Ceyhun nehrinin kuzey ve doğusunda kalan mevkilere verilen ad; bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehr", **DİA**, C. 28, TDVY., İstanbul 2003, s. 177-180.

kimseye rastlamadığını söylemiştir.⁷² Böylelikle bu sefer de dolaştığı mevkilerin kendileri için yeni yurt olabileceğinin işaretini vermiş oldu.

Arslan Yabgu, Gazneli Sultan Mahmud tarafından esir edildikten sonra ona bağlı 4.000 çadırdan oluşan Oğuz grubunun liderleri Gazneli Sultan Mahmud'a, Selçuklular'dan zulüm gördüklerini ve Mâverâünnehir'de geçim sıkıntısı yaşadıklarını belirterek Horasan bölgesine yerleşmek için izin istediler.⁷³ Bunun yanı sıra Gazneli Devleti'ne karşı herhangi bir zararlı faaliyette bulunmayacaklarına dair de teminat verdiler. Sultan Mahmud, onların bu talebini Arslan Câzib'in uyarısına rağmen Selçukluların güçlenmesine engel olmak için kabul etti. Sultan Mahmud, Oğuzları Serahs, Bâverd, Ferâve çöllerine yerleştirdi ve onlara silah taşımama emirini verdi. Ayrıca onları dağıtmak halde tutmaya özen gösterdi. Bu önlemlere rağmen yaklaşık iki yıl olmadan 1028 yılının başında Nesâ, Bâverd ile Ferâve'de yaşayan halk, Oğuzların fesadlık çıkardığını ve zalimce işler yaptığını Sultan Mahmud'a ileterek şikâyetle bulundular.⁷⁴ Bu vaziyet üzerine Sultan Mahmud'un emriyle Arslan Câzib harekete geçti. Bu hareket başarısızlıkla sonuçlandı çünkü Oğuzlar kısa süre içinde kuvvetlenmişlerdi. Bu başarısızlığın neticesinde Sultan Mahmud, Tûs'a gitti ve Arslan Câzib'e birkaç kumandanını destek olarak göndererek Oğuzlar'a karşı gönderdi.⁷⁵ Oğuzlar bu hareket sonucu mağlup oldu ve 4000 atlı kaybetmekle kalmayıp birçoğu da esir düştü.⁷⁶ Oğuzların geri kalanı Balhan dağına ve Dihistan tarafına kaçtı. Bir kısmı da Kirman'a ilticada bulundu. Bu olaydan sonra kuzey bölgesine gidenler "Balhan Oğuzları", batı tarafına gidenler ise "İrak Oğuzları" adlarını aldı. Sultan Mahmud vefat edinceye kadar Oğuzları hem içte hem dışta takip ederek, devletinin sınırları içerisinde onları az çok temizledi. Sultan Mahmud'un vefatının ardından kardeşi Muhammed ile taht kavgasına girişen Sultan Mesud, ordusunun sayısını arttırmak maksadıyla Oğuz Beylerinden olan Yağmur'u hizmetine aldı. Sultan Mesud, hükümdar olduğu vakit Yağmur'un talebiyle Balhan'da bulunan Oğuzların Horasan'a

⁷² O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 48; O. Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, s. 216.

⁷³ Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008, s. 249; Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, TTK., Ankara 1989, s. 38.

⁷⁴ Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Akyıldız Maatbası, Ankara 1963, s. 39-40.

⁷⁵ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, çev. Abdülkerim Özeydin, c. 9, Bahar Yay., İstanbul 1987, s. 292; Sergey Grigoreviç Agacanov, **Oğuzlar**, çev. Ekber N. Necef, Selenge Yay., İstanbul 2002, 287.

⁷⁶ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 39.

dönmesine müsaade etti. Ayrıca Sultan Mesud bununla da kalmayıp Balhan Oğuzlarının Beyleri olan Kızıl Bey, Gök-Taş (Kök Taş)⁷⁷ ve Buka'yı (Boka/Boğa)⁷⁸ da hizmetine alarak bunların başına adamı Humar-Taş'ı geçirdi.⁷⁹

Sultan Mesud'un hizmetinde bulunanlar görevlerini verdikleri söz üzerine itaatkâr bir şekilde yerine getiriyorlardı. Ancak onlar Sultan Mesud'un idaresinden hoşnut değildi. Bunun nedeni muhtemelen Oğuz askerlerinin maaşlarını alamamalarındandır.⁸⁰ Ayrıca hizmetinde bulunmayan Irak Oğuzları eskisi gibi taşkınlıklara ve zarar vermeye devam ediyordu. Sultan Mesud, bu yüzden onların üzerine kuvvet sevk etti. Bu sevk edilen kuvvet ve onun hizmetinde bulunan soydaşlarının da etkisiyle onlar bu taşkınlıktan vazgeçti. Oğuzların bir daha aynı taşkınlığı yapmayacağından emin olamayan Sultan Mesud, Irak bölgesi başkumandanı olan Taş Ferrâş'a, bütün Oğuz liderlerinin öldürülmesi emrini verdi.⁸¹ Taş Ferrâş bu emir üzerine aralarında Yağmur'un da bulunduğu elli kadar Oğuz ileri gelenini öldürdü. Bu öldürülen kişiler Yağmur'un maiyetiyle ikinci ve üçüncü derecedeki reisler idi. Kızıl, Buka ve Gök-Taş ise yapmış oldukları iyi hizmetten dolayı öldürülmedi⁸² ve Yağmur'un öldürülmesi bu saydığımız Beyler üzerinde de kuvvetli tesir bırakmadı. Onların bazıları yine Taş-Ferrâş'ın maiyetinde bulunarak Rey'e gittiler. Rey'e giden bu grubun başında büyük ihtimalle Buka ve Gök-Taş Beyler bulunuyordu. Kızıl ve öldürülen Yağmur'un oğlu ise Balhan bölgesine çekildiler. Geriye kalan Oğuzlar ise Gaznelilerin, Hindistan kumandanı Yınal Tegin'in ordusunda bulunuyordu.⁸³

⁷⁷ Faruk Sümer, bu Selçuklu Beyi'nin adının Kök Taş olduğunu ancak Gök Taş şeklinde de yazılabileceğini ifade etmektedir; bkz. Faruk Sümer, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, C. 2, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 654.

⁷⁸ Faruk Sümer, Kaşgarlı Mahmut'da ve 11-12. yy. kaynaklarında bu adın Boka veyahut Boğa olarak gösterildiğini ifade etmektedir; bkz. Sümer, **a.g.e.**, C. 2, s. 623.

⁷⁹ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s. 72; Agacanov, **Oğuzlar**, s. 288.

⁸⁰ Agacanov, **a.g.e.**, s. 289.

⁸¹ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 40.

⁸² Sergey Grigoreviç Agacanov eserinde Kızıl, Buka ve Gök-Taş'ın da öldürülmesi için emir verildiğini belirtmektedir; bkz. Sergey Grigoreviç Agacanov, **a.g.e.**, s. 289.

⁸³ Sümer, **a.g.e.**, s. 73; İbnü'l-Esîr eserinde bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: Bunun üzerine Taş-Ferrâş, Oğuz ileri gelenlerinden birçok kişiye haber gönderip askerî hizmetlerde bulunacak kişilerin isimlerini tesbit etmek için yanına çağırdı. O, bu haberi gönderdikten sonra Deylemlilere bahçe de pusu kurmaları için emir verdi. Taş-Ferrâş'ın kendilerine göndermiş olduğu haberi alan pek çok Oğuz lideri davete icabet etti. Bu sırada Sultan Mesud'un hizmetinde bulunan bir Türk kölesi, Oğuz liderlerini karşılayarak Taş-Ferrâş'ın niyetini ve durumu onlara izâh etti. Bunun üzerine Taş-Ferrâş, Oğuz liderlerinin geri

Oğuz liderlerinin Balhan dağında bulunan aileleri intikamlarını almak için girişimde bulundular. Bu girişim kısa süre içerisinde Irak Oğuzlarının yanı sıra Balhan Oğuzlarının da katılımı ile büyüdü. Sultan Mesud, isyana dönen girişimi bastırmak istediysede başarılı olamadı. Oğuzlar, Dâmgân ile Rey şehirlerine girerek buraları yağma ettiler. Ölen liderlerinin intikamını aldıklarını düşünerek bir kısmı Balhan dağına çekildi bir kısmı da Gazne Devleti sınırlarını aşarak Azerbaycan'da konakladı. Sultan Mesud'un daha önceden Horasan'a yerleştiği Balhan Oğuzları ise Gazneli Devleti'nin aleyhinde faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu Oğuzlar, Gazneli Devleti'nin kuvvetlerine karşı koyuyordu. Ayrıca Ali Tegin ve Hârûn'dan da yardım alıyorlardı. Sultan Mesud, gösterdiği mücadeleler sonucunda onları da Balhan dağına ve çöle çekilmeye mecbur bıraktı.⁸⁴

Azerbaycan'a 1036 yılında gelen Oğuzlar buradaki soydaşlarıyla birleştiler.⁸⁵ Ardından Oğuzlar'dan bir kısmı ayrılıp doğu ve güneye doğru harekette bulunurken Azerbaycan'da kalan Dana'nın önderliğindeki Oğuzlar, Aras nehrini geçerek Arrân (Errân)⁸⁶ bölgesinin hükümdarı Fadlun ve oğlu Ebulesvâr ile birleştiler. Bunlar birlikte hareket etme suretiyle 1037 yılında Doğu Anadolu'daki Ermenî gruplarının buldukları mevkilere akınlarda bulundular. Ermenîler, iyi ok atıcısı olan at üstündeki Oğuzlara karşı başarılı olamadılar. Urmiye⁸⁷ mevkiindeki Ebû'l-Heycâ'nın yönetimi altında bulunan Kürtler, Oğuzlar ile komşu olmalarından rahatsızlık duydukları için onlarla mücadele etmeye başladılar. Bu mücadele ile Oğuzlar, onların köylerini yağma etmekle birlikte birçok kişiyi de öldürdüler. İki taraf arasındaki

dönmesine engel olmaya çalıştı ancak Oğuzlar onu dinlemedi. Bu gelişmeler esnasında pusuda bekleyen Deylemlilerin kumandanlarından biri Oğuzlardan birine saldırıda bulundu. Saldıraya uğrayan kişi de bu kumandanı bir ok atarak öldürdü. Bu olay yüzünden büyük bir mücadele başlamış oldu. Deylemliler pusudan çıktı ve şehir ahaleside bunlara katılarak Oğuzlara saldırmaya başladılar. Bu mücadele sonunda birçok Oğuz lideri öldürüldü. Sağ kalanlar maiyetindekilerle birlikte Azerbaycan hakimi Vehsûzân'ın yanına gittiler. Onlar, oraya varana kadar yol üzerindeki birçok köyü yağmaladı. Azerbaycan'a vardıklarında Vehsûzân, Oğuzları iyi karşıladı; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, çev. Abdülkerim Özeydın, C. 9, s. 292.

⁸⁴ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 40-41.

⁸⁵ Ebû'l-Ferec'in eserinde Oğuzların 1036 yılında Ermenistan'a hareket ettiklerini ve burada bulunan Kürtlerle Arapları kılıçtan geçirdiği bilgisi geçmektedir; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. 1, 3. bs., TTK., Ankara 1999, s. 295.

⁸⁶ Kafkasya'da Kür ve Aras nehirleri arasında yer alan bir bölge; bkz. Abdülkerim Özeydın, "Arrân", **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 394-395.

⁸⁷ İran'da Azerbaycan'ında bulunan ve aynı adla adılan göl bulunan tarihi şehir; bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Urmiye", **DİA**, C. 42, TDVY, İstanbul 2012, s. 179-180.

mücadele sadece bu yüzden başlamamıştır. Diğer bir sebep ise Azerbaycan hâkimi olan Vahsudan'ın, Kürt Reisi Ebu'l-Heycâ el-Hezebâni ile düşman olmasıdır. Vahsudan'ın yakın akrabası ile evlenen Dana'ya Urmiye'yi dirlik olarak vermesi bu düşmanlığı iyice pekiştirdi.⁸⁸ Bunun yanı sıra buradaki Oğuz grubunun faaliyetleri bununla sınırlı kalmayıp 1038 yılında Bizans Kumandanı II. Bagrat'ın, Müslümanların elinde bulunan Tiflis'i kuşatması esnasında, gazâ anlayışı ile ona karşı mücadeleye katıldılar ve bu sayede Bizans kumandanı geri çekilmek zorunda kaldı.⁸⁹

Azerbaycan'dan ayrılıp doğu ve güneye hareket eden Oğuzlar ikiye ayrıldı. Gök-Taş ile Mansur'un idaresindekiler Hemedan'a⁹⁰, Buka'nın idaresinde bulunanlar ise Rey'e gitti. Gök Taş, Hemedan'ı kuşattı. Bu kuşatmanın uzun sürmesi nedeniyle şehrin valisi Ebû Kâlicâr onun yakın bir akrabasıyla evlenmek zorunda kaldı. Rey'e giden Buka ise Kızıl Bey ile bir olup bu şehri kuşattı. Oğuzların bu kuşatmasına Buveyhoğullarından Fenâ Husrev b. Mevd ud-devle ve Deylemlî emîrlerinden Sâve Hakimi Kâmrûye de katıldı. Güç duruma düşen Sultan Mesud ise bu durum neticesinde gece vakti Rey'den çıkarak İsfahan'a gitti. Onun şehri terk etmesi üzerine Oğuzlar Rey'e girerek burayı yağma ettiler. Bu yağma sonucu Rey bir süre Kızıl Bey'in hâkimiyeti altında kaldı. Oğuzların bir kısmı ise bu olayların devamında 1037 yılında Kereç bölgesi etrafında yağmalarda bulundu. Bu yağmalardaki başarıları neticesinde Oğuzlar, diğer yağma ettikleri şehirlere nazaran daha büyük olan Hemedan'ı yağmalamaya koyuldular. Bu yağma hareketi için Gök-Taş, Buka ve Kızıl

⁸⁸ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s. 84. İbnü'l-Esir eserinde bu olayları farklı bir biçimde anlatmaktadır. Vehsudan, Oğuzlardan büyük bir topluluğu onlar için hazırlamış olduğu bir ziyafete davet etti. Davete gelen Oğuz ileri gelenlerinden otuz kişiyi tutukladı, bu durumdan dolayı diğer davetlilerin cesareti kırıldı ve moralleri bozuldu. O, bu davet sayesinde Oğuzlardan birçok kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Urmiye'de oturan Oğuzlar, Musul'a bağlı Hakkari'ye gittiler. Onlar, buradaki Kürtler ile mücadeleye giriştiler. Bu mücadele sonucunda Kürtler mağlup oldu. Kürtlerin birçok mallına el konulduğu gibi kadınları ve çocukları esir olarak alındı. Mücadeleyi kaybeden Kürtler dağlara ve dar geçitlere sığındılar. Oğuzlar kaçan bu kürtleri takip etti ve yeniden mücadeleye tutuştular. Ancak bu mücadeleyi Kürtler kazandı ve Oğuzlardan bin beş yüz kişiyi öldürdü ve birçoğunu esir aldılar. Kürtler, Oğuzların silahlarını, hayvanlarını ele geçirdiler ve ilk mücadelede kaybettikleri ganimetlerini geri aldılar. Bunun üzerine Oğuzlar dağ yolunu tuttular ve dağıldılar. İbn Rebîbüddeve bu durumu haber alınca geriye kalan Oğuzları da öldürmek için arkalarından asker sevk etti. Daha sonra Rey'de bulunan Kızıl Bey öldü. Bir taraftan da Sultan Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim Yınal Rey'e doğru yola çıktı. Bunu haber alan Oğuzlar, Rey'den kaçmaya başlayarak 1041-1042 yılında Diyarbekir ve Musul tarafına gittiler; bkz. İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 9., s. 297-298.

⁸⁹ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 39.

⁹⁰ İran'ın batısında yer alan bir şehir; bkz. Tahsin Yazıcı, "Hemedan", **DİA**, C. 17, TDVY., İstanbul 1998, s. 183-185.

Bey birleşerek şehri ele geçirdiler. Ebû Kâlicar, Oğuzların bu faaliyetlerine karşı duramayacağını anlayınca şehrin ileri gelenleriyle birlikte şehirden çıkarak yakında bulunan bir kaleye çekildi. Oğuzlar, zikr olunan şehirde büyük çaplı yağmalarda bulundular. Bu yağma hareketinden sonra Oğuzlar hile yoluyla Ebû Kâlicar'ı çekildiği kaleden çıkartarak onun tüm mal varlığına el koydular. Oğuzların bu faaliyetlerinin amacı dirlik düzen kurmak değil sadece yağmacılıktır.⁹¹ Bu yağmacılık faaliyetlerinde bulunan Oğuz liderlerinden belki Kızıl Bey farklı değerlendirmeye tutulabilir. O, Selçuklularla iş birliği yapmış ve Tuğrul Bey'in kız kardeşi ile evlenmiştir.⁹² Kızıl Bey, 1040-1041 yılında vefat ederek Rey şehrinin yörelerinden birine gömüldü.⁹³

Tuğrul Bey, Dandanakan zaferinden sonra bu Oğuz grubuna elçi göndererek onları yanına çağırdı. Onlar gelen bu elçiye Zencan çayına kadar eşlik ettikten sonra onunla Tuğrul Bey'e haber yolladılar. Tuğrul Bey'e gönderdikleri haberde onun kendilerini yakalamak isteğini bildiklerini ve ondan korktuğu için Irak bölgesine geldiklerini söylediler ve eğer kendilerinin üzerine gelinecek olunursa Horasan'a veya Diyâr-ı Rum'a gideceklerini, kendisi ile biraraya hiçbir zaman gelmeyeceklerini bildirdiler. Oğuzlar, Tuğrul Bey'den korktukları için değil de yağmacılığa devam etmek için böylesi bir bahane öne sürmekteydi. Bu sebeple ki bu Oğuz grubu Cizre'ye geldi ve Mansur burada kaldı. Buka, Anası-Oğlu (Anası Oğlu)⁹⁴ ve Gök-Taş ise Diyarbekir'a gittiler ve burada yağmalarına devam ettiler. Buradaki yağma hareketlerine devam ederlerken Diyarbekir Hükümdarı Nasruddevle Ahmed, hile ile Mansûr'u esir aldı. Nasruddevle Ahmed, Mansûr'u serbest bırakmak ve bir miktar mal verme karşılığında bunlardan şehri terk etmesini istedi. Beyler bunu kabul ettiler ancak daha sonra sözlerinde durmayarak yağma faaliyetlerini genişleterek devam ettirdiler.⁹⁵ Oğuzların bir kısmı Musul tarafına yöneldi ve burayı bir süre ellerinde tuttular.⁹⁶ Ancak Oğuzların bu bölgedeki faaliyetleri Musul Hükümdarı olan Ukayl-oğlu Karvâş

⁹¹ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s. 84-85.

⁹² Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. 1, s. 296.

⁹³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 9, s. 377.

⁹⁴ Faruk Sümer, **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, C. 2, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 612.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 9, s. 388; Faruk Sümer, **a.g.e.**, s. 94-95.

⁹⁶ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 40.

(Kırvâş)⁹⁷ ile Hille Hükümdarı Dubeys b. Mezyed ul Esedi⁹⁸ ittifak kurması ile kısa sürdü. Bu ittifak'a Araplar ve Kürtler de yardımda bulundu. Onlar, oluşturulan bu ittifak ile Oğuzların üzerine yürüdüler. Bu durumu öğrenen Musul'daki Oğuz Beyleri, Gök-Taş, Mansur ve Diyarbekir'de bulunan Buka ile Anası-Oğlu'ndan yardım istediler. İki tarafın 1044 yılında yapmış olduğu mücadele sonucunda Oğuzlar önce galib duruma gelseler de daha sonra mağlub oldular. Bunun üzerine bu bölgede kalamayacaklarını anladılar ve Azerbaycan'a yöneldiler.⁹⁹ Azerbaycan'a gitmek için yola çıkan Oğuzlar, önce Van gölü etrafına geldiler. Burada bölgenin Bizans Valisi Haçik ile mücadeleye giriştiler. Oğuzlar, bu mücadeleyi kazandı ve Haçik çarpışma sırasında hayatını kaybetti.¹⁰⁰ Oğuzlar bu mücadele sonrası Azerbaycan'a geçtiler ve Tuğrul Bey'in itaatı altında Bizans'a akınlarda bulunmaya devam ettiler.

Selçuklular, 23 Mayıs 1040 tarihinde¹⁰¹ Gazneliler Devleti'ni Dandanakan Savaşı'nda mağlup ederek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdu. Selçuklu liderleri bu zaferin ardından cuma günü gerçekleştirmiş oldukları toplantının neticesinde Tuğrul Bey'i Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olarak kabul ettiler. Sultan Tuğrul Bey (1040-1063) ilk olarak hükümdarlığını o dönemin geleneklerine uygun olarak çevre ülkere, fetihnâmeler göndererek bildirdi.¹⁰² Sultan Tuğrul Bey, bu dönemde özellikle Türklerin Anadolu'ya akınlar düzenlemesini teşvik etti. Çünkü göçebe Türkler, yaşanan yurt ve beslenme sıkıntısı nedeniyle İslâm hanedanlarına da akınlar düzenlemekteydi. Nitekim bu durumdan ötürü şikâyette bulunan Mervânî Emîri Nasruddevle'ye Sultan Tuğrul Bey: *"Kullarımın memleketine geldiğini haber aldım; sen bir hudud (sugûr) emîrisin, onlara mal verip kendilerinden kâfirlere (Bizanslılara) karşı faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni beldeleridir."* cevabını verdi.¹⁰³ Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere gerçekleştirilen akınlarda gazâ ruhunun dikkate alındığı görülmektedir. Ayrıca

⁹⁷ Gülay Öğün Bezer, "Ukaylılar", **DİA**, C. 42, TDVY, İstanbul 2012, s. 59.

⁹⁸ Abdülkerim Özaydın, "Mezyediler", **DİA**, C. 29, TDVY, İstanbul 2004, s. 550.

⁹⁹ Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s. 94-95.

¹⁰⁰ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 40.

¹⁰¹ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 53; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", **DİA**, C. 41, TDVY, İstanbul 2012, s. 345; Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, s. 273; Piyadeoğlu, **Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi Çağrı Bey**, s. 86; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 29, Konya 2011, s. 233.

¹⁰² Wilhelm Barthold, **a.g.e.**, s. 274.; Faruk Sümer, "Selçuklular", **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 368.; Osman Gazi Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 86-87.

¹⁰³ Osman Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, Ötüken, 6. bs., İstanbul 2005, s. 48.

akınların bir başka boyutunu ise Abbasî Halifesi'nin, ünlü alîm Mâverdî¹⁰⁴ ile gönderdiği mektup ve elçiler vasıtasıyla yapmış olduğu şikâyetlere Sultan Tuğrul Bey'in vermiş olduğu cevaplardan da anlaşılmaktadır. O bu şikâyetlere: “*Benim askerlerim (kavmim) pek çoktur ve bu memleket onlara kifâyet etmemektedir*”¹⁰⁵ cevabını vererek gerçekleşen Türk göçlerini ve bunun tabii sonucu olarak yaşanan yurt sıkıntısına dikkat çekmektedir. Nitekim 1047 yılında Türkistan'dan göçen Oğuzlar Nîşâpûr'a geldiğinde yurt ve geçim sıkıntısından bahsettiklerinde İbrahim Yınal: “*Biz, sizlerin bizim yanımızda kalmanızdan (yiyecek ve diğer şeyler bakımından) dolayı sıkıntıya düşüp tedirgin oluyoruz. Bu nedenle bizim sizlerle Rum (Anadolu)'a gidip orada cihat yapmamız, en iyi, doğru ve isabetli bir iş olur*”¹⁰⁶ dedi. Yınal'ın bu cevabı yaşanan yurt ve geçim sıkıntısını destekler niteliktedir.¹⁰⁷ Netice itibariyle Sultan Tuğrul Bey, göçebe Türkleri Anadolu'ya yönlendirerek İslâm hanedanlarına karşı gerçekleşen akınlara engel olmayı ve yaşanan yurt sıkıntısını da böylelikle gidermeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu akınlarla Türkmenlerin önündeki mukavemet kırılacak ve batı yolu açılmış olacaktı. Bu doğrultuda amcası Yusuf Yınal'ın oğlu İbrahim Yınal'ı Hemedan ile İsfahan'a bağlı yörelerinin, vefat eden amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ile Resultekin'i Hazar Denizi bölgesinin¹⁰⁸, bir diğer amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ile birlikte kardeşi Çağrı Bey'in oğlu Yakutî'yi ise Azerbaycan'ın fethiyle görevlendirdi.¹⁰⁹

Bizans İmparatoru II. Basileios (976-1025)¹¹⁰, zamanında imparatorluğun doğu sınırlarını korumak ve İslâm ülkelerine yayılma politikasını gerçekleştirmek için Doğu Anadolu'daki küçük Ermenî krallıklarını ve prensliklerini Orta Anadolu'ya ve Sivas'a nakletti. Bu sayede Bizans İmparatorluğu'nun sınırları Azerbaycan ve

¹⁰⁴ H. 364 (974-975) yılında Basra'da doğan Şâfiî fakihî Mâverdî H.450 (1058) yılında vefat etti; bkz. Cengiz Kallek, “Mâverdî”, **DİA**, C. 28., TDVY, İstanbul 2003, s. 180.

¹⁰⁵ O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 48.

¹⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, bu olayı 1048/1049 yılı olayları arasında anlatır. Osman Turan ise 1047 yılında gerçekleştiğini ifade etmektedir; bkz. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, **El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular**, (H. 430-485=1038-1092), seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 11. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁰⁷ Osman Turan, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁰⁸ Reşîdüddîn Fazlullâh eserinde Resultekin'den bahsetmemekle beraber Kutalmış'ın Cürcân vilayeti, Kûms/Kûmis vilayetinin sâir yerlerini ve Dâmgân'ın fethiyle görevlendirildiğini belirtmektedir. Bkz.; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, trc. ve not. Erkan Göksu v.d., s. 69.

¹⁰⁹ Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi: Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, C. 1, 2. bs., Çamlıca Yay., İstanbul 2014, s. 22.

¹¹⁰ Ralph-Johannes Lilie, **Byzanz: Geschichte des oströmischen Reiches (326-1453)**, 5. bs., C.H.Beck Verlag, München 2010, s. 115.

Kafkasya'ya kadar uzanmış bulunuyordu. II. Basileios'un uyguladığı bu siyaseti İmparator IX. Kostantinos Monomakhos (1042-1055)¹¹¹ da devam ettirdi. Bu siyasetin sonucu olarak Bizans, Oğuz akınlarına karşı harekete geçti ve Müslüman hanedan olan Selçuklu vasalı Şeddâdîler'e¹¹² karşı 1045 yılında Gürcü Prens Liparit yönetimindeki Bizans kuvvetlerini gönderdi.¹¹³ Sultan Tuğrul, bu durum nedeniyle ona karşı amcası Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış komutasında bir ordu gönderdi.¹¹⁴ Böylelikle ilk Selçuklu ve Bizans karşılaşması gerçekleşmiş oluyordu. Kutalmış Diyarbakir ve Musul taraflarını yağma eden ve eskiden babasına bağlı olan Oğuzların da desteğini alarak Bizans ordusunu dağıttı.¹¹⁵

Kutalmış'ın bu faaliyetinin ardından amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ise 20.000¹¹⁶ kişilik kuvvet ile Pasin ve Erzurum ovalarına akın ederek Vaspuragan (Van Havzası) bölgesine girdi.¹¹⁷ Hasan, bölgedeki bu faaliyetleri nedeniyle Bizanslıların takibine uğradı. Böylelikle Hasan, 1048 yılında Büyük Zap Suyu üzerinde pusuya düşürüldü ve kendisiyle birlikte birçok Türk şehit oldu.¹¹⁸ Bu duruma üzülen Sultan Tuğrul Bey, o sıra Dicle nehri boylarında akınlar yapan İbrahim Yinal ile Gence muhâsarasında bulunan Kutalmış'ı Anadolu'da akınlarda bulunmak ve yenilen Selçuklu kuvvetinin intikamını almak için görevlendirdi.¹¹⁹ Netice itibariyle İbrahim

¹¹¹ Demirkent, "Bizans", s. 243.

¹¹² 951 yılında kurulan bir kürt devletidir. Arrân'da 1088 yılına kadar Ermenistan'da ise 1199 yılına kadar varlıklarını sürdürebilmiştir. Tafsilatlı bilgi için; bkz. Nevzat Keleş, "Şeddâdîler Devleti Tarihi (951-1199)", **Doktora Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. X; Nevzat Keleş, **Şeddâdîler (951-1199): Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.

¹¹³ René Grousset eserinde: Kutalmış, Oğuzlardan oluşan birliği ile birlikte, Sincar civarında Musul emirleri olan Ukaylı emirleri tarafından püskürtüldü. Bu yüzden Kutalmış, Ergani mevkinden Erçiş'e geçti. O, Erçiş'e gider iken yol üzerinde bulunan Van gölü civarında bulunan Dilkhum ve Bağın yerleşimlerini yağma etti. Erçiş'e geldiğinde Vasburagan'ın Bizanslı katepanosu Stephanos Likhoudes'ten geçiş için izin istedi. Kutalmış'ın bu izin talebi kabul edilmedi. Bunun üzerine Stephanos Likhoudes, Kutalmış'ı durdurmaya çalıştı. Ancak bunda başarılı olamadı ve esir düştü; bkz. René Grousset, **Başlangıcından 1071'e kadar Ermenilerin Tarihi**, Aras Yay., İstanbul 2005, s. 571.

¹¹⁴ O. Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, s. 216.

¹¹⁵ Azimî, **Azimi tarihi : Selçuklularla ilgili bölümler (h. 430-538)**, yay. haz. Ali Sevim, TTK., Ankara 1988, s. 8.; O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 75.

¹¹⁶ Sebahattin Şimşir, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Türkmenlerin Rolü ve Tuğrul Bey Döneminde Bizans'a Karşı Verdikleri Mücadele", **Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, sa. 10., Konya 2010, s. 94.

¹¹⁷ Yaşar Bedirhan, **Selçuklular ve Kafkasya**, Çizgi Yay., Konya 2000, s. 132.

¹¹⁸ Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976, s. 55.

¹¹⁹ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)**, s. 85-86; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972, s. 34.; O. Turan, **a.g.e.**, s. 75; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 22; Yaşar Bedirhan, **a.g.e.**, s. 134.

Yınal ve Kutalmış'ın komutasındaki Selçuklu ordusu ile Bizans ordusu 18 Eylül 1048 tarihinde¹²⁰ Hasankale önlerinde karşılaştı. İki taraf arasındaki şiddetli mücadelenin sonucunda Bizans ordusu yenilgiye uğradı ve Gürcü Prensi Liparit esir alındı.¹²¹

Mücadeleyi kaybeden Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos, Balkanlar'da Peçenek taarruzunun başlamasıyla Sultan Tuğrul Bey'e barış teklif etmek zorunda kaldı. Sultan Tuğrul Bey, bu teklifi kabul ettiyse de Bizans İmparatoru tarafından Liparit'in serbest bırakılması için ödenen kurtuluş akçesini almayarak Liparit'i serbest bıraktı. İki taraf arasında imzalanan anlaşmaya göre Emeviler döneminde Mesleme b. Abdulmelik tarafından yaptırılan cami ve medrese tamir edilerek Şii-Fatımi halifeliği adına okunan hutbe artık Abbâsî Halifesi ve Selçuklu Sultanı adına okunacaktı. Ayrıca cami mihrabına Türk hâkimiyetini temsil eden ve Sultan Tuğrul Bey'in de kullanmış olduğu ok ve yay işaretleri işlenecekti.¹²²

Sultan Tuğrul, dış siyasetteki bu faaliyetlerinin ardından İbrahim Yınal'ın Hemedan merkezli isyanı ile karşılaştı. O, bunun üzerine İbrahim Yınal üzerine harekete geçti ve Hemedan ile bazı Cibâl Kalelerinin teslimini istedi. İbrahim Yınal bu teklifi kabul etmedi. Sultan Tuğrul Bey bu durum karşısında 1050 tarihinde 100.000 kişilik bir ordu ile onun üzerine yürüdü. İlk çarpışmada İbrahim Yınal bozguna uğradı ve Sarmac Kalesi'ne sığındı. Sultan Tuğrul, Hemedan ve diğer kaleleri feth ettikten sonra zikr olunan kaleyi kuşatarak İbrahim Yınal'ı teslim aldı. Sultan Tuğrul, İbrahim Yınal'ı affetti ve onu yanına aldı.¹²³ O, merkezî yönetimi sağlamlaştırdıktan sonra Anadolu seferine başladı. Bu seferin sebeplerinden biri artan Türkmen nüfusu nedeniyle Anadolu'yu yurt tutma zorunluluğunun ortaya çıkması ve diğer bir sebep ise Hasankale Savaşı'ndan sonra yapılan anlaşmaya rağmen Bizans'ın Anadolu'ya yeni kuvvet sevk etmesidir. Sultan Tuğrul Bey, bu sıralarda hasta olduğu için Bizansla uğraşması için Kutalmış'ı görevlendirdi. Kutalmış, 1053 yılında Kars'a saldırdı ve

¹²⁰ Mehmet Altay Köymen Hasankale Savaşı'nın 18 Eylül 1049 tarihinde gerçekleştiğini ifade etmektedir; bkz. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 246.

¹²¹ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136)**, s. 86; Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, C. 1, s. 42; O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 77; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 23-24.

¹²² Refik Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları ve Malazgirt Zaferi'nden Önce Anadolu'da Türk Varlığı", **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, ed. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 101.

¹²³ O. Turan, **a.g.e.**, s. 80.

kendisine karşı koyanları öldürdü.¹²⁴ Ardından Sultan Tuğrul Bey sağlığına kavuşunca 1054 yılında, büyük bir kuvvet ile hareket ederek Anadolu sınırlarına girip, Van gölünün kuzey-doğusunda bulunan Muradiye'yi arkasından ise Erçiş'i kısa bir kuşatmadan sonra fethetti.¹²⁵ O, buraları feth ettikten sonra Malazgirt'i kuşatmaya girişti. Buraya geldiği vakit bir kısım kuvvetini üç gruba ayırarak farklı bölgelere akınlar düzenlettirdi. Bunun sonucunda birinci grup Oltu içinden geçmek suretiyle Çoruh'a ve Bayburt'a¹²⁶ kadar ilerledi.¹²⁷ Bu grup Bayburt'a kadar ilerlediyse de buradaki Frank birlikleri tarafından geri püskürtüldü. İkinci grup ise kuzeyde Kafkaslara, batıda ise Canik ormanına kadar uzanır iken güneyde Horasan, Hanzit, Tercan ve Erzincan bölgesinde akınlar yaptı. Üçüncü grubu oluşturan akıncılar ise Kars tarafına yönelerek buradaki Kars Kralı Gagik'in generallerinin yönettiği orduyu yok etti.¹²⁸ Oluşturulan akıncı grupları bu faaliyetlerde bulunurken Sultan Tuğrul Bey de geriye kalan bütün kuvvetiyle Hasankale'ye kadar indi ve buradan da Civankale'den geçerek Büyük Tuya'ya kadar ilerledi. O, buralara geldiğinde Bizans generalleri karşısına çıkmaya cesaret edemediğinden dolayı tekrar Malazgirt önüne geldi ve burayı kuşattı. Sultan Tuğrul Bey, Malazgirt'i Kutalmış'ın önderliğinde günde iki defa yapılan Selçuklu hücumlarına rağmen fethedilememesi ve yaklaşan kışın da etkisiyle bir ay kadar süren kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.¹²⁹ O, geri dönerken Van gölü çevresindeki şehirleri zapt ve tahrip etti. Sultan Tuğrul Bey, bu seferin ardından Halife Kaim Biemrillâh'ın daveti üzerine Bağdat'a gitti. O, Bağdat'daki sorunlar ve çıkan isyanlar nedeniyle bir daha Anadolu'ya sefer düzenleyemedi.¹³⁰

¹²⁴ Azimî, **Azimi Tarihi : Selçuklularla ilgili bölümler (h. 430-538)**, yay. haz. Ali Sevim, s. 12. Krş. Faruk Sümer, "Kutalmış", **DİA**, C. 26, TDVY., İstanbul 2002, s. 480; Tufan Gündüz, "Kars", **DİA**, C. 24, TDVY., İstanbul 2001, s. 515.

¹²⁵ Bergri Kalesi de bu seferle birlikte elde edilmiştir; bkz. Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamani**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976, s. 57. Krş. Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 49.

¹²⁶ Şehir kaynaklarda farklı adlandırmalarla geçmektedir. Ermenî kaynaklarında Payberd, Bizans kaynaklarında Payber, Baberd, Paybert gibi adlandırmalar kullanılırken Arap kaynaklarında ise Bâbirt olarak geçmektedir; bkz. İsmet Miroğlu, "Bayburt", **DİA**, C. 5, TDVY., İstanbul 1992, s. 226.

¹²⁷ Osman Gazi Özgüdenli, **Selçuklular**, C.1, s. 100.

¹²⁸ Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamani**, s. 57; Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 29.

¹²⁹ Osman Gazi Özgüdenli eserinde kuşatmanın kaldırılmasının bir diğer sebebi olarak Sultan Tuğrul'un Bitlis şehrinden getirttiği büyük mancınığın Rumlar tarafından yakılmasını gösterir.; bkz. Osman Gazi Özgüdenli, **a.g.e.**, s. 100.

¹³⁰ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 84.; Sultan Tuğrul Bey, Arslan Besâsîrî ile mücadelenin ardından 1057 yılında Kutalmış'ın kardeşi Resultekin isyanıyla ardından İbrahim Yınal'ın isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı; tafsilatlı bilgi için bkz. İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)**, trc.

Sultan Tuğrul Bey, Anadolu'ya kendi komutasında sefer düzenleyememesine rağmen görevlendirdiği şehzade, emîr ve beylerle Anadolu'daki fetih hareketine devam etti. Bu doğrultuda Gence ve Dovin Emîri Ebu'l-Esvâr, Tuğrul Bey'e itaatını bildirerek 1055-1056 yılında Ani'ye akın düzenledi.¹³¹ Bizans kuvvetleri bu akına Nikephoros Bryennios komutasında karşılık verdi. Adı geçen komutan Gence'ye kadar ilerleyerek Ebu'l-Esvâr'ı Bizans ile arasındaki anlaşmaya mecbur ettiği gibi yeğenini de rehin olarak göndermek zorunda bıraktırdı.¹³² Bu başarısız akının ardından Çağrı Bey'in oğlu Yakutî, Anadolu'ya akın düzenlemeye başladı. Yakutî'nin emîrlerinden olan Samuk (Samuh) 1057 yılında, Doğu Anadolu'ya başarılı akınlar düzenledi. Nikephoros Bryennios bu akınlara karşı koymaya çalıştıysa da bu sefer başarılı olamadı ve Samuk ile giriştiği mücadelelerde mağlup oldu. Yakutî'nin gönderdiği diğer bir Selçuklu kuvveti ise 1058 yılında Kars ve civarına akın düzenledi. Bu Selçuklu kuvveti Kars ve Ani Kalesi'ni kuşatma altına aldılar ise de başarılı olamadılar. Bunun üzerine bu kuvvetler Pasin ovasına ilerlediler ve buradaki birçok şehir ve kaleleri kuşattılar. Bu sayede Ügümi'yi fethettiler.¹³³

Selçuklu kuvvetleri yukarıda bahsedildiği gibi akınlarda bulunurken Bizans'daki iç savaşlar nedeniyle Doğu Anadolu kendi kaderine bırakıldı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Liparit'in Gürcistan Prensi olan oğlu İvane, Erzurum'a geldi. Bunun üzerine Ani Valisi Katakalon onun üzerine kuvvet sevk etti. İvane, sevk edilen bu kuvvete karşı tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca Türklerden yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine bir grup Türk birliği İvane'ye destek için geldi. Ancak onlar Ani Kalesi'nin sağlam surlarına sığınan Katakolan'a karşı hücum edemediler ve bunun üzerine İvane'den yağma edebilecekleri bir yer göstermesini istediler. İvane onları Trabzon ve havalisine doğru yönlendirdi. Böylelikle Türkler, Ani'den Bayburt'un kuzey-batısına kadar olan bölgeyi yağmaladılar ve büyük miktarda ganimet elde ederek memleketlerine döndüler. Dönüş yolunda ise geçtikleri

Mehmet Keskin, C. 12, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 188-192; Anonim, **Tarîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, trc. ve not. Halil İbrahim Gök v.d., Atif Yay., Ankara 2014, s. 20; Mahmud, **Selçuk-Nâme**, haz. Erdoğan Merçil, C. 1, s. 36-40; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 39-40; Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 35-38; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 29-34.

¹³¹ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 251.

¹³² Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 30.

¹³³ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 51.

bölgelerin savunmasız olduğunun farkına vardılar ve 1057 yılında Tercan'ın güneyindeki Mananalis bölgesinde¹³⁴ iki gruba ayrıldılar. Bir grup Erzincan bölgesine doğru yönelerek Erzurum ve batısındaki Pulur şehrine saldırdılar. Diğer grup ise Fırat nehrinin sol taraf kıyısı üzerindeki Harav adlı kaleye saldırdı.¹³⁵

Aynı yıl Yakutî'nin emri ile Selçuklu kuvvetleri Erzurum civarına akın düzenledi. Buradan ise Selçuklu kuvvetleri Erzincan ve Kemah'a¹³⁶ kadar ilerleyerek buraları ele geçirdiği gibi bu akınlardan Harput ve civarı da etkilendi. Bu faaliyetlerinin ardından Selçuklu kuvvetleri her zaman olduğu gibi gruplara ayrılarak akınlarına devam etti. Bir grup Çoruh ve Kelkit vadisi yolunu takip ederek Şebinkarahisar'a ulaştı ve burayı ele geçirdi. Diğer grup ise Emîr Dinar'ın öncülüğünde Fırat nehrini takip ederek Malatya'ya ulaştı. Burada Bizans ile girişilen mücadelede başarılı olan Selçuklu kuvveti şehre hakim oldu.¹³⁷ Fakat burada Emîr Dinar vefat edince Selçuklu kuvvetleri Erzincan'a yöneldi. Ancak kışın iyice kendini hissettirmesi nedeniyle yollarına devam edemediler ve dağınık bir halde ilkbaharda Muş civarına geldiler.¹³⁸

Selçuklu akınları bununla sınırlı kalmayarak devam etti. Sultan Tuğrul'un 1059 yılında vermiş olduğu emir ile bir Selçuklu kuvveti Şehzade Yakutî, Sâlâr-ı Horasan, Samuk, Emir Kapar (Emîr-i Kebîr) ve Kicaciç adlı komutanlarla Anadolu'ya hareket etti.¹³⁹ Bu Selçuklu kuvvetleri Van gölünün kuzeyinden Anadolu'ya girdi. Sâlâr-ı Horasan, Urfa'yı kuşattı ancak Antakya dükü olan Khaçator'un müdahalesi ile karşılaştı ve başarılı olamadı. Bunun yanı sıra Emîr Samuk'un komutasındaki Selçuklu kuvvetleri ise Bizans komutanları Atom ve Ebû Sehl'in yönetiminde bulunan Sivas'a doğru hareket ettiler. Selçuklu kuvvetleri, Sivas'a geldiğinde adı geçen iki komutan Develi'ye kaçtı. Bunun üzerine hiçbir dirençle karşılaşmayan Selçuklu kuvvetleri şehri ve kalesini ele geçirdiler. Sivas şehrini bir hafta boyunca elinde tutan Selçuklu

¹³⁴ Bizanslıların, Tercan ile Kiğı arasındaki Tuzla çayının güney tarafına verdikleri ad; bkz. Umar, "Mananalis", **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 541.

¹³⁵ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 252-253; Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970, s. 182; R. Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları..." s. 104.

¹³⁶ Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, s. 182.

¹³⁷ Mikhael Attaleiates, **Tarih**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 87.

¹³⁸ R. Turan, **a.g.m.**, s. 104; Piyadeoğlu, "...Anadolu'ya Yapılmış Selçuklu Akınları", s. 72.

¹³⁹ R. Turan, **a.g.m.**, s. 104.

akıncıları burada pek çok tutsak ve ganimet elde ederek Azerbaycan'a döndüler.¹⁴⁰ Bizans İmparatoru X. Konstantin Dukas (1059-1067), Selçuklu kuvvetlerinin yapmış olduğu akınlara karşı koyamadı. O, Selçuklu akıncıları çekildikten sonra başta Malatya olmak üzere tahribata uğramış şehir kalelerinin tamir edilmesi için emir verdi.¹⁴¹

Sultan Tuğrul Bey, 1062 yılında Azerbaycan ve Arrân'a gelerek bu bölgeleri yeniden kendisine tabî kıldıktan sonra Anadolu'da yapılan akıncılık faaliyetlerini denetledi. O, burada yeniden Yakutî'yi Anadolu'daki akınlara devam etmesi için görevlendirdikten sonra Irak'a döndü. Şehzade Yakutî, Sâlâr-ı Horasan, Cemcem ve İsulü¹⁴² adlı emîrler ile birlikte Anadolu'ya girip Bağın, Tulhum ve Ergani mevkilerine akınlarda bulundu. Bu faaliyetlerin ardından Selçuklu vasalı olan Diyarbekir Emîri Nasr ile beraber Dicle ve Fırat nehirleri bölgelerine akın düzenlediler.¹⁴³ Bizans İmparatoru X. Kostantin Dukas bu seferlerin önüne geçebilmek adına Normandiyalı Herve'yi akınları durdurması için görevlendirdi. Fakat Selçuklu kuvvetleri birçok tutsak ile birlikte ganimetlerle Azerbaycan'a döndükleri için herhangi bir mücadele vuku bulmadı.¹⁴⁴ Ancak bahsi geçen Bizans kumandanı, 1063 yılında emîr Nasr'ın Selçuklu kuvvetlerinden aldığı yardımlarla savunduğu Amid'i kuşattı ve sıkıştırdı. Amid şehri önünde girişilen mücadelede Türkmen kumandanı Hacı Başara şehit oldu. Ancak bu mücadelede ağır kayıplar veren Bizans kuvveti geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁴⁵

Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in döneminde Anadolu'ya yapılan askeri faaliyetler Gökçeğöl'den başlayarak Kızılırmak'a kadar uzandı. Bu dönemde yapılan akınlar yerleşme amacı taşımamakla birlikte ileriki dönemlerde yapılacak olan fetih ve yerleşme amacı güden akınlara uygun bir zemin hazırladı. Türkmenlerin bu seferleriyle birlikte Bizans'ın Doğu Anadolu bölgesindeki birçok kale ve müstahkem mevkileri ağır tahribata maruz kaldı. Fakat Sultan Tuğrul Bey'in, saltanatına karşı ortaya çıkan isyanlar, onun Anadolu işleriyle bizzat ilgilenmesine engel oldu. Bu

¹⁴⁰ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 52.

¹⁴¹ Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1 s. 28.

¹⁴² Ermeni kaynaklarında İsulü olarak geçen bu ismin Ali Sevim bir ihtimal Anası-oğlu olabileceğini belirtmektedir; bkz. Sevim, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴³ Sevim, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁴⁴ Öngül, **a.g.e.**, C. 1 s. 28.

¹⁴⁵ R.Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları...", s. 105.

yüzdendir ki şehzade ve emîrlerle gerçekleşen Anadolu'daki Selçuklu faaliyetleri sadece akın ve istilâ düzeyinde kalmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SÜLEYMAN ŞAH'IN NESEBİ VE HAKKINDAKİ İLK BİLGİLER

Süleyman Şah, Selçuklu Devleti'ne adını veren Selçuk Bey'in soyundan gelmektedir. Selçuk Bey'in Arslan (İsrail), Mikâil, Musa (İnanç), Yusuf ve Yunus¹⁴⁶ adında beş oğlu vardı.¹⁴⁷ Bu oğulları arasından Mikâil, Selçuk Bey ile birlikte bir kalenin kuşatılması sırasında aldığı bir ok darbesi sebebiyle erken yaşta vefat etti. Bunun üzerine Selçuk Bey, Mikâil'in oğulları olan Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'i¹⁴⁸ kendisi yetiştirmiştir.¹⁴⁹ Bir süre sonra Selçuk Bey vefat etti. Onun ölüm yılı ve yaşı ile ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁰ Kaynakların Selçuk Bey'in ölümüyle ilgili

¹⁴⁶ Osman Turan, Selçuk Bey'in, Mikhâil, İsrâil, Musa, Yusuf ve Yunus adında beş çocuğa sahip olduğunu, kaynaklarda ihtilaf halinde bulunan dördüncü çocukları Yusuf ve Yunus'un aynı kişiler olmadığını ve bunların ayrı ayrı kişiler olduğunu söylemekle birlikte ona göre Mikâil'in vefatından sonra anneleri ile evlenen Yusuf'un oğlunun adı İbrahim'dir. İsrâil'in ve Yusuf'un Türkçe adı sırasıyla Arslan ve Yinal'dır. Osman Turan bu beyanatının devamında ise kaynaklarda Yusuf'un yanlışlıkla Musa'nın oğlu olarak gösterildiğini ve ayrıca Yinal isminin de oğlu İbrahim ile birleştirilmiş olduğunu söylemekle birlikte Selçuk Bey'in, Yusuf'un ardından beşinci çocuğunun Yunus olduğunu ve Alp Arslan'a isyan ederek Bizans'a sığınan Er-Basan'ın onun oğlu olduğunu belirtmektedir; bkz. Osman Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.44-45.

¹⁴⁷ Ebû'l-Ferec eserinde Selçuk Bey'in dört oğlu olduğundan bahsetmekle birlikte isimlerini Mikhail, Yabgu (Bigu), Musa ve Arslan olarak zikretmektedir; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK., Ankara 1950, s.293; İmâdû'd-din İsfahânî'nin *Ahbârü'd-Devleti's Selçukiyye* adlı eserinde ise Selçuk Bey'in Mikâil, Musa, İsrâil (Arslan) Yabgu, Yinal adında dört çocuğunun olduğundan bahsedilmektedir; bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", **Türkiyat Mecmuası**, C.13, Ankara 1958, s.117-130.; Osmanlı tarihçilerinden olan ve II. Murad'ın isteği üzerine kaleme almış olduğu *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinde Yazıcızâde Ali, Selçuk Bey'in dört çocuğu olduğunu belirtmek suretiyle isimlerinin İsrail, Mikâil, Yunus ve Musa Yabgu olduğundan bahsetmektedir; bkz. Yazıcızâde Ali, **Tevârih-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s.38; Râvendî ise İsrâil, Mikhail, Yunus, Musa Bigu adında dört çocuğunun bulunduğunu belirtmektedir; bkz. Ebu Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman Râvendî, **Râhat-üs-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, trc. Ahmet Ateş, C. 1, TTK., Ankara 1957, s. 86; Müellifi belli olmayan diğer bir kaynağa göre ise bu çocukların adlarını Musa, Mikhâil, İsrâfil, Yusuf ve Yunus olarak vermektedir; bkz. Anonim, **Anadolu Selçukluları Tarihi**, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1952, s.3.

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr'e göre Mikhâil'in Yabgu adında bir çocuğu daha vardır. bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 362.

¹⁴⁹ Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ Fî Şireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, trc. ve not. Erkan Göksu, s. 20.

¹⁵⁰ Erdoğan Merçil, eserinde 1007 yılında vefat ettiğini belirtir. Sergey Grigoreviç Agacanov ise *Oğuzlar* adlı eserinde Claude Cahen'in 'Maliknâme'yi tenkid'i sonucunda, Selçuk Bey'in yaklaşık olarak 1009-1010 yılında vefat ettiği fikrine vardığını belirtmiştir. İbrahim Kafesoğlu ise tarih olarak 1009 yılını işaret etmektedir; bkz. Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)** s.5; Agacanov, **Oğuzlar**, s. 262; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 8; Selçuk Bey'in 100 ve 107 yaşında vefat ettiğini ifade

ortak paydada buluştuğu tek fikir Cend kentinde vefat etmesidir.¹⁵¹ Selçuk Bey'in vefatı üzerine Türk töresine uygun olarak ailenin başına Yabgu ünvanı ile Arslan b. Selçuk geçti.

Arslan Yabgu yönetimindeki Selçukluların bir süre sonra Mâverâünnehr'de güçlü konuma gelmeleri üzerine Karahanlılar ile Gazneliler işbirliği yaptı.¹⁵² Bu doğrultuda Gazneli Sultan Mahmud, Arslan Yabgu'ya bir elçi göndererek onu Hindistan üzerine cihada davet etmek ve dostluk kurmak maksadıyla görüşmeye davet etti. Arslan Yabgu bu davete icabet etmek üzere on bin atlı ile birlikte yola çıktı. Sultan Mahmud, o yoldayken tekrar elçi gönderdi ve niyetinin kendisiyle görüşmek olduğunu belirtti. Bu durum karşısında Arslan Yabgu, üç yüz kadar atlı ile Sultan Mahmud'un Semerkant'da kurmuş olduğu ordugâhına geldi. Arslan Yabgu'nun küçük olmakla birlikte süratli bir atı vardı. O, kendisini tehlikede hissedince bu at vasıtasıyla kaçmaktaydı. Bu durum Sultan Mahmud'a bildirilmişti. Bunun üzerine Sultan Mahmud adamlarına emir vererek bir bahane ile atını ondan uzaklaştırmışlardı.¹⁵³ Görüşme esnasında Sultan Mahmud, Arslan Yabgu'nun hatırı sayılır bir askerî kuvvete sahip olduğunu anladı. O, bu sebeple Arslan Yabgu ve oğlu Kutalmış ve yakın adamlarını hileyle tutuklayarak Hindistan'da, Keşmîr'e giden geçit yolunun üzerinde bulunan, Kalincâr Kalesi'nde tutsak etti.¹⁵⁴

Arslan Yabgu'yu esir hayatından kurtarmak için kardeşi Mikâil'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler 1030 yılında Gazneli Mahmud'un ölümü üzerine girişimlerde buldular. Gazneli Mahmud'un yerine tahta Sultan Mesud geçmişti. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Sultan Mesud'a itaat arz ederek amcası Arslan Yabgu'nun serbest bırakılmasını talep ettiler. Bu talebi kabul eden Sultan Mesud, Arslan Yabgu'yu Belh'e

eden kaynaklar da mevcuttur; bkz. Abdülkerim Özaydın, "Selçuk Bey", **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 365.

¹⁵¹ el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 2. Krş. Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 4.

¹⁵² Haşim Şahin, "Selçuklu Devletlerinin Kuruluş Devirlerinde Etkili Olan Amiller Üzerine Bazı Düşünceler", **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri (5-6 Kasım 2007)**, yay. haz. Mehmet Alparğu v.d., Sakarya 2008, s. 69.

¹⁵³ Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, s. 34-35.

¹⁵⁴ Cahen, **Tabakât-ı Naşiri**'den naklen Arslan Yabgu'nun esir olduğu sırada Kutalmış'ın iki kardeşinin öldüğünden bahsetmektedir; bkz. İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C.10, s. 292; Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, s. 33. Krş. Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", **Turcobyzantina et Oriens Christianus**, ed. Claude Cahen, Hélène Ahrweiler, Variorum Reprints, London 1974, s. 16.

getirerek ona yeğenlerinin taşkınlıktan vazgeçmelerini söylemesini tembih etti. Arslan Yabgu, Sultanın buyruğunu yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Bey ile kardeşi Musa'ya iletmek üzere elçi gönderdi. Elçi gönderilirken Arslan Yabgu tarafından bir de eline "biz" (dikiş aleti) verildi. Elçi mesajı ulaştırıp ve elindeki "biz'i" gösterince yeğenleri ve kardeşi tekrar taşkınlık çıkarmaya başladılar. Bunun üzerine Sultan Mesud, Arslan Yabgu'yu tekrar hapsedi. Kutalmış, babasını bu esareten kurtarmak için birkaç yıl kale etrafında uğraş verdi.¹⁵⁵ Lâkin sonuç almaya muvaffak olamayınca Kutalmış, Buhârâ'ya döndü.¹⁵⁶ Arslan Yabgu yedi yıl sonra esir olarak 1032 yılında vefat etti¹⁵⁷. Onun soyundan gelen Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah ileride Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuracaktı.¹⁵⁸ Arslan Yabgu'nun ölümünün ardından Musa Yabgu ailenin başına geçti. Fakat fiiliyatta yönetim Tuğrul ve Çağrı Beylerin elinde bulunuyordu.¹⁵⁹

A) SÜLEYMAN ŞAH'IN BABASI KUTALMIŞ BEY'İN FAALİYETLERİ

Arslan Yabgu'nun vefatıyla birlikte oğulları Kutalmış ve Resultekin kendilerine bağlı bulunan *Balhan*, *Yabgulu*, *Nâvekkiye* ve *Irak Türkmenleri* adlarıyla anılan Türkmenlerle beraber 1040 yılında meydana gelen Dandanakan mücadelesi neticesinde kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nde etkili rollerde bulundular. Sultan Tuğrul Bey, Merv Şehri'ndeki kurultayda alınan kararlar gereğince Kutalmış ve Resultekin'i Dâmgân ve Gürcân'ın fethiyle görevlendirdi.¹⁶⁰ Sultan Tuğrul Bey'in Irak'ı idaresine almasının ardından Bizans İmparatorluğu, Oğuz akınlarını durdurmak için Gürcü Prens Liparit yönetimindeki bir orduyu 1045 yılında Selçuklu'nun vasalı

¹⁵⁵ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 31.

¹⁵⁶ Kutalmış'ın babasının vefatını öğrendikten sonra Hânîşîn (?) çölünden Mestenic-i Sorh Kûhâhan yakınına ile Sistan'a gittiği oradan da Esfezâr ve Şufûrkân yoluna ve Tirmiz geçidinden geçerek Buhârâ'ya vardığı belirtilmektedir. bkz.; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)**, s. 59. Krş. Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", s. 15; Abdülkerim Özaydın, "Arslan b.Selçuk", **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 403; Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", s. 234.

¹⁵⁷ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **a.g.e.**, s. 58. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam tarihi: Fetihden Sonra Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri**, C. 8, Kayıhan Yay. İstanbul 1994, s. 93.

¹⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu "Arslan b. Selçuk", **Küçük Türk İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1974, s. 175.

¹⁵⁹ Faruk Sümer, "Selçuklular..." s. 366.

¹⁶⁰ Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", s. 17; Faruk Sümer, "Kutalmış", **DİA**, C. 26, TDVY, İstanbul 2002, s. 480.

konumunda bulunan Şeddâdiler'e karşı gönderdi. Bu durum üzerine Sultan Tuğrul Bey, bir kısım kuvveti Kutalmış'ın komutasında Liparit'in üzerine gönderdi.¹⁶¹ Ortaya çıkan bu hal neticesinde tarihteki ilk Bizans-Selçuklu karşılaşması vuku bulmuş oldu. İki taraf arasındaki mücadele sonucunda Kutalmış, Bizans kuvvetlerini yerle yeksan etti.¹⁶² Kutalmış'ın bu başarılı faaliyetlerinin ardından amcası Musa Yabgu'nun oğlu Hasan ise 20.000¹⁶³ kişilik kuvvet ile Pasin ve Erzurum ovalarına akın ederek Vaspuragan (Van Havzası) bölgesine girdi.¹⁶⁴ Bu nedenden ötürü Hasan, Bizanslılar tarafından takip edilerek 1048 yılında Büyük Zap suyu üzerinde pusuya düşürüldü ve Hasan ile birlikte birçok Türk şehit oldu.¹⁶⁵ Hasan'ın şehit edildiği sırada Kutalmış ise Gence'yi muhâsara etmekteydi.¹⁶⁶ Hasan ve arkadaşlarının şehit olmasına üzülen Sultan Tuğrul, o sıra Dicle nehri boylarında akınlar yapan İbrahim Yınal ile Kutalmış'ı Anadolu'da akınlarda bulunmak ve yenilen Selçuklu kuvvetinin intikamını almak için onlara karşı sefer yapmakla görevlendirdi.¹⁶⁷ Sefer için hazırlanan kuvvetin sayısı Bizans kaynaklarına göre 100.000 kadardır.¹⁶⁸ Selçuklu kuvvetleri hızlı bir şekilde Anadolu topraklarında ilerlemeye başladı. Bu durum karşısında telaşlanan Bizans'ın Vaspurakan ve Gürcistan valileri Aaron ile Kekavmenos, IX. Kostantinos Monomakhos'dan yardım istedi. Bu yardım talebi üzerine Gürcü General Liparit, kuvvetlerini toplayarak Aaron ve Kekavmenos kuvvetleriyle birleşti. Bu sırada Kekavmenos, İbrahim Yınal'a barış teklifi ettiyse de bu teklif kabul edilmedi. Bunun üzerine 35.000¹⁶⁹ kişilik Bizans ordusu, Hasankale mevkindeki Ügümi (Kastro-

¹⁶¹ Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 94; Grousset, **Ermenilerin Tarihi**, s. 571.

¹⁶² O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 75.; Osman Turan eserinde Kutalmış'ın bu galibiyet sonrasında Rey'e döndüğünde Tuğrul Bey'e şu sözleri sarf ettiğini belirtilir; "*Bu bölgeler zengin ve Romalılar da kadın gibi korkak insanlardır.*"; bkz. O. Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, s. 216.

¹⁶³ Sebahattin Şimşir, "Anadolu'nun Türkleşmesinde Türkmenlerin Rolü ve Tuğrul Bey Döneminde Bizans'a Karşı Verdikleri Mücadele", **Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sy. 10., Konya 2010, s. 94.

¹⁶⁴ Bedirhan, **Selçuklular ve Kafkasya**, s. 132.

¹⁶⁵ Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1976, s. 55.

¹⁶⁶ Zonaras'a göre Kutalmış bu muhâsarada başarısız oldu ve Tuğrul Bey bu yüzden Kutalmış'a kızdı. Kutalmış, Tuğrul Bey'in bu tepkisi yüzünden korkarak eskiden babasına bağlı bulunan Oğuzların desteğiyle Harzem'in bir şehri olan Pazar'ı işgal ederek Sultan Tuğrul'a isyan etti; bkz. Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 89-90. Krş. Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 34.; O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 75.

¹⁶⁷ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)**, s. 85-86. Krş. Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 22; Bedirhan, **Selçuklular ve Kafkasya**, s. 134.

¹⁶⁸ Zonaras, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁶⁹ Mükrimin Halil Yınanç'a göre Bizans kuvvetlerinin sayısı 26.000'dir; bkz. Mükrimin Halil Yınanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 42.

okomi)¹⁷⁰ Köyü'nde karargâh kurdu. Bizans ordusu bu durumda iken İbrahim Yınal ve Kutalmış yönetimindeki Selçuklu kuvveti ise Aras nehrini izleyerek bazı kale ve müstahkem mevkileri feth ederek Erzurum'a ulaştı. Selçuklular, Erzurum'u ele geçirdikten sonra Bizans ordusunun konuşladığı Pasinler ovasındaki Hasankale önlerine gelerek karargâh kurdular.¹⁷¹ Mücadele İbrahim Yınal'ın 18 Eylül 1048 Cumartesi¹⁷² günü hücumu geçmesi üzerine başladı. Bu hücum ile birlikte Bizans kuvvetleri bozuldu. Liparit bu hücum esnasında yeğeninini öldüğünü görünce bütün kuvvetiyle taarruza geçti. Mücadelenin hangi taraf lehine olduğu belli değildi. Fakat Bizans kuvvetlerinin çekilmeye başlaması ile Liparit de akşam üstüne doğru Ügümi tarafına çekilmeye başladı. Selçuklu kuvvetleri ise şiddetli saldırılarına devam ederek Bizans kuvvetini tarumar etti. Bizans kuvvetlerinin bir kısmı Van ve Ani Kalesi'ne kaçarak canlarını kurtardı.¹⁷³ Liparit ise esir oldu. Arap kaynaklarının bazıları esir edilen kişilerin sayısını 100.000 olarak göstermektedir ve yine aynı kaynaklar 15.000 araba dolusu ganimet elde edildiğini belirtmektedir.¹⁷⁴ İbrahim Yınal, elde ettiği ganimetler ile Liparit'i Rey'de bulunan Sultan Tuğrul Bey'e götürdü.¹⁷⁵ Kutalmış'ın Hasankale Savaşı'ndan sonra kaynaklarda geçen bilgilere göre ilk faaliyeti 1053 yılında Kars'a akın düzenlemesidir.¹⁷⁶ O, bu gibi başarılı akınlarının devamında 1054 yılında Sultan Tuğrul Bey'in, Malazgirt'i kuşatmasında da görev aldı.¹⁷⁷ Sultan Tuğrul Bey'in 1055 yılında halifenin daveti üzerine Bağdat'a gittiğinde Kutalmış da onun yanında bulunuyordu. Öte yandan Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'a hareket ettiğini öğrenen Türk asıllı Arslan Besâsîrî mezkur şehri terk ederek bir süre sonra Musul'a

¹⁷⁰ Mehmet Altay Köymen, Ügümi Köyünden bahsetmemekte ve Selçuklu ordusunun Kaputru'da karargahını kurduğunu ifade etmektedir. Kaputru, Erzurum'un Pasinler İlçesi'ndeki Hasankale kasabasında bulunan hisarın adıdır; bkz. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 246; Bilge Umar, "Kaputru", **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 378.

¹⁷¹ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 47.

¹⁷² Urfalı Mateos, Hasankale Savaşı'nı 9 Mart 1049-8 Mart 1050 yılı olayları arasında anlatır. Ayrıca Mehmet Altay Köymen de mücadelenin 18 Eylül 1049 yılında gerçekleştiğini ifade eder; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)**, s. 85. Krş. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 246.

¹⁷³ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 77.

¹⁷⁴ Abdurrahman İbnü'l-Cevzî eserinde, esir edilenlerin sayısının 100.000'den fazla olduğunu ifade etmekle birlikte esirlerden de dört bin zırh alındığını belirtmektedir; bkz. İbnü'l-Cevzî, **El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092)**, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, s. 11.

¹⁷⁵ Urfalı Mateos'un eserinde Müslümanların 150.000 kişiyi kâmilten kılıçtan geçirdiği bilgisi verilmektedir; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)**, s. 86. Krş. Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 42; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", **Tarih İçinde Harput**, ed. Nâmık Açıkgöz, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ 1992. s. 23.

¹⁷⁶ Azimî, **Azimi tarihi : Selçuklularla ilgili bölümler (h. 430-538)**, s. 12

¹⁷⁷ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 84.

yöneldi. Bunun üzerine Sultan, Kutalmış'ı Musul emîri Kureyş'e yardım etmesi için gönderdi. Kutalmış ve Kureyş, 9 Ocak 1057 tarihinde Sincâr yakınlarında Arslan Besâsîrî ile giriştiği mücadeleyi kaybetti.¹⁷⁸ Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey, Musul'a hareket etti ve buranın idaresini İbrahim Yınal'a verdi.¹⁷⁹ Kutalmış b. Arslan, Büyük Selçuklu Devleti'ne hizmetlerde bulunurken kaynaklarda onu birdenbire Sultan Tuğrul Bey'e karşı isyan ederken görmekteyiz.

1. Kutalmış'ın Sultan Tuğrul Bey'e Karşı İsyanı

Arslan Yabgu'nun oğlu ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın babası olan Kutalmış, kardeşi Resultekin ile beraber evvelce İbrahim Yınal etrafında toplanarak isyana katılan Türkmenleri kendi etrafında toplamayı başardı. O, babası Arslan Yabgu'nun Selçuk Bey'in ölümünden sonra hanedanın büyüğü ve yabgusu olması nedeniyle kendisini saltanat davası gütmesinde haklı olarak görüyordu.¹⁸⁰ Bu sebeple Kutalmış, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Arran bölgelerinde sultanlığını ilan etti.¹⁸¹ Bu isyanın hangi tarihte vuku bulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte bazı kaynaklarda Sultan Tuğrul Bey'in, Halife'nin kızı Seyyide Hatun ile evlenme hazırlıkları yaptığı sırada gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁸² Sultan Tuğrul Bey, Kutalmış'ın üzerine kuvvet gönderdi ama Kutalmış'ın Türkmen kuvvetlerinden oluşan ordusu mücadeleyi kazanan taraf oldu. O, bu başarının ardından Girdkûh Kalesi'ne çekilerek burada direnişini sürdürmüştür. Sultan Tuğrul Bey, önce Humârtekin Tuğraî'yi bir miktar kuvvetle Rey şehrini Kutalmış'a karşı koruması için

¹⁷⁸ Cahen, Kutalmış'ın mücadelede başarılı olamadığı için Tuğrul Bey ile aralarının açıldığından bahsetmektedir; Anonim, **Târîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 20. Krş. Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", s. 19.

¹⁷⁹ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 87.; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh ve Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî ise eserlerinde Kutalmış'ın Musul, Diyâr-ı Rebâa ve Şâm'ı fethetmesi için görevlendirildiğini ve Taberistân ile Mâzenderân padişahlığının ona verildiğini belirtirler; bkz. Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, s. 75; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 10.

¹⁸⁰ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 93.

¹⁸¹ Mükrimin Halil Yinanç eserinde Kutalmış'ın bu isyanının 1061 yılında meydana geldiğini belirtmektedir; bkz. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 46.;

¹⁸² Sibt'ın eserinde bu isyanın Nisan-Mayıs 1061 tarihinden önce gerçekleştiği ifadesi bulunmaktadır.; Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-a'yân'da Selçuklular**, trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 91. Krş. Claude Cahen, "Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure", s. 22; Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", **Türk Kültürünü Araştırma Dergisi**, sa. 454., Ankara 2001, s. 97.; İbrahim Kafesoğlu eserinde Kutalmış'ın İbrahim Yınal ile iş birliği yaptığı ve İbrahim Yınal ölünce kardeşi Resultekin ile beraber isyana devam ettiğini belirtmektedir; bkz. İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 41.

gönderdi.¹⁸³ Kendisi de Haziran-Temmuz 1061 yılında Girdkûh Kalesi'ne hareket etti.¹⁸⁴ Sultan Tuğrul Bey, kısa bir süre sonra Girdkûh Kalesi'ni kuşatmaktan vazgeçerek bu görevi Humârtekin Tuğraî'ye verdi. O, zikr olunan kaleyi şiddetli bir şekilde kuşattı.¹⁸⁵ Kuşatma devam ettiği sırada Sultan Tuğrul Bey'in Vezîri Amîdü'l-Mülk Kündürî, sultana Humârtekin Tuğraî hakkında kötü sözler söyledi.¹⁸⁶ Bu sözler Humârtekin Tuğraî'nin Sultan'ın gözünden düşmesine neden oldu. Bu durumu haber alan Humârtekin Tuğraî, güvendiği atlı adamlarıyla beraber kuşatmayı terk ederek 1 Eylül 1061 yılında kaçtı.¹⁸⁷ Tuğraî'den sonra kalenin kuşatmasının kim tarafından devam ettirildiği hakkında malumat bulunmamaktadır. Ancak en son kuşatmanın ardından iki yıl geçtikten sonra 1063 yılında Sultan Tuğrul Bey'in Vezîri Amîdü'l-Mülk Kündürî, Selçuklu kuvvetleriyle birlikte Rey'den hareketle Girdkûh Kalesi'ni kuşattı.¹⁸⁸ Kutalmış ise 10.000 kişilik kuvvetiyle adı geçen kaleyi savundu. Kutalmış'ın mücadeleyi bu kadar uzun süre devam ettirebilmesinde kalenin çok sağlam surlara sahip olmasının da etkisi vardır.¹⁸⁹ Bu sebeple mücadele ancak Kutalmış'ın isyanı kendi isteğiyle sonlandırmasıyla bitebilirdi. Diğer yandan iki taraf arasında yapılan barış görüşmeleri sırasında Kutalmış, Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî aracılığıyla Sultan Tuğrul Bey'e:

- Teklifinin kabul görmesi halinde isyanı sonlandıracağını,
- Sultan Tuğrul Bey'in kendisini affedeceğine dair söz vererek ant içmesi,

¹⁸³ Sıbt, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁸⁴ İbn Kesîr eserinde Sultan Tuğrul Bey'in evlendikten yedi gün sonra bir sefere çıktığını belirtmektedir. Bu bahsedilen seferin Kutalmış'a karşı olması muhtemeldir. bkz. İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)**, C. 12, s. 201. Krş. Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 98.

¹⁸⁵ Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, s. 63-63; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 35.

¹⁸⁶ Erdoğan Merçil makalesinde Amîdü'l-Mülk Kündürî'nin, Tuğrul Bey'e evlilikleri sırasında çıkan meselelerde Humârtekin Tuğraî'nin halifeyi desteklediğini söylediğini ifade etmektedir; bkz. Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklular", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, C. 7, Çağ Yay., İstanbul 1988, s. 115.

¹⁸⁷ Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 98; Bazı araştırma eserlerinde Humârtekin Tuğraî'nin kuşatma esnasında kale önünde yapılan mücadele sonucu mağlup olup geri çekilmek zorunda kaldığını belirtmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 93.; Merçil, **a.g.m.**, s. 115; Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 39.

¹⁸⁸ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 63.

¹⁸⁹ Kesik, **a.g.m.**, s. 98.

- Gerçekleştirmiş olduğu bu isyan sebebiyle herhangi bir tazminat talep edilmemesini,
- Emîr Süleyman'ın kız kardeşi ile evlenmesine engel olunmamasını,
- Kendisine iyi bir bölgenin yönetiminin verilmesiyle isyandan vazgeçerek kaleden ineceğini belirtti.¹⁹⁰

Kutalmış'ın bu isteklerine karşı Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî, kendisine bir zarar verilmeyeceğini ve iyi bir bölgenin de kendi yönetimine verilebileceğini söyledi. Lâkin evlenme ve ant içme konusundaki isteklerinin Sultan Tuğrul Bey'e iletmeye kimsenin cesaret edemeyeceğini söyledi.¹⁹¹ Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî'nin bu cevabına karşılık Kutalmış, *"Bunların, sultana önerilmesine cesaret gösterilmediği ve içimi rahatlatacak ve kalbimi hoş tutacak can güvenliğime garanti verilmediği takdirde ben, nasıl olurda kendimi size teslim edebilirim"*¹⁹² cevabını verdi. Bu sebeplerden ötürü barış görüşmesi sonuçlanamadı. Bu başarısız görüşme sonrasında kuşatma devam ederken Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî'ye Sultan Tuğrul Bey'in ölüm haberi ulaştı.¹⁹³ Bu sebepten ötürü o, kuşatmayı kaldırdı ve hemen 12 Eylül 1063¹⁹⁴'de başkent Rey'e döndü.¹⁹⁵ Sultan Tuğrul Bey'in vasiyeti nedeniyle üvey oğlu Emîr Süleyman, Büyük Selçuklu tahtına oturdu.¹⁹⁶ Emîr Süleyman'ın tahta geçmesinden dolayı Alp Arslan'ın gazabına uğramaktan korkan Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî, ona bir mektup göndererek bu durumun Tuğrul Bey'in vasiyeti olduğunu belirtti.¹⁹⁷ Ancak vezîrin bu mektubu Alp

¹⁹⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 115. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 94.

¹⁹¹ Sıbt, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 115. Krş. Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 98-99; Faruk Sümer'e göre Kutalmış'ın bu isteklerinden sadece ant içme önerisinin kabul görülmediğini belirtmektedir; bkz. Sümer, "Kutalmış", s. 481.

¹⁹² Sıbt, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁹³ Sultan Tuğrul Bey, Mart 1063 yılında vefat etmiştir; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 41; İbn Kesîr, Sultan Tuğrul Bey'in ramazan ayının yirmidördünde Pazar günü vefat ettiğini belirtmektedir; bkz. İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)**, s. 201; İbnü'l-Adîm'e göre de 8 ramazan 455 (4 Eylül 1063) yılında vefat etmiştir; bkz. İbnü'l-Adîm, **Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb (Biyografilerle Selçuklular Tarihi –Seçmeler-)**, trc. not. ve değ. Ali Sevim, TTK., Ankara 1982, s. 10. Günümüz tarihçileri Sultan Tuğrul Bey'in ölüm tarihini 4 Eylül 1063 olarak kabul etmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 94; Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s. 41; Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 39; Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 99.

¹⁹⁴ Kesik, **a.g.m.**, s. 99.

¹⁹⁵ Sıbt, **a.g.e.**, s. 127.

¹⁹⁶ Ali b. Muhammed Bûndari, **Zubdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-'usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, trc. Kıvameddin Burslan, 3.bs., TTK., Ankara 2016, s. 25. Krş. Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamani**, s. 141.

¹⁹⁷ Sıbt, **a.g.e.**, s. 126.

Arslan'ın Rey'e hareket etmesine engel olamadı.¹⁹⁸ Kutalmış ise isyan faaliyetlerini Alp Arslan döneminde de sürdürmeye devam etti.

2. Kutalmış ile Alp Arslan Arasındaki Saltanat Mücadelesi (Aralık 1063)

Kutalmış'ın Tuğrul Bey'in ardından devam ettirdiği isyan kısa sürede saltanat mücadelesine döndü. Bu olay ile birlikte Süleyman Şah ve kardeşlerinin tarih sahnesinde ilk defa karşımıza çıkması nedeniyle meseleyi tüm detaylarıyla anlatmaya çalışacağız.

Sultan Tuğrul Bey'in vefatını haber alan Kutalmış, sığındığı Girdkûh Kalesi'nden çıkarak asker toplamak için Türkmen obalarına gitti. Kutalmış burada Türkmenleri ikna etmeyi başardı ve adı kaynaklarda belirtilmeyen Türkmen ileri gelenlerinden bir bey de ona katıldı.¹⁹⁹ Kutalmış'ın burada toplamayı başardığı 50.000 atlı kuvvet ile Sâve'ye gitti.²⁰⁰ O, burada Selçuklu emîrlere mektup yazmak suretiyle kendisine katılmalarını istedi. Gönderilen bu mektuplara Sürhab b. Kâmrev olumlu cevap verdi ve bir gece Kutalmış'ın yanına gitmek için harekete geçti. Bu sırada o kardeşini de Kutalmış'ın yanına göndererek, onu başkent Rey'e saldırmaları için teşvik etti.²⁰¹ Bu gelişmeler yaşandığı sırada Nizamüddin lâkaplı Ebû Nasr ed-Dihistanî ise Kutalmış'ın elinde tutsaktı.²⁰² Kutalmış'ın isyan etmesinin nedenini ve oluşturduğu kuvvetin büyüklüğünü anlamamız açısından bu dönemde kaleme alınmamış olmasına rağmen önemli bir kaynak olan Ahmed bin Mahmud'un eseri *Selçuk-name*'de Kutalmış'ın şu cümleleri sarf ettiği belirtilmektedir: *"Tuğrul Hân yerine ben değil, Alp Arslan sultân oldu. Ayrıca ben ondan yaşlı ve saltanata daha lâyığım. Şimdi onun pâdişah olup, benim bakıp durmam, doğru değildir. Belki savaşıp, başımıza ne yazıldığını görmek daha uygundur. Er gayet üzerine olur, gayretsiz er, kadından daha aşağılıktır."* dedi. Bunun üzerine bütün beyler ve ordu: *"Bizim de fikrimiz sizin gönlünüzdeki gibidir. Hemen bu husûsda emrine boyun eğerez, sen buyur biz tutalım, hangi tarafa dersin gidelim"* dediler.²⁰³ Bunun üzerine Kutalmış, bu sözleri

¹⁹⁸ Kesik, **a.g.m.**, s. 99.

¹⁹⁹ Sibt, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 127.

²⁰⁰ Sibt, **a.g.e.**, s. 127; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 63.

²⁰¹ Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 100.

²⁰² Sibt, **a.g.e.**, s. 128.

²⁰³ Mahmud, **Selçuk-Nâme**, C. 1, s. 54.

işitince onlara Türkmenlerin yaşadığı bölgelerden asker temin edilmesini emretti. O, bu kuvvetleri karargâhını kurduğu Sâve’de beklemeye başladı. Bu sayede Kutalmış çok sayıda asker toplamayı başardı.²⁰⁴ Kutalmış’ın topladığı kuvvetin sayısının 50.000²⁰⁵ veyahut 90.000²⁰⁶ olduğu çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir.

Kutalmış beraberindeki kuvvetleriyle önce Sâve civarına geldi ve ardından 15 Kasım 1063²⁰⁷ tarihinde hareketini başkent Rey’e yöneltti. Kutalmış, Rey’e vardığında bütün köyleri tahrip etti.²⁰⁸ O, Rey şehrini almak üzereyken Vezîr Amîdü’l-Mülk Kündürî, Kutalmış’a karşı harekete geçti ve öncü kuvvetlerinin kumandanı olan Emîr İnanç Bey’i üzerine yolladı. Kutalmış, karşısındaki bu kuvvetleri mağlup etmeyi başardı ve Emîr İnanç Bey ile birlikte emrindeki 500 askerini esir etti. Yenilgiye uğrayan Vezîr Amîdü’l-Mülk Kündürî bunun üzerine hızla şehre döndü ve Kutalmış’a karşı şehri korumak için hazırlıklara başladı. Adı geçen vezîr, daha önceden Emîr Süleyman adına okuttuğu hutbeyi Alp Arslan adına okuttu ve onu hükümdâr ilan etti.²⁰⁹ Ardından O, Alp Arslan’a haber göndererek yardım çağrısında bulundu ve kendisinden gelecek emirleri beklediğini belirtti.²¹⁰ Bu yardım çağrısı üzerine O, Emîr Savtegin’i bir miktar kuvvetle beraber Rey şehrine gönderdi. Ancak kaynaklarda bu emîrin Kutalmış karşısında ne gibi faaliyetlerde bulunduğu dair bilgiler mevcut değildir.²¹¹ Bu sırada Kutalmış, zaman kaybetmeden beraberindeki kuvvetlerle Rey’i kuşatmaya başladı ve şehre giden yolları kontrol altına aldı.²¹² Bu sebepten ötürü vezîr, ulaklar vasıtasıyla Alp Arslan’a bu durumdan bahsetti. Alp Arslan bu haber üzerine *“Rey’den ayrılmayınız, çünkü ben, sizlere ulaşmak üzeriyim”*²¹³ diyerek cevap verdi. Rey

²⁰⁴ Kesik, **a.g.m.**, s. 100.

²⁰⁵ Sıbt, **a.g.e.**, s. 127. Krş. Kesik, **a.g.m.**, s. 100.

²⁰⁶ İbnü’l-Adîm, **Buğyetü’t-taleb fî Tarihi Haleb**, s. 13; Bazı kaynaklar ise rakam vermeden Kutalmış’ın toplamış olduğu kuvvetin büyüklüğünden bahseder; bkz. İbnü’l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 48; el-Hüseynî, **Ahbârü’d-Devleti’s-Selçukiyye**, s. 21.

²⁰⁷ Kesik, **a.g.m.**, s. 101.

²⁰⁸ el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. 21.

²⁰⁹ Erdoğan Merçil, “Büyük Selçuklular”, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)**, İslâm Tarih Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 92.; Kesik, “...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”, s. 101.

²¹⁰ Sıbt İbnü’l-Cevzî, **Mir’âtü’z-zamân**, s. 128. Krş. Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 94.

²¹¹ Kesik, **a.g.m.**, s. 101.

²¹² Sıbt İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 128; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 37. Bazı kaynaklar Kutalmış’ın Rey şehri üzerine yürüdüğü sırada 15 Kasım 1063 tarihinde adına hutbe okuttuğunu ve sultanlığını ilan ettiğini belirtmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 98.

²¹³ Sıbt, **a.g.e.**, s. 128.

şehrinde bu gibi gelişmeler meydana gelirken Kutalmış da beraberindeki kuvvetlerle beraber şehir civarındaki halka kötü muamelelerde bulunmaktaydı. Diğer taraftan Alp Arslan'ın öncü kuvvetleri Hâcib Erdem'in kumandasında Damgân'a ulaştı. Bunu haber alan Kutalmış, Kasım ayı sonlarında kuvvetleriyle birlikte zikr olunan öncü kuvvete karşı harekete geçti. Fakat sonradan Rey'e dönmeye karar verdi. Lâkin Kutalmış, Rey'e dönerken Milh (Tuz) Köy'ü yakınında Alp Arslan'ın göndermiş olduğu Hâcib Erdem'in kuvvetleriyle karşılaştı. Bu karşılaşmanın neticesinde Hâcib Erdem yenilgiye uğradı. Bu yenilgi ile Alp Arslan'ın öncü kuvvetlerinin bir kısmı yok oldu. Geri kalanı ise Hâcib Erdem ile birlikte Milh (Tuz) Köy'ü yakınındaki bir kaleye sığındı. Hâcib Erdem bu yenilgiyi Alp Arslan'a haber göndererek bildirdi.²¹⁴

Kutalmış, bu galibiyetin ardından Alp Arslan'ın Nişâbûr'dan hareketle kendisine doğru geldiğini haber alınca Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî ile Sultan Alp Arslan'ın ordusunun arasında sıkışmamak için kuvvetlerinden bir kısmının Rey'i kuşatmaya devam etmesini emretti. Kendisi ise İsferyin'e hareket etti ve karargâhını burada kurdu.²¹⁵ Kutalmış'ın karargâhını kurduğu yer ile Alp Arslan'ın gelmekte olduğu istikamet arasında Abdullahâbâd ve Milh vadisi vardı. Kutalmış, bu iki yere su akıttı. O, böylelikle Alp Arslan'ın geçişine engel olmaya çalıştı.²¹⁶ Kutalmış mücadele için bu gibi hazırlıkları yaptığı sırada Alp Arslan da Nişâbur'dan hareket etti.²¹⁷ O, Damgân'a vardığında Kutalmış'a haber göndererek çıkardığı bu isyanı iyi görmediğini ve bunu sonlandırmasını istedi.²¹⁸ Onun böyle bir haberi göndermesindeki amaç Kutalmış'ı oyalayarak zaman kazanmak istemesinden olması kuvvetli ihtimaldir.²¹⁹ Çünkü Alp Arslan da gayet iyi bilmekteydi ki Sultan Tuğrul Bey'e isyan eden ve onun

²¹⁴ Sıbt, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 128.

²¹⁵ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 11.

²¹⁶ Milh vadisi adından da anlaşılacağı üzere çorak arazi yapısına sahipti; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 48-49. Krş. Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 117-118.

²¹⁷ Bündâri, **Zubdetü'n-Nusra ve muhbetü'l-'usra**, s. 26.

²¹⁸ Muahhar bir kaynak olan Mevdûdî'nin eserinde Alp Arslan'ın Kutalmış'a mektup göndererek anlaşmak istediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Kutalmış'ın, Türkmen askerlerine güvenerek bu anlaşmayı geri çevirdiği belirtilir; Mevdûdî, **Selçuklular Tarihi**, çev. Ali Genceli, C. 1, Hilâl Yay., Ankara 1971, s. 224. Krş. Cihan Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan Fethin Babası**, Kronik Yay., İstanbul 2016, s. 62.

²¹⁹ Alp Arslan buna benzer bir taktiği Malazgirt Savaşında Bizans'a karşı barış görüşmeleri adı altında gönderdiği elçi heyetiyle de uygulayacaktı; bkz. s. 51.

vefatıyla da iyi bir fırsat elde eden Kutalmış'ın gönderdiği habere müsbet bir cevap vermeyeceği açıktı.²²⁰

Sultan Alp Arslan, gönderdiği bu haberin ardından olumlu bir gelişme elde edemeyince mücadele yolundan başka bir seçenek kalmamıştı. Netice itibariyle iki taraf karşı karşıya geldi.²²¹ Alp Arslan'ın ordusunun sağ kanadında Emîr Kutbeddîn Gülsarığ ve Emîr Pehlivan, sol kanadında Emîr Savtegin ve Emîr Altuntak merkezde ise Alp Arslan'ın yanı sıra Emîr Buldacı, Emîr Sungurca, Emîr Ağacı ile diğer önemli kumandanlar bulunmaktaydı. Kutalmış ise kuvvetlerinin sağ kanadını kardeşi Resultekin ve sol kanadını ise Emîr Ayboğa komutasına verdi.²²² Kutalmış, astroloji ilmini bilmekteydi ve bu günün kendisi için şanssız bir gün olduğunu sezinlemişti ve bugün savaş olursa yenileceğini anlamıştı. Kutalmış, su akıtarak bataklık haline getirdiği vadiyi Sultan Alp Arslan'ın geçemeyeceği düşüncesiyle içini rahatlatıyordu ve savaşa ihtimal vermiyordu.²²³ Fakat Alp Arslan onun bu tahminini boşa çıkardı ve dağın eteğinde kendisine geçit aradı.²²⁴ Ancak o, dağın eteğinde bir yol bulamayınca mecburen bataklığa girerek ilerlemeye başladı ve askerleri de arkasından onu takip etti.²²⁵ Kutalmış, Alp Arslan'ın bataklığa girdiğini gördü ve onun bu bataklığı geçemeyip saptanacağını düşündü.²²⁶ Fakat Kutalmış'ın bu tahmini de hüsrana uğradı. Alp Arslan bataklığı geçerek Kutalmış ile mücadele etmeye başladı ve iki taraftan da pek çok asker öldü.²²⁷ Mücadele esnasında daha önce kendisine bu görevin verildiği anlaşılan Emîr Sungurca, Kutalmış'ın üzerine yüklendi. Onun çetirini aldı ve alemini aşağı indirdi.²²⁸ Bu suretle Kutalmış yenilgiye uğradı. O, bu mücadeleyi kazanma umudunu yitirince Girdkûh Kalesi yönüne kaçmaya başladı. Onun savaşa devam eden

²²⁰ Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri" s. 102.

²²¹ İbnü'l-Adîm eserinde iki tarafın Kasım/Aralık 1063 tarihinde Nemek köyünde karşılaştığını ve Sultan Alp Arslan'ın, Kutalmış'ı bozguna uğrattığını belirtir. Mevdûdî ise Kutalmış'ın Rey'e yakın bir yere gelerek buradaki nehri kullanarak kendine korunaklı bir alan oluşturduğunu ifade eder; bkz. İbnü'l-Adîm, **Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb**, s. 24. Krş. Mevdûdî, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 244.

²²² el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 21.; Mahmud, **Selçuk-nâme**, C. 1, s.55. Krş. Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 63.

²²³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 48-49. Krş. Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 62.

²²⁴ el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 21.

²²⁵ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 48-49; el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. 21-22.; Mahmud, **a.g.e.**, C.1, s.55-56.

²²⁶ Mahmud, **a.g.e.**, C.1, s. 56.

²²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 128.

²²⁸ el-Hüseynî, **a.g.e.**, çev. Necati Lügal, s. 22; Mahmud, **Selçuk-nâme**, C. 1, s. 56.; Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 103.

kuvvetleri de bozguna uğradı. Alp Arslan, bozguna uğrayıp kaçan bu kuvvetleri dört fersah boyunca takip etti ve birçoğunu öldürdü.²²⁹ Daha önce Kutalmış tarafından esir alınan Emîr İnanç, Nizamüddin ve diğer esirler kurtarıldı.

Kutalmış'ın bu yenilgiyle beraber yaşamının nasıl bir şekilde son bulduğuna dair kaynaklarda farklı anlatımlar mevcuttur. Bu kaynaklar arasında en detaylı bilgiyi bize Sıbt İbnü'l-Cevzî verir. Onun anlatımına göre Kutalmış, yenilginin ardından dağlara yöneldi ve dar geçitlerden geçti. Ardından ilerleyişini sürdürürken Alp Arslan'a ait kalelerden birinin önüne geldi. Kale kumandanı, Kutalmış'ı görünce onu yakalaması için adamlar gönderdi. Bu sebeple Kutalmış, atıyla adamlardan kaçarken düştü.²³⁰ O yere düşünce bu sırada atı da onu ezerek geçti. Bu sebepten ötürü Kutalmış, kan kaybı nedeniyle vefat etti.²³¹ Hüseyinî ise Kutalmış'ın mücadelenin ardından yaralı bir şekilde sığındığı koyun ağılında öldüğünü söylemektedir.²³² *Anonim Selçuknâme*'de, Kutalmış'ın kaçarken atından düşerek öldüğü belirtilir.²³³ İbnü'l-Adîm onun mücadele esnasında atının tökezlemesiyle düşüp öldüğünü kaydeder.²³⁴ Aksarayî ise İbnü'l-Adîm ile aynı fikirde olmakla beraber o Kutalmış'ın atından düştükten sonra mücadeleye katılanlar tarafından öldürüldüğünü belirtir.²³⁵ Kutalmış'ın ölümü Alp Arslan'ı ağlattı. Sultan'ın, onun için yapılan taziyeleri kabul etmesi onun bu üzüntüsünü göstermektedir. Sultan, Kutalmış'ın naaşını 26 Kasım 1063 tarihinde²³⁶ Rey şehrine getirtti ve amcası Sultan Tuğrul Bey'in kabrinin yanına defnettirdi.²³⁷ Kutalmış, astrolojiyi iyi bilmekteydi ve o bunun yanı sıra etnolojiyi de iyi biliyordu. Onun ölümünün ardından oğulları da astroloji öğrendiler ve bu ilmin üstadlarını himaye ettiler.²³⁸

²²⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 128.

²³⁰ Muharrem Kesik, "Cenâbi'ye Göre Türkiye Selçukluları", **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Işın Demirkent Özel Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2000, s. 229.

²³¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 129.

²³² el-Hüseyinî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 22.

²³³ Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçukname)**, s. 21.

²³⁴ İbnü'l-Adîm, **Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb**, s. 13.

²³⁵ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 11.

²³⁶ Abdülkerim Özaydın makalesinde bu tarihi 7 Aralık 1063 olarak vermektedir; bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 129. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 95.

²³⁷ el-Hüseyinî, **a.g.e.**, s. 22. Krş. Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 118.

²³⁸ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 49; Songül Mecit, **Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi**, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 82.

Kutalmış'ın vefatıyla birlikte kardeşi Resultekin ile oğulları Süleyman, Mansur ve bazı ileri gelen adamları esir alındı.²³⁹ Alp Arslan büyük bir ihtimal aralık ayında Rey şehrine geldi ve esir alınan akrabalarının hepsini öldürtmek istedi. Fakat vezîr Nizâmülmülk buna mani oldu ve Sultan Alp Arslan'a "*Akrabanın kanına girmek doğru değildir, uğursuzluk getirir, devletiniz çabuk yıkılır.*"²⁴⁰ diyerek ona merhamet göstermesi gerektiğini söyledi.²⁴¹ Alp Arslan, bunun üzerine "*Kutalmış'ın oğlu Süleyman Şah'ı ve adamlarını ülke sınırları içinde bırakmak uygun olmaz. Onların zararı dokunur.*"²⁴² cevabını verdi. Mezkûr vezîr, Sultan Alp Arslan'a cevaben "*Onlar sınır boylarına gönderilsinler ve orada ikâmet etsinler. Onlardan meliklik ve emirlik sıfatları alınsın ki sefalet içinde yaşasınlar.*"²⁴³ dedi. Bu nedenle Alp Arslan onları affetti.²⁴⁴ Ancak muahhar kaynaklarda geçen Nizâmülmülk'ün bu sözlerine ihtiyatle yaklaşmamız gerekmektedir. Çünkü Sultan Alp Arslan, Türk töresi gereğince hanedan üyelerinin kanının akıtılmayacağını zaten gayet iyi bilmekteydi ve bunu İranlı bir vezîrden öğrenecek değildi. Ayrıca Kutalmışoğullarının kaynaklardaki bilgilere göre en erken 1072/1073 yılında Urfa-Birecik yörelerinde faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Böylelikle Kutalmışoğullarının, Sultan Alp Arslan'ın vefatının ardından faaliyetlerde buldukları meydana çıkmaktadır ki bu durumda Sultan Alp Arslan'ın onları affetmediği anlaşılmaktadır. Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı isyanla başlayıp saltanat iddiasına dönen bu mücadelesi vefatıyla son buldu. Ancak ileriki dönemlerde oğlu Süleyman Şah ve torunu I. Kılıç Arslan döneminde de Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı bu mücadele devam edecekti.

²³⁹ Kutalmış'ın Süleyman Şah, Mansur, Alp İlik ve Dolat (Devlet) adında dört oğlu vardı. Ancak kaynaklarda Kutalmış'ın oğulları Alp İlik ve Dolat (Devlet)'in esir alındığına dair bir bilgi mevcut değildir; Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 128; Mahmud, **Selçuk-nâme**, C.1, çev. Erdoğan Merçil, s. 56. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 95; Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 103, 105; Hacıgökmen, "...Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", s. 234-255.

²⁴⁰ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 11.

²⁴¹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 49.; el-Hüseynî, **a.g.e.**, s. 22.

²⁴² Aksarayî, **a.g.e.**, s. 11.

²⁴³ Aksarayî, **a.g.e.**, s. 11.

²⁴⁴ Sultan Alp Arslan'ın onları, Birecik-Urfa taraflarına gâzaya memur ettiğini söyleyen kaynaklarda mevcuttur. Ancak tarihçiler bu konuda fikir birliği içerisinde değildir; bkz. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 11. Krş. Kesik, "...Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 104

B) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞLERİ ÖNCESİNDE SELÇUKLU AKINLARI

Tuğrul Bey'in vefatının ardından vasiyeti üzerine tahta üvey oğlu Süleyman geçti. Ancak onun saltanatını Alp Arslan ve halihazırda isyan çıkartan Kutalmış ile Musa Yabgu ve bir kısım şehzade, emîrlere tanımadı.²⁴⁵ Ancak Alp Arslan, güçsüz durumda bulunan Süleyman'ı bertaraf etmeyi başardı. Ayrıca o, amcası Tuğrul Bey'den miras kalan Kutalmış'ın isyanı ile başlayıp saltanat mücadelesine dönen olayın kazanan tarafı oldu ve Büyük Selçuklu Devleti'nin tahtına oturdu.²⁴⁶

Alp Arslan döneminde de Anadolu akınları hızla devam etti. Bu dönemdeki akınlarda sadece istila amacı güdülmemiş ve Anadolu'ya yerleşme fikri hâkim olmuştur. Genel itibariyle yapılan akınlarda kolaylıkla sonuç alınmıştır. Bunun sebebi Tuğrul Bey döneminde yapılan akınlar ile Bizans kale ve müstahkem mevkiilerinin ağır tahribata uğramasıdır. Ayrıca Sultan Alp Arslan düzenlenen akınlarda aktif olarak rol almıştır. Bu dönemde Kafkaslar'a, Doğu Anadolu'ya ve Kuzey Suriye'ye akınlar düzenlendi. Böylelikle adı geçen bölgelerin Türk yerleşmelerine açılması sağlandı. Ayrıca onun döneminde Bizans ile yapılan Malazgirt Savaşı neticesinde Anadolu'nun fethedilme süreci başlamış oldu.

1. Alp Arslan'ın Kafkasya ve Doğu Anadolu'ya İlk Akınları

Sultan Alp Arslan, iç meselelerde yaşanan sorunları bertaraf ettikten sonra ilk iş olarak amcası Tuğrul Bey zamanında yapılan Anadolu akınlarını devam ettirdi. Bunun neticesinde hazırladığı büyük bir kuvvet ile 22 Şubat 1064 tarihinde başkent Rey'den hareketle Azerbaycan'a geldi.²⁴⁷ Sultan Alp Arslan buraya geldiğinde buradaki Türkmenler de Selçuklu kuvvetlerine katıldı²⁴⁸ ve Selçuklu şehzâdeleri Yakutî, İbrahim Yinal da sultanın yanına gelerek bu kuvvete dahil oldular.²⁴⁹ Sultan Alp Arslan Merend'e geldiğinde Anadolu'da birçok akın düzenlemiş olan Tuğtekin

²⁴⁵ Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 37.

²⁴⁶ Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 57; Aleksis G.K. Savvidis, "Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans", çev. Esin Ozansoy, **Tarih Dergisi**, Sy. 35, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 305.

²⁴⁷ Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 140.

²⁴⁸ Piyadeoğlu, "...Anadolu'ya Yapılmış Selçuklu Akınları", s. 74.

²⁴⁹ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 51; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 58.

adındaki Türkmen emîri yanındaki kuvvetiyle birlikte Selçuklu kuvvetine katıldı.²⁵⁰ Bu Türkmen emîri Sultan'a yol boyunca kılavuzluk etme sözü vererek Anadolu'ya akın düzenlenmesi için teşvikte bulundu.²⁵¹ Sultan Alp Arslan anlaşılacağı üzere büyük bir kuvvete sahipti. O, Merend'den hareket ile Nahçıvan'a geldi ve teknelerin biraraya getirilmesi ile oluşturulan köprü vasıtasıyla Aras nehrini geçti.²⁵² Sultan Alp Arslan, burada ordusunu ikiye ayırdı. Ayrılan bu kuvvetlerden bir kısmını oğlu Melikşah ile Yakutî'nin emrine verdi. Bu şehzadelerin yanında Vezîri Nizâmülmülk de bulunuyordu.²⁵³ Zikr olunan şehzâdelerin idaresindeki Selçuklu kuvveti ilk olarak Bizans kaleleri olan Byurakan (Anberd) ve Sürmârî (Sürmeli)'yi fethetti.²⁵⁴ Bu Selçuklu kuvveti hareketine devam ederek Meryemnişîn Kalesi ile Van gölü etrafındaki bütün kaleleri ele geçirdi.²⁵⁵ Şehzâdelerin yönetimindeki Selçuklu kuvvetleri bu faaliyetlerde bulunurken Sultan Alp Arslan ise ilk olarak Arrân'a hareket etti. Burada Lori Ermenî Prensiğini itaat altına aldı ve buranın Kralı Giorg kızını Alp Arslan'a verdi. Buradan hareketle o, Gürcistan'a akın düzenleyerek Kvelikur'a (Kvelis-Kur) kadar olan bölgedeki pekçok kaleyi fethetti. Gürcü Kralı IV.Bagrat, Selçuklu kuvvetlerinin bu akını nedeniyle Kartli'ya kaçtı.²⁵⁶ Zikr olunan kralın kaçması üzerine Alp Arslan, Çıldır gölünün kuzeyindeki Ahalkelek'e kadar birçok kale ve şehri elde etti. Sultan, Ahalkelek şehrine geldiği vakit Melikşah ve Yakutî'nin idaresindeki Selçuklu ordusu da ona katıldı. Birleşen bu Selçuklu kuvveti 1064 yılında Ahalkelek şehrini fethetti.²⁵⁷ Sultan Alp Arslan'ın bu şehri de elde ettiğini öğrenen Gürcü Kralı IV.Bagrat cizye vergisi vermeyi kabul ederek Selçuklular'a tâbi oldu. Bu durum üzerine Sultan Alp Arslan, Cavak bölgesini fethetti ve doğuya yönelerek

²⁵⁰ el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 24. Krş. Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 80-81.

²⁵¹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 49; Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılında düzenlediği bu akına Dânişmend Gazi'nin kılavuzluk yaptığı belirtilmektedir; bkz. Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)**, yay. Ali Öngül, C. 2, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 144. Krş. Sefer Solmaz, "Dânişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi", **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, ed. Ali Büyükaslan, Sy. 14, Konya 2002, s. 232.

²⁵² Ernst Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Fikret Işıltan, s. 183; Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 43.

²⁵³ İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)**, C. 12, s. 203. Krş. Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 119.

²⁵⁴ Honigmann, **a.g.e.**, s. 184; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1., s. 141; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 83.

²⁵⁵ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 50. Krş. Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 83-84.

²⁵⁶ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 51; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 82.

²⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, "Alp Arslan" **DİA**, C. 2, TDVY, İstanbul 1982, s. 527.

Şamşolde, Loru ve Borçalı Çayı bölgesinin halkını rızalarıyla Müslüman olmalarını sağladı. Buradaki halkın kolaylıkla Müslümanlığı kabul etmelerinde Alp Arslan'ın evlendiği Kral Giorg'un kızının etkisi olduğu anlaşılmaktadır.²⁵⁸

Sultan Alp Arslan, akın faaliyetini Ani şehri üzerine yürüyerek devam ettirdi.²⁵⁹ Ani şehri, Bizans İmparatorluğu'nun uç bölgesi olmakla beraber çok sağlam surlara sahipti. Bu yüzden sultan, buranın fethi için çok çaba sarfetti. Surları tahrip edebilmek için inşa ettirdiği kuleye yerleştirdiği mancınıklar yardımıyla surları yarmayı başardı. Böylelikle Sultan Alp Arslan, nihayet 16 Ağustos 1064²⁶⁰ tarihinde Ani şehrini fethetti.²⁶¹ Ardından Kars'a gelerek burasını da fethetti.²⁶² Sultan Alp Arslan, fethedilen bölgelerin yönetimini emîrlere verdi. Van gölü çevresindeki yerleri Nahcivan Emîri Abu Dulaf b. Sakar aş-Şaybânî'ye, Ani ve çevresini Dubaly Emîri Menuçehr b. Abu'l-Asvar'a, Gürcistan bölgesinin bir kısmını Gence Emîri Fadlun'a, geri kalan kısmını ise Tiflis emîrine verdi.²⁶³ Sultan Alp Arslan, bu ilk Anadolu seferinden kardeşi Kirmân Hâkimi Kavurd Bey'in²⁶⁴, Şîraz'ı alarak ayaklanması nedeniyle İran'a döndü.²⁶⁵ Sultan Alp Arslan'a Ani şehrini fethetmesinden dolayı halife el-Kaim bi-emrillâh tarafından "Ebu'l Feth" unvanı verildi.²⁶⁶

²⁵⁸ Mehmet Fahrettin Kırzioğlu, **Kars Tarihi**, İşıl Matbaası, İstanbul 1953, s. 336.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 51.

²⁶⁰ Grousset, **Ermenilerin Tarihi**, s. 599.

²⁶¹ Marie Félicité Brosset, **Gürcistan Tarihi**, çev. Hrand Dink Andreasyan, not. ve haz. Erdoğan Merçil, TTK., Ankara 2003, s. 288.; O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 105.; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 89-91.

²⁶² Hakkı Dursun Yıldız, "Anadolu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Türk Vatanı Olması", **Tarih İçinde Harput**, ed. Nâmik Açıkgöz, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ 1992, s. 37.

²⁶³ R. Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları...", s. 108.

²⁶⁴ Kavurd Bey, Alp Arslan'a karşı isyan etti. Bu sırada Sultan, Kafkas ve Doğu Anadolu Seferindeydi. Kavur Bey'in İbrahim Yinal'ın kardeşi Erbasgan ile yakın ilişkilerde bulunması Sultan Alp Arslan'ı endişelendirdi ve İsfahan üzerinden Kirman'a geldi. Zikr olunan isyancı, Sultan Alp Arslan'ın bu hızlı hareketi neticesinde sığındığı kaleden çıkarak Sultan'a itaatını sundu. Böylelikle canını kurtardı; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 62. Krş. Abdülkerim Özyayın, "Kavurd Bey", **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2012, s. 73.

²⁶⁵ Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1., s. 142.

²⁶⁶ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 105.

2. Sultan Alp Arslan Döneminde Emîr ve Kumandanların Anadolu Akınları

Sultan Alp Arslan'ın iç karışıklıklar nedeniyle Rey'e dönmesinin ardından emri ile Anadolu akınları emîr ve kumandanlar vasıtasıyla devam etmiştir. Sultan Tuğrul Bey döneminde de akınlarda bulunan Sâlâr-ı Horasan, 1065/1066²⁶⁷ yılında Ergani bölgesindeki Tulhum ve Siverek Kalesi'ne akınlarda bulundu. Fakat girişilen bu akınlar hezimetle sonuçlandı.²⁶⁸ Bunun üzerine o, Siverek civarına gelerek adı geçen bu yeri kuşattı. Lâkin bu kuşatmada kaleyi savunan ücretli Frank kuvvetleri nedeniyle başarıya ulaşamadı. Bu başarısız kuşatmanın ardından adı geçen kumandan geri dönüp yanına aldığı yardımcı kuvvetlerle bir kez daha Siverek'e saldırdı. O, yardımcı kuvvetlerin de yardımıyla Siverek ve Nusaybin (Nsepin)'i yağmaladı. Bu faaliyetlerin devamında Selçuklu kuvvetleri Urfa bölgesine gelerek Enzeli (N'seneh)'yi elde etti. Ardından Sâlâr-ı Horasan yönetimindeki Selçuklu kuvveti bu bölgeye intikal etmiş olan Antakya Dükü Peht'i mağlup etti. Sâlâr-ı Horasan, tekrar Urfa'ya geldi ve bu bölgedeki şehirlerden Celep (Calap)'in üzerine yürüdü. O, Diphisar (Têb)'ı aldı ve Kısas (K'sos=Aksos)'ı ise kuşattı.²⁶⁹ Selçuklu kuvvetleri bu bölgede daha sonra 4.000 kişiden ibaret Bizans kuvveti ile karşılaştı. İki taraf arasında vuku bulan mücadelenin sonucunda Bizans kuvvetleri büyük kayıplar vererek mağlup oldu. Selçuklu kuvveti bu başarılı mücadelenin ardından üçüncü kez Urfa bölgesine geldi ve ardından Diyarbekir önlerinde karargâh kurdu. Bu kuvvetin kumandanı olan Sâlâr-ı Horasan, Diyarbekir Hâkimi Nizâmüddîn ile görüşmek için şehre girdi. Ancak Sâlâr-ı Horasan burada yakalanarak öldürüldü.²⁷⁰

Sâlâr-ı Horasan, bahsettiğimiz üzere bu gibi faaliyetlerde bulunurken Selçukluların hizmetinde bulunan Hanoğlu Hârûn²⁷¹ ise 1064-1065 yılında 1.000 Oğuz atlısı ile Diyarbekir bölgesinde akınlarda bulundu. Ardından o, Haleb'de

²⁶⁷ Honigmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, s. 187.

²⁶⁸ Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 59; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 153.

²⁶⁹ Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 60; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 61-62.

²⁷⁰ Piyadeoğlu, "...Anadolu'ya Yapılmış Selçuklu Akınları", s. 75; a. mlf., **Sultan Alp Arslan**, s. 153; Sâlâr-ı Horasan'ın hile ile nasıl öldürüldüğü hakkında tafsilatlı bilgi için; bkz. İbnü'l-Ezrak, **Mervanî Kürtleri Tarihi**, trc. M. Emin Bozarlan, 2. bs., Koral Yay. İstanbul 1990, s. 171-173.

²⁷¹ Bu bey hakkında tafsilatlı bilgi için; bkz. Ali Sevim, "Hârûn b. Han", **DİA**, C. 16, TDVY, İstanbul 1997, s. 258.; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK., Ankara 1995, s. 339.

bulunan Selçuklu vasalı Arap Mirdâsî oğulları emîrleri Atıyye ve Mahmûd ile birlikte Bizans'a akınlar yaptılar. Oluşturulan bu kuvvet önce Haleb için önemli bir konuma sahip olan Artah ve İmm (İm)²⁷² Kalesi'ni elde etti.²⁷³ Ardından Kuzey Suriye havalisine çekilen Hârûn, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1068-1071)'in bu bölgeye yönelik düzenlediği sefere karşı da başarılı faaliyetlerde bulundu.²⁷⁴

Selçuklu akınları bu faaliyetlerin ardından ivme kazanarak devam etti. 1066 yılında Hacip Gümüştægîn, Afşin, Ahmedşah ile diğer Selçuklu emîr ve beylerinin kumandasında bulunan Selçuklu kuvvetleri, Murat ve Dicle nehirleri boyunca hareketlerini sürdürerek el-Cezîre'ye inip Ergani ve Nizip bölgelerindeki Bizans'a ait bazı kaleleri elde ettiler.²⁷⁵ Buradan da hareketle Selçuklu kuvvetleri Adıyaman'a yöneldi. Burada şiddetli akınlarda bulundular. Bizans'ın uç komutanı Aruandanos kuvvetleriyle bu akınlara karşılık vermeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Selçuklu kuvvetleri adı geçen Bizans kumandanını ağır yenilgiye uğrattı. Bu yenilgi ile birlikte Aruandanos esir edildi ve 40 bin kurtuluş akçesiyle serbest bırakıldı. Kışın yaklaşmasıyla birlikte Selçuklu kuvvetleri, elde edilen birçok esir ve ganimet ile birlikte askerî üst konumunda bulunan Ahlat'a²⁷⁶ geri döndü.²⁷⁷ Fakat Gümüştægîn ile Afşin arasında Ahlat'da kavga yaşandı. Bu kavga sırasında Afşin, Gümüştægîn'i öldürdü ve bu yüzden Alp Arslan'dan korkarak emrindeki kuvvetlerle batıya yönelerek Anadolu akınlarını sürdürmeye devam etti.²⁷⁸ Afşin, buradan hareketle Amanos dağlarına vardı ve burayı askerî üst olarak kullandı. Buradan gönderdiği bir kısım kuvvetlerle Gaziantep'in kuzeybatısında bulunan Dülük şehrini²⁷⁹ ele geçirdi. Onun 1.000 atlıdan meydana gelen başka bir kuvveti ise Ağustos 1067 tarihinde²⁸⁰

²⁷² Sevim, "Hârûn b. Han", s. 258.; Erdoğan Merçil, "Mirdâsîler", **DİA**, C. 30, TDVY, İstanbul 2005, s. 150.

²⁷³ Sevim, **Anadolu'nun Fethi**, s. 60.

²⁷⁴ Piyadeoğlu, **a.g.m.**, s. 75; a. mlf., **Sultan Alp Arslan**, s. 153.

²⁷⁵ Kesik, **a.g.e.**, s. 45; Piyadeoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

²⁷⁶ Van gölünün kuzey-batı kıyısında bulunmaktadır. 1063 yılından itibaren bu tarihî şehir, Türklerin Anadolu'ya yapmış oldukları akınlarda hareket üssü olarak kullanılmıştır; bkz. Faruk Sümer, "Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar", **Belleten**, C. 50, Sy. 197, TTK., Ankara 1986, s. 447,453.; Faruk Sümer, "Ahlat", **DİA**, C. 2, TDVY, İstanbul 1989, s. 19-22.

²⁷⁷ R. Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları ...", s. 110.; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 154.

²⁷⁸ F. Sümer, "Ahlat ve Ahlatşahlar", s. 453.; Piyadeoğlu, **a.g.m.**, s. 76.

²⁷⁹ Gaziantep'in kuzey-batı mevkinde bulunmaktadır; bkz. Piyadeoğlu, **a.g.e.**, s. 154.

²⁸⁰ Afşin Bey'in bu faaliyetleri sırasında Sultan Alp Arslan, Kavurd Bey'in ikinci isyanı ile karşılaştı. İsyanın sebebi Vezîr Nizâmülmülk'ün teşviki ile Sultan Alp Arslan'ın, Melikşah'ı veliht olarak ilan etmesidir. Bu isyan dolayısıyla Sultan, Kirman'a doğru harekete geçti ve Kavurd Bey'in öncü

Antakya bölgesinde akınlarda bulundu. Afşin'in başında bulunduğu kuvvetler ise Malatya yönüne hareket etti. Bu hareketi sırasında karşılaştığı bir Bizans kuvveti ile mücadeleye girişti. Bu mücadele sonucunda kazanan taraf Afşin oldu. Bizans kuvvetinden kurtulan askerler zar zor Malatya Kalesi'ne ulaşabildi.²⁸¹ Afşin, bu başarılı akınının ardından Tohma çayı boyunca ilerleyişini devam ettirdi ve Kayseri'ye ulaştı.²⁸² O, burayı geçici bir süre fethetti ve burada kaldığı sürede akınlarını Karaman'a kadar genişletti. Afşin yapmış olduğu akınlar neticesinde elde ettiği ganimet ve tutsakları elden çıkarmak için 1067²⁸³ yılı sonlarında Toros ve Amanos dağları yoluyla Suriye'nin kuzeyindeki Halep'e geldi. Ertesi yıl buradan hareketle Antakya üzerine yürüdü ve akınlarını sürdürmeye devam etti. O, Antakya'ya o kadar şiddetli akınlarda bulundu ki neredeyse bu şehri elde edecekti. Afşin, buradaki faaliyetlerini sürdürmekteyken Sultan Alp Arslan'dan onun Gümüşteğ'in'i öldürmesi nedeniyle işlediği suçu affettiğini ve yanına gelmesini bildiren bir mektup aldı.²⁸⁴ Bu haber üzerine Afşin, Antakya'nın Bizans valisi ile 100 bin altın, savaş aletleri, değerli giysi ve kumaşlar karşılığında anlaşma yaptı. O, bu anlaşma ile Nisan 1068 tarihinde

kuvvetlerini yenmeyi başardı. Bu yenilgiyle birlikte Kavurd kaçarak Cıruft Kalesi'ne sığındı. O, buradan Sultan'a kendisini affetmesi için haber gönderdi. Sultan, bir kez daha Kavurd'u affetti ve itaat etmesi karşılığında Kirman'ın onun yönetmesine izin verdi. Lâkin bir türlü akıllanmak bilmeyen Kavurd Bey, Sultan Alp Arslan'ın yoğun faaliyetlerinden yararlanarak 1069 yılında tekrar isyan etti. Bu sefer isyan faaliyetine tek başına girişmedi. Yanında Şebânkâre hâkimi Fazlûye de bulunuyordu. Sultan Alp Arslan, Vezîr Nizâmülmülk'ü Fazlûye üzerine gönderdi. Kendisi de Kirman'a hareket etti. Sultan'a karşı başarı elde edemeyeceğini anlayan Kavurd Bey, Berdesîr'e çekildi ve bir kez daha af istedi. Sultan, bu durum üzerine kuşatmayı kaldırarak İsfahan'a döndü. Bir süre sonra Sultan, ordusunda bulunan kumandanların gizlice Kavurd Bey ile haberleştiğini öğrendi ve Onun üzerine oğlu Sultan Şah'ı gönderdi. Ancak Sultan Şah babası karşısında başarı elde edemedi. Bu yüzden bu mesele kökten halledilemedi ve bu sorun Melikşah'a miras kaldı; bkz. Faruk Sümer, "Kirman Selçukluları (1048-1187)", *DİA*, C. 36, TDVY., İstanbul 2009, s. 377; Özgüdenli, *Selçuklular*, C. 1., s. 144-145.

²⁸¹ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, TTK., Ankara 1990, s. 19.

²⁸² Coşkun Alptekin, "Selçuklular Döneminde Kayseri", *I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri*, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yay., Kayseri 1987, s. 16.

²⁸³ Afşin Anadolu'da akınlarına devam ederken Sultan Alp Arslan ise aynı yılın Kasım ayında Gürcistan üzerine sefere çıktı. Bu seferin amacı 1065 yılında Alanlar tarafından Azerbaycan'da yapılan tahribatları engellemektir. Bu sebepten ötürü Sultan Alp Arslan, Horasan'dan ayrıldı ve Aras nehrini geçerek Şeki bölgesine geldi. Sultan, burayı ele geçirdiği esnada Şeki bölgesi hakimi Ahastan (Agsartan), İslâm dinini kabul ederek Sultana tâbi oldu. Bu sırada Gürcü Kralı IV. Bağrat ise cesaretsizliği nedeniyle kaçtı. Sultan Alp Arslan, buradan hareketle Tiflis üzerine yürüdü ve burayı kuşatarak ele geçirdi. Buranın yönetimini de Gence Emîri Ebu'l-Esvâr'ın oğlu Fazlûn'a verdi ve ardından kendisi kuvvetlerinin bir kısmını Anadolu sınırında bırakarak Karahanlı hükümdarının ölümü üzerine Mâverâünnehir'de çıkan karışıklık sebebiyle Horasan'a döndü; bkz. Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 49.; Özgüdenli, *Selçuklular*, C. 1., s. 146.

²⁸⁴ Kesik, *a.g.e.*, s. 46.

kuşatmayı kaldırarak Sultan Alp Arslan'ın yanına gitmek üzere Antakya'dan ayrıldı.²⁸⁵

Bu sırada iç sorunlarla meşgul olan Bizans, Selçuklu'nun bu tehlikeli akınlarına karşı koyabilmek için harekete geçti. Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, oluşturduğu yeni kuvvetiyle Selçuklu akınlarına karşı sefere çıkmayı tasarladı.²⁸⁶ Sultan Alp Arslan, Anadolu'dan ayrıldığı sırada kuvvetlerinin bir kısmını burada bırakmıştı. Bu Selçuklu kuvveti daha sonra iki kısma ayrılarak bir kısmı kuzeyde bir kısmı ise güneyde faaliyetlerini gerçekleştirmeye başladı. Kuzeyde bulunan Selçuklu kuvvetleri, Bizans İmparatorunun kuvvetleriyle karşılaştı. İlk başta karşı harekete geçen Selçuklu kuvveti, daha sonra İmparatorun da gelmesiyle geri çekildi. Bunun üzerine IV. Romanos Diogenes'in yönetimindeki Bizans ordusu, güneyde akınlarda bulunan Selçuklu kuvveti üzerine harekete geçti.²⁸⁷ Ancak bir Selçuklu kuvvetinin Niksar'ı (Neocesarea) ele geçirmek suretiyle yağma faaliyetlerinde bulunduğu haberini aldı.²⁸⁸ Bu sebeple imparator yönünü değiştirip Sivas bölgesine yaklaştı. O, burada üvey oğlu Andronikos Dukas komutasındaki kuvvetlere Sivas'a girmesi yönünde emir verdi. Bu emir üzerine adı geçen kumandan, Selçuklu akıncılarını takip altında tuttu. Andronikos'un amacı, Selçuklu kuvvetlerinin Divriği'de bulunan dağları aşmasının ardından onlara yandan saldırmaktı. Ancak Bizans süvarileri bu amansız takip nedeniyle yorulduğu için mücadele etmeye cesaret edemedi. Bizanslıları fark eden Selçuklu kuvvetleri de geri çekilmeye başladı. Bu geri çekilme esnasında bazı askerler esir düştüğü gibi Bizans esirleri de serbest bırakıldı. Bizans kuvvetleri esir düşen bu Selçuklu askerlerini acımadan kılıçtan geçirdi.²⁸⁹

Bizans İmparatoru, başarılı sayılabilecek ilk faaliyetinin ardından harekâtının yönünü güneye çevirdi.²⁹⁰ O, Göksun ve Maraş vadisini geçerek Suriye'ye girdi.

²⁸⁵ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 20.

²⁸⁶ Georg Ostrogorsky eserinde sefere çıkacak olan Bizans kuvvetinin ücretli yabancı kökenli askerlerden oluştuğunu belirtir; bkz. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, trc. Fikret Işıltan, 8. Basım, TTK., Ankara 2015, s. 318.

²⁸⁷ Kesik, **a.g.e.**, s. 53.

²⁸⁸ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 126.

²⁸⁹ Attaleiates, **Tarih**, s. 113.

²⁹⁰ John Julius Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, C. 2., Kabalıcı Yay., İstanbul 2013, s. 272.

Mirdâsîlerin yönetiminde bulunan Menbic'i 20 Kasım 1068²⁹¹ tarihinde fethetti. Ele geçirdiği bu şehri imparator, Antakya bölgesini savunmak için tahkim etti ve ardından tekrar Orta Anadolu'ya yönelerek Bizans sınırlarına girdi.²⁹² Bu sırada Afşin ile Ahmedşah 1069 yılında harekât üstleri olan Ahlat'tan hareket ile Orta Anadolu'da şiddetli akınlarda bulundular. Onlar, Sakarya (Sangarius) havzasına kadar hareketlerini sürdürdüler ve İstanbul-Kilikya yolu üzerinde önemli bir konuma sahip olan Amorion'u²⁹³ elde ederek tahrip ettiler.²⁹⁴ Selçuklu kuvvetlerinin bu akınına haber alan Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes harekete geçtiyse de Afşin'in hızla sürdürdüğü hareketi nedeniyle ona yetişmeye muvaffak olamadı. Kış mevsiminin de gelmesi üzerine imparatorluk merkezine geri döndü.²⁹⁵

Adı geçen imparatorun İstanbul'a dönmesinin ardından Afşin Bey, Sanduk, Ahmedşah, Türkman, Demleçoğlu Mehmed, Arslantaş ve birkaç Selçuklu kumandanı Anadolu'nun güney bölgesinde akınlara devam etti. Bizans kuvvetleri bu akınlara karşı harekete geçtiyse de bozguna uğramaktan kurtulamadı. Bu başarısız girişimin ardından Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes kendi yönetiminde Selçuklu kuvvetlerine karşı yeni bir sefer düzenlemeyi tasarladı. İmparator, idaresi altındaki orduyla Kayseri'ye gelirken, Manuel Komnenos emrinde bulunan orduyu Sivas'a, Philaretos Brachamios'un kumanda ettiği orduyu ise Malatya'ya gönderdi. İmparator IV. Romanos Diogenes, Kayseri'ye ulaştığında buradaki Selçuklu kuvvetlerinin geri çekilmesini sağladı.²⁹⁶ Bu başarısının ardından İmparator, 1069 yılında Harput'a hareket etti. O, Harput'a vardığı esnada Afşin ve beraberindeki Selçuklu kumandanları, Philaretos Brachamios tarafından savunulan Malatya'ya saldırdı. Bu saldırı neticesinde buradaki Bizans kuvvetleri bozguna uğradı ve adı geçen Bizans kumandanı canını zor kurtararak imparatorunun yanına gitti. Afşin Bey ve beraberindeki emîrlere ise akınlara devam etmek suretiyle Konya'yı ele geçirdiler. Bu

²⁹¹ İbnü'l-Esir eserinde Menbic'in Bizanslılar tarafından fethini 1069-1070 yılı olayları içerisinde anlatır.; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 68.

²⁹² Osman Gazi Özgüdenli, **Selçuklular**, C. I., s. 148.

²⁹³ Araplar tarafından Amuriyye olarak adlandırılan kent günümüzde Afyon ili Emirdağ İlçesi'ne bağlı Hisarköy olarak bilinen yerde bulunuyordu; bkz. Umar, "Amorion", **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 63; W.M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, çev. Mihri Pektaş, MEB, İstanbul 1960, s. 30.

²⁹⁴ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 53.

²⁹⁵ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 24.

²⁹⁶ Attaleiates, **Tarih**, s. 133; Piyadeoğlu, "... Anadolu'ya Yapılmış Selçuklu Akınları", s. 77.

durum üzerine İmparator, Selçuklu kuvvetlerinin yolunu kesebilmek için Kayseri'ye geldi.²⁹⁷ Ancak Afşin ve diğer kumandanlar bu planı önceden sezerek Toros dağlarını aşip Kilikya bölgesine vardılar. Onlar, bu bölgede karşılıklarına çıkan Bizans kuvvetlerini bozarak merkez üstleri olan Ahlat'a ulaşabildiler. Böylece IV. Romanos Diogenes bu seferinde başarıya ulaşmadan İstanbul'a döndü.²⁹⁸ İmparator IV. Romanos Diogenes 1070 yılında üçüncü kez Anadolu'ya sefere çıkmak istediysede İmparatorluğun başkentindeki iç karışıklıklar buna engel oldu.²⁹⁹ Ancak kendisi sefere çıkamasa da Anadolu'daki seferler için Manuel Komnenos'u görevlendirdi.³⁰⁰

Manuel Komnenos, Anadolu'da faaliyetlerde bulunduğu sırada Sultan Alp Arslan ise eniştesi Melik Erbasgan (Erbasan)³⁰¹ ile uğraşıyordu. O, hatırlanılacağı üzere daha önce Kavurd Bey ile bir olup isyan etmişti. Sultan Alp Arslan, bu isyanı bastırmakta başarılı olunca Erbasgan ölüm korkusuyla emrindeki Türkmenler ile Anadolu'ya kaçtı. Sultan Alp Arslan, Erbasgan'ı yakalaması için Afşin Bey'i görevlendirdi. Afşin Bey'e yakalanmamak için Erbasgan duraksamadan Anadolu'da ilerlemesine devam etti.³⁰² Ancak Sivas'a geldiğinde burada Manuel Komnenos yönetimindeki Bizans ordusu ile karşılaştı. İkili arasındaki mücadelede bahsi geçen Bizans kumandanı mağlup oldu ve kendisiyle beraber bazı Bizans generalleri ise esir düştü.³⁰³ Ancak Erbasgan, Afşin'e yakalanma korkusu ile ganimet yerine güvenli bir kaleye sığınmayı tercih etti. Bu yüzden o, Bizans kumandanı Manuel Komnenos ve diğer esirleri serbest bırakarak onlarla birlikte İmparatorluk başkenti olan İstanbul'a

²⁹⁷ Ali Sevim, "Afşin b. Bekçi", **Makaleler**, ed. Edip Semih Yalçın v.d., C. 3., Berikan Yay., Ankara 2005, s. 6.

²⁹⁸ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 63.

²⁹⁹ İmparatorun Anadolu'ya kendi yönetiminde sefer düzenlemesi halinde Psellos, Dukas ailesi ve destekçilerinin darbe yapma ihtimali vardı; bkz. John Julius Norwich, **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, C. 2, 272.

³⁰⁰ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 130.

³⁰¹ O.Turan eserinde bu emirin adını El-Basan (veya Erbasgan) şeklinde kullanmıştır. Ancak Faruk Sümer, sadece Erbasgan olarak kullanmayı tercih etmektedir. Erdoğan Merçil ise makalesinde Erbasgan kullanımını tercih etmekle beraber bazı kaynaklarda bu melikin Chrisoskül, Güedriç, Erisği ve Kurtçu adlarıyla anıldığını ifade etmektedir. Urfalı Mateos'un eserinde ise Gıdric olarak geçmektedir; bkz. Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136)**, s. 137. Krş. Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., 11. bs., İstanbul 2011, s. 50; F. Sümer, **Şahıs Adları**, C. 2, s. 635; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **XI. Türk Tarih Kongresi: Ankara 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 2, TTK, Ankara 1994, s. 709.

³⁰² Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 64.

³⁰³ Attaleiates, **Tarih**, s. 144-145; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 168. Krş. Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 709; Kesik, **a.g.e.**, s. 65; Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 134; Mustafa Alican, **Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü**, Kronik Kitap, 4. bs., İstanbul 2017, s. 66.

gitti. Erbasan buraya geldiğinde Bizans İmparatoru ona başkanlık rütbesi (Proedros)³⁰⁴ verdi.³⁰⁵ Böylelikle Selçuklu tarihinde ilk kez hanedan üyesi olan biri Bizans'a sığınmış oldu. Erbasan, Bizans'a sığındığı sırada Afşin, Sivas ve Kayseri şehirlerinden hızlıca geçtikten sonra Afyon, Uşak, Denizli üzerinden Marmara bölgesine geldi ve Üsküdar'da çadırlarını kurdu. O, burada konakladığı sırada İmparator'a elçi vasıtasıyla şunları söyledi: *"Aramızda barış olduğu için memleketinize girdiğim zaman hiçbir kimseye saldırmadım. Bu Türkmenler, sultanın düşmanları olup ülkeni yağmayarak tahrip ettiler, onları bize teslim edesiniz. Yoksa memleketinizi tahrip edeceğim, böylece aramızdaki barışta bozulmuş olacaktır"*³⁰⁶. Bizans İmparatoru buna cevaben şunları söyledi: *"Söylediklerin doğrudur. Fakat bize sığınanları teslim etmemek bizim geleneklerimizdendir"*.³⁰⁷ Anlaşılacağı üzere Bizans İmparatoru, Erbasan ve beraberindekileri teslim etmeye yanaşmadı. Afşin Bey, bunun üzerine söylediği gibi Orta Anadolu'daki Bizans şehir ve kalelerine akınlar düzenledi. Akın düzenlediği yerleri ağır bir şekilde tahrip ettikten sonra Ahlat'a döndü.³⁰⁸

3. Sultan Alp Arslan'ın Suriye Seferi (Mısır Seferi) ve Malazgirt Savaşı

Selçuklu ve Bizans ilişkilerini kırılma noktasına getiren bu olay meydana geldiği esnada Fâtımî Devleti'nde Vezîr Nâsırüddeve Ebû Câfer Muhammed b. Hamdân ile etkin bir nüfuza sahip olan Bedr el-Cemâlî³⁰⁹ arasında anlaşmazlık bulunuyordu. Adı geçen vezîr bu sebeple Haleb kadısı olarak tayin ettiği Nâsırüddeve Ebû Câfer Muhammed b. Ahmed el-Buharî'yi elçi olarak Sultan Alp Arslan'a gönderdi. Bu elçi vasıtasıyla Muhammed b. Hamdân, Sultana ordusuyla birlikte Mısır'a gelmesini, burayı kendisine teslim edeceğini ve Şîf Halifesi adına okunan hutbeyi değiştirerek Sünnî Halife adına okutturacağını belirtti. Eskiden beri adı geçen

³⁰⁴ Erdoğan Merçil'in Urfalı Mateos'dan naklettiğine göre Erbasan'a Bizans İmparatorluğu'ndaki en yüksek üç rütbeden biri olan Okürabagat/Kuropolates ünvanı verilmişti; bkz. Merçil, **a.g.m.**, s. 709. Krş. Piyadeoğlu, **a.g.e.**, s. 135.

³⁰⁵ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 130-131. Krş. Alican, **a.g.e.**, s. 68.

³⁰⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 169. krş. Faruk Sümer, Ali Sevim, **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)**, TTK., Ankara 1971, s. 33.

³⁰⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 169. Krş. Sümer, Sevim, **Malazgirt Savaşı**, s. 33.

³⁰⁸ Grousset, **Ermenilerin Tarihi**, s. 609.

³⁰⁹ Bu kişinin faaliyetleri hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Abdülkerim Özyayın, "Bedr el-Cemâlî", **DİA**, C. 5, TDVY., İstanbul 1992, s. 330.

devlet ile Bizans İmparatorluğu arasında bulunan ittifaktan rahatsızlık duyan Sultan Alp Arslan, bu daveti de bahane ederek kuvvetleriyle beraber harekete geçti.³¹⁰ O, 1070 yılında önce Anadolu'ya girdi. Ardından Van gölünün kuzey tarafından geçerek Malazgirt Kalesi önlerine ulaştı. Sultan Alp Arslan'ın doğrudan Mısır'a değil de buraya gelmesindeki amacı, Bizans İmparatorluğu'na gözdağı vermektir. Sultan, amcası Tuğrul Bey'in ele geçiremediği Malazgirt'i kuşattı ve burayı fethetti.³¹¹ Daha sonra o, hareketinin yönünü Diyarbekir bölgesine çevirdi. Burada Bizanslıların hâkimiyeti altında bulunan Tulhum ve Siverek Kalelesi'ni fethetti. Buradaki başarılı harekâtının ardından Mart 1071 yılında Bulgar Kralı Alusian'ın oğlu Vasil yönetiminde bulunan Urfa şehri önüne geldi. Sultan, bu şehri üç kere kuşattı ancak elde edemedi.³¹² Bu kuşatma 50 gün sürdü ve kuşatma esnasında kullanılan fillerin de birkaçı öldü. Sultan Alp Arslan, burada daha fazla vakit kaybetmek istemedi ve kuşatmayı kaldırarak Haleb'e hareket etti. O, 1071 yılının ilk aylarında Fırat nehrini geçerek Haleb'e ulaştı. Haleb hükümdarı Mahmûd korkusundan, Sultan bu şehre intikal ettiği vakit onu karşılamayarak kendini surların içine kapattı. Bunun üzerine Sultan Alp Arslan bu şehri kuşattı.³¹³ Bu kuşatma esnasında nihayet adı geçen Haleb Hükümdarı annesiyle beraber kaleden çıkarak Sultan Alp Arslan'ın yanına gelip itaatını bildirdi. Sultan, bunun üzerine Haleb'i tekrar onun yönetiminde bıraktı ve Dımaşk'a (Şam) yöneldi.³¹⁴ Ancak bu esnada Bizans İmparatoru'nun elçisiyle gönderdiği mektup Sultana ulaştı. Bu mektupda Bizans İmparatoru, Malazgirt, Ahlat, Erciş ve Membic'in tekrar Bizans hakimiyetine bırakılmasını yoksa büyük bir kuvvetle üzerine geleceğinden bahsediyordu. Sultan, bu mektuba sert bir şekilde cevap vererek elçiyi gönderdi. Ancak IV. Romanos Diogenes'in kuvvetleriyle Erzurum'a

³¹⁰ Sultan Alp Arslan bu seferle birlikte Fâtımî Devleti'ne son vererek İslâm dünyasındaki birliği sağlamayı amaçlıyordu. Tafsilatlı bilgi için; bkz. İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular**, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 22. Krş. Salim Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 22, Konya 2007, s. 8; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1., s. 150; Ayşe Dudu Kuşçu, "Büyük Selçuklu Devleti'nin Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 27, Konya 2010, s. 656, 658.

³¹¹ Simbat, Sultan Alp Arslan'ın bura halkını kılıçtan geçirdiğini ve buna neden olarak da amcası Tuğrul'un Malazgirt'i kuşattığı zaman halkın ona karşı göstermiş olduğu tutumu göstermektedir; **Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**, çev. Hrand D. Andreasyan, y.y., y.y., s. 41.

³¹² Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 72; Koca, **a.g.m.**, s. 9.

³¹³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 71.

³¹⁴ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 62.

doğru harekete geçtiğini işitince Mısır seferinden vazgeçti.³¹⁵ O, kuvvetinin bir kısmını burada bıraktı ve Emîr Aytekin ve Mirdâsî oğlu Mahmûd'u da Mısır seferiyle görevlendirdi. Sultan ise geriye kalan kuvvetleriyle Bizans İmparatorunu durdurma maksadıyla Doğu Anadolu'ya hareket etti.³¹⁶

IV. Romanos Diogenes ise Selçuklu Devleti üzerine yapacağı sefer için hazırlıklara başlamıştı. Bizans kuvvetlerinin sayısı hakkında kaynaklarda çeşitli rakamlar verilmekle beraber muhtemelen 100.000 ile 200.000 kişi³¹⁷ arasında olduğu belirtilmektedir.³¹⁸ İmparator, Ayasofya Kilisesinde düzenlenen törenin ardından 13 Mart 1071 tarihinde büyük bir kuvvetle hareket etti.³¹⁹ Bu sırada Manuel Komnenos yolda hastalanarak vefat etti. Farklı etnik gruplardan oluşan Bizans ordusu Kızılırmak nehrini geçtikten sonra Basilika Themas denilen mevkide bir kaç gün konakladı. Daha sonra buradan hareketle Sivas'a vardı. Ardından Erzurum'a doğru harekete geçen Bizans İmparatoru, buraya geldiğinde savaş meclisini topladı ve kumandanların görüşünü dinledi. İmparator bu yapılan toplantı sonucunda tecrübeli kumandanların Erzurum'dan ileriye gidilmemesi fikrini sunmasına rağmen Malazgirt'e ilerlemeye karar verdi.³²⁰ Bu kararın neticesinde İmparator, Roussel de Bailleul (Urselius) kumandasında bir kısım orduyu Ahlat'a hareket ettirdi.³²¹ Gürcistan topraklarında erzak toplaması içinde 12.000 kişilik bir kuvveti de buraya gönderdi.³²² İmparatorun kuvvetlerini bu şekilde farklı bölgelere göndermesi savaşı kaybetmesindeki büyük

³¹⁵ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 119; Koca, "...Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", s. 9; Kuşçu, "...Suriye, Filistin ve Mısır Politikasına Dair Bazı Tespitler", 658.

³¹⁶ R. Turan, "Türklerin Anadolu'ya Akınları ...", s. 113.

³¹⁷ Kaynaklarda Bizans kuvvetinin sayısı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Sıbt'a göre İmparatorun 100.000 kişilik askeri vardır. İbnü'l-Adîm'e göre Bizans kuvvetleri 600.000 kişiden oluşurken Selçuklu kuvvetlerinin sayısı 400.000 kadardır.; Aksarayî, bu sayının 50.000 olduğunu belirtmektedir.; İbn Kesîr eserinde Bizans kuvvetlerinin 35.000 komutan, 35.000 Frank askeri, 15.000 şövalye, 100.000 gedik delici, 1.000 levazımcı, nal ve çivi taşıyan 400 tane at arabası ve mancınık taşıyan 1.200 arabadan oluştuğunu belirtmektedir. Kaynaklardaki bu bilgiler doğrultusunda ise Osman Turan makalesinde bu sayıyı 200.000 olarak vermektedir; bkz. Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 170; İbnü'l-Adîm, **Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb**, s. 12; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 12; İbn Kesîr, **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)**, s. 218. Krş. Osman Turan, "Büyük Malazgirt Zaferi ve Anadolu'da Türk Destanı", **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, C. 2, Sy. 22, İstanbul 1969, s. 32; Alican, **Malazgirt 1071**, s. 146-147.

³¹⁸ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 72.

³¹⁹ Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", **DİA**, C. 27, TDVY, İstanbul 2003, s. 481.; Alican, **a.g.e.**, s. 71.

³²⁰ Attaleiates, **Tarih**, s. 152- 153. Krş. Alican, **a.g.e.**, s. 103-105.

³²¹ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 133; Nikephoros Bryennios, **Tarihin Özü**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 49.

³²² Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, TTK., Ankara 2014, s. 43.

hatalardan biri oldu. İmparator ise Malazgirt Kalesi'ne doğru harekete geçti. O, bu hareketi esnasında yolda esir olarak aldığı Türkleri öldürmede bir sakınca görmedi. İmparator, Malazgirt'e geldiğinde burasını Türklerin "emân" ile ona teslim etmesine rağmen birçok Türk'ü katletti.³²³

Sultan Alp Arslan ise Anadolu'ya doğru harekete geçen Bizans kuvvetlerinden haberdar olunca hızlı bir şekilde hareket etti.³²⁴ Azerbaycan'a ulaşan Sultan, Bizanslıların Ahlat'a ulaştığı haberini alınca daha da hızlandı. Onun bu hareketi sırasında Fırat nehrini geçerken kuvvetinde bulunan birçok at ve deve boğulduğu gibi ağırlıklarının da çoğunu kaybetti.³²⁵ Alp Arslan, hareketinin devamında 4.000 kişilik gulâm askeriyle birlikte yolda kendisine katılan kuvvetlerle Ahlat'a geldi. Burada ona Afşin ve Sanduk Bey'in kuvvetlerinin katılmasıyla birlikte Selçuklu kuvvetlerinin sayısının 45-000-50.000 civarına ulaştığı tahmin edilmektedir.³²⁶ Sultan, bu faaliyetlerde bulunur iken Roussel de Bailleul komutasındaki Bizans kuvvetleri de şehre doğru hareketlerini sürdürmekteydi. Fakat Sanduk Bey tarafından gece vakti bir baskın düzenlendi ve baskının etkili sonuç vermesi neticesinde Bizans kuvvetleri şaşkın bir vaziyette Malatya'ya doğru çekildi. İmparator, bu baskını haber alınca Ermenî Vesilakes'i bir kısım Bizans kuvvetiyle Selçukluların üzerine gönderdi. Ancak

³²³ Attaleites eserinde İmparatorun Türkleri öldürdüğünden bahsetmemektedir.; bkz. Mikhael Attaleiates, **a.g.e.**, s. 157. Krş. Abdülkerim Özyayın, "Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)", **Alp Arslan ve Malazgirt**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2014, s. 108-109.; Alican, **a.g.e.**, s. 108-109.

³²⁴ İbnü'l-Esîr, Sultan Alp Arslan'ın bu sırada Azerbaycan'ın Hoy şehrinde bulunduğunu ifade etmektedir.; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10., s. 71.; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136)**, s. 141.

³²⁵ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 78-79.

³²⁶ Selçuklu kuvvetlerinin sayısı ile ilgili kaynaklarda çeşitli bilgiler verilmektedir. Sibt, Sultan Alp Arslan'ın el-Cezire'de bulunduğu sırada emrinde 4.000 askerinin olduğunu belirtmektedir. Onun, Romanos Diogenes'nin hareketinden haber alınca Nizamülmülk'ü Hemedan'a gönderdiğini ve asker toplayıp kendisine yollamasını istediğini ifade eder. Reşîdü'd-Dîn Fazlullâh, Sultan Alp Arslan'ın Ahlat'da bulunduğu esnada 15.000 süvari birliğinin olduğunu belirtmektedir. *Anonim Selçuknâme*'de ise Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt'e 12.000 askerle geldiği bilgisi yer almaktadır. Mükrimin Halil Yinanç, Selçuklu kuvvetinin 4.000 Türk memlûkü, 40.000 süvari ve 10.000 kadar gönüllü askerden oluştuğunu belirterek toplam sayının 55.000-60.000 civarında olduğunu ifade etmektedir. Osman Turan makalesinde kesin bir sayı vermemekle birlikte Sultan Alp Arslan'ın kuvvetleri sayısının 80.000'den fazla olmadığını ifade etmektedir. Mehmet Altay Köymen ise Sultan Alp Arslan'ın emrinde 4.000 gulâm ve 10.000 kişiden oluşan birlikle Ahlat'a doğru hareket ettiğini ifade eder. Sultanın bu hareketi esnasında yolda başka kuvvetlerin de katıldığını böylelikle emrindeki kuvvetin sayının 40.000'i aştığını belirtir.; Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 169; Reşîdü'd-Dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)**, s. 79; Anonim, **Târîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 22. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 65.; O. Turan, "Büyük Malazgird Zaferi...", s. 32; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 265; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. I., s. 153 n. 87. Alican, **Malazgirt 1071**, s. 150-151.

iki taraf arasındaki mücadeleyi kaybeden Vesilakes esir düştü. Bizans İmparatoru gönderdiği Vesilakes'in durumunu öğrenmek üzere Bryennios'u gönderdi. Ancak o da baskına uğrayarak mağlup oldu ve Bryennios bunun sonucunda yaralı bir şekilde zor karargâha dönebildi.³²⁷

Bizans'ın öncü kuvvetlerini mağlup etmeyi başaran Sultan Alp Arslan, beraberindeki kuvvetle 24 Ağustos 1071 Çarşamba günü Malazgirt civarına geldi. Sultan, burada Murat çayına bağlı bir suyun yakınındaki bir mevkiye karargâhını kurdu. İki taraf arasında sadece Rahve Ovası bulunuyordu ve birbirlerini görecektir şekilde yakın duruyorlardı.³²⁸ Sultan Alp Arslan, karargâhını kurduktan sonra kuvvetlerinin Bizans kuvvetlerine oranla az olmasından dolayı meydan muharebesine girmeye çekindi. Bunun üzerine o, barış teklifi adı altında elçilik heyeti göndererek Bizans'ın mevcut mahiyetinin durumu hakkında bilgi almak istedi. Bizans İmparatoru, görünürde barış teklifi için gelen bu elçilik heyetinin Sultan Alp Arslan'ın köşeye sıkıştığı için gönderdiği zannına kapılarak barış teklifini sert bir şekilde reddetti.³²⁹

Sultan Alp Arslan barış teklifinin reddedilmesiyle kaçınılmaz olan savaş için hazırlıkların yapılmasını emretti. Hazırlıkların başlamasıyla birlikte Abbasî halifesi el-Kaim bi-emrillâh, Sultan'ın savaşı kazanması için Muslaya oğlu Ebû Said'e bir dua metni hazırlattı ve akabinde hazırlanan bu metni Cuma namazında tüm İslâm ülkelerindeki camilerde okutulması için emir verdi.³³⁰ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra 26 Ağustos 1071 tarihinin sabahında iki devletin kuvveti arasında yaklaşık 5-6 km'lik bir mesafe vardı ve sayı bakımından üstün olan taraf Bizans idi. Fakat bu üstünlüğe rağmen Bizans kuvvetlerinin çeşitli milletlerden meydana getirilmiş ücretli askerlerden oluşması nedeniyle bazı etnik unsurlar arasında anlaşmazlıklar mevcuttu.³³¹

³²⁷ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 51-52; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 43-44.

³²⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 169-170; Kesik, **a.g.e.**, s. 82; Alican, **a.g.e.**, s. 125.

³²⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslam Tarihi)**, C. 10, s. 72. Krş, Ali Sevim, "Malazgirt Muharebesi", s. 482; Claude Cahen "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı" **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 6., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 209; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK., Ankara 1995, s. 63; Alican, **Malazgirt 1071**, s. 126-130.

³³⁰ O. Turan, "Büyük Malazgird Zaferi...", s. 32; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 46.

³³¹ İbnü'l-Adîm, Bizans kuvvetinin Rum, Rus, Hazer, Lân, Oğuz, Kıpçak, Gürcü, Abaza, Frank ve Ermenilerden meydana geldiğini belirtmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 27. Krş. Cahen, "İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", s. 208; İbrahim Kafesoğlu, "Malazgirt", **İA**, C. 7, MEB, İstanbul 1970, s. 245; Süleyman Tülücü, "914. Yıldönümü Dolayısıyla

Selçuklu kuvvetlerinin içinde herhangi bir anlaşmazlık söz konusu değildi. Sultan Alp Arslan, ileri gelen adamlarıyla birlikte önceden kararlaştırdığı gibi saldırı vakti geldiğinde kendi yönetimindeki Selçuklu süvarileri, Bizans kuvvetlerinin merkezine doğru saldırıya geçti. Bizans İmparatoru, Selçukluların kendilerinden önce saldırıya geçmesine şaşırıldı. Ancak Sultanın bu saldırısı düzmece bir hareketti. Böylelikle bu Selçuklu kuvvetleri bozguna uğramış gibi hızla geri dönerek düşmanı önceden yerleştirilen pusu birliklerinin içine çekilecekti. Ardından bu kaçan kuvvet aniden geri dönerek düşmana saldırırken pusuda bekleyen birlikler ise ortaya çıkmak suretiyle düşmanı kuşatacaktı. Selçukluların bu taktiği işe yaradı ve yukarıda bahsettiğimiz gibi olaylar gelişti.³³² Bu taktikle beraber Bizans ağır kayıplar verdi. Durumun farkına varan Bizans İmparatoru, sol kanat kuvvetlerinden yardım istediye de pusudaki Selçuklu süvarileri buna engel oldu.³³³ Diğer taraftan Bizans kuvvetlerinin sağ kanadı çoğunlukla Türklerden oluşmaktaydı. Bu Türk kökenli askerler başlarında Tamış adlı liderleri olmasına rağmen taraf değiştirerek Selçuklu kuvvetlerine katıldılar.³³⁴ Bu durum üzerine imparator, kuvvetlerini karargâhın arkasında toplama düşüncesiyle kuvvetlerini geri çekti. Ancak bu geri çekiliş o an kuvvetler tarafından kaçış olarak algılanınca ilk olarak ihtiyat kuvvetleri ve sonra Ermenî askerler savaş alanını terk etti. Böylesi bir durumda geceye kadar devam eden mücadeleyi Selçuklular, Bizans kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratarak kazandılar.³³⁵

Mücadelenin sonucunda İmparator ve çok sayıda kumandan esir edildiği gibi büyük ganimetler de elde edilmişti. Böylelikle tarihte ilk kez bir Bizans İmparatoru Müslümanlara esir düşmüş oldu.³³⁶ Sultan, Bizans İmparatoruna bir esir gibi

Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071)”, **Diyanet Dergisi**, C. 21, Sy. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1985, s. 29; Alican, **a.g.e.**, s. 146.

³³² İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 29; Bryennios eserinde Sultan Alp Arslan'ın kuvvetlerinden büyük kısmının yönetimini Taranges adında hadım birine verdiğiinden ve bu kişinin de bahsettiğimiz pusu ve tuzakları kurduğunu belirtir; bkz. Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 54. Krş. Alican, **Malazgirt 1071**, s. 140.

³³³ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 96-97.

³³⁴ Bizans kuvvetlerinin bünyesindeki 20.000 kişilik Uz ve Peçenek Türk'nün mücadele esnasında taraf değiştirerek topluca oklarını Bizans saflarına çevirdiği belirtilmektedir. Mustafa Alican ise Türklerin taraf değiştirdiğini fakat bunun savaş esnasında değil de öncesinde gerçekleştiğini ifade etmektedir; bkz. Mustafa Kafalı, **Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi**, s. 24; Alican, **a.g.e.**, s. 159-160.

³³⁵ Sevim, “Malazgirt Muharebesi”, s. 482.; Süleyman Tülücü, “...Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071)”, s. 33; Alican, **a.g.e.**, s. 141.

³³⁶ Bizans İmparatorunu tutsak alan kişinin Selçuklu Kumandanı Gevherâyin'in gulâmlarından birisinin olduğu ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 72; Sıbt İbnü'l-Cevzi, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 170-171. Krş. O. Turan, “Büyük Malazgird Zaferi...”, s. 32.

davranmadı ve ona bulunduğu makama göre davrandı.³³⁷ Sultan Alp Arslan, onu yemek yemeğe davet ettiğinde yanına oturttu ve istediği esir kişileri de serbest bıraktı.³³⁸ Sultan Alp Arslan, imparatoru sekiz gün boyunca hiç incitmedi ve onu affetme niyetinde olduğunu belirtti. O ve imparator arasında geçen konuşmanın ardından uzun yıllar sürmesi planlanan bir barış antlaşması yapıldı.³³⁹ Bu antlaşmaya göre Bizans İmparatoru 1.5 milyon altını kurtuluş akçesi olarak ödeyecek, Bizans Devleti her yıl barış için Selçuklu Devleti'ne 360.000 altın verecek, Bizans İmparatorluğu'nda esir tutulan Müslümanlar serbest kalacak, Bizans İmparatoru gerekli olduğu zaman Selçuklu Devleti'ne askerî yardımda bulunacak, İmparatorun kızlarından biri sultanın oğlu ile evlendirilecek, İmparator yeniden taht sahibi olduğunda Antakya, Ufra, Menbic, Malazgirt gibi şehir ve kaleler Selçuklu hâkimiyetine verilecek.³⁴⁰ İki tarafın antlaşması üzerine İmparator ve kumandanlar 3 Eylül 1071 tarihinde iki hâcib ve 200 kişilik³⁴¹ süvari birliğiyle beraber İstanbul'a gönderildi. Fakat yenilgi haberinin Bizans'a ulaşması üzerine tahta VII. Mikhail Dukas (1071-1078) geçmişti.³⁴² Tahtını kaybeden IV. Romanos Diogenes İstanbul'a geldiğinde Bizanslılar tarafından düşman muamelesine maruz kaldı. O, tahta tekrardan sahip olabilmek için mücadele ettiyse de muvaffak olamadı. IV. Romanos Diogenes, üç metropolit tarafından yazılan, can güvenliğinin sağlanacağına dair garanti mektubuna güverek taht mücadelesini bırakıp teslim oldu. Lâkin VII. Mikhail, onun gözlerine yine de mil çektirdi. IV. Romanos Diogenes, derin yaralar nedeniyle çekildiği manastırda 1072³⁴³ yılında öldü.³⁴⁴

³³⁷ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 30. Krş. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 131; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 69.

³³⁸ Attaleiates, **Tarih**, s. 168.

³³⁹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 105.

³⁴⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 171-172.; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 73. Krş. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 276; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 70; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, C. 7, Çağ Yay., İstanbul 1988, s. 126; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1., s. 157 n. 99.; Süleyman Tülüçü, "...Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071)", s. 34-35; Alican, **Malazgirt 1071**, s. 170-171.

³⁴¹ İbn Kesîr eserinde Sultan Alp Arslan'ın Bizans İmparatoruna ihtiyaçlarını karşılaması için 10.000 dinar verdiğini belirtir; bkz. İbn Kesîr, **el-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)**, s. 219.

³⁴² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 73.

³⁴³ Bryennios eserinde IV. Romanos Diogenes'in ölüm tarihinin 4 Ağustos 1072 olduğunu belirtmektedir; bkz. Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 67.

³⁴⁴ Diogenes'in gözlerinin çıkarıldığı ve hakaretlere maruz bırakılarak yalnızlık içinde öldüğü ifade edilmektedir; bkz. **Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**, çev. Hrand D. Andreevyan, y.y.,

IV. Romanos Diogenes'in tahtını kaybetmesiyle beraber Malazgirt muhaberesi sonucunda yapılan barış antlaşmasının hükmü kalmadı. Ancak bu antlaşmanın geçersiz olması Anadolu akınlarının devam edeceği manasına gelmekteydi. Nitekim, bu sıralarda Orta Asya seferine çıkan Sultan Alp Arslan, Selçuklu emîr ve kumandanlarını Anadolu'da akınlar yapmaları için görevlendirdi.³⁴⁵ Malazgirt zaferi ile birlikte akabinde yapılan bu akınlar Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde dönüm noktası olmuştur.³⁴⁶

C) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'YA GELİŞLERİ (1072-1073)

Kutalmışoğullarının Anadolu'ya ne şekilde geldikleri bugüne kadar yapılan çalışmalarda tam olarak açıklığa kavuşturulmuş değildir. Bu konuda Selçuklu tarihi araştırmacıları arasında görüş birliği bulunmamaktadır.³⁴⁷ Meseleyi aydınlatılabilmek için mevcut kaynakları karşılaştırarak Kutalmışoğullarının Anadolu'ya hangi şekilde geldiklerini ve Alp Arslan zamanında mı yoksa Melikşah zamanında mı bu bölgeye geldiklerini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak mevcut kaynaklarda Kutalmış'ın 1063 yılında Alp Arslan'la giriştikleri saltanat mücadelesini kaybetmesinin ardından esir düşen oğullarının durumunu izah etmek gerekir. Bu konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri Kutalmışoğullarının Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'da gazâyâ memur edildiğidir. Kaynaklar incelendiğinde bu meselenin ilk olarak doğulu Hristiyan kaynaklarından olan Süryanî Mikhaîl eserinde "*Aynı yılda Türklerin ilk hükümdarı olup, Horasan İmparatorluğunun tahtına aynı aileden olan Alp Arslan oturdu. Bu akrabasından Süleymanı talan icra etmek üzere önden sevketti. Sultan kendisi de onun arkasından hareket edip Ermeni ülkesini zaptetti.*"³⁴⁸ geçtiği anlaşılmaktadır. Nitekim meseleden biraz daha ayrıntılı olarak bahseden Reşîdüddîn

y.y., s. 41. Willermus Tyrensis, **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği : Başlangıçtan Kudüs'ün zaptına kadar (I-VIII. kitaplar)**, haz. Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 41. Krş. Özgüdenli, **Selçuklular**, C. I., s. 158; Alican, **a.g.e.**, s. 181.

³⁴⁵ Abdülkadir Özcan, "Türkler'de Gaza Ruhu ve Bunun Osmanlılar'daki Tezahürü", **X. Osmanlı Sempozyumu**, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yay., Söğüt 1996, s. 9.

³⁴⁶ Abdülkerim Özyayın, "Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)", s. 122.

³⁴⁷ Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 6., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 503.

³⁴⁸ Süryanî Mikhael, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakâinamesî 2. Kısım: (1042-1195)**, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK., Ankara 1994, s. 25.

Fazlullâh'da eserinde Kutalmışoğullarının vezîr Nizâmülmülk'ün araya girmesiyle Sultan Alp Arslan tarafından affedildiğini ve bir ayaklanmaya sebebiyet vermemeleri için gazâ vazifesiyle Bizans sınırlarına sürdüklerini ifade etmektedir. Ardından Kutalmışoğullarının Birecik-Urfa havalisine gelerek çok sıkıntılı bir hayat sürdürdüklerini ifade etmektedir.³⁴⁹ Aksarayî'deki bilgiler ise Reşîdüddîn Fazlullâh 'ın eserinde geçen bilgilerin tekrarı mahiyetindedir.³⁵⁰ Mesele ile ilgili bir diğer kaynak olan *Anonim Selçuknâme* de ise yukarıdaki kaynaklardan farklı olarak; Süleyman Şah'a Alp Arslan tarafından Şam ve Diyarbekir'in verildiğini belirtmekle beraber Şam emîrlerinin birleşerek Süleyman Şah'ı öldürmek istediklerinden bahseder. Bunu haber alan Süleyman Şah'ın ise onlarla mücadeleye giriştiğini ve bu mücadele neticesinde karşı taraftan 5.000 kişinin öldüğünü belirtip esir alındıklarını ve bir daha ayaklanma çıkarmayacaklarına dair yemin etmeleri karşılığında serbest bırakıldıklarını söyler. Bu bilgilerin devamında ise bir süre sonra Şamlıların tekrardan bozgunculuğa başladığını ve Süleymanşâh'ın, karşı tarafın kuvvetlerinin fazla olması ve Şam emîrlerinin ittifakı nedeniyle kendini güvende hissetmeyerek Rûm gazasına yöneldiğini belirtir.³⁵¹ *Anadolu'nun Fethi* adlı eserin yazarı ve aynı zamanda önemli tarihçilerimizden olan Mükrimin Halil Yınanç zikr olunan kaynakların vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda eserinde; “*Alp Arslan'ın galibiyeti, Kutalmış'ın ölümü, Kutalmış'ın kardeşi Resul Tekin ile büyük oğlu Mansur'un esir olmaları ile neticelendi (1063). Âlicenaplıkta amcasından ve babasından geri kalmayan Sultan, bütün esirleri affetmiş ve asi olan Selçuklu şehzâdelerine vazife vermekten çekinmemiştir. Kutalmış'ın oğulları affedildiler ve Melik veya Emir unvanları ile Anadolu hududunda gazâyâ memur oldular.*”³⁵² ifadelerini kullanmaktadır. Yınanç'ın burada Kutalmış'ı ve oğullarını asî olarak değerlendirmesine ihtiyat ile yaklaşmalıyız. Netice itibariyle hanedan üyelerinin saltanat mücadelesi gütmesi bir haktır ve hükümdar olan karşı tarafa istediği cezayı verebilmektedir. Yine bir başka önemli tarihçimiz olan Mehmet Altay Köymen ise makalesinde Kutalmış'ın saltanat mücadelesini kaybettikten sonra oğullarının durumu ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır; “*Selçuklu hükümdarının, zaferden sonra Kutalmış'ın bütün oğulların ve akrabalarını öldürmek istediği, vezir Nizamü'l-Mülk'ün, bu hareketin devlete hayır getirmeyeceği mülâhazı ile mâni olduğu, bütün kardeşlerin, Alp Arslan'ın*

³⁴⁹ Reşîdü'd-Dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, s. 77.;

³⁵⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 11.

³⁵¹ Anonim, *Tarîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)*, s. 35.

³⁵² Yınanç, *Türkiye Tarihi*, C. 1, s. 51.

saltanatı boyunca, Güney-Doğu Anadolu (Suriye, Fırat Havzası)'da bir nevi sürgün veya mekûbiyet hayatı yaşadıkları bilinmektedir.”³⁵³ Görüldüğü üzere bu iki önemli tarihçemiz Kutalmışoğullarının Sultan Alp Arslan tarafından o zamanki Bizans hududları olan Güney-Doğu Anadolu havalisine sürüldüklerini belirtmektedir.

Bir diğer görüş ise Süleyman Şah ve Mansur'un Malazgirt Savaşı'na katıldığını ve onların bu savaşta faydalı işler yaptığını; bir süre sonra Alp Arslan vefat edince³⁵⁴ tahta geçen Melikşah'ın, Süleyman Şah'ı Anadolu'da akınlarda bulunması ve burada bulunan başboş Türkmenler ile aralarında husumet bulunan emîrleri disiplin altına almaları için gönderdiğini öne sürmektedir.³⁵⁵ Nitekim Süryanî Mikhael, eserinde Malazgirt Savaşı'ndan bahsederken: “İki taraf, maharebeye tutuşmaya hazır bir vaziyet aldıkları vakit, Sultanın kuzeni olan Süleyman, sultana, kendisi tepenin üzerinde bulunan tahtında oturup, muharebenin idaresini kendisine tevdi etmesini teklif etmiştir”³⁵⁶ ifadelerini kullanmaktadır. El-Hüseynî ise eserinde: “...Dünya mülk ve saltanatını kölelerinden esirgemezdi. Kölesi Borsuk'u Rum memleketleri tarafına gönderdi. Borsuk rumları sıkışdırarak Sultana üç yüz bin dinâr ve kendisine otuz bin dinâr vermeğe mecbur kıldı. Rum meliki bu parayı vermiyordu. Melikşâh bizzât Şama ve müteakiben İstanbul (Kostantiniyye) üzerine yürüyerek muhasara ettikten sonra rumları bir milyon kırmızı dinar vermeğe mecbur etti. Konya, Aksaray, Kayresiyeye ve bütün memleketleri feth ile oralara Melik Rükneddîn Süleyman bin Kutlumuş bin İsrail bin Selçuk'u melik yaptı.”³⁵⁷ bilgisini vermektedir. Ancak bu bilginin doğru olmadığı aşikârdır. Aşağıda da ifade edileceği gibi Emîr Porsuk, Sultan Melikşah tarafından, Kutalmışoğullarının üzerine 1078 tarihinde itaat altına alınmak için gönderildi. Böylelikle müellifin olayları karıştırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca müellifin bu ifadelerinin devamında Antakya'nın Melikşah tarafından fethedilerek Süleyman Şah'a verildiğini ifade etmesi olayları karıştırdığının

³⁵³ Mehmet Altay Köymen, “Süleymanşah ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, **Bellekten**, C. 57, Sy. 218, TTK., Ankara 1993, s. 71-72.

³⁵⁴ İbnü'l-Esîr eserinde Sultan Alp Arslan'ın Yûsuf el-Harezmi adındaki bir kale mustahfızı tarafından bıçaklanması nedeniyle 24 Kasım 1072 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir. Urfalı Mateos'un Vekayi-Nâmesinde ise Sultan Alp Arslan'ın ehemmiyetsiz bir adam olan bir Kürt'ün eliyle öldüğünü belirtmektedir; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 78-79; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136)**, s. 146. Krş. Wilhelm Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, s. 290.

³⁵⁵ Kâzım Paydaş, “Kutalmışoğulları'nın Urfa ve Havalisine Gelmeleri ve Bu Hadisenin Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 155, İstanbul 2005, s. 93; Gaye Yavuzcan Anvarian Aghdam, “Türkiye Selçukluları Devletinde Yöneten-Yönetilen İlişkileri”, **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013, s. 100.

³⁵⁶ Süryanî Mikhael, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakâinamesi**, s. 26.

³⁵⁷ el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 49.

bir başka kanıttır. On beşinci yüzyıl müelliflerinden olan Mîrhând'da eserinde: "...Sultân onun ölümünden sonra o ülke ve memleketi, Gazan Hân zamanında o memleketin idâresi onun evlâd ve ahfadının eline geçene kadar Süleymân bin Kutalmış bin İsrâil bin Selçuk'a verdi. Şâm idâresine kardeşi Tutuş'u tayin etti."³⁵⁸ ifadelerini kullanmaktadır. Ancak müellif eserinde bu ifadesine ters düşen bilgiler vermektedir. Eserinin Rûm (Anadolu) Selçukluları kısmında Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'a karşı giriştiği saltanat mücadelesini kaybetmesi üzerine neslini ortadan kaldırmak istediğinden bahseder. Ardından klasik anlatıyı sürdürerek Vezîr Nizâmülmülk'ün buna mani olduğunu Kutalmışoğullarından şehzâdelik nâmının alınarak sipehsâlârlık ünvanıyla Sultan Alp Arslan tarafından Şam vilayetine gönderildiği bilgisini verir.³⁵⁹

Süryanî Mikhael'in eserinde geçen bilgiler doğrultusunda bazı tarihçiler Kutalmışoğullarının Malazgirt Savaşı'nda buldukları görüşünü meydana koymuşlardır. Mükrimin Halil Yinanç eserinde: "*Sultanın yanında Selçuklu ailesine mensup birçok prensler ve ezcümle Kutalmışın oğullarıyla yukarıda isimleri geçen beylerin çoğu ve (Ebu Hâmit Muhammed bin İbrahim) in Selçuklular tarihine göre (Danışment), (Artuk), (Saltuk), (Mengüçik), (Çavuldur) ve diğer bazı membalara nazaran Bağdat muhafızı olan (Gevher Âyin) ile (Porsuk) bu muharebede Sultanın maiyetinde bulunmuşlardır.*"³⁶⁰ bilgilerini vererek Kutalmışoğullarının, Sultan Alp Arslan'ın yanında olduğu görüşünü meydana koyar. İbrahim Kafesoğlu'nun, Yinanç'ın bu görüşünü desteklediği, eserinde geçen; "...Süleyman Şah, Mansur, Gevherâyîn, Porsuk, Bozan ve Sav-tigin gibi seçkin kumandanların idaresinde, meşakkatlere tahammüllü ve çoğu bozkır muharebe usûlünce yetişmiş, ok atmakta mâhir ve her birinin ayrıca birer yedek atı bulunan, serî manevra kabiliyetine sahip süvarilerden kurulu idi."³⁶¹ ifadesiyle anlaşılmaktadır. Günümüzde ise Osman Gazi Özgüdenli eserinde Süleyman Şah'ı Malazgirt Savaşı'nda bulunan beyler arasında saymaktadır.³⁶² Ancak bizim kanaatimize göre Kutalmışoğullarının Malazgirt Savaşı'nda bulunmaları tarihî gerçeklere uymamaktadır. Öncelikle Süryanî Mikhael'de Kutalmışoğulları ile ilgili geçen bu bilgiler diğer doğru Hristiyan kaynaklarında ve İslâm kaynaklarında

³⁵⁸ Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, s. 120.

³⁵⁹ Mîrhând, **a.g.e.**, s. 267.

³⁶⁰ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri: Anadolu'nun Fethi**, C. 1, Akşam Matbaası, İstanbul 1944, s. 47.

³⁶¹ Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, 37.

³⁶² Özgüdenli bu bilgiyi verirken Faruk Sümer'in Malazgirt Savaşına Katılan Türk Beyleri adlı makalesine atıf yaparak Artuk, Tutak ve Sanduk gibi Selçuklu Beylerinin de Malazgirt Savaşı'nda bulunduğunu ifade etmektedir; bkz. Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1., s. 153, 153 n. 88.

geçmemektedir.³⁶³ Nitekim Osman Turan da Arslan Yabgu'nun torunlarının Malazgirt Savaşı'na katıldıklarına dair bilginin itimat edilir bir kaynağa dayanmadığı görüşündedir.³⁶⁴ Erdoğan Merçil de eserinde; *“Doğruluğu tam şüphe götürmekle beraber itimada en lâyük rivayetlere göre; Süleymanşah, ağabeyi Mansûr ve kardeşleri Alp İlig ile Devlet (Dolat) muhtemelen 1073 yılında, yani Sultan Melikşah Devri'nde (1072-1092), Urfa ve Birecik yakınlarına kaçmışlar veya sürülmüşlerdi. Bunların o bölgedeki, yine Selçuklu devlet arazisinde tutulmayarak hudutlara sürülmüş oldukları anlaşılan, Türkmen gruplarıyla temas kurdukları ve soylarının asaleti sebebiyle bunlar tarafından başbuğ tanındıkları anlaşılmaktadır.”*³⁶⁵ ifadelerini kullanarak Malazgirt Savaşı'na katıldıklarına dair bir bilgiden söz etmez. Ayrıca bu konuda önemli araştırmalar yapan Faruk Sümer ve Süleyman Tülüce de mesele ile ilgili yayımladıkları makalelerinde Süleyman Şah'ın Malazgirt Savaşı'na katıldığına dair kuvvetli bir bilgiye ulaşamadıklarından söz etmektedirler.³⁶⁶

Kutalmışoğullarının Anadolu'ya gelişleriyle ilgili son olarak; onların Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasî karışıklardan faydalandıkları ve bir şekilde kaçarak Anadolu'ya geldikleri görüşü bulunmaktadır. Mevcut kaynaklar incelendiğinde bu görüşün doğru olma ihtimalinin bahsettiğimiz diğer görüşlere nazaran daha da yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sibt İbnü'l-Cevzî eserinde Kutalmış'ın mücadeleyi kaybetmesinin ardından kardeşi Resultekin ve büyük oğlu ile birlikte bir kısım ileri gelen adamlarının da tutsak alındığını ifade etmektedir.³⁶⁷ Müellifin meseleyi ele alırken Nizâmülmülk ile Sultan Alp Arslan arasında Kutalmışoğullarının affına veyahut esaretiyle ilgili herhangi bir konuşma geçtiğine dair bilgi vermemesi dikkat çekicidir. Süryanî Ebü'l-Ferec ise eserinde Süleyman Şah ve kardeşlerinden isyân halinde kaçarak Anadolu'ya geldiklerinden bahsetmektedir.³⁶⁸ Ayrıca Bizans tarih yazarı Mikhael Attaleiates de eserinde Kutalmışoğullarının, Sultan Melikşah ile çatışma halinde bulunarak

³⁶³ Kaynaklara göre Malazgirt Savaşı'na katılan Selçuklu beyleri hakkında detaylı bilgi için; bkz. Süleyman Tülüce, “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümelere”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sy. 7, Erzurum 1987, s. 293-294.

³⁶⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 76.; Tülüce, **a.g.m.**, s. 333-334.

³⁶⁵ Erdoğan Merçil, “Türkiye Selçukluları”, **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel vd., C. 6., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 503.

³⁶⁶ Faruk Sümer, “Malazgird Savaşına Katılan Türk Beyleri”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. 4, Güven Matbaası, Ankara 1975, s. 207; Tülüce, **a.g.m.**, s. 295.

³⁶⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 128.

³⁶⁸ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C.1, s. 328. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 77.

Anadolu'ya geldiklerinden bahsetmektedir.³⁶⁹ Bu bilgiler doğrultusunda Osman Turan, Alp Arslan'ın Kutalmışoğullarını Anadolu'da gazâyâ memur ettiğini ve buraları onlara ikta ettiği fikrini kabul etmemekte ve onların Malazgirt Savaşı'nda bulunmadıklarını da ifade ederek bunun mümkün olmayacağını belirtmektedir. O, Kutalmışoğullarının Sultan Alp Arslan tarafından serbest bırakılmadığını belirtmektedir. Bahsî geçen diğer iddiaların muahhar kaynaklardaki rivayetler olduklarını öne sürer.³⁷⁰ Osman Turan'a göre Kutalmışoğulları, Sultan Alp Arslan'ın vefatıyla birlikte yaşanan taht mücadeleleri esnasında Anadolu'ya gelmiştir. O, ayrıca eserinde “...Melikşah'ın Süleyman ve kardeşlerini Anadolu'yu idâreye ve bu ülkede başsız kalan Türkmenleri disipline almaya memur ettiğine dair ifadeleri de hakikata aykırıdır ve bir yakıştırmadan ibarettir.”³⁷¹ ifadesini kullanarak Melikşah'ın Kutalmışoğullarını Türkmenleri itaat altına alsın diye göndermediğini belirtir.³⁷²

Osman Turan ile birçok yönüyle aynı kanıda olan Ali Sevim eserinde Kutalmış'ın ölümünün ardından onun oğullarının ve akrabalarının akıbetini şu şekilde açıklamaktadır. “....Kardeşi Resultekin ile oğulları Mansur, Süleyman ve diğer bazı emîrler sultan Alp Arslan tarafından tutsak alındılar. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Sultanı Alp Arslan'ın ölümü (1072) üzerine, oğlu Melikşah'ın tahta geçtiği sıralarda, ülke içinde ortaya çıkan birtakım karışıklıklar sırasında, Kutalmışoğulları Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet (Dolat), Selçuklu emîr ve kumandanlarının fetihlere devam ettikleri Anadolu'ya gelip, Fırat ırmağı boylarında ve Urfa yörelerinde fetihlerde bulunmakta idiler.”³⁷³ Böylelikle Ali Sevim, Osman Turan gibi Kutalmışoğullarının Melikşah tarafından serbest bırakılmalarına ihtimal bile vermemekte onların, sadece karışıklıklardan yararlanarak kaçtıklarını belirtmektedir. Claude Cahen makalesinde Kutalmışoğullarının, Urfa-Birecik bölgesine geldiklerinde buradaki Türkmenler'e önderlik yaptığı görüşüne katılmamaktadır. Fakat o, Kutalmışoğullarının Sultan Alp Arslan'ın vefatıyla birlikte özgürlüklerine kavuştuklarını ve kaçarak o sırada Anadolu'da bulunan isyancı Türkmenlerin arasına katıldıkları görüşündedir.³⁷⁴ Erdoğan Merçil ise Kutalmışoğullarının Anadolu'ya

³⁶⁹ Attaleiates, **Tarih**, s. 262-263.

³⁷⁰ İbrahim Gök, “Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşah”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 36, Konya 2014, s. 226.

³⁷¹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 77.

³⁷² O. Turan, “Süleyman-Şah I. (B. Kutalmış)”, **İA**, C. 11, MEB, İstanbul 1970, s. 202.

³⁷³ Ali Sevim, **Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK., Ankara 1990, s. 22; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 419.

³⁷⁴ Claude Cahen, “Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure”, s. 26-27.

gelişleriyle alakalı rivayetleri belirttikten sonra onların muhtemelen 1073 yılında kaçarak veyahut sürgün edilerek Urfa-Birecik civarına geldiklerini ifade ederek kesin bir görüş bildirmez.³⁷⁵ Çoşkun Alptekin de Kutalmışoğullarının esaret hayatıyla ilgili bir mâlumatın bulunmadığını ifade etmekle birlikte onların Sultan Alp Arslan'ın vefatının ardından çıkan taht kavgalarından faydalandıklarını ve kaçarak Anadolu'ya geldiklerini ifade etmektedir.³⁷⁶ Abdülkerim Özaydın da mesele ile ilgili olarak; “*En güvenilir rivayetlere göre Süleymanşah, ağabeyi Mansur, kardeşleri Alp İlig (Yülüğ) ve Devlet 1072 yılında veya ertesi yıl Urfa ve Birecik yakınlarına kaçmışlar yahut da sürülmüşlerdir. Bunlar o yörede başıboş dolaşan Yâvekiyye Türkmenleri ile onlar tarafından başbuğ olarak tanınmışlardır.*”³⁷⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Böylelikle Özaydın'ın Erdoğan Merçil ile aynı kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Selçuklu tarihi araştırmacılarından olan Muharrem Kesik de Malazgirt Savaşı'nı konu edinen eserinde Sultan Alp Arslan'ın vefatıyla birlikte hapiste tutulan Kutalmışoğullarının bir şekilde kaçarak Anadolu'ya geldiklerini belirtmektedir.³⁷⁸ Cihan Piyadeoğlu ise mesele ile ilgili olarak ayrıntılı bir görüş öne sürmemekle birlikte Reşîdüddîn Fazlullâh'ın onların İslâm sınırına sürüldüklerinden bahsettiğini ancak yaşanan olaylardan bu durumun böyle olmadığını belirtmektedir.³⁷⁹

Osman Turan ve Ali Sevim'in eserlerinde beyan ettiği görüşler ile bizim araştırmamızın ulaştığı kanı birbiriyle örtüşmektedir. Kutalmışoğullarının muahhar kaynaklarda geçen ifadeler gibi Sultan Alp Arslan tarafından gazâyâ memur edilmeleri mümkün gözükmemektedir. Çünkü kaynaklar ilk kez Kutalmışoğullarından 1072-1073 yıllarında Birecik-Urfa'ya gelmeleriyle bahsetmektedir. Nitekim onlar Birecik-Urfa havâlisine geldikten sonra kaynaklarda araştırmamızın ileriki safhalarında detaylı olarak bahsedeceğimiz gibi 1075 yılında³⁸⁰ Emîr Şöklü ile Atsız'a karşı kurdukları ittifak ile adları geçmektedir. Böylelikle anlaşılmaktadır ki Kutalmışoğullarının mezkûr havalide bulunmaları Melikşah dönemine denk gelmektedir. Ancak onların bu

³⁷⁵ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991, s. 103-104.; Erdoğan Merçil de makalesinde Kutalmışoğullarının 1073 yılında kaçarak Urfa-Birecik yöresine gelmesini itimada en lâyük rivayet olarak görmektedir.; Erdoğan Merçil, “Türkiye Selçukluları”, s. 503.

³⁷⁶ Çoşkun Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 209.

³⁷⁷ Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 99.

³⁷⁸ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 144.

³⁷⁹ Piyadeoğlu, **Sultan Alp Arslan**, s. 64.

³⁸⁰ Güray Kırpık, Hasan Akyol, “Kutalmışoğlu Süleymanşah”, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara, 2012, s. 284; O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 54.

zamanda Anadolu'ya gelmeleri Sultan Melikşah tarafından Anadolu'nun idaresine memur edildiği anlamına da gelmemektedir.³⁸¹ Nitekim Sultan Melikşah'ın emîri olan Atsız'a karşı Kutalmışoğullarının bir kısmının Şöklü ile bağımsız bir beylik kurmak için birleşmesi ve Mısır Fâtımî halifesini yardımları karşılığında tanınmaları bunu ispat etmektedir.³⁸² Başarısızlıkla sonuçlanan bu ittifak neticesinde Kutalmışoğulları, Atsız tarafından esir alındı. Süleyman Şah, kardeşlerini ve amcası oğlunu Atsız'dan serbest bırakmasını istemesine rağmen sonuç alamadı. Bu duruma sinirlenen Süleyman Şah, Sultan Melikşah'ın Suriye'deki fetihlerini sürdürmesi için Atsız'a yardımcı olmaları için gönderdiği bir grup Türkmen'e saldırdı. Görüldüğü üzere Kutalmışoğullarının, Büyük Selçuklu Devleti'nin aleyhine bu faaliyetlerde bulunması onların Sultan Melikşah tarafından Anadolu'nun idaresine memur edildiği görüşü ile ters düşmektedir. Bu durumun bir diğer göstergesi ise Sultan Melikşah'ın 1078 yılında Emîr Porsuk'u Kutalmışoğullarının üzerine itaat altına alması için göndermesidir. Bu sefer ile her ne kadar Süleyman Şah itaat altına alınamamışsa da Mansur öldürülmüştür. Hanedan üyesi olan Mansur'un bir emîr tarafından öldürülmesi iki taraf arasındaki ilişkinin ne derecede olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Emîr Porsuk'un İznik üzerine ikinci seferi Süleyman Şah'ın Tutuş tarafından öldürülmesi ve oğullarının esir edilmesinin ardından gerçekleşmiştir. Bu sefer sırasında yönetimde bulunan Ebû'l-Kasım, Emîr Porsuk'un gelişini haber alınca Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurdu. Bu sayede Emîr Porsuk ikinci kez başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine Sultan Melikşah, Sivayuş adındaki elçiyi İstanbul'a göndererek Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurmayı ve böylelikle İznik'i elde etmeyi tasarladı. Ancak Sivayuş'un ihanetiyle bu tasarı uygulanamadı. Sultan, İznik'i üçüncü kez elde etmeyi Urfa Emîri Bozan ile birlikte Bizans İmparatoru'na yeniden anlaşmak için bir mektup göndermekle denedi. Ancak Sultan Melikşah'ın bu sırada ölmesiyle bu ittifak girişimi de yarım kaldı. Görüldüğü üzere Sultan Melikşah birçok kez Süleyman Şah'ın kurmuş olduğu Türkiye Selçuklu Devleti'ni itaat altına çalışmıştır. Sultan Melikşah'ın Kutalmışoğullarına karşı bahsettiğimiz bu faaliyetleri değerlendirildiğinde onların

³⁸¹ O. Turan, "Süleyman Şah I (B. Kutalmış).", s. 202.

³⁸² Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 37.

Sultan Alp Arslan'ın vefatı³⁸³ ile birlikte Selçuklu Devleti içerisinde yaşanan karışıklıklardan³⁸⁴ faydalanarak Güney-Doğu Anadolu bölgesine geldikleri görüşü ön plana çıkmaktadır.

D) KUTALMIŞOĞULLARININ ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ

Kutalmışoğulları Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet (Dolat) Sultan Alp Arslan'ın 1072 yılında vefat etmesinin ardından Melikşah'ın onun vasiyeti üzerine tahta geçtiği sırada iç karışıklıklardan faydalanarak Birecik ve Urfa bölgelerine geldiler. Onlar bu bölgeye geldikleri esnada Selçuklu emîr ve kumandanları ise akın faaliyetlerinde bulunmaktaydı.³⁸⁵ Bu yüzden Kutalmışoğullarının Anadolu'daki faaliyetlerine geçmeden önce onların Anadolu'ya geldikleri sırada nasıl bir tablo ile karşılaştıklarını ve Bizans'ın o dönemdeki faaliyetlerini genel çizgileriyle ele almak doğru olacaktır.

1. Anadolu'da Bizans'ın Durumu

Sultan Alp Arslan, hayatını bir anlaşma ile bağışladığı İmparator IV. Romanos Diogenes'in öldüğüne dair haber kendisine ulaşınca çok üzüldü ve *“Romalıların Allah'ı yoktur. Selçuklular ile Romalılar arasında imzalanmış olan dostluk ve ittifak yemini bugün bozulmuş.”*³⁸⁶ dedi. Böylelikle Sultan, yapılan antlaşmanın bir hükmünün kalmadığını belirterek kumandanlarına Anadolu'da akın faaliyetlerinde bulunmaları için emir verdi. Bunun üzerine Selçuklu kuvvetleri akın ve yağma faaliyetlerinde bulunmaya başladı. Anadolu'da kendilerini engelleyecek bir kuvvet kalmadığından yapılan akınlar sadece yağmacılıkla kalmayıp zapt etme amacı da güdüyordu.³⁸⁷ Türklerin

³⁸³ Sultan Alp Arslan'ın nasıl ve ne şekilde öldüğü ile ilgili detaylı bilgi için; bkz. Muharrem Kesik, “Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü”, **Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sy. 5, Konya 2016, s. 95-115.

³⁸⁴ Melikşah tahta Sultan Alp Arslan'ın vasiyeti üzerine geçti ve ilk olarak kendisinin hakimiyetini tanımayanlara karşı hazırlıklarda bulundu. Bu cümleden olmakla ilk olarak Kavurd ona karşı ayaklandı ve iki taraf 15 Nisan 1073 tarihinde karşılaştı. Melikşah bu mücadelenin kazanan tarafı oldu ve amcası Kavurd'u Nizâmülmülk'ün telkini doğrultusunda boğdurttu; bkz. Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 22.; Hasan Akyol, Erol Kaya, “Melikşah Dönemi”, **Selçuklular Tarihi El Kitabı**, Ed. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 136; Songül Mecit, “Kingship and Ideology Under The Rum Seljuqs”, **The Seljuqs Politics, Society and Culture**, ed. Christian Lange, Songül Mecit, Edinburgh University Press, Edinburgh 2012, s. 65-66.

³⁸⁵ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 22.

³⁸⁶ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136)**, s. 144.

³⁸⁷ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 131.

Anadolu'daki faaliyetleri karşısında Bizans tahtına yeni geçen Mikhail Dukas, Selçuklu kuvvetlerine engel olmak için askerî kuvvetler devşirdi ve bu kuvvete ilaveten Roussel de Bailleul komutasındaki 400 Latin askerini de ekledi.³⁸⁸ Oluşturulan bu kuvvetlerin kumandanlığına da İsaakios Komnenos'u atadı.³⁸⁹ Ayrıca onun yanında ileride Bizans İmparatoru olacak kardeşi Aleksios Komnenos da bulunuyordu.³⁹⁰ Adı geçen Bizans kumandanı ve kardeşi Aleksios Komnenos, Kayseri'ye³⁹¹ geldiklerinde Bizans kuvvetleri ile ücretli Latin askerleri arasında anlaşmazlık çıktı. Yaşanan bu olayın sonrasında Roussel isyan ederek emrindeki 400 Latin askeriyle beraber önceden planlanan güzergâhtan başka bir yol izledi ve Sivas'a doğru hareket etti.³⁹² İsaakios Komnenos, bu kaçıışı haber alınca kuvvetlerinin bir kısmını kardeşi Aleksios'un emrine vererek Roussel'u takip etmesini kararlaştırdı. Lâkin o, bu kararı uygulamaya geçiremeden Selçuklu akıncılarının kendisine doğru harekete geçtiğini ve yakın bir mevkide konakladıklarını haber aldı. Bu gelişme üzerine o, Roussel'in takibini sonraya bıraktı. Ardından kardeşi Aleksios'u karargâhta bırakarak Selçuklu kuvvetlerinin üzerine hareket etti.³⁹³ İsaakios Komnenos, Kappadokia sınırları yakınında (Tufanbeyli'de) Türklerle³⁹⁴ karşılaştı.³⁹⁵ Komnenos'un yönetimindeki Bizans kuvveti bu karşılaşmanın sonucunda mağlup oldu ve dağılmaya başladı.³⁹⁶ Komnenos ise Türk süvarileri tarafından kuşatıldı. Onun atı Türk süvarilerinden biri tarafından vuruldu ve bu suretle yere düştü. Bunun üzerine Türkler derhal onu esir aldı.³⁹⁷ Türkler, kaçan Bizans kuvvetlerini takiple onların karargâhlarına doğru ilerleyerek Bizans karargâhına kadar ulaştılar. Ardından Aleksios'un mahiyetindeki az bir kuvvet ile çarpışmaya koyuldular. Aleksios neredeyse yakalanmak üzereydi. Fakat karargâh Türkler tarafından kuşatılınca,

³⁸⁸ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 143.

³⁸⁹ Bu kişiye ayrıca Bizans İmparatoru tarafından Domestikos [Beylerbeyi] unvanı verilmiştir; bkz. Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 72.

³⁹⁰ Bryennios, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 72.

³⁹¹ a. mlf., **Tarihin Özü**, s. 72; Mikhael Attaleiates ve Ioannes Zonaras ise bu Bizans kuvvetlerinin Konya'ya geldiklerini belirtir; bkz. Attaleiates, **Tarih**, s. 187; Zonaras, **a.g.e.**, s. 143.

³⁹² Bryennios, **a.g.e.**, s. 72; Attaleiates ise Roussel'in Malatya'ya doğru hareket ettiğini belirtir; bkz. Attaleiates, **a.g.e.**, s. 187.

³⁹³ Bryennios, **a.g.e.**, s. 72-73.

³⁹⁴ Bu Türklerin başında Süleyman Şah'ın bulunduğu belirtilmektedir; bkz. Nikephoros Bryennios, **a.g.e.**, s. 74.; Attaleiates, **a.g.e.**, s. 188 n. 119.

³⁹⁵ Kesik, **a.g.e.**, s. 131.

³⁹⁶ Zonaras, **a.g.e.**, s. 143-144.

³⁹⁷ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 188; Bryennios, **a.g.e.**, s. 74.

Aleksios gecenin karanlığında faydalanıp Didymon dağına³⁹⁸ doğru kaçtı.³⁹⁹ Aleksios buradan hareketle yaya bir şekilde önce Develi'ye geldi. O, buraya geldiğinde buradaki halk onu üç gün boyunca misafir etti ve ardından Ankara'ya doğru yöneldi.⁴⁰⁰ Aleksios, Ankara'ya vardığı sırada Türklerin elinde tutsak bulunan ağabeyi Isaakios Komnenos ise Bizans kentlerinden topladığı paralarla kendisi için biçilen kurtuluş akçesi miktarını ödeyerek Ankara'ya geldi. Burada kardeşi ile buluşarak birlikte İstanbul'a doğru hareket ettiler.⁴⁰¹ Ancak onlar, İzmit civarında bir köyde konakladıkları sırada kendilerinin bulunduğu mevkiye yakın bir yerde 200 kadar Selçuklu akıncısı yağma ve talan faaliyetlerinde bulunuyordu. İki kardeş bu Türk süvarilerinin saldırısına uğradılar. İsaakios ve Aleksios Komnenos bu saldırıyı güçlülükle de olsa savuşturdu ve İstanbul'a ulaşmayı başardılar. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Bizans İmparatoru Mikhail Dukas'ın gönderdiği kuvvetler Anadolu'da bozguna uğradı.

İsaakios ve Aleksios başarısızlıkla sonuçlanan bir mücadelenin içerisindeyken isyancı Roussel ise Konya'nın kuzey tarafında mevcut bulunan köy ve kentlere giderek buralardan erzak, para ve asker temin etme çabası içerisindeydi.⁴⁰² O, bu bölge civarında meskûn mahalleri zapt etme çabasına girdi. Bir yandan da ara sıra karşılaştığı Türk akıncılarla da mücadele ediyordu.⁴⁰³ O, bu faaliyetlerini sürdürdüğü sırada Bizans başkentinde ise kendisine karşı alınacak olan tedbirler görüşülmekteydi. Sonuç olarak Roussel'e karşı bir kuvvet gönderilmesi kararlaştırıldı. İmparator, gönderilecek olan bu kuvvetlerin kumandanı olarak amcası Kaiser rütbesindeki Ioannes Dukas'ı atadı.⁴⁰⁴ Böylelikle Ioannes Dukas kuvvetleriyle Bilecik civarına geldiği vakit, Roussel'in Polatlı-Sivrihisar arasında bir yerde karargâh kurduğu bilgisini aldı. Bunun üzerine Ioannes Dukas, Eskişehir üzerinden Roussel'in karargâhına doğru ilerleyişini sürdürdü. Karşı tarafın kendine doğru hareket ettiği bilgisini alan Roussel kuvvetleriyle birlikte harekete geçti. Karşılıklı bu hareketin neticesinde iki taraf

³⁹⁸ Develi'den yarım günlük uzaklıktaki Sövagen dağı; Nikephoros Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 76 n. 6.

³⁹⁹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 131.

⁴⁰⁰ Bryennios, **a.g.e.**, s. 77-78.

⁴⁰¹ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 23.

⁴⁰² Kesik, **a.g.e.**, s. 135.

⁴⁰³ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 143.

⁴⁰⁴ Mikhael Attaleiates, **Tarih**, s. 188-189.

Sakarya nehri üzerinde bulunan Zompos köprüsü⁴⁰⁵ yakınında karşılaştılar ve burada karargâhlarını kurarak mücadeleye hazırlandılar.⁴⁰⁶ Ioannes Dukas önce Roussel'e elçi göndererek barış teklifinde bulundu. Fakat Roussel bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine iki taraf da mücadele için kuvvetlerine emir verdi.⁴⁰⁷ Girişilen bu mücadelenin kaybeden tarafı Kaiser Ioannes Dukas oldu ve kendisiyle birlikte pekçok askeri de tutsak edildi.⁴⁰⁸ Onunla birlikte bulunan Nikephoros Botaneiates ise az sayıdaki askerle birlikte kaçıp kurtuldu.⁴⁰⁹

Roussel bu zaferin ardından tutsak ettiği Kaisar Ioannes Dukas'ı imparator ilân ederek bu sayede Bizans'a hâkim olacağını düşünüyordu.⁴¹⁰ Bu amaç doğrultusunda vakit kaybetmeden Üskadar'a (Khrysopolis)⁴¹¹ kadar geldi ve burada karargâhını kurarak İstanbul kuşatması için hazırlıklara başladı.⁴¹² Bu durum Bizans İmparatoru'nun endişelenmesine neden oldu. Çünkü Roussel'in destekçileri giderek artmaktaydı. Her yerden büyük gruplar halindeki Franklar gelerek onun kuvvetlerine dahil oluyordu. Onun yanında yer alan Franklar ücretli olmakla birlikte ganimetlerden de pay elde etmekteydi. Bu ücretli Frankların kuvvet içerisindeki sayısı 3.000'e yaklaşmıştı. Roussel, karargâh kurduğu mevki yakınlarındaki yerleri talan ederek ateşe verdi. İmparator, onu durdurmak için başkentte bulunan eşini ve çocuklarını yanına yolladı.⁴¹³ Bunun üzerine Roussel, buradan hareketle İzmit (Nikomedia)'ya döndü.⁴¹⁴

Bizans İmparatoru Mikhail Dukas'ın, imparatorluğunu ilan eden amcası Ioannes Dukas ile bu durumun ortaya çıkmasına sebebiyet veren isyancı Roussel'e karşı elinde gönderebileceği bir kuvvete sahip değildi. Bu nedenden dolayı bu sırada Anadolu'da akınlarda bulunan Selçuklu kumandanı Emîr Artuk'u⁴¹⁵ para ve

⁴⁰⁵ Haymana civarından gelen Ilıca suyunun Sakarya nehrine karıştığı yerin yakınında bulunuyordu; bkz. Attaleiates, **Tarih**, s. 151 n.94.

⁴⁰⁶ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 87-88.

⁴⁰⁷ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 189.

⁴⁰⁸ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 144.

⁴⁰⁹ Attaleiates, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 190.

⁴¹⁰ Bilge Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi: Türkiye Türkleri Ulusunun oluşması**, İnkilap Yay., İstanbul 1998, s. 82.

⁴¹¹ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 192.

⁴¹² Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 23.

⁴¹³ Zonaras, **a.g.e.**, s. 144.

⁴¹⁴ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 136.

⁴¹⁵ Bryennios eserinde Artuk Bey'in Nikephoros Botaneiates tarafından ikna edildiğini belirtmektedir; bkz. Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 95. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 59.

armağanlarla Ioannes ve Roussel'e karşı mücadele etmesi için ikna etti.⁴¹⁶ Bunun üzerine Artuk Bey, 1073 yılında Orta Anadolu'dan Roussel'e karşı harekete geçti.⁴¹⁷ Artuk Bey'in kendisine yaklaştığını öğrenen Roussel ve Kaiser Ioannes Dukas, yaklaşık 2700 kişiden oluşan kuvvetiyle Sapanca dağı eteklerindeki ovada bulunan Trisea adlı köy civarında karargâhlarını kurdular.⁴¹⁸ Artuk Bey ise adı geçen mevkideki Bizans isyancılarının karargâhını keşif kolları aracılığıyla buldu.⁴¹⁹ Ardından ilk olarak bölgeye hâkim bir yükseklikten Roussel ve Ioannes'in üzerine ok yağdırdı ve akabinde kuvvetlerini üç kısma ayırarak adı geçen kişilerin kuvvetlerini çember içine almayı amaçladı. Artuk Bey'in bu manevrasına karşılık Roussel ve Ioannes kuvvetleri de aynıyetle karşılık vererek onun kuvvetlerini çevirmeye çalıştılar. Fakat Artuk Bey'in kuvvetlerinin arkasını dağa yaslaması nedeniyle bunda başarılı olamadılar.⁴²⁰ Artuk Bey, saldırılarını şiddetlendirerek Bizans isyancılarının kuvvetlerindeki düzeni bozmaya uğraştı. Bu şiddetli saldırılar sonucunda karşı taraf son gücüyle saldırıya geçti. Bu saldırıya karşı Artuk Bey, Türklere özel olan turan taktiğini uyguladı. O, kuvvetleriyle önce onlara karşı mücadele etti ve ardından hızla geri çekilmeye başlayarak Roussel'u karargâhından uzaklaştırmaya çalıştı.⁴²¹ Artuk Bey'in bu taktiğini kavrayamayan Latin isyancı, oynanan bu oyunda kendisine biçilen rolü başarıyla oynadı ve kuvvetleriyle Türkleri takibe koyuldu. Böylelikle Bizans isyancıları Artuk Bey tarafından önceden belirlenen pusu yerine geldiler. Kaçan Selçuklu kuvvetleri aniden geri manevra yaparak saldırıya girişti ve pusuda bekleyen kuvvetler de saldırıya katıldı. Bu taktik ile şaşkına dönen Roussel, kuvvetlerini hızla toparlamaya çalıştı. Ancak gerçekleşen mücadele neticesinde Latin isyancı Roussel ve Kaiser Ioannes Duokas esir düşmekten kurtulamadı.⁴²²

⁴¹⁶ Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 100; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 136-137.

⁴¹⁷ İbrahim Artuk, **Artuk Beğ**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 16; Ali Sevim, Artuk Bey'in, bu mücadeleye giderken yanında Kutalmışoğulları, Tutuş, Afşin, Dilmaçoğlu Muhammed, Dudoğlu gibi Selçuklu Emîr ve Beylerinin de bulunduğunu belirtmektedir; bkz. Ali Sevim, "Artuk b. Eksük", **DİA**. C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 414.

⁴¹⁸ Attaleiates, **Tarih**, s. 193-194.

⁴¹⁹ İbrahim Artuk, **Artuk Beğ**, s. 16.

⁴²⁰ Bryennios, **a.g.e.**, s. 96.

⁴²¹ Kesik, **a.g.e.**, s. 137-138.

⁴²² Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 145; Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 59.

Artuk Bey, Bizans İmparatoru ile anlaşmasına rağmen Roussel'i eşinin ödediği kurtuluş akçesi karşılığında serbest bıraktı.⁴²³ O serbest kalınca mücadeleden sağ olarak kurtulan adamlarının ve kendisini kurtaran eşinin yanına gitti. İmparatorun amcası ise Artuk Bey⁴²⁴ tarafından Yukarı Phrygia'daki⁴²⁵ İmparatorun adamlarına büyük bir fidye karşılığında teslim edildi.⁴²⁶ Ioannes Dukas, başkente ulaşınca imparator onu manastırda inzivaya çekilmesi için yolladı. Roussel ise karısı ve adamlarıyla birlikte Metabolé Kalesi'nden hareketle Amasya havalisine geldi. Bu mevkideki bazı küçük kaleleri işgal etti ve arkasından Amasya ve Niksar'ı yağmalayarak halkı haraca bağladı.⁴²⁷ Roussel, Şebinkarahisar Kalesi'nde karargâhını kurdu.⁴²⁸ Bunun üzerine İmparator Mikhaıl Dukas, Nikephoros Palaiologos'u, Gürcistan'a göndererek buradan paralı asker temin etmesini istedi. Palaiologos burada 6000 ücretli asker toplamayı başardıysa da bu askerler paraları ödenmediği için savaşmadan geri yurtlarına döndü. Bu hâl üzerine Bizans İmparatoru, Aleksios Komnenos'u Stratégos Autokrator (Başkomandan) olarak atadı ve onu Roussel'in üzerine gönderdi.⁴²⁹ Bizans'da yönetecek kuvvet bulunmamasına rağmen Aleksios bu görevi üstlenerek yalnız bir şekilde Batı Karadeniz yönünden Amasya'ya geldi. Burada Palaiologos'un topladığı ücretli askerlerden henüz dönmemiş olan 150 kişiyle karşılaştı.⁴³⁰ O, bu ücretli askerleri ikna ederek Roussel'i takip etmeye başladı. Roussel bunun üzerine İran tarafından Anadolu'ya talan ve yağma için gelen Selçuklu emîri Tutak⁴³¹ ile görüşmek için elçiler gönderdi ve ardından onunla yüz yüze görüşerek ittifak yaptı. Aleksios, bu ittifakı öğrenince Tutak'a elçiler ve armağanlar gönderdi ve ona iki devlet hükümdarının dost olduğunu ilettili. Ayrıca Tutak'a en güvendiği

⁴²³ Attaleiates, **Tarih**, s. 196. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 60.

⁴²⁴ Artuk Bey, Bizans İmparatoruna yapmış olduğu yardım sayesinde akınlarını İzmit Körfezine kadar genişletti. Fakat Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine başlayan saltanat mücadelesi sebebiyle Artuk Bey, başkente çağrıldı; bkz. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.198.

⁴²⁵ Günümüzde yaklaşık olarak Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tamamını, Konya, Isparta, Burdur illerinin kuzey bölgelerini ve Kütahya ilinin ise batı bölümünü kapsamaktadır.; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, C. 1, 4. bs, TTK., Ankara 2016, s. 233.

⁴²⁶ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 139.

⁴²⁷ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 97.

⁴²⁸ Zonaras, **a.g.e.**, s. 146.

⁴²⁹ Bryennios, **a.g.e.**, s. 97-98.

⁴³⁰ Kesik, **a.g.e.**, s. 140.

⁴³¹ Artuk Bey'in Anadolu'dan başkente çağrılmasının ardından Tutak emrindeki 100.000 kişilik kuvvetle Anadolu'ya girdi ve hareketini İzmit Körfezi'ne kadar ilerletti; bkz. O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.198; Bilge Umar eserinde bu ismi Tutuş olarak vermektedir; bkz. Bilge Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 82.

adamlarını elçi olarak göndermesini istedi. Bunun üzerine Emîr Tutak, Aleksios'un kim olduğunu öğrenince söylenileni yaptı. Aleksios, gelen elçiyi iyi bir şekilde karşıladı ve ona armağanlar verdi. Aleksios, elçiye Tutak'ın, Roussel'i tutuklayıp ücret karşılığında kendisine teslim edilmesini söyledi.⁴³² Bunun üzerine o, gelen elçiyi ikna ederek uğurladı. Sonuç olarak Tutak ikna oldu ve Roussel'i bir sonraki gelişinde onuruna verdiği yemeğin sonunda tutuklattı.⁴³³ Tutak, tutuklattığı Latin âsiyi Aleksios'a anlaştıkları ücret gelene kadar rehineler olarak teslim etti.⁴³⁴ Böylelikle Türkler sayesinde Bizans bu âsiyi yakalayabildi. İmparator, Roussel'i öldürtmek yerine ağır işkencelerde bulunarak zindana hapsedti.⁴³⁵

Bahsettiğimiz bu olay Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki hâkimiyetinin ne kadar zayıf durumda olduğunu göstermektedir. Bir âsinin faaliyetlerini engelleyemeyecek durumdaki İmparatorluk, Türklerin yardımıyla ancak bu sorunu çözebilmiştir. Ayrıca bu olay dikkatli incelendiğinde görülecektir ki Bizans İmparatorluğu'na kendi halkının da güveni kalmamıştır. Bizans kuvvetleri kendi halkından çok ücretli askerlerden⁴³⁶ oluşmasından mütevellit mücadelelerde başarı yakalanamadığı gibi bu yüzden hazineye de ağır yük binmekteydi. İşte Bizans bu ahval içerisindeyken birçok Selçuklu akıncıları gibi Kutalmışoğulları da Anadolu'ya geldiğinde hiçbir zorlukla karşılaşmadan akınlarda bulunarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurabildi.

2. Kutalmışoğullarının Güney-Doğu Anadolu'daki Faaliyetleri

Sultan Alp Arslan'ın ölümü üzerine Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan saltanat mücadelesinden faydalanarak esaretten kurtulan Kutalmışoğulları Birecik-Urfa havalisine geldi. Onlar, Artuk Bey'in Anadolu'dan çekilmesiyle beraber Anadolu'daki Türkmenleri kendi etrafına toplamaya başladılar.⁴³⁷ Kutalmışoğulları Anadolu'ya geldikleri sırada Selçuklu kumandanı Atsız kendisine bağlı emîr Şöklü ile birlikte

⁴³² Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 100-103. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 60-61.

⁴³³ Attaleiates, **Tarih**, s. 202.

⁴³⁴ Aleksios, bu ücreti Amasya halkından topladığı paralarla ödedi.; Bilge Umar, **a.g.e.**, s. 82.

⁴³⁵ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 146.

⁴³⁶ Julian Chrysostomides, "11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu", **Türkiye Tarihi (Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453)**, ed. Kate Fleet, C. 1, çev. Ali Özdamar, Kitap Yay., İstanbul 2012. s. 38.

⁴³⁷ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.198.

fetihlerde bulunuyordu. Atsız Bey, Kudüs'ü fethetmesinin ardından kuzey yönünde fetih harekâtına girişirken Şöklü ise Akka'yı kuşatma altına aldı. Akka şehrini yöneten Bedrülcemalî, Mısır Fatımî Devleti vezîrlğine getirildiği için onun adına bu şehri vekâleten İbn Sukhâ yönetmekteydi. Ancak zamanla Bedrülcemalî ile arası açılan adı geçen vekil, Akka şehrinin ileri gelenleriyle birlikte şehri emîr Şöklü'ye teslim etti. Böylelikle Akka'yı Ekim/Kasım 1074'de elde eden Şöklü şehir hazinesine el koydu ve Bedrülcemalî'nin aile efradını da tutsak etti.⁴³⁸ Atsız Bey, Akka'nın alındığı haberini alınca Şöklü'ye gönderdiği elçi aracılığıyla Bedrülcemalî'nin tutsak aile efradı ile hazinenin yarısının kendisine gönderilmesini, bununla birlikte kendisinin de Akkâ'ya Selçuklu valisi olarak atandığı haberini verdi. Lâkin mezkûr şehirde bağımsız bir beylik kurma hayaline kapılan Şöklü, Atsız'ın bu isteklerini kabul etmedi. Bu sebeple Şöklü, kendisine karşı harekete geçeceğini düşünen Atsız'a karşı ittifak arayışlarına girdi. O, ilk olarak Atsız'la mücadele halinde olan Dımaşk Fatımî valisi Muâlla bin Haydere'ye⁴³⁹ kız kardeşini vererek ittifak kurdu.⁴⁴⁰ Bunun üzerine Atsız, Dımaşk kuşatmasını bırakarak 1075 yılında⁴⁴¹ Şöklü'ye karşı harekete geçti ve kurduğu ittifaktan yardım alamayan Şöklü yenilgiye uğradı.⁴⁴² Bu yenilgi ile birlikte yılgınlığa düşmeyen Şöklü mücadelesini meşru bir zemine oturtmak için bu sırada Güney-Doğu Anadolu'da fetih hareketlerinde bulunan Süleyman Şah haricindeki Kutalmışoğullarından Alp İlik'e⁴⁴³ katılması için mektup göndermiştir.⁴⁴⁴ O mektubunda; *“Sen Selçuklulardan olup sultan ailesindensin. Bu nedenle biz, sana tâbi olup hizmetinde olursak seninle şeref duyar öğünürüz; Halbuki Atsız, sultan ailesinden değildir, bu nedenle biz, ona, tâbi olup itaat ve hizmet etmeye razı olamayız.”*⁴⁴⁵ diyerek Şöklü, Atsız'ı yenmenin ve Suriye'nin feth edilmesinin kolay olduğunu belirtmiş, *“Eğer Atsız'ı yenilgiye uğratıp Suriye'den uzaklaştırırsak kesinlikle Mısır halifesinden bize yardım ve para gelir”*⁴⁴⁶ dedikten sonra

⁴³⁸ Ali Sevim, “Atsız b. Uvak”, **DİA**, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 92.

⁴³⁹ Muâlla bin Haydere ile Atsız arasındaki mücadele hakkında tafsilatlı bilgi için; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 98.

⁴⁴⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 198; İbrahim Gök, “Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşah”, Sy. 36., s. 228.

⁴⁴¹ Güray Kırpık, Hasan Akyol, “Kutalmışoğlu Süleymanşah”, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 284.

⁴⁴² Ali Sevim, **Suriye Selçukluları: Fetih'ten Tutuş'un Ölümüne Kadar**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yay, Ankara 1965, s. 46.

⁴⁴³ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 24.

⁴⁴⁴ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 36-37; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 421.

⁴⁴⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 201.

⁴⁴⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 201.

onu kendi saflarına katılması için iknaya çalışmıştır. Bu mektup üzerine Alp İlik, Devlet ve amcası Resultekin'in oğlu⁴⁴⁷ ile birlikte Taberiye'ye hareket etti ve burada Şöklü ile birleştiler⁴⁴⁸. Onlar burada Mısır'daki Fatimî halifesi el-Mustansır'a (1036-1094) itaat ettiklerini ilan ettiler.⁴⁴⁹ Böylelikle Sünnî Abbasî halifeliği ve Selçuklu Devleti'ne karşı Şîf Fatimî Halifeliği'ne bağlılığını ilan etmiş oldu ve içinde Selçuklu soyundan gelen kimselerin de bulunduğu bir ittifak kuruldu.⁴⁵⁰ Diğer taraftan Şöklü'nün bu girişimlerini takip eden Atsız Bey, Melikşah'dan destek olarak aldığı 3.000 kişilik kuvvetle birlikte Kudüs'den hareket etti. Girişilen mücadele neticesinde Şöklü ve oğlunu öldürüldü. Kutalmışoğlu Alp İlik, Devlet ve Resultekin'in oğlu ise esir edildi.⁴⁵¹

Süleyman Şah'ın kardeşleri, Atsız'a karşı bu faaliyetlerde bulunurken, kendisi ise 1074 yılında Mirdâsî Emîri Mahmûd'un ölümüyle yerine geçen emîr Nasr'ın yönetimindeki Haleb'i kuşattı. Emîr Nasr bu şehri savunmaya çalışırken Süleyman Şah'a "*Ben bu şehirde sultanın nâibiyim; sen, eğer sultana itaat ediyorsan o takdirde bizden, uzaklaşman gerekir*"⁴⁵² diyerek haber gönderdi ve Süleyman Şah'a bir miktar para göndererek onu kuşatmayı kaldırması için ikna etti.⁴⁵³ Ardından Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Haleb'den Selemiye'ye⁴⁵⁴ hareket etti ve burada kardeşlerinin Atsız tarafından esir alındığını öğrenince Atsız'a mektup göndererek kardeşlerinin serbest bırakılmasını istedi.⁴⁵⁵ Atsız bu talebe karşılık "*Ben bu konuda sultana haber gönderdim ve onun cevabını bekliyorum. Eğer sultandan, onu kendisine gönderme emri bana gelirse onu, kendisine gönderirim, yok eğer başka bir emir gelirse ona göre hareket ederim*"⁴⁵⁶ cevabını verdi. Atsız verdiği bu cevaptan az bir zaman sonra Melikşah'dan aldığı emir üzerine Süleyman Şah'ın esir kardeşleri ile amcasının oğlunu Bağdat valisi Aytekin'e gönderdi. O da bu

⁴⁴⁷ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 24.

⁴⁴⁸ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 79; Ahmet Ocak, **Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002, s. 289.

⁴⁴⁹ Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 504.

⁴⁵⁰ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 37.

⁴⁵¹ O. Turan, **Selçuklu Zamanında Türkiye**, s. 78; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 104; Hacıgökmen, "...Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", s. 235.

⁴⁵² Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 202.

⁴⁵³ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 104-105.; Merçil, "Mirdâsiler", s. 151.; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 422; Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 63.

⁴⁵⁴ Humus'un Güney-Doğusunda bulunan bir havâli; bkz. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 48.

⁴⁵⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202. Krş. Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 422.

⁴⁵⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 202.

esirleri İsfahan'a götürerek Sultan'a teslim etti.⁴⁵⁷ Süleyman Şah kardeşlerini esaretten kurtaramayınca Selemiyye'den hareketle etrafında toplamayı başardığı bir kısım Türkmenle birlikte Birecik'e geldi ve burada karargâhını kurarak Antakya'ya yöneldi.⁴⁵⁸ Bunun üzerine Isaakios, kızkardeşinin kocası İmparator Romanos Diogenes'in oğlu Kostantinos ile birlikte Kutalmışoğullarına karşı çıktı. İki taraf arasında 1074 yılında yaşanan mücadele sonucunda Kutalmışoğulları galip gelerek Isaakios'u esir aldılar. İmparatorun oğlu Konstantinos Diogenes ise mücadele esnasında öldü.⁴⁵⁹ Ardından Süleyman Şah, Bizanslılarla bu bölgeyi akınlardan koruma karşılığında yıllık 20.000 dinar karşılığında anlaşma yaptı ve esir Isaakios'u serbest bıraktı.⁴⁶⁰ Bu sırada Melikşah'ın Atsız'a Suriye havalisindeki fetihleri devam ettirmesi için gönderdiği Türkmenlerden bir grup Haleb'e saldırdı. Bunun üzerine Haleb kuvvetleri de saldırıya geçti. Kardeşlerini ve amcasının oğlunu esir alan Atsız'a karşı kızgınlığı bulunan Süleyman Şah, Sultan'ın Atsız'a yardım olarak gönderdiği bu kuvvetlerin önünü kesmek için Antakya'dan ayrılıp Haleb'e yöneldi. O, Haleblilerin yardımıyla bu Türkmenleri yağmaladı ve kendisine karşı çıkanlarla savaştı. Ardından Süleyman Şah, tekrar Antakya'ya döndü.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ O. Turan, "Süleyman-Şah I. (B. Kutalmış)", s. 203; Ali Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, TTK., Ankara, 1989, s. 37.

⁴⁵⁸ Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, c. 1., s. 79.

⁴⁵⁹ Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 504; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 143-144.

⁴⁶⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 78; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 422; Ahmet Ocak, **Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)**, s. 290; Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 63.

⁴⁶¹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 202. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 48.; Sevim, Merçil, **a.g.e.**, s. 422.

İKİNCİ BÖLÜM

II. SÜLEYMAN ŞAH TARAFINDAN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU

Süleyman Şah ve Mansur'un Orta Anadolu'ya geçmelerinde kardeşleri Alp İlik, Devlet ve amcası oğlunun Şöklü ile yaptıkları ittifakın başarısızlığa uğraması, esir olmaları ve Atsız'ın idaresi altında bulunan Yabgulu Türkmenlerinin Suriye bölgesinde akınlarda bulunması etkili olmuştur.⁴⁶² Onların adı geçen bölgeye geçmelerinde şüphesiz Artuk Bey'in, başkente çağırılması ile bu bölgede o sırada herhangi bir Selçuklu melikin ve ileri gelen bir Türkmen beyinin olmamasının da etkisi bulunmaktadır.⁴⁶³ Bunun yanı sıra Kutalmışoğullarının Anadolu'ya geçmelerindeki bir diğer etken ise zamanında Selçuklu Sultanlarına isyan eden Kutalmış, Erbasgan ve Kavurd'un mensubu olduğu Yabgulu Türkmenlerinin Anadoludaki varlıklarıdır.⁴⁶⁴ Yabgulular ile Selçuklu Sultanları arasındaki çekişmenin önemli bir örneği ise Erbasgan'ın Bizans imparatoruna sığınması meselesidir. Erbasgan, Bizans imparatorluğuna sığındığı vakit Sultan Alp Arslan onu yakalaması için Afşin'i göndermişti. Afşin, Bizans İmparatoru'ndan Erbasgan'ı teslim etmesini şu sözlerle istemişti; *"Aramızda barış olduğu için memleketinize girdiğim zaman hiçbir kimseye saldırmadım. Bu Türkmenler, sultanın düşmanları olup ülkeni yağmalayarak tahrip ettiler, onları bize teslim etmeniz gerekir yoksa memleketinizi tahrip edeceğim, böylece aramızdaki barış ta bozulmuş olacaktır."*⁴⁶⁵ Bu sözler Yabguluların, Selçuklu Sultanlarına karşı ortaya koyduğu

⁴⁶² O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 83; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 100.

⁴⁶³ Artuk Bey'in Anadolu'dan neden çekildiğine dair iki görüş vardır. Bunlardan ilki Sultan Melikşah'ın, Kavurd isyanından dolayı mezkûr Selçuklu emîrini ordusunu güçlendirmek için çağırmasıdır. İkinci görüşe göre Süleyman Şah, Artuk Bey'in Anadolu'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak onu Melikşah'a şikâyet ettiği ve bunun üzerine Anadolu'dan alındığıdır. Ayrıca bahsettiğimiz ikinci görüşü savunan Mehmet Altay Köymen'e göre Artuk Beyle yalnız Süleyman Şah değil Kutalmışoğullarının tamamının anlaşamadığını söylemektedir. Fakat ikinci görüşün Artuk Bey'in Hulvân (Luristan) bölgesine tayin edilerek buradaki Ahsa ve Bahreyn Karmatîlerini itaat altına almak için görevlendirildiği dikkate alınmadan ortaya atıldığı anlaşılmaktadır; bkz. O. Turan, "Süleyman Şah I", s. 202; Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu" s. 71; Ali Sevim, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", **Bellekten**, c. 26, sa. 101, TTK., Ankara 1962, s. 128; Umar; **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 82-83.

⁴⁶⁴ O. Turan, "Süleyman-Şah I", s. 205.

⁴⁶⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 169.

tutumu göstermektedir.⁴⁶⁶ İşte Süleyman Şah, Anadolu'ya geldiği zaman bu Yabgulu Türkmenlerini kolay bir şekilde etrafında toplamayı başararak önemli bir fırsatı elde etmiş oldu.

Anonim Selçukname'ye göre Süleyman Şah ile ittifak halinde olan Şam emîrlerinin kuvvetlerinin fazlalığı nedeniyle burada daha fazla durmayarak Rûm gazâsına girişti. Ardından etrafında topladığı Horasan Türkmenleriyle beraber Antakya üzerine yürüdü, fakat burayı fethetmeye muvaffak olamadı.⁴⁶⁷ Bu başarısız girişimin ardından o, ilk önce Konya'yı Mârtâvkustâ'dan aldı. Bu seferin devamında Gâvele (Gevâle) Kalesi'ni⁴⁶⁸ ise Rûmânûs Mâkrî'den alarak birçok korunaklı kaleyi fethetti ve buradaki yöneticilerin hazinelerini ele geçirdi.⁴⁶⁹ Böylelikle Süleyman Şah, bir siyasî teşekkül kurmanın ilk adımını atmış oluyordu. O, ardından batı yönünde fetihlerine devam etti. Süleyman Şah fetihlerini gerçekleştirdiği sırada Bizans imparatorluğunda iç karışıklıklar mevcuttu. Bu sebepten ötürü onun adı geçen yerleri fethettiği sırada Bizans İmparatorluğu'ndan herhangi bir mukabele ile karşılaştığı kaynaklarda da belirtilmemektedir. Bunda elbetteki Bizans'ın o dönemdeki iç siyasetindeki mevcut bulunan sorunları etkili olmuştur. Süleyman Şah, Bizans'daki taht mücadelelerinden faydalanarak İznik'i elde etti ve burayı başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Erbasan'ın eşi Gevher Hatun da kocasına kavuşmak için o sırada Anadolu'ya gitmekte olan Yabgululara yetişmek üzere Azerbaycan'a doğru yola çıktı. Fakat vezîr Nizâmülmülk'ün gönderdiği askerî kuvvet Gevher Hatun'un asîliğine son verdi; O. Turan, "Selçuklu Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler: Yabgulular Meselesinin Tarihi Esasları", **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, C. 3, Sy. 34, İstanbul 1973, s. 27.

⁴⁶⁷ Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 35.

⁴⁶⁸ Gevale Kalesi Konya yakınındaki Sille bölgesindeki dağın üzerinde bulunmaktadır. Bu dağın bir adı da Tahtalı dağdır; bkz. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK, Ankara 2003, s.1

⁴⁶⁹ Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçukname)**, s. 35-36.; Süryanî Mikhail, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakainamesi**, s. 30.

⁴⁷⁰ Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 1; Süleyman Şah'ın, Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurarken gerçekleştirdiği faaliyetler ve mesele ile ilgili ihtilaflar, ilerleyen sayfalarda detaylı bir şekilde ele alacağız.

A) SÜLEYMAN ŞAH'IN BOTANIEIATES İLE İTTİFAKI VE İZNIK'İN ELE GEÇİRİLMESİ

Süleyman Şah, Anadolu'da fetih hareketlerini sürdürdüğü sırada Bizans İmparatorluğu'nda da isyanlar devam ediyordu. Selçukluların Malazgirt zaferi sonrası Anadolu'da akın faaliyetlerini arttırmalarının doğal bir sonucu olarak buradaki Türk nüfusu artmaya başladı. Bunun neticesinde bölgedeki bazı Rumlar, Bizans başkentine göç etti.⁴⁷¹ Meydana gelen göç dalgasıyla birlikte İstanbul'un nüfusu hızla arttı. Bu nüfus artışının sonucu ve kötü yönetimin de etkisiyle başkentte kıtlık baş gösterdi ve birçok kişi hayatını kaybetti. Bu durum halkın mevcut yönetimden rahatsız olmasına neden oldu.⁴⁷² Malazgirt Savaşı'nın ardından imparatorluğun sarsıldığını ve halkın yönetimden rahatsız olduğunu gören Draç Dukası (Askeri Vali)⁴⁷³ olarak bulunan Nikephoros Bryennios⁴⁷⁴ ile Anadolu'da bulunan Nikephoros Botaneiates bu fırsatı değerlendirerek imparatorluklarını ilan ettiler.⁴⁷⁵

Kardeşi Ioannes Bryennios'un teşvikiyle Kasım 1077 tarihinde⁴⁷⁶ isyan eden Nikephoros Bryennios, kuvvetleriyle birlikte Edirne'ye yürüdü. Ioannes Bryennios da kuvvetleriyle Edirne'ye hareket etti. İki kardeş Edirne'de buluştuktan sonra başkente doğru hareket etti. Bu durumu haber alan imparator, zor durumda kalması nedeniyle kendisine daha önce isyan etmiş olan Roussel'i tutsak ettiği zindandan çıkartıp Aleksios ile birlikte asî iki kardeşin üzerine gönderdi.⁴⁷⁷ Trakya'daki isyan devam

⁴⁷¹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 146.

⁴⁷² Attaleiates, **Tarih**, s. 214.

⁴⁷³ Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 24.

⁴⁷⁴ Hüseyin Namık Orkun eserinde Bryennios'un isyan sebebini şu şekilde açıklar: 1078 yılında Peçeneklerin Edirne'ye gelerek burayı kuşattı ve etraftaki yerleri talan etti. Bunun üzerine Nikephoros Bryennios bu Peçenekleri hediyeler ile ikna etmeye çalıştı ve bu hediyeler için de Bizans imparatorundan para istemişti. Ancak imparator onun hükümdarlıkta gözü olduğunu düşünerek bu talebini reddetti. Bunun üzerine Bryennios ayaklanarak akrabası Kuropulates'i İstanbul'a gönderdi. Gönderilen bu orduda birçok Peçenek de mevcuttu. Bu sırada diğer bir Peçenek grubu da Haemus ve Chersones bölgesindeki köyleri talan etmekteydi. Kuropulates, mezkûr Peçenek grubunu mağlup ederek esir aldı. O, bu esir Peçenekleri Bryennios'a getirdiğinde Bryennios onları Peçeneklere teslim etti. Böylelikle onun Peçeneklerle olan dostluğu pekişti; bkz. Hüseyin Namık Orkun, **Peçenekler**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933, s. 29-30.

⁴⁷⁵ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 24.

⁴⁷⁶ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 322.

⁴⁷⁷ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 123-129.

ederken bu sırada Anatolikon themasında Strategus⁴⁷⁸ unvanıyla bulunan Nikephoros Botaneiates de 7 Ocak 1078 tarihinde⁴⁷⁹ Anadolu'da imparatorluğunu ilan etti.⁴⁸⁰ Ardından o, Kütahya'dan başkente doğru hareket etti.⁴⁸¹ Bu taht iddiacısının yanında kendisinden daha önce de bahsettiğimiz Sultan Alp Arslan'a isyan ettikten sonra korkuyla kaçarak Bizans'a sığınan Erbasgan da bulunuyordu. Botaneiates, Phrygia'dan (Afyon civarları) harekete geçerek ilerleyişini Bithynia⁴⁸² yönünde sürdürdü.⁴⁸³ İmparator, taht iddiacısının 300'e yakın süvari ile birlikte İstanbul'a ilerlediği haberini alınca Roussel isyanında olduğu gibi Türklerden yardım istedi.⁴⁸⁴ İmparator, Batı Anadolu'da bulunan Yabgulu Türkmenlerinin lideri Süleyman Şah'a haber göndererek Botaneiates'e karşı savaşmasını istedi ve Nikephoros Botaneiates'ı yakalarsa kendisine birçok armağan verileceği vaadinde bulundu.⁴⁸⁵ Süleyman Şah, bunu kabul etti. Çünkü o, böylelikle hem Bizans topraklarındaki konumunu güçlendirecek hem de kendisine meşrûiyet sağlayacaktı. Bizans'daki bu karışıklıklar onun topraklarını genişletmesini sağlamaktaydı.

Süleyman Şah, yapmış olduğu anlaşma neticesinde Nikephoros Botaneiates'e karşı tedbir olarak İstanbul'a giden yollara ve geçitlere kuvvetlerini yerleştirdi. O, aldığı bu önlemlerin yanı sıra âsinin kuvvetlerini izletmeye koyuldu. Botaneiates, Kütahya'ya vardığında Süleyman Şah'ın bu tedbiratını öğrendi. Bunun üzerine Nikephoros Botaneiates, gece karanlığında kuvvetleriyle beraber gizli bir şekilde yol olarak anayoldan saptı. Bu şekilde Süleyman Şah'ın kuvvetlerinin takibinden kurtularak İznik'e (Nikaia) yakın bir havalide bulunan Atzoula⁴⁸⁶ adlı bir kaleye

⁴⁷⁸ Tüm ordu kumandanlarına verilen unvan. General.; Bkz. M.V Levçenko, **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, çev. Maide Selen, Özne Yay., İstanbul 1999, s. 275.

⁴⁷⁹ Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, s. 322; Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 101.

⁴⁸⁰ Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 101; Alexander A. Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Tevabil Alkaç, Alfa Yay., İstanbul 2016, s. 406.

⁴⁸¹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 146.

⁴⁸² Anadolu'nun kuzeybatısında tarihi bölge; bkz. Levçenko, **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, s. 269.

⁴⁸³ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 146.

⁴⁸⁴ İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 38.

⁴⁸⁵ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 148; Attaleiates, **Tarih**, s. 238.

⁴⁸⁶ İznik ile Kütahya arasındaki yol üzerindedir. Bu yolu Romanos Diogenes de Malazgirt Savaşı ile sonuçlanan sefere çıktığı vakit İznik'ten Eskişehir'e giderken ters yönde kullanmıştı; bkz. Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 134 n.17.

ulaştı.⁴⁸⁷ Ardından buradan hareket ederek İznik'e yöneldiği sırada Süleyman Şah, onun bu karşı hamlesini anladığı gibi kuvvetlerinin sayısının da kendisiyle boy ölçüşmeyecek kadar az olduğunun farkına vardı. Bu yüzden Süleyman Şah, âsinin İznik'e ulaşmasına engel olmak ya da en azından ulaşmasını geciktirmek için kuvvetindeki bir kısım süvarisiyle beraber saldırıya geçti. Türkler nâralar eşliğinde oklarını atıyorlardı. Botaneiates, bu saldırıyı kuvvetleriyle savuşturmaya çabaladı. Bu kısa süreli çarpışma Süleyman Şah'ın kuvvetlerinin çekilmesiyle son buldu.⁴⁸⁸

İki taraf arasındaki mücadelenin ardından Nikephoros Botaneiates, Süleyman Şah'ın bütün kuvvetleriyle birlikte harekete geçmeden önce Erbasgan'ı elçi olarak onun yanına gönderdi.⁴⁸⁹ Erbasgan, Süleyman Şah'ın yanına gittiği vakit ona para verdi ve Nikephoros Botaneiates'i desteklemesi konusunda onunla anlaştı. Süleyman Şah kuşkusuz onunla sadece bir miktar para karşılığı anlaşmamıştır. Muhtemelen Nikephoros Botaneiates, Erbasgan aracılığıyla ona Bizans imparatorunun vaad ettiklerinden daha fazlasını vereceğini belirterek araziler ve şehirlerin verileceğini söylemiştir.⁴⁹⁰ Bu anlaşma neticesinde Nikephoros Botaneiates ideallerine bir adım daha yaklaşarak İznik şehrine girdi.⁴⁹¹ Buradaki halk onu "*Yaşasın Rumların İmparatoru!*"⁴⁹² nidâsıyla karşıladı. O, şehre girdiği vakit buradaki halkın gönlünü alabilmek maksadıyla yerli, yabancı, asker, esnaf ve tesadüfen bu şehirde bulunan kimselere unvanlar dağıtmaya başladı. Bu sırada onun hizmetine girmiş olan Türkler ise şehrin dışında karargâhını kurmuştu. Botaneiates, onları huzura çıkmaları için kabul ettiği sırada Türkler onu kendi törelerindeki gibi ileri gelen ve makam sahibi kimselere karşı uyguladıkları selam biçimiyle yani ellerini göğüslerinde çapraz bir biçimde tutarak selamladılar. Botaneiates ile Bizans tahtı arasında artık pek bir mesafe kalmamıştı. Ancak İznik-İstanbul arasındaki ulaşım yolu güvenli değildi ve âsi olduğu göz önünde bulundurulduğunda onun için bu yol daha da tehlikeliydi. Bu yüzden Botaneiates, hareket başarıya ulaşmaya kadar Süleyman Şah, Mansur ve diğer ileri

⁴⁸⁷ a. mlf., **Tarihin Özü**, s. 134.

⁴⁸⁸ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 135.

⁴⁸⁹ Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", **Belleten**, C. 51, Sy. 201, TTK., Ankara 1987, s. 1409.

⁴⁹⁰ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 148.

⁴⁹¹ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 148; Attaleiates, **Tarih**, s. 151 n. 52.

⁴⁹² a. mlf., **Tarih**, çev. Bilge Umar, s. 262.

gelen Türkmenlerden kendisini destekleyeceklerine dair söz istedi. Adı geçen kişiler ise ona bağlı kalacaklarına dair söz verdi.⁴⁹³

Süleyman Şah ve Mansur'un, âsiyi desteklemelerinin sebebi onun imparator olmasıyla Bizans Devleti'nden meşrûtiyet elde edecek olmasıdır. Bir diğer başka sebep ise onlar böylelikle yeni topraklar kazanarak Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı⁴⁹⁴ yeni bir devlet kurabileceklerdi.⁴⁹⁵ Bu yüzden Nikephoros Botaneiates'in tahta çıkması önemliydi. Böylelikle anlaşılıyor ki Süleyman Şah, 1078 yılından evvel İznik'i elde edememiştir. Ancak o, kurmuş olduğu ittifak sayesinde 1078 yılında İznik'i elde ederek burada hâkimiyetini kurmuştur.⁴⁹⁶ Nikephoros Botaneiates, Süleyman Şah ve etrafındaki ileri gelenlerden aldığı söz ile emrinde bulunan kuvvetlerden bir kısmını Türk kuvvetlerine kattı. Bu gelişmenin devamında Süleyman Şah, İznik'ten hareketle kuvvetleriyle beraber Prainetos'a (Karamürsel), ulaştı. O, buradan da İzmit'e geldi. Ardından Mart ayının ilk günlerinde Kadıköy ve Üsküdar'a gelerek ordugâhını kurdu.⁴⁹⁷ Bu esnada ise Bizans başkentinde Botaneiates'in yönetimindeki destekçileri halkı ayaklandırmaya başlayarak âsi lehine gösterilerde bulunuyordu. Bunu öğrenen Botaneiates, İznik'ten ayrılarak İstanbul'a hareket etti.⁴⁹⁸ O, İstanbul'a ulaşabilmek için İznik'ten hareketle geldiği Karamürsel'de kendisini almaya gelen imparatorluk gemisine bindi ve böylelikle İstanbul'a ulaştı.⁴⁹⁹ Nikephoros Botaneiates, 3 Nisan 1078⁵⁰⁰ Salı günü imparator olarak selamlandığı

⁴⁹³ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 148; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 709-721; Attaleiates, **Tarih**, s. 262.

⁴⁹⁴ Zonaras eserinde Süleyman Şah'ın, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı'nın hısmı olduğunu belirterek iki tarafın da savaş hazırlığında olduğunu söylemektedir; bkz. Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 148.

⁴⁹⁵ Attaleiates, **Tarih**, s. 262-263.

⁴⁹⁶ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 149; Hamit Pehlivanlı, "Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)", **Tarih El Kitabı: Selçuklular'dan Bugüne**, ed. Ahmet Nezihi Turan, Grafiker Yay., Ankara 2004, s. 38; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh", ed. Ahmet Yaşar Ocak, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 27. n. 18; Süleyman Şah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ni nerede ve hangi tarihte kurduğu meselesi günümüzde hâlâ tartışmalıdır. Biz bu meseleyi araştırmamızın Türkiye Selçuklu Devleti Nerede ve Hangi Tarihte Kuruldu? konu başlıklı bölümünde açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

⁴⁹⁷ O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 55.; İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 39; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 149; Attaleiates, **a.g.e.**, s. 264.

⁴⁹⁸ Attaleiates, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 268; Zonaras, **a.g.e.**, s. 151, Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 140.

⁴⁹⁹ Bryennios, **a.g.e.**, s. 140-141; Zonaras, **a.g.e.**, s. 151-152; Attaleiates, **a.g.e.**, s. 268-269.

⁵⁰⁰ Işın Demirkent, Polemis'den naklen onun 3 Ekim 1078 yılında imparator olduğunu belirtir; Bkz. Mikhail Psellos, **Mikhail Psellos'un Khronographia'sı**, çev. Işın Demirkent, TTK., Ankara 2014, s. 284 n. 379.

sırada devrik imparator⁵⁰¹ ise Blakhernai Sarayı'na (Ayvansaray) sığındı ve saçını kestirerek keşiş elbisesi giydi ve ardından o, Stoudios Manastırına götürüldü.⁵⁰² Nikephoros Botaneiates, imparator olduktan sonra Üsküdar'da bulunan Süleyman Şah'ı gayet iyi bir şekilde ağırladı ve ona bol bol armağan verdi. Bunun yanı sıra Süleyman Şah ve onun yanındaki ileri gelen kumandanlar İstanbul'a davet edilerek yüksek miktarda altın ve birçok değerli kumaş da hediye verildi. Sonuç olarak iki taraf da amacına ulaştı. Nikephoros Botaneiates arzu ettiği gibi Süleyman Şah sayesinde imparator oldu.⁵⁰³ Süleyman Şah ise bu kârlı anlaşmadan umduğu gibi Bizans topraklarında istediği gibi hareket etmeye başladı.⁵⁰⁴

Nikephoros Botaneiates, imparatorluğu sırasında Mikhail Dukas'dan kendisine miras kalan Nikephoros Bryennios isyanı ile uğraşmak zorunda kaldı ve ilk icraat olarak bu isyanı sona erdirmeye çalıştı. Bunun için önce Bryennios'a elçi göndererek anlaşmayı denedi. Bu anlaşmaya göre eğer Bryennios isyandan vazgeçer ise kendisine Kaiser (İmparator Yardımcısı) ünvanı verileceği gibi isyan boyunca destekçilerine verdiği ünvanlar da korunacaktı. Fakat Bryennios gelen elçilik heyetini oyalayarak zaman kazanmaya çalıştı. Bunun üzerine bu isyanı savaştan başka yöntemlerle çözemeyeceğini anlayan imparator, Aleksios Komnenos'u Nobelisimos rütbesi⁵⁰⁵ ile Megalos Domestikos (Beylerbeyi) olarak atadı.⁵⁰⁶ Fakat Bryennios'un ordusu Makedonya ve Trakya'daki imparatorluk kuvvetleriyle ücretli Peçenek ve Norman kuvvetlerinden oluşmaktaydı. Bizans'ın bu büyüklükte bir kuvvete karşı kullanabileceği bir ordusu mevcut değildi. Anlaşılacağı üzere Botaneiates kendisinin imparator olmasını sağlayan Süleyman Şah'tan yine yardım istemek zorundaydı. Bu

⁵⁰¹ Ebû'l-Ferec eserinde Mikhail Dukas'ın âsiyi mağlup etmekten âciz olduğunu gören patrik ve eşrafın şehrin kapılarını açarak âsiyi içeri aldığını belirterek Nikephoros Botaneiates şehre girdiğinde devrik imparatorun tacını alarak ona şu sözleri söylediğini söyler; "*Bunu alda halkı kılıcından koru. Bunu istemiş olsaydın harbetmeden sana devrederim*"; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1, s. 328.

⁵⁰² Zonaras, **a.g.e.**, s. 152.

⁵⁰³ Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, red. Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, s. 213.

⁵⁰⁴ Attaleiates, **Tarih**, s. 273; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 150.

⁵⁰⁵ Bu kelime İtalyanca en soylu anlamına gelen sözcükten bozma olup Korgeneral rütbesinin karşılığı olmalıdır. Anna Komnena'da ifade edildiği üzere, Nikephoros Botaneiates, Türk Beyi Çaka'ya Protonobelisimos ünvanı vermişti. Burdan anlaşıldığı gibi bu ünvan Nobelisimos'un üzerindedir ve Orgeneral rütbesi karşılığı olmalıdır; bkz. Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 153; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 233.

⁵⁰⁶ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 147; Attaleiates, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 283; Zonaras, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 153.

yardım talebiyle Süleyman Şah, ilk etapda Aleksios Komnenos'a iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi ve bir kısım kuvvetleri ise sonradan göndermek için hazırlattı.⁵⁰⁷ Böylelikle Aleksios'un kumandanlığındaki imparatorluk kuvvetlerini Anadolu'dan gelen Khoma'lılar (Gümüşsu) adındaki 300 kişilik kuvvet, ücretli Frank askerleri, "Ölümsüzler" adı verilen özel kuvvetler ile Süleyman Şah'ın göndermiş olduğu birlikler oluşturuyordu.⁵⁰⁸

Aleksios, kuvvetleriyle birlikte Nikephoros Bryennios da karargâhını kurduğu Silivri'ye yakın bir mevkide karargâhını kurdu. Aleksios, buraya geldiğinde başkentten gelen emir, onun çarpışmaya girmeden Süleyman Şah'ın gönderdiği takviye kuvvetlerinin beklemesini söylüyordu. Ancak kumandan bu emre uymadan kuvvetlerini savaş nizamına soktu. Ardından kuvvetlerini ikiye ayırarak Ölümsüzler ile ücretli Frank askerlerini kendi komutasına aldı. Geriye kalan Khomalılar ile Süleyman Şah'ın kuvvetlerinin komutanlığını ise Konstantinos Katalon'a verdi.⁵⁰⁹ İki taraf arasındaki ilk mücadeleyi Bryennios kazandı ve imparatorluk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı.⁵¹⁰ Âsi'nin bu zaferi kazanmasında en önemli etken Peçeneklerin ani hücumu neticesinde olmuştur. Ancak Peçenekler, bu galibiyetle ganimetler elde ederek memleketlerine döndüler.⁵¹¹ Bununla beraber yenilgiye uğrayan Aleksios tarafında da bir değişim söz konusu oldu. Onun yenilmesiyle ücretli Frank askerleri taraf değiştirerek Bryennios'un kuvvetlerine katıldı. Bu esnada Süleyman Şah'ın gönderdiği takviye kuvvetler geldi ve gelen bu kuvvetin kumandanı, kuvvetlerini üç gruba ayırdı. İki grup pusu kurmakla vazifelendirildi kalan diğer grup ise düşmana saldırı yapacaktı.⁵¹²

Saldırı için vazifelendirilen grup aniden nâralar atarak oklar fırlatarak atağa geçti. Bu âni atak ile şaşkına dönen Bryennios, kuvvetlerine emir vermek suretiyle bu saldırıya karşılık verdi. Ancak planladıkları taktik gereği Türk kuvvetleri geri

⁵⁰⁷ Bryennios, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 147-148. Krş. Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 86.

⁵⁰⁸ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 151-152; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 151-152; İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 41.

⁵⁰⁹ Bryennios, **a.g.e.**, s. 155; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 30.

⁵¹⁰ Bryennios, **a.g.e.**, s. 156.

⁵¹¹ Akdes Nimet Kurat, **Peçenekler**, TTK., Ankara 2016, s. 187.

⁵¹² Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 31.

çekilmeye başlayarak Bryennios'un kuvvetlerinin kendilerini takip etmesini sağladı. Böyle yapmalarındaki amaç onları peşlerine takarak pusuda bekleyen diğer iki grup kuvvetin bölgesine çekebilmektir. Türk kuvvetlerini takip eden âsinin kuvvetleri pusudaki bölgeye geldiği anda beklemekte olan Türk kuvvetleri pusudan çıkarak saldırmaya başladı ve geri çekilmekte olan Türk kuvvetleri de bunlara katıldı.⁵¹³ Bu taktik ile şaşkına dönen Bryennios'un kuvvetlerini, Türkler ok yağmuruna tuttu ve çembere almaya başladı.⁵¹⁴ Mücadele neticesinde âsinin kuvvetleri mağlup oldu ve kaçmaya çalışan Bryennios yakalanarak Aleksios'a teslim edildi. Bryennios'un gözlerine imparatorun emriyle mil çekilerek kör edildi.⁵¹⁵ Bu mücadele neticesinde Bizans İmparatoru, dönemindeki ilk ayaklanmayı Türkler sayesinde bastırabildi. Ayrıca Süleyman Şah'ın kuvvetleri, Bizans'a yardım ederek ilk kez Rumeli topraklarına kadar gelmiş oldu. Anlaşılacağı üzere Bizans İmparatorluğu'nda Türklerden yardım istemek kronik bir hal almıştı. Bu gibi yardımlar neticesinde Süleyman Şah Anadolu'da rahat bir şekilde akınlarına devam etme imkânı buluyor ve yayılmasını İstanbul Boğazı kıyılarına kadar genişletiyordu.

B) BİZANSTA TAHT MÜCADELESİ VE SÜLEYMAN ŞAH'IN ROLÜ

Süleyman Şah, Nikephoros Botaneiates ile kurmuş olduğu ittifak ile ilk kez taht mücadelelerine karışarak Bizans'ın iç siyasetine müdahil olmuştu. O, bu sayede İznik'i ele geçirdi ve burada kendi siyasî teşekkülünü kurmayı başardı. Süleyman Şah bir yandan Bizans'daki taht mücadelelerinde etkin bir şekilde rol alırken diğer taraftan ise Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah, onun kurmuş olduğu bu siyasî teşekküle karşı Emîr Porsuk'u gönderdi.

1. Emîr Porsuk'un Süleyman Şah'a Karşı Seferi

Sultan Melikşah, amcası Kavurd ile girdiği saltanat mücadelesinde başarılı olduktan sonra merkezî devlet anlayışını tesis etmek için faaliyetlerde bulunmaya başladı. Bir taraftan Atsız'ın emrindeki Yabgulu Türkmenleriyle Suriye'de beylik

⁵¹³ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 153.

⁵¹⁴ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 31-32.

⁵¹⁵ Attaleiates, **Tarih**, s. 287; Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 161.

kurmaları diğer taraftan ise Kutalmışoğullarının Anadolu’da yeni bir devlet kurma girişimleri, sultanı bu yeni siyasî teşekkülleri itaat altına almaya mecbur bırakıyordu. Bu yüzden o, 1078 yılında Tutuş’u⁵¹⁶ Suriye’ye gönderdi. Emîr Porsuk’u⁵¹⁷ ise muhtemelen 1078 yılında⁵¹⁸ Süleyman şah ve Mansur’un üzerine gönderdi.⁵¹⁹

Bu konu ile ilgili kaynaklardaki bilgiler yetersizdir. Ayrıca bu kaynaklar arasında konu ile ilgili birbiriyle tamamen örtüşen bir bilgi de mevcut değildir. Bu sebeplerden ötürü konuyu inceleyebilmek adına kaynaklarda geçen ifadelere bakmakta fayda vardır. Konu ile ilgili el-Hüseynî’nin eserinde şu ifadeler yer almaktadır; “*Kölesi Borsuk’u Rum memleketleri tarafına gönderdi. Borsuk rumları sıkışdırarak Sultana üç yüz bin dinâr ve kendisine otuz bin dinâr vermeğe mecbur kıldı. Rum meliki bu parayı vermiyordu. Melikşâh bizzât şama ve müteakiben İstanbul (Kostantiniyye) üzerine yürüyerek muhasara ettikten sonra rumları bir milyon kırmızı dinar vermeğe mecbur etti. Konya, Aksaray, Kayresiyeye ve bütün memleketleri feth ile oralara Melik Rükneddîn Süleyman bin Kutlumuş bin İsrail bin Selçuk’u melik yaptı. Antakya’yı da feth ile kendisine teslim etti.*”⁵²⁰

Cenâbi eserinde konu ile ilgili şu bilgileri vermektedir; “*Kutalmış, Alp Arslan’a yenildi ve atının üzerinden düşerek öldü. Oğlu Emîr Mansûr, Anadolu’ya yönelerek, buradaki şehirleri fethetti. Melikşah hükümdar olunca Mansûr’un elindeki yerler için vergi koydu. Sonra Emîr Porsuk, Melikşah’tan Anadolu’daki yerlerin vergisini toplama yetkisini aldı. Porsuk ordusuyla Anadolu’ya varıp, Mansûr b. Kutalmış’ı öldürttü ve Anadolu’yu istilâ etti. Emîr Porsuk, Mansûr b. Kutalmış’ı öldürttüğünde onun kardeşi Süleyman b. Kutalmış henüz daha küçüktü. Süleyman, büyüdüğü zaman İznik’i istilâ etti ve ağabeyi Mansûr’un elindeki şehirlere hakim oldu. Türkmenler de ona itaat edince durumu daha da güçlendi. Birçok Anadolu şehrini fethetti.*”⁵²¹

Ebü’l-Ferec, eserinde bu iki kaynaktan daha detaylı olmakla birlikte bu konuda karışık bir şekilde; “*Nicephorus daha sonra Michail’ in iki oğlunu kısırlaştırdı ve karısı ile evlendi. Herkes ondan nefret ediyordu. Bu yüzden onun içinde iyilik namına ne varsa hepsi zail oldu ve kendini*

⁵¹⁶ Abdülkerim Özaydın, “Tutuş”, **DİA**, C. 41, TDVY, İstanbul 2012, s. 446-449.

⁵¹⁷ Abdülkerim Özaydın, “Porsuk”, **DİA**, C. 34, TDVY, İstanbul 2007, s. 325-326.

⁵¹⁸ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 154.

⁵¹⁹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 86; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, C. 8, s. 214.; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 10.

⁵²⁰ el-Hüseynî, **Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye**, s. 49.

⁵²¹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 87; Muharrem Kesik, “Cenâbî Mustafa Efendi’nin el-‘Aylemü’z-Zâhir Fî Ahvâli’l-Evâil Ve’l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1994, s. 1.

orkuya kaptırdı. O kadar ki sarayında oturuyor ve harbe çıkmıyordu. Bunun üzerine sultan Melikşah, Katlamış'ı⁵²²geri getirmek üzere bendesi Bursuk' u bir ordu ile gönderdi. Bursuk, İstanbul mâbedine yaklaştığı zaman Nicephorus'a haber göndererek Katlamış'ın teslimini istedi. Nicephorus da şu cevabı verdi: "Bize iltica eden bir adamı, topumuzun ölümüne sebep olsa da, teslim etmek dinimizce caiz değildir. Fakat Katlamış buradadır ve onu alabilirsiniz alınız" Bunun üzerine Katlamış ile Bursuk (harp meydanında) karşılaştılar. İki taraftan birçok Türkler maktul düştükleri için Bursuk, Katlamış'a şu haberi gönderdi: "Seninle benim yüzümden Türkler niçin helak olsunlar?. İkimiz karşılaşalım, hangimiz galip gelirse iki tarafın da hâkimi olsun,.. Katlamış razı oldu. Bursuk da hileli bir şekilde hareket ederek kölelerinden birine kendi elbiselerini ve zırhını giydirdi, kendi atına bindirdi ve onu Katlamış' a karşı göndererek kendisi 20 atlı ile birlikte seyirciler arasında yer aldı. Katlamış ile köle döğüştüler. Katlamış' ın bir darbesi köleyi atından yuvarladı, o da kölenin kafasını kesmek için atından indi. Bunun üzerine Bursuk ile adamları onun üzerine atıldılar ve Katlamış'ı öldürdüler. Katlamış'ın hainane şekilde öldürülmesi üzerine Bursuk, haberi Sultana göndermek vazifesini üzerine alacak birkaç kişi buldu. Geride kalanlar, ki pek çok idiler, Katlamış'ın oğlu Süleyman'a bağlandılar."⁵²³ ifadelerini kullanmaktadır.

Bahsettiğimiz kaynakların verdiği bilgiler doğrultusunda Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Kutalmışoğullarının üzerine gönderdiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca, kaynakların ifadelerinden anlaşılacağı üzere Kutalmışoğulları arasında bir çekişmenin bulunması söz konusu değildir. Bu bilgileri farklı bir biçimde yorumlayan son dönem tarihçileri Süleyman Şah ile Mansur arasındaki iktidar çekişmesi nedeniyle Sultan Melikşah, Süleyman Şah'dan taraf olarak bu esnada Bizans'a sığınmış olan Mansur'u bertaraf etmek için Emîr Porsuk'u görevlendirdiğini söylemektedir.⁵²⁴ Halbuki Melikşah ile Kutalmışoğulları arasında bir mücadelenin olduğu, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra oğullarının Büyük Selçuklu Devleti başkentine götürülerek İznik'te siyâsî iktidarın boş bırakılmasıyla anlaşılmaktadır.

Adı geçen kaynakların dışında Bizans tarih yazarlarının bize aktardığı bilgiler konunun eksik kalan yönlerini tamamlamaktadır. Bizans tarih yazarlarından olan Mikheal Attaleiates eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır; "...İran'dan gelme soylulardan

⁵²² Müellifin burada hata yaptığı açıktır. Muhtemelen Katlamış olarak zikir ettiği kişi Mansur olmalıdır. Daha önceden bahsettiğimiz üzere Kutalmış, Sultan Alp Arslan ile giriştiği saltanat mücadelesinde öldürülmüştü.

⁵²³ Abû'l-Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, C. 1, s. 328-329.

⁵²⁴ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 83; İbrahim Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1953, s. 75; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 105-106.

birileri, babalarının adı Koutlounous/Kutalmış olan ve Hunların [Büyük Selçuklu Türklerinin] önderi [Alparslan oğlu Sultan Melikşah] ile çatışmada bulunan ve [Anadoluda kurulacak Rum Selçukluları devletine] Sultanlık makamını elde etmek isteyen iki erkek kardeş [Mansur ile Süleyman], Rumların ülkesine geldiler ve Sultaninkine [Melikşah'inkine] karşıt yeni bir düzen yaratmak isteyerek, Botaneites ile İznik'te buluştular...".⁵²⁵ Bir diğer Bizans tarih yazarı Nikephoros Bryennios eserinde Attaleiates'in verdiği bilgiyi şu sözleriyle doğrulamaktadır; "... kendisinin ordusu bulunmadığından, Bithynia'daki İznik'de kalmakta olan, Türklerin önderlerine başvurdu. Bunlar Kutalmış'ın oğulları Mansur [özgün metinde: Masour] ve Süleyman [özgün metinde: Solyman] idiler...".⁵²⁶

Bizans tarih yazarlarının ifadeleri dikkatle incelendiğinde Mansur'un Bizans'a sığındığına dair bir bilgi bulunmadığı gibi muahhar kaynağın verdiği İstanbul kuşatmasından da söz edilmez ve özellikle Bryennios'un ifadeleri Süleyman Şah ve Mansur'un yeni bir siyasî teşekkül oluşturmaya çalıştıklarını göstermesi açısından önemlidir. Netice olarak anlaşılmaktadır ki Sultan Melikşah, Emîr Porsuk'u, Kutalmışoğullarının üzerine göndererek onların Anadolu'da yeni bir siyasî teşekkül kurmalarını engellemek suretiyle merkezi otoriteyi sağlamaya çalışmıştır.⁵²⁷ Bu nedenden ötürü Sultan Melikşah tarafından görevlendirilen Emir Porsuk ilk önce Mansur ile mübâreze⁵²⁸ tuttu. Gerçekleşen bu mübâreze neticesinde Emîr Porsuk,

⁵²⁵ Attaleiates, **Tarih**, s. 262-263.

⁵²⁶ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 147-148.

⁵²⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 88; Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI.Yüzyılın İkinci Yarısı)", çev.Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediıldız, **Belleten**, TTK., C. 51, Sy. 201, 1987, s. 1375-1431; Tuğrul Kihir, **XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2017, s. 75.

⁵²⁸ Mübârezenin kelime anlamı, düşman olan iki kuvvetten birer kişinin çıkararak mücadele etmesidir; bkz. "Mübâreze", **Türkçe Sözlük**, haz. Şükrü Haluk Akalın v.d, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011, s. 1719.

Mansur'u öldürdü.⁵²⁹ Bunun dışında Emîr Porsuk, Kutalmışoğulları ile Bizans ittifakı karşısında başka bir başarı elde edemedi geri döndü.⁵³⁰

2. Melissenos'un Süleyman Şah ile İttifakı

Bizans İmparatorluğu'ndaki iç karışıklık Nikephoros Botaneiates döneminde de devam etti. Bizans imparatoru, Türkiye Selçuklularının yardımıyla Bryennios'un isyanını henüz yeni bastırmıştı ki bu sefer adı geçen âsinin ardından onun topraklarına sahip çıkan Basilakios, imparatorluğunu ilân etti. Basilakios, ilk önce imparatora iyi görünmek için onun iktidarını savunan mektuplar gönderdi ve bu suretle isyanını gizlemeye çalıştı. Ancak o bir taraftan da ücretli Peçenek kuvvetleriyle temas halindeydi. Her ne kadar planlarını gizlemeye çalışsa da imparator onun faaliyetlerini haber alınca Basilakios'a bir mektup göndererek kendisini bağışladığını belirterek Nobelisimos rütbesini verdi.⁵³¹ Fakat Basilakios tüm bunlara rağmen faaliyetlerine devam edince imparator, Aleksios Komnenos'un kumandanlığında kuvvetlerini göndererek bu âsiyi etkisiz hale getirdi ve gözlerine mil çektirdi.⁵³² Bir zaman sonra Bizans imparatoru, bir önceki İmparator Mikhael Dukas'ın oğlu Konstantinos Dukas'ın isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı. İmparator Konstantinos'u İznik⁵³³ üzerine mücadele etmesi için göndermişti. Fakat o, verilen görev nedeniyle Üsküdar'a geçer

⁵²⁹ Süryanî kaynağı olan Ebü'l-Ferec'de ise emîr Porsuk ile Mansur'un mücadelesi farklı bir biçimde anlatılmaktadır. Mezkûr kaynakta Mansur'dan Kutalmış adı ile bahsedilmektedir. Kaynağa göre Kutalmış'ın kuvvetleri ile Porsuk'un kuvvetleri meydan mücadelesine tutuştular. Bu mücadele neticesinde iki taraftan da çok sayıda asker öldü. Bu yüzden emîr Porsuk, Kutalmış'a haber göndererek, ikimizin yüzünden niçin Türkler helâk olsunlar, ikimiz karşılaşalım hangimiz galip gelirse iki tarafın da hakimi olsun dedi. Kutalmış teke tek karşılaşmayı kabul etti. Fakat Emîr Porsuk, gulâmlarından birine kendi kıyafetlerini ve zırhını giydirdi. Bunun yanı sıra gulâmı kendi atına bindirdi. Ardından bu gulâmı Kutalmış'a karşı gönderdi. Kendisi de yirmi atıyla beraber seyirciler arasında durdu. Gulâm ile Mansur teke tek mücadeleye başladılar. Kutalmış karşısındaki gulâmı bir darbeyele atından düşürdü. O, atından inerek onun kafasını kesmek için yöneldiği sırada emîr Porsuk ve yanındaki adamları Kutalmış'ın üzerine atlayarak onu öldürdüler. Böylelikle Kutalmış, hile ile öldürülmüş oldu; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C.1, s. 329. Krş. O. Turan, "Türkiye Selçukluları", **Makaleler**, haz. Altan Çetin v.d., Kurtuba Yay., Ankara 2010, s. 784; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçukluları'nda Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri", **Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular –Oluşum, Teşkilat ve İşlev-**, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 264; Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, Timaş, İstanbul 2011, s. 132.

⁵³⁰ O. Turan, "Süleyman Şah I", s. 208; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 102; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 154.

⁵³¹ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 155.

⁵³² Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 171; Attaleiates, **Tarih**, s. 292-295. Krş. Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 323.

⁵³³ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 302.

geçmez ayaklandı. Onun etrafında bulunan askerler Kostantinos'u imparator ilân ettiler. Bu isyanı haber alan imparator, onun yanındaki kuvvetlerin bir kısmını rüşvet ile bir kısmını ise ünvan ve makam vaadiyle satın aldı. Bu sayede Konstantinos yakalandı. Onun, saçları kazıtıldı ve keşiş kıyafeti giydirilmek suretiyle manastıra kapatıldı.⁵³⁴ Böylelikle Bizansdaki bu iç karışıklıklar sayesinde Anadolu'daki Türk akınları engellenemedi. Türklerin desteğiyle imparator olan Nikephoros Botaneiates, kendisi de Mikhael Dukas ile aynı kaderi paylaşmamak için bir takım önlemler aldı. Bu öneme ihtiyaç duymasındaki sebep Türklerin zamanında kendisini destekleyerek imparator yaptığı gibi bu sefer onların desteklediği başka bir âsinin kendi iktidarına son vermesinden korkmasıdır. Bu düşüncesi sebebiyle o, yeni isyanlara sebep olmamaları için Anadolu'ya Türklerin üzerine gönderdiği kuvvetleri Rumeli'ye sevk etti. Onun bu hamlesi sayesinde Türk akınları hızlandı.⁵³⁵ Ayrıca imparatorun Konstantinos Dukas'ı Türklerin üzerine göndermesi Süleyman Şah'ın bu dönemde İznik'e hâkim olduğunu göstermektedir.

Bizans imparatoru, bahsettiğimiz isyanları bastırmaya muvaffak olmuş ise de bu tür faaliyetler son bulmadı. Bu sefer imparatorluğun önemli kumandanı olan Aleksios Komnenos'un kız kardeşinin eşi Nikephoros Melissenos⁵³⁶, 1080 yılında⁵³⁷ Süleyman Şah ve ileri gelen Türk Beylerinin desteğini alarak ayaklandı. O, Kos (İstanköy) adasındaki malikânesinden İstanbul'a hareket etti. Ardından Bizans imparatorlarının giydiği mor renkli kıyafet giyinmiş vaziyette uğradığı Anadolu kentlerini imparator edasıyla selamladı. Melissenos, Türklerin kendisine sağladığı kuvvet desteğinin karşılığı olarak Batı Anadolu, Phrygia ve Galatia (Denizli ve Ankara havalisindeki meskun yerleri)'nin bütün şehirlerini onların yönetimine bıraktı.⁵³⁸ O, bu gibi faaliyetlerin ardından Süleyman Şah'ın desteğiyle İznik'e kadar geldi. Bizans

⁵³⁴ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 300-303. Krş. Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 154-155.

⁵³⁵ Attaleiates, **a.g.e.**, s. 304-305; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 124. Krş. Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 155.

⁵³⁶ Nikephoros Melissenos, Aleksios'un kız kardeşi Eudokia ile evliydi; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 81 n. 3.

⁵³⁷ Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 103; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71; İbrahim Balık, **Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 138.

⁵³⁸ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 173; Anna Komnenos'un eserinde Türklerin bu sırada Erdek'e yakın bir havalide bulunan Kyzikos (Belkis) şehrini elde ettiklerini belirtmektedir; bkz. Komnena, **a.g.e.**, s. 65-66; Nazmi Sevgen eserinde Süleyman Şah'ın 1080 yılında Kütahya'yı fethettiğini belirtmektedir; Nazmi Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, C. 1, Doğu Matbaası, Ankara 1960, s. 228.

imparatoru, onun hareketini haber aldıktan sonra diğer isyanlarda olduğu gibi adı geçen isyancının üzerine Aleksios'u göndermek istedi. Fakat Aleksios, imparatora, Melissenos'un eniştesi olduğunu belirterek eğer ona karşı başarısız olursa bilerek başarısız olduğu yönünde söylentilerin çıkabileceğini söyleyerek bu görevden affını istedi.⁵³⁹ Bu durum karşısında Nikephoros Botaneiates, bu görevi Hadım Ioannes'e verdi.⁵⁴⁰ Ioannes, görevi üstlenmesinin ardından kumandasındaki kuvvetleriyle İznik'e yürüdü ve şehri kuşattı.⁵⁴¹ Henüz kuşatmanın üzerinden kısa bir süre geçmişti ki Türkler, nâralar eşliğinde oklar fırlatarak Ioannes'in kuvvetlerine saldırdı.⁵⁴² Ioannes, Türklerin bu saldırısıyla kuvvetlerinin birçoğunu kaybettiği gibi sağ kalan askerlerinin ise birçoğu kaçmaya başladı. İznik havalisinde bu olaylar vuku bulurken imparatorun önemli kumandanı Aleksios ile ağabeyi Isaakios Komnenos da Bizans Devleti'nin batısında ayaklanmıştı. Böylelikle Aleksios'un, imparatorun önceden teklif ettiği görevi neden kabul etmediğinin gerçek sebebi ortaya çıkmış oluyordu.⁵⁴³ İki kardeş içerisinde Türklerin de⁵⁴⁴ bulunduğu kuvvetleriyle İstanbul'a hareket etmeye başladı. İki âsinin kuvvetleri İstanbul'u sıkıştırdığı esnada Melissenos ise Üsküdar'a ulaşmıştı. Melissenos, mevcut hal üzerine imparatorluğun aralarında bölüştürülmesi teklifini yaptı. Bu teklife göre kendisi Bizans'ın Anadolu topraklarının imparatoru olacaktı. Komnenos kardeşlerden birine ise Bizans'ın batı topraklarının imparatorluğu verilecekti. Lâkin tecrübesinden dolayı olsa gerekir ki Aleksios, rakibini oyaladı ve bir süre sonra olumsuz cevap verdi. Bizans kuvvetlerinin büyük bir kısmı yabancı kuvvetler oluşturuyordu. Aleksios, Bizans kuvvetleri içerisinde bulunan Edirne Kapı yanındaki burcu koruyan Alman muhafızlarının lideriyle anlaşarak İstanbul'a girdi.⁵⁴⁵ Fakat âsinin ordusu da Bizans kuvvetleri gibi yabancı kuvvetlerden oluşuyordu. Bu sebepten ötürü İstanbul üç gün boyunca talan edildi. Nikephoros Botaneiates, bir süre sonra Aleksios'a engel olamayacağını anlayınca mücadeleden vazgeçti. Böylelikle

⁵³⁹ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71.

⁵⁴⁰ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 81.; Bryennios, **a.g.e.**, s. 174-175.

⁵⁴¹ Bryennios, **a.g.e.**, s. 177-178.

⁵⁴² Bryennios, **a.g.e.**, s. 179.

⁵⁴³ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71.

⁵⁴⁴ Bahsedilen bu Türklerin Peçenekler olması kuvvetli bir ihtimaldir. Hatırlanacağı gibi daha önce imparatorluğun batı tarafında isyan çıkaran âsi'lerin kuvvetlerinin içerisinde ücretli Peçenek kuvvetleri de bulunuyordu.

⁵⁴⁵ Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 83.

Aleksios Komnenos 4 Nisan 1081 tarihinde⁵⁴⁶ iktidara sahip oldu. Ardından âsi eniştesini Kaiser ünvanıyla Selanik şehrinin yöneticiliğine atadı.⁵⁴⁷

Bizim açımızdan bu olay neticesinde Bizans Devleti İmparatorunun kim olduğundan daha çok Melissenos'un Türklerin desteğini sağlayabilmek için Anadolu'daki şehirlere onları yerleştirmesi önemlidir. Süleyman Şah, Melissenos imparator olamamasına rağmen yerleştikleri bu şehirleri terk etmemiştir.⁵⁴⁸ Süleyman Şah'ın, kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve başarılı akınlarda bulunması Azerbaycan'daki Türk nüfusunun Anadolu'ya göç etmesine neden oldu. Bu durum Anadolu'daki Türk nüfusunu hızlı bir şekilde arttırdı.⁵⁴⁹ Ayrıca Bizans'ta kronik bir hal alan isyanlar ile ekonomik sorunlar nedeniyle Ermenî, Süryanî, Gürcü vb. gibi çeşitli etnik halk grupları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetimini benimsediler. Diğer taraftan Süleyman Şah'ın uyguladığı mîri toprak sistemi sayesinde, Bizans yönetiminde köle muamelesi gören köylü sınıfı özgürlüklerini kazanarak toprak sahibi oldular.⁵⁵⁰

C) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ NEREDE VE HANGİ TARİHTE KURULDU ?

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hangi tarihte ve nerede kurulduğu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu görüş ayrılıklarının sebebi dönemin kaynaklarının az olması ve mevcut olan kaynakların da konu ile alakalı yeterli bilgi vermemesindedir. Ayrıca konu ile ilgili Bizans kaynakları ile İslâm kaynaklarında farklı bilgiler mevcuttur. Bu farklılıklar neticesinde son dönem tarihçileri kaynaklardaki bu bilgiler çerçevesinde kendi görüşlerini beyan etmiştir. Araştırmamızın bu bölümünde dönemin kaynaklarını ve ortaya konulan görüşleri inceleyerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin nerede ve hangi tarihte kurulduğuna açıklık getirmeye çalışacağız.

⁵⁴⁶ Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 324.

⁵⁴⁷ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 81-83, 86-87. Krş. Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 155-156. O. Turan, "Süleyman Şah I", s. 209 ; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", C. 8, s. 103; Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 323-324.

⁵⁴⁸ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 72-73.

⁵⁴⁹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 157.

⁵⁵⁰ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 157; Gülay Öğün Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", **TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Türkiye Yazarlar Birliği, sa. 12, Ankara 2014, s. 26.

1. İlk Başkent Konya mı İznik mi ?

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hangi tarihte kurulduğu meselesini incelemeden önce ilk başkentinin neresi olduğuna açıklık getirmek gerekir. Bilindiği üzere Konya, Türkler tarafından ilk kez 1067/1068 yılında fethedildi.⁵⁵¹ Ardından tekrar Bizans hâkimiyeti altına giren şehir, tekrar Süleyman Şah tarafından Kuzey Suriye'den, Orta-Anadolu'ya geldiği vakit fethedilerek Türk hâkimiyeti altına girdi.⁵⁵² Konya'nın ilk başkent olduğu fikri Süleyman Şah'ın burayı fethetmesi ve Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı olduğu görüşüyle ortaya çıkmış olmalıdır. Oysaki konu ile ilgili kaynaklarda Konya'nın başkent olduğuna dair bir ifadeye rastlanmamakla beraber Edouard Dulaurer'in, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*'nde yaptığı değerlendirmede şu ifadeleri kullanmaktadır; “Selçuk'un oğlu Yabgo Aslan'ın oğlu Kutulmuş'un oğlu olup Konya'nın Selçukî hanedanının müessisi olan Süleyman. Süleyman, önce Greklerin elinden almış olduğu İznik şehrini işgal etmiş, bilâhare de Alexis Comnène Suriye'nin Laodicée'den Çanakkale'ye kadar olan yerleri kendisine terk ettiği vakit Konya'yı işgal etmiştir. Süleyman, 1074'den 1085 tarihine kadar hüküm sürmüştür.”⁵⁵³ Fakat bu ifadeler hiçbir kaynağa dayanmamaktadır. İlk olarak daha önce de bahsedildiği üzere Konya, İznik'ten önce fethedildi. İkincisi Süleyman Şah, 1074 yılında Haleb'i kuşatmış⁵⁵⁴ ve ardından Antakya kuşatmasını gerçekleştirmiştir.⁵⁵⁵ Bu bilgiler ışığında mezkûr kişinin görüşünün temelsiz olduğu anlaşılmaktadır. Mürsel Öztürk ise çevirisini yapmış olduğu muahhar bir kaynak olan İbn Bibî'nin, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı eserinin giriş kısmında bu mesele ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır; “Kutalmış oğlu Süleyman, 1074'de Büyük Selçukluların hakimiyetini tanıyarak Orta Anadolu'nun hükümdarı oldu ve Konya'yı kendisine başkent yaptı... Süleyman, Bizans İmparatorluğundaki saltanat mücadelelerinde etkili olarak işine gelen tarafa yardım etti; hadiselerden yararlanarak sınırını genişlete genişlete kuzeye doğru ilerledi. İznik'i zaptederek merkezini oraya taşıdı; İstanbul'u almak istedi; bir taraftan fetihleri Marmara ve Ege Denizlerine kadar dayandı...”⁵⁵⁶ Öztürk, Süleyman Şah'ın vasal bir devlet kurduğunu

⁵⁵¹ İsmet Burak Batır, “Selçuklu Başkenti İznik”, s. 47.

⁵⁵² Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 35-36; Süryanî Mikhaîl, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakainamesi**, s. 30.

⁵⁵³ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 161 n. 131.

⁵⁵⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202. Krş. Erdoğan Merçil, “Mirdâsiler”, s. 151.

⁵⁵⁵ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 79; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 78; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 143-144.

⁵⁵⁶ İbn Bibî, **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)**, çev. Mürsel Öztürk, TTK., Ankara 2014, s. 12-13.

belirtse de daha önce de belirttiğimiz üzere Kutalmışoğulları, Sultan Alp Arslan öldüğü vakit Büyük Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan karışıklıklardan yararlanarak eseretten kurtulmuşlardı ve Sultan Melikşah'ın onları vasal emîr yapmaları da bu açıdan ihtimal dahilinde değildir. Süleyman Şah'ın Konya'yı başkent yaptığına dair ne İslâm kaynaklarında ne Bizans kaynaklarında bir bilgi mevcut değildir.

Türkiye Selçuklu Devleti başkentinin İznik olduğuna dair ilk bilgiyi Anna Komnena'nın eserinde yer alan şu ifadelerle öğrenmekteyiz; “...*Türklerin nasıl [Alexios'un] gözleri önünde Marmara Denizi yöresine yerleştiğine ve tüm Anadolu'da buyruk yürüten Süleyman'ın Nikaia/İznik'i üst edindiğine, bizim İmparatorluk dediğimiz Sultanlık'ının merkezinin de orada bulunduğu...*”⁵⁵⁷ Yine aynı eserde olmak üzere bir başka sayfada şu ifadelere yer verilmiştir; “...*kendi birliklerindeki asker sayısının, Robert'inkilerden küçük bir bölümündekiler kadar bile olmadığını göz önünde tutarak, doğudan Türkleri [Türk askeri] getirtmenin gerekliliğine hükmetti ve o zaman, bu dileğini Sultana [İznikteki Süleymanşah'a] ilettili.*”⁵⁵⁸ Anna'nın bu net ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti İznik'tir. Anna'nın bu ifadelerini güvenilir kılan şüphesiz ki onun bulunduğu konumdan dolaydır. Çünkü kendisi Bizans imparatorunun büyük kızı olması dolayısıyla Süleyman Şah'ın faaliyetleriyle Babası I. Aleksios ile olan ilişkilerini gözlemleme imkânına sahipti.⁵⁵⁹ Bunun yanı sıra bir diğer Bizans tarih yazarının eserinde ise Botaneiates'in, Bryennios ayaklanması sırasında; “*İznik'de kalmakta olan, Türklerin önderlerine başvurdu. Bunlar Kutalmış'ın oğulları Mamsur [özgün metinde: Masour] ve Süleyman [özgün metinde: Soyلمان] idiler...*”⁵⁶⁰ ifadelerini kullanarak İznik'de bulunan Süleyman Şah'dan yardım istediği bilgisini vermektedir. Ayrıca Ioannes Zonaras eserinin Botaneiates'in nasıl Bizans tahtına geçtiğini anlattığı bölümünde Süleyman Şah'ın Sultan Melikşah ile hısım olduğunu ve Sultanlık makamının kendisine ait olduğu iddiasında bulunduğu bahsetmektedir. Bunun yanı sıra onun Botaneiates ile birlikte İznik'i elde etmek için harekete geçtiklerinden bahsetmektedir.⁵⁶¹ Zonaras'ın vermiş olduğu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki Süleyman Şah 1078 tarihine kadar herhangi bir siyasî teşekkül oluşturmamıştır. Netice itibarıyla Konya'nın ilk başkent

⁵⁵⁷ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 124

⁵⁵⁸ Komnena, **a.g.e.**, s. 133.

⁵⁵⁹ Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, s. 430.

⁵⁶⁰ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 147-148.

⁵⁶¹ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 150-151.

olması gibi bir durum söz konusu değildir. Ancak İznik, 1078 yılında Botaneiates ile yapılan ittifak sayesinde ele geçirilene kadar Konya'nın Süleyman Şah tarafından akınlar için askeri üst olarak kullanılması ihtimal dahilindedir.

2. Devletin Kuruluşu Hangi Tarihte Gerçekleşti ?

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti ile ilgili yaşanan görüş ayrılıkları kuruluş tarihi ile ilgili de yaşanmıştır. Son dönem tarihçilerin mezkûr meseleyle alakalı çeşitli görüşleri vardır. Bu görüşler çerçevesinde kuruluş ile ilgili 1073, 1075, 1077, 1078, 1080, 1081, 1092 tarihinde olmak üzere yedi farklı tarihlendirme yapılmıştır. Meseleye açıklık getirebilmek için ortaya atılan görüşlerin hepsini tahlil etmeye çalışacağız.

a. 1073 Yılında Kurulduğu Görüşü

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1073 tarihinde kurulduğuna dair bu iddianın sahibi Mehmet Altay Köymen'dir. Ona göre Süleyman Şah'ın kurduğu bu devlet ilk olarak 1073 yılında kuruldu. Ardından Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1077 ve 1092 tarihi olmak üzere iki defa daha kurulduğunu belirtmektedir.⁵⁶² Köymen, Türkiye Selçuklu Devleti kurulduğu zaman Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı mahiyetindeydi. O, Süleyman Şah'ın kurduğu bu devletin geç bir tarihte vasal statüde kurulmasının sebebi olarak Mikâil ve Arslan Yabgu'nun oğulları arasındaki çekişmeyi göstermektedir.⁵⁶³ Bahsedilen bu çekişmenin ise Halife'nin ısrarı ile son bulduğunu ve bu sayede 1073 yılında Sultan Melikşah tarafından Anadolu'da fethedilecek yerlerin yönetiminin Kutalmışoğullarına verildiğini söylemektedir.⁵⁶⁴ Bu yönetim yetkisinin sadece Kutalmış'ın oğullarından birine değil de hepsine verilmesinin sebebini ise Sultan Melikşah'ın yönetimi tek kişiye bırakmak yerine tüm kardeşlere bırakarak zayıf bir devletin var olmasını istemesiyle açıklamaktadır. Ayrıca Mehmet Altay Köymen, Sultan Melikşah'ın geçmişte Kutalmışoğullarıyla yaşanan çekişmeler nedeniyle Kutalmışoğullarına bağlı olsalar da Artuk, Tutak, Afşin, Dilmaçoğlu, Tarankoğlu, Davdavoğlu gibi beylerin akın faaliyetlerinde bulunmaları için memur edilmeleri,

⁵⁶² Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 95.

⁵⁶³ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 102.

⁵⁶⁴ Özaydın, **a.g.m.**, s. 95.

Büyük Selçuklu Devleti ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında Saltukoğulları, Mengücekoğulları ve Dânişmendoğulları gibi vasal devletlerin kurulmasına izin vermiştir.⁵⁶⁵

Mehmet Altay Köymen, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk kuruluşunu bu şekilde açıkladıktan sonra ikinci kuruluşunu ise Süleyman Şah'ın diğer kardeşlerini bertaraf etmek suretiyle tek başına iktidar olmasına ve Sultan Melikşah'ın ona bu yönde menşur göndermesine bağlamaktadır.⁵⁶⁶ Köymen'e göre Mansur'un ölümüyle birlikte daha önce Kutalmışoğullarına verilen ortak yönetim menşuru ortadan kalkmıştı. O, devletin parçalanma sürecine girdiğini ve bu nedenden ötürü daha önce Sultan Melikşah'ın güvenini kazanan Süleyman Şah'a devleti tek başına kurma menşuru verildiğini belirterek Türkiye Selçuklu Devleti'nin ikinci defa 1077 yılında kurulduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁷ O, devletin 1092 yılında üçüncü defa kurulduğu görüşündedir. Bu görüşünü ise Sultan Melikşah'ın öldürülmesiyle yaşanan İsfahan'daki karışıklıklardan faydalanarak kaçan Süleyman Şah'ın oğulları Kılıç ve Kulan (Davud) Arslan'ın İznik'e gelerek buradaki otorite boşluğuna son vermesine dayandırmaktadır.⁵⁶⁸

Mehmet Altay Köymen'in, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk olarak 1073 yılında kurulduğuna dair görüşünü incelemeliyiz. Öncelikle Kutalmışoğulları, Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle beraber yaşanan karışıklıklardan istifade ederek Birecik-Urfa yöresine gelmişlerdir. Onların Sultan Melikşah tarafından serbest bırakılmaları ihtimal dahilinde değildir. Çünkü, Sultan o dönem amcası Kavurd'un isyanı ile uğraşmaktaydı⁵⁶⁹ ve bu yüzden de kuvvetlerini güçlendirmek için Artuk Bey'i Anadolu'dan başkente çağırmişti. Bu sebeple Sultan Melikşah'ın bu mücadeleler esnasında Arslan Yabgu zamanından itibaren aralarında çekişme olan Kutalmış'ın oğullarını serbest bırakması düşünülemez. Diyelim ki Sultan Melikşah, Kutalmışoğullarını serbest bıraksın o halde Anadolu'dan Artuk'u destek kuvvet olarak çağırması biri neden Kutalmışoğullarını Anadolu'ya göndersin. Ayrıca kaynaklarda

⁵⁶⁵ Köymen, "Süleyman şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", s. 72-73.

⁵⁶⁶ İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 50.

⁵⁶⁷ Özaydın, **a.g.m.**, s. 95.

⁵⁶⁸ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 105-106, 110.

⁵⁶⁹ el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, s. 39.

Kutalmışoğullarının 1072/1073 yıllarında Birecik-Urfa havâlisinde buldukları bilgisi yer almaktadır. Bu sebepten ötürü Kutalmışoğullarının 1073 yılında İç Anadolu Bölgesi'nde bulunarak bir devlet kurmaları mümkün değildir. Nitekim onların Kuzey-Suriye'deki faaliyetleri ile ilgili bize en geniş malumatı veren Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde onlardan bu bölgede 1075 yılındaki olaylar içerisinde bahsetmektedir.⁵⁷⁰ Böylelikle Kutalmışoğullarının 1073 yılında Anadolu'da Sultan Melikşah'ın meşuru ile vasal bir devlet kurmadıkları anlaşılmaktadır. Bir diğer konu ise Halife'nin ısrarı üzerine Kutalmışoğullarına menşur verilmesi meselesidir ki Sultan Tuğrul Bey döneminden beridir Halife'nin Büyük Selçuklu Devleti'nin siyâsî konularına karışmadığı da aşikârdır.⁵⁷¹

Mezkûr tarihçi aynı zamanda Kutalmışoğullarının burada vasal bir devlet kurmasına müsaade verilmesine rağmen Sultan Melikşah'ın onlardan gelecek bir tehdiye yönelik engel oluşturmak için birçok Selçuklu Beyi'nin Anadolu'da beylik kurmalarına müsaade ettiğini belirtmiş ise de; Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt savaşını kazanmasının ardından Anadolu'ya yapılan akınlar neticesinde Türkler İzmit'e kadar talan ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Köymen'in zikrettiği beylikler ise Sultan Melikşah zamanında değil Sultan Alp Arslan'ın bu beylerin kurucularının Malazgirt Savaşı'nda gösterdikleri başarı neticesinde meşru verilmesiyle Saltukoğulları, Mengücekoğulları beylikleri kurulmuştur.⁵⁷² Dânişmendoğullarının ne

⁵⁷⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202.

⁵⁷¹ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, sa. 10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979-1980, s. 4.

⁵⁷² Sultan Arslan, Malazgirt Zaferi'nin ardından Bizans İmparatoru Romanos Diogenes ile yaptığı anlaşma, Bizans imparatorunun başkentine dönünce iktidardan indirilmesi üzerine geçerliliğini yitirmişti. Bunun üzerine Sultan Alp Arslan, Anadolu'ya akın düzenlemeye devam etti ve bu akınlarda yer alan emirlerden olan Ebû'l-Kasım Saltuk'a Kars, Bayburt ile Erzurum ve çevresi iktâ olarak verildi. Böylelikle Ebû'l-Kasım 1071 yılında Saltukoğulları beyliğini kurmuş oldu; bkz. Ali Öngül, "Saltuklular", **Türkler**, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 462; O. Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken, İstanbul 2004, s. 19-20; Abdülkerim Özaydın, "Saltuklular", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 91; Mengücekoğullarının kurucusunun ise Mengücek Gazi mi yoksa oğlu İshakın mı olduğu konusunda kaynaklarda net ifadelere rastlanılmamaktadır. Ancak Osman Turan'ın Zâhireddin Nişâpûrî'den yaptığı nakle göre Mengücek Gazi'nin Malazgirt Zaferi'nden sonra Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethi için görevlendirildiği belirtilmektedir. Nişâpûrî'nin bu ifadelerini Reşîdü'd-Din Fazlullâh da doğrulamaktadır. Mezkûr müverrih eserinde Sultan Alp Arslan'ın emri üzerine Emîr Mengücek Gâzî'nin Erzincan ve havalisi ile Kemah Kögonya (Şebinkarahisar) ve diğer şehirleri ele geçirdiğini belirtir; bkz. Necdet Sakaoğlu, **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 43-48; O. Turan, **a.g.e.**, s. 74.; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmi'ü't- Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)**, s. 84; Abdülkerim Özaydın, "Mengücekoğulları", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 101; İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 50.

zaman kurulduğu ise tartışmalıdır. Ancak yapılan son çalışmalar neticesinde bu beyliğin 1085 yılında kurulduğuna dair görüşler ortaya çıkmıştır.⁵⁷³ Köymen'in Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili olarak 1077 yılında ve 1092 yılında iki defa daha kurulduğu iddiasını incelediğimizde onun bu iddialarının herhangi bir kaynağa dayandırmadan bir öngöründe bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk olarak 1077 yılında ikinci defa kurulduğu iddiasına baktığımızda; O bu görüşünü Süleyman Şah'ın diğer kardeşleri bertaraf etmesi üzerine Sultan Melikşah'ın ona tek başına iktidar olması için menşur gönderdiğine bağlamaktadır. Lâkin bu görüş herhangi bir temele oturmamaktadır. Çünkü Sultan Melikşah'ın Emîr Porsuk'u Süleyman Şah ve Mansur'un üzerine gönderdiğinden daha önce de bahsetmiştik. Süleyman Şah'ın kendisinin Mansur'u bertaraf etmesi söz konusu değildir. Köymen, Türkiye Selçuklu Devleti'nin üçüncü defa 1092 yılında kurulduğu iddiasını ise Süleyman Şah'ın esaretten kurtulan oğulları Kılıç ve Kulan (Davud) Arslan'ın Sultan Melikşah'ın öldürülmesi üzerine esaret hayatından kaçarak İznik'e geldiğini ve buradaki otorite boşluğuna son vererek devleti tekrar kurduğuna bağlamaktadır. Köymen'in de belirttiği üzere Kılıç Arslan, esaret hayatından kurtulunca İznik'e gelerek Süleyman Şah'ın emîrlerinden olan Ebû'l Gâzi Hasan'dan yönetimi devralmıştır. Lakin onun iddia ettiği gibi yeniden kuruluş söz konusu değildir. Çünkü Süleyman Şah'ın vefatının ardından Türkiye Selçuklu Devleti dağılmadığı gibi Ebû'l-Kasım'ın da Bizans ile olan ilişkileri devam ettirdiği bilinmektedir. Bizans tarih yazarı Anna'nın eserinde geçen şu ifadeler Ebû'l-Kasım'ın Bizans ile ilişkilerini anlamamız açısından önemlidir; *"...Gerçekten o [Süleyman Şah] Antakya'ya gitmek üzere yola çıkışı sırasında İznik'de yönetimi Ebu'l Kaasım'a emanet ederken, söylenene bakılırsa, kıyı bölgesini, Kappadokia'yı ve tüm Asya'yı çeşitli Beylere bırakmıştı... Ebu'l Kaasım, Sultan'lık başkenti de olan bu hisarı sahiplendikten ve karşı Poulkhases'de Kappadokia'yı bıraktıktan sonra, şimdiden kendine ait saydığı Sultan san'ını takınmakta duraksamadı...O zaman da daha önce kullandığı taktikten yararlanan İmparator, talancıları geri sürdü, sonra Ebu'l Kaasım'ı barış görüşmelerine girmek zorunda bıraktı. Ama, bu kişinin, ona karşı gizlice tezgâh kurup durduğunu ve görüşmeleri sürüncemeye soktuğunu anlayınca , onunla boy*

⁵⁷³ Dânişmendogullarının kurucusu Dânişmend Gazi, Azerbaycan'da yaşamış olan bir Türkmen ailesine mensuptur ve 1064 yılında Sultan Alp Arslan'ın hizmetine girmiştir. Malazgirt Savaşında görev alan Dânişmend Gazi, Sultan Alp Arslan'ın vefatıyla birlikte Anadolu'ya geldi ve Süleyman Şah'a bağlı bir emir olarak Anadolu'da akınlarda bulundu; bkz. bkz. Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", **DİA**, C. 8, TDVY, İstanbul 1998, s. 369; Reşidü'd-dîn Fazlullâh, **a.g.e.**; Kesik, "Dânişmendliler", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 15-50; Muharrem Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

*ölçüşmeyi becerecek bir sefer gücünü yola çıkarmaya karar verdi.*⁵⁷⁴ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Süleyman Şah'ın ölümü ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılması gibi bir durum söz konusu değildir. Hatta Süleyman Şah'ın döneminde olduğu gibi Bizans ile ilişkilerin olduğu aşikârdır. Böylelikle Köymen'in, devletin üçüncü kez kurulduğu iddiasının doğruluğunun olmadığı da anlaşılmaktadır.

b. 1075 Yılında Kurulduğu Görüşü

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1075 yılında kurulduğu iddiasını iki önemli son dönem Selçuklu tarihçisi olan Ali Sevim ve Osman Turan ifade etmektedir.⁵⁷⁵ Osman Turan bu iddiasını el-Azîmî'nin eserinde 1074/1075 yılı içerisindeki olayları anlatırken "*Kutalmışoğlu Süleymanşah, İznik'i (Nikiye) ve ona tâbi yöreleri yı fethetti.*"⁵⁷⁶ ifadesine dayandırmaktadır. Ali Sevim de eserlerinde 1075 tarihinde İznik'in ele geçirildiğini belirtse de herhangi bir kaynak belirtmemektedir. İhtimal odur ki Osman Turan gibi Ali Sevim de bu görüşünü el-Azîmî'nin eserinde zikr olunan ifadelerine dayandırmaktadır.⁵⁷⁷ Ancak mezkûr eserde geçen bir ifadeye göre Bizans İmparatoru I. Aleksios'un 469/470-1078/79 yılında tahta sahip olduğu belirtilmektedir.⁵⁷⁸ Adı geçen imparatorun, 473/1081 yılında Bizans tahtına sahip olduğu Bizans kaynaklarında açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁵⁷⁹ Ayrıca müvverihin hem olayların gerçekleştiği coğrafyadan uzak olması hem de eserini olayların gerçekleştiği tarihten çok sonraları kaleme alması nedeniyle vermiş olduğu bilgiye şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir.

Süleyman Şah'ın İznik'i 1075 yılında ele geçirdiğine ve burayı başkent yaptığına dair Bizans kaynaklarında herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Süleyman Şah'ın İznik'i ele geçirdiğine dair ilk bilgiyi Botaneiates ile yaptığı ittifak neticesinde öğrenmekteyiz. Bizans tarih yazarı Ioannes Zonaras'ın eserindeki şu

⁵⁷⁴ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 196-197.

⁵⁷⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 92.

⁵⁷⁶ Azimî, **Azimi tarihi**, s. 21.

⁵⁷⁷ Ali Sevim eserinde 1075 yılında Bizans Başkenti İstanbul'un, yakınında bulunan İznik'in Süleyman Şah tarafından fethedilerek Büyük Selçuklu Devleti'ne vasal olarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduğunu belirtmektedir; bkz. Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 104; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 26.

⁵⁷⁸ Azimî, **Azimi tarihi**, s. 22.

⁵⁷⁹ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 95; Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 324.

ifadeleri meselenin aydınlatılması için önemlidir: “...Botaneiates, yanında savaş gücü yüksek bir ordu [Süleyman Şah’ın, onun yanına kattığı kalabalık sayıda atlı Türk] ile Nikaia/İznik’i zaptetmek üzere, seğirtti.”⁵⁸⁰. Ayrıca bir başka Bizans tarih yazarının eserinde Botaneiates’in Süleyman Şah ile anlaştıktan sonra İznik’e vardığını ve burada kendisini büyük kıt’alar halinde kalabalığın karşıladığını ifade eder. Bu nedenden ötürü Botaneiates’in onlara ulak gönderdiğini ve bu sırada kalabalığın “Yaşasın Rumların İmparatoru!” diye bağırdığını kaydeder.⁵⁸¹ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere İznik o sırada hâlâ Rumların elindeydi. Süleyman Şah İznik’e ancak 1078 yılında⁵⁸² Bizanslı âsi Botaniates ile kurduğu ittifak sonucu ulaşmıştır ki Osman Turan ve Ali Sevim’in iddia ettiği gibi 1075 yılında İznik’in Süleyman Şah tarafından elde edilip başkent yapılması gibi bir durumun söz konusu olmadığı böylelikle ortaya çıkmaktadır.

c. 1077 Yılında Kurulduğu Görüşü

Süleyman Şah’ın Türkiye Selçuklu Devleti’ni 1077 yılında kurduğu iddiasını Stanley Lane-Poole ve Mükrimin Halil Yinaç meydana koymaktadır.⁵⁸³ Bu iki mezkûr tarihçi aynı zamanda devletin ilk başkentinin Konya olduğu görüşündelerdir. Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslâmiyye* adlı eserinde bu yöndeki beyanlarına açıklık getirmez iken şu ifadeleri kullanmaktadır; “*Anadolu Selçukîleri ki bunlara Rum Selçukîleri ve Konya Selçukîleri dahi derler. (silsilename)*⁵⁸⁴ Bu hanedanın müessesisi olan Süleyman-ı evvel 470 (1077) de câlis olmuştur.”⁵⁸⁵ Müellif burada Konya’nın ilk başkent olduğuna dair malumat vermemişse de Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluş tarihi olarak 1077 yılını işaret etmiştir. Yinaç, ise iddiasını Kutalmışoğulları arasında vuku bulunan çekişmelere bağlamaktadır. O, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* adlı eserinde Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluşu ile ilgili iddiaları şu şekilde ifade etmektedir.; “...Süleyman, kardeşinin isyana hazırlanmakta olduğunu büyük metbû olan Sultan Melik-şah’a bildirmiş ve o da, o esnada Bizans sarayında misafir olarak kalmakta bulunan Mansur’un öldürülmesi için imparatora bir elçi göndermişti. Fakat İmparator vaad ettiği hâlde sözünde durmamış ve Mansur tekrar Anadolu’ya

⁵⁸⁰ Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 151.

⁵⁸¹ Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 135-136.

⁵⁸² Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 322.

⁵⁸³ Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, s. 5; Özeydin, “Anadolu Selçukluları”, s. 96.

⁵⁸⁴ Yazar sayfa 219’da Türkiye Selçuklu Sultanları’nın seçerisine yer vermiştir; bkz. Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslâmiyye*, çev. Halil Edhem, Maarif Vekâleti, Ankara 1927, s. 219.

⁵⁸⁵ Stanley Lane-Poole, *Düvel-i İslâmiyye*, s. 210.

dönerek kardeşi ile mücadele ve muharebeye başlamıştı. Süleyman'ın yeniden vuku bulan müracaatı üzerine Büyük Sultan Melik-şah Türk İmparatorluğu'nun en güzide ve en muzaffer kumandanlarından biri olan Emir Porsuk'un kumandasında olmak üzere Anadolu'ya büyük bir ordu göndermiştir. Bu ordu Süleyman'ın kuvvetleri ile birleşti ve Mansur'un kuvvetleri ile muharebeye tutuştu...Porsuk ile Mansur muharebeye bir son vermek için teke tek çarpışmışlar ve çarpışmada Porsuk'un hilesi ile Mansur maktul düşmüştür.Mansur'un ölümüne müteakip bütün Anadolu'nun hâkimiyeti büyük hükümdar Melik-şah'a sadık olan ve onun tarafından sevilen Süleyman'a kalmış ve bu ülkenin menşuru ona gönderilmiştir. Görünüşte büyük Türk imparatorluğunu takviye etmek ve fakat hakikatte onun birliğini ve tesanüdünü kırmak maksadını takip eden ve bunun için Selçuklu şehzadeleri ile diğer Türk beylerine, güya hâkimiyetlerini meşru kılabilmek için, hil'at göndermekte ve unvan vermekte olan Bağdat Abbâsi halifesi de Kutalmışoğlu Süleyman'a saltanat menşuru göndermiş, sancak ve hil'at yollamış ve ona "Sultan" unvanı ile hitap etmişti. "Sultan-ı Âzam" yani "En Büyük Sultan" unvanı ile hitap edilen Melik-şah'ın zamanında böylece sultan unvanının Anadolu genel valisi olan Süleyman'a tevcih edilmiş olması dikkate şayandır. Yalnız Büyük Sultan Melik-şah'ın büyük divanı, Süleyman'ın ünvanını ancak Melik yani hükümdar olarak tanıyordu....Doğruluğu katiyetle tevsik edilemeyen bazı manzum Selçuklu Şehnamelerine göre Rükneddin lâkabını da alan Anadolu'nun ve Türkiye'nin ilk sultanı olan bu hükümdarın, olayların cereyanından ve eski müverrihlerin nakillerinden anlaşıldığına göre, evvelâ Konya şehrini payitaht yaptığı anlaşılmaktadır..."⁵⁸⁶ Mükrimin Halil Yınaç'ın eserindeki bu ifadelerle bakıldığında Süleyman Şah'ın kardeşi Mansur'u Sultan Melikşâh'ın yardımıyla bertaraf ettiği ve ona mezkûr Büyük Selçuklu Sultanı tarafından Anadolu'da feth ettiği yerlerin Süleyman Şah yönetimine bırakıldığı ve Konya'nın onun yönetiminin ilk başkenti olduğu anlaşılmaktadır.

Yınaç'ın bu ifadeleri kaynaklardaki bilgilerle örtüşmemektedir. Çünkü kaynaklarda geçen bilgilere göre Nikephoros Botaneiates'in 4 Nisan 1078 tarihinde⁵⁸⁷ Bizans imparatoru olduğu aşikârdır. Yınaç'ın ifadesine göre 1077 yılında Bryennios'un ayaklanması nedeniyle İmparator Botaneiates'in Süleyman Şah'tan yardım istemesi ve Mansur'un bu sene bertaraf edilmesinin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Yınaç'ın Süryanî Mihael'in Vekayinâme⁵⁸⁸ adlı eserini esas alarak Süleyman Şah'ın "Sultan" sanını kullandığını bildirmiş, diğer taraftan ise Süleyman Şah'ın "Melik" sanı verildiğini söyleyerek kendi ifadeleriyle bir tezatlık

⁵⁸⁶ Yınaç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 82-85.

⁵⁸⁷ Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 324.

⁵⁸⁸ Süryanî Mihael, **Süryanî Patrik Mihael'in Vakâinâmesi**, s. 30.

oluşturmuştur.⁵⁸⁹ Ez cümle Yınanç'ın söylediği gibi Konya'nın ilk başkent olduğu ve onun kuruluş tarihi ile ilgili görüşüne de ihtiyatla yaklaşmalıyız.

d. 1078 Yılında Kurulduğu Görüşü

Bu iddianın sahibi Muharrem Kesik ve Salim Koca'dır. Muharrem Kesik, Türkiye Selçuklu Tarihi'nin kuruluşu ile ilgili ifadelerini şu şekilde belirtmektedir: *“Süleymanşâh kendisine katılan Horasan Türkmenleri ile önce Antakya üzerine yürüdü fakat burayı fethedemedi. Sonra Konya'ya gelerek bu şehri Martavkusta'dan aldı ve Konya yakınında bulunan Gavele (Gevele) Kalesi'ni de Romanus Marki'den aldı. Süleymanşâh bu civarda daha ismini bilemediğimiz pek çok kaleyi ele geçirerek bu bölgede hâkimiyet icra eden kumandan ve valilere üstünlük sağlayarak İznik önlerine kadar geldi. Bizans İmparatorluğu bu yıllarda o kadar perişan ve Anadolu ile ilişkileri o derece kesmiş bir durumda idi ki, Süleymanşâh'ın İznik'i fethi (1078) pek zor olmadı. Böylece Kutalmışoğlu Süleymanşâh İznik'i başkent yaparak Anadolu'da ilk Türk devletini kurmuş oldu.”*⁵⁹⁰ Kesik ile aynı görüşte olan Koca ise makalesinde kuruluş tarihi ile ilgili *“...Sultan Melikşâh, Selçuklu komutanlarından Porsuk'u Anadolu'ya göndererek, duruma derhal müdahale etti. Bu mücadele de Porsuk, Mansur'u yenip öldürünce, iki kardeş arasındaki ortak liderlik dönemi sona erdi. Böylece Süleyman-şâh, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tek başına hükümdarı oldu (1078).”*⁵⁹¹ şeklinde beyanda bulunarak iddiasını meydana koymaktadır. O, devletin temelini 1075 yılında atıldığını ancak 1078 yılında iktidarın tek sahibinin Süleyman Şah olması üzerine kesin olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğunu belirtir.⁵⁹² Muharrem Kesik ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1078 yılında kurulduğu iddiasını meydana koyarken dönemin Bizans tarih yazarlarının eserlerini dikkate aldığı açıktır. Çünkü Nikephoros Bryennios'un eserinde şu ifadeler geçmektedir; *“Buna karşılık İmparator ve Hesaplayıcı, kent içinde onlara karşı hüküm süren hoşnutsuzluğun farkında olmayarak, dışarıdaki düşmana [Anadoludaki Botaneites'e] karşı yürütülecek savaşla uğraşıyorlardı ve Türklerin başına elçiler yollamaktaydılar; o sırada onların [Türklerin] başı, Kutalmış'ın [özgün metinde: Koutlounous] oğlu Süleyman idi, bu kişinin Botaneiates'e karşı savaşmasını önerdiler [elbette ki bu yardım karşılığında ona Anadoludan kentler, yöreler bağışlayacaklardı]. Bu kişi, onlarla bağlaşıklık anlaşması yaptıktan sonra, ötekine karşı savaşı üstlendi ve o andan başlayarak yolları nöbetçilendirdi, geçitleri tuttu ve Botaneiates'in kuvvetlerini ve ilerlemesini gözetim altında aldı. Beriki [Botaneiates] ise, Kütahya'ya varıp da Süleyman hakkında haberleri alınca, düşmanlarının [ordusunun] büyük*

⁵⁸⁹ Kafesoğlu, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, s. 6.

⁵⁹⁰ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 144-145.

⁵⁹¹ Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh”, s. 27.

⁵⁹² Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh” s. 27 n. 18.

sayısına karşılık kıyas götürür oranda askeri ve gücü bulunmadığından, cingözce bir plân tasarladı. Onların [düşmanlarının] kendisi geçecek diye beklediği doğru [kısa, ana] yolları bırakıp kullanmayarak, gece vakti oradan [Kütahya'dan] ayrıldı, gözetleyicilerden sıyrıldı, Sakarya'nın çok yakınında olan ve Nikaia/İznik ile arasında yaklaşık 200 mil bulunan, Atzoula adlı bir kaleye geldi, ardından hemen oradan ayrıldı ve Türkler onun harekete geçtiğini anlayamadan, Nikaia/İznik doğrultusuna atıldı...Türlere doğru saldırdılar ve onların saldırısını bastırdılar. Ancak bundan sonra yoldaşları belki Türklerin asıl ordusu çıkagelir, bizi kuşatır ve tutsak alır diye çekindiklerinden, onlara elçi olarak Emîr Erbasan'ı gönderdiler; bu kişi, onlarla görüştüktan sonra, onları para alıp çekilmeye razı etti; böylece bunlar Rumlar'ın İznik'e varmasına izin verdiler.”⁵⁹³

Bizans tarih yazarının bu ifadelerini incelediğimiz takdirde iki önemli durum ortaya çıkmaktadır. İlk olarak Süleyman Şah'ın 1078 tarihine kadar İznik'i elde edemediği anlaşılmaktadır. Diğer bir durum ise 1075 ve 1077 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Konya merkezli olarak kurulduğu iddiasının da böylelikle gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir önemli husus ise Süleyman Şah'ın Bizans imparatorunun vaadlerine karşılık taraf değiştirerek Botaneiates'in destekçisi olması bize göstermektedir ki Botaneiates'in Bizans imparatorundan el-Basan aracılığı ile daha fazla arazi ve şehir verme teklifinde bulunmuştur. Nitekim bir başka Bizans tarih yazarı olan Ioannes Zonaras'ın eserinde beyan ettiği şu ifadeler de Muharrem Kesik'in iddiasını doğrular niteliktedir; “...Koutloumus o sırada Botaneiates'in yanında [onu desteklemek üzere] çarpışır durumda olarak bulunmaktaydı. Bu durumda, Botaneiates, yanında savaş gücü yüksek bir ordu [Süleyman Şah'ın, onun yanına kattığı kalabalık sayıda atlı Türk] ile Nikaia/İznik'i zaptetmek üzere, seçirtti. Gerçekten, bu hisardaki koruyucu birlik kendi isteğiyle ona teslim oldu, bir yandan da her gün Kent'ten [İstanbul'dan] oraya pek çok kişi [Botaneiates ordusuna katılmak için] varıyordu...”⁵⁹⁴ Yazar'ın bu ifadeye Koutloumus olarak adlandırdığı kişi Süleyman Şah'tır. Zonaras'ın bu ifadeleri Nikephoros Bryennios'un beyan ettikleri ile uyumla birlikte İznik'in o dönemde Bizans'ın elinde olduğu ve Botaneiates ile Süleyman Şah'ın burayı zorlukla karşılaşmadan elde ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra bu tarihe kadar Bizans kaynaklarında Süleyman Şah'ın bir devlet kurduğuna dair herhangi bir bilgi verilmemesi önemli bir ayrıntıdır.

Bizans kaynaklarında Süleyman Şah'ın İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduğuna dair ilk bilgiyi Anna'nın eserinden öğrenmekteyiz.

⁵⁹³ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 134-135.

⁵⁹⁴ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 150-151.

Anna Komnena, eserinde Drakon Suyu Antlaşması'nın sebeplerine değindiği kısımda net bilgiler vererek şu ifadeleri kullanmaktadır; “Gerçekten, anlatımım, pek dinsiz Türklerin nasıl [Alexios 'un] gözleri önünde Marmara Denizi yöresine yerleştiğine ve tüm Anadolu'da buyruk yürüten Süleyman'ın Nikaia/İznik'i üs edindiğine, bizim İmparatorluk dediğimiz Sultanlık'ın merkezinin de orada bulunduğuna, sürekli olarak [öteye beriye] akıncılar gönderdiğine, Bithynia ile Thynia'nın komşu [kendi başkenti İznik'e komşu] tüm ülke bölümünü talan ettiğine, Bosphoros/İstanbul Boğazında şimdi Damalis denen kente kadar atlı ve yaya akıncılar yaptığına, pek çok ganimet devşirdiğine, hatta neredeyse denizi [Boğazı] bile aşmaya kalkışacak olduğuna [bir iki sözle] işaret etmişti.”⁵⁹⁵

Beyan edilen bu bilgiler doğrultusunda Süleyman Şah'ın Drakon Suyu Antlaşması öncesinde Türkiye Selçuklu Devletini kurduğu ve Bizans İmparatorluğu'nun da onu Sultan olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Bizans kaynaklarının vermiş olduğu bu bilgiler incelendiğinde Muharrem Kesik'in de belirttiği gibi Süleyman Şah'ın 1078 yılında Botaneiates ile kurmuş olduğu ittifak neticesinde İznik'e yerleşerek burayı başkent yapmak suretiyle Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuş olma ihtimali diğer iddialara göre daha mantığa uygun düşmektedir.

e. 1080 Yılında Kurulduğu Görüşü

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1080 yılında kurulduğu iddiasında bulunan son dönem Türk tarihçisi Zeki Velidî Togan'dır.⁵⁹⁶ O, bu iddiasını *Umumi Türk Tarihine Giriş* adlı eserinde şu ifadeler ile ifade etmektedir; “Rey'de Türkmencilik bayrağı altında ölen Kutalmış'ın oğulları Bizans hududundaki oymakların çok sevdikleri reisleri olmuşlardır. 1080 de İznik'i alarak bu şehri kendisine payitaht eden Kutalmış oğlu Süleyman tek mil Anadolu'yu Türkmen beyleri arasında taksim ederek idare etti, daha 1074 ve 1076 seneleri seferlerinde bu Süleyman 70.000 kadar Türkmen ordusuna dayanıyordu...”⁵⁹⁷ Togan'ın beyan ettiği bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki Büyük Selçuklu Devleti'nin başında bulunan Mikâiloğullarının yönetimini benimsemeyen Türkmenlerin Anadolu'ya göç ederek burada Kutalmışoğullarının etrafında toplanmışlardır. Mezkûr tarihçi, Sultan Alp Arslan'ın Kutalmış'ı ve Musa Yabgu'yu bertaraf etmesi nedeniyle Türkmenlerin, Kutalmışoğullarının yönetiminde toplanmasının olağan olduğu iddiasını ifade etmiştir.

⁵⁹⁵ Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, s. 124.

⁵⁹⁶ Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 96.

⁵⁹⁷ Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, Hak Kitabevi, İstanbul 1946, s. 186.

⁵⁹⁸ Meseleye farklı bir açıdan yaklaşan Togan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş yılı olarak 1080 tarihini verirken, bu iddiasını hiçbir tarihî kayıda dayandırmamaktadır.⁵⁹⁹ Bununla birlikte Süleyman Şah'ın 1080 yılından önce İznik'i ele geçirdiğine dair Bizans tarih yazarı Nikephoros Bryennios'un eserinde dikkate değer bilgiler mevcuttur. Bryennios eserinde Botaneiates'e karşı isyan eden Bryennios'un üzerine Süleyman Şah'dan aldığı askerî yardımdan bahsettiği kısımda şu bilgilere yer vermiştir; "...Alexios Komnenos'u, Batı Orduları Başkomutanı atadı ve onu, berikiyle [Bryennios ile] çarpışmak üzere göndermeye hazırlandı. Ama kendisinin ordusu bulunmadığından, Bithynia'daki İznik'te kalmakta olan, Türklerin önderlerine başvurdu. Bunlar Kutalmış'ın oğulları Mansur [özgün metinde: Masour] ve Süleyman [özgün metinde: Solyman] idiler; bunlar, hemen 2000 kadar adam gönderdiler ve derhal, daha başkalarını da hazırladılar..."⁶⁰⁰ Bu bilgiler doğrultusunda Süleyman Şah'ın İznik'e 1080 yılından önce sahip olduğu söylenebilir. Ez cümle Togan'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

f. 1081 Yılında Kurulduğu Görüşü

Süleyman Şah'ın kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi ile ilgili bir başka iddiayı ise Jean Laurent meydana koymaktadır. Laurent, "*Rum (Anadolu) Sultanlığı'nın Menşei*" adlı makalesinde Süleyman Şah'ın devleti 1081 yılında kesin olarak kurduğunu belirtmektedir.⁶⁰¹ O, makalesinde Kutalmışoğullarının, Sultan Melikşah'ın Büyük Selçuklu Devleti tahtına geçtiği sırada yaşanan karışıklıklardan faydalanarak Anadolu'ya kaçtıklarını belirtmektedir. Mezkûr Fransız tarihçi onların, Anadolu'ya geldikten sonra Bizans'ın hizmetinde bulunarak zengin olduğu görüşündedir. Laurent bu ifadesinin ardından Vezîr Nizam'ül-Mülk'ün, Kutalmışoğulları ile Sultan Melikşah arasına girerek bir anlaşma yaptırdığından ve bu anlaşma gereğince Kutalmışoğullarına İstanbul Boğazı'na kadar olan Anadolu topraklarının verildiğinden söz etmektedir.⁶⁰²

⁵⁹⁸ İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 55.

⁵⁹⁹ Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", s. 7.

⁶⁰⁰ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 147-148.

⁶⁰¹ J.Laurent, Rum (Anadolu) Sultanlığı'nın Menşei, **Bellekten**, c. 52, sa. 202, TTK., Ankara 1988, s. 219-226.

⁶⁰² J.Laurent, **a.g.m.**, s. 222.

Laurent'in bu kısma kadar olan ifadelerini değerlendirdiğimizde onun ağırlıklı olarak Bizans kaynaklarını kullandığı aşikârdır. Bununla birlikte mezkûr Fransız tarihçi Kutalmışoğullarının Bizans'ın hizmetine girdiği hususundaki ifadesiyle yanılığın içine düşmüştür. Süleyman Şah, Anadolu'ya geldiği vakit kendisine karşı durabilecek bir Bizans kuvveti olmadığı gibi o, Bizans'ın iç siyasetine karışarak çeşitli menfaatler elde etti. Eğer Süleyman Şah, Bizans'ın hizmetinde bulunsa idi dönemin meşru Bizans İmparatoru Mikhail Dukas karşısında âsi Nikephoros Botaneiates'in yanında yer alırmıydı? Süleyman Şah'ın Bizans'ın iç siyasetine karışması bu olayla sınırlı kalmamış kendi yardımcılarıyla tahta çıkan Botaneiates'e karşı da daha önce de bahsettiğimiz üzere âsi Melissenos'u desteklemiştir. Süleyman Şah'ın izlediği bu dış siyasetin amacı Bizans'ın iç siyasetine karışarak kolayca toprak kazanmaktır. Bu minvâlde bakıldığında Kutalmışoğullarının Bizans'ın hizmetine girmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Jean Laurent'in, Sultan Melikşah ile Kutalmışoğulları arasında bir anlaşma yapıldığına dair ifadesine de ayaklaşmak gerekmektedir. Çünkü Bizans tarih yazarları Ioannes Zonaras, Anna Komnena, Nikephoros Bryennios ve Mikhael Attaleiates böyle bir anlaşmadan söz etmedikleri gibi İslâm kaynaklarında da böyle bir anlaşmanın olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.

Jean Laurent, incelediğimiz bu ifadelerinin ardından bahsi geçen anlaşmanın uzun sürmediğini, Sultan Melikşah'ın, Kutalmışoğullarını izlettiğini belirterek Mansur'un üzerine Emîr Porsuk'u gönderdiğini belirtmektedir. Ardından O, Mansur'un Bizans ile anlaşması nedeniyle Emîr Porsuk tarafından bertaraf edildiğini ifade ederek Süleyman Şah da Bizans'ın hizmetinde olmasına rağmen neden sadece Mansur'un bertaraf edildiğini yazar şu şekilde açıklamaktadır; Artuk Bey'in 1074 yılında akın faaliyetlerinde bulunduğu esnada henüz Süleyman Şah'ın, Anadolu'ya gelmemiştir ve o, Bizans ile ittifak yaparak daha akılcı davrandı. Süleyman Şah, Mansur'un 1078 yılında öldürülmesiyle Anadolu'da Türkmenlerin tek lideri konumuna gelmiştir.⁶⁰³

Öncelikle Laurent'in iddia ettiği gibi Kutalmışoğullarının Bizans'ın hizmetinde bulunmadığına açıklık getirmiştik. Bununla birlikte Sultan Melikşah'ın

⁶⁰³ J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei", s. 222-223.

Emîr Porsuk'u Anadolu'ya gönderdiği kaynaklarda hemfikir olduğu bir olaydır. Ancak Jean Laurent'in burada Emîr Porsuk'un sadece Mansur'un üzerine gönderdiğine dair iddiası yanlıştır. Bizans tarih yazarı Mikhael Attaleiates'in eserindeki şu ifadeler meseleyi aydınlatmak açısından önemlidir; "...İran'dan gelme soylulardan birileri, babalarının adı Koutloumous/Kutalmış olan ve Hunların [Büyük Selçuklu Türklerinin] önderi [Alparslan oğlu Sultan Melikşah] ile çatışmada bulunan ve [Anadoluda kurulacak Rum Selçukluları devletine] Sultanlık makamını elde etmek isteyen iki erkek kardeş [Mansur ile Süleyman], Rumların ülkesine geldiler ve Sultanınkine [Melikşah'inkine] karşıt yeni bir düzen yaratmak isteyerek, Botaneites ile İznik'te buluştular...".⁶⁰⁴ Bizanslı müellifin bu ifadelerinde de anlaşılacağı üzere Sultan Melikşah, Emîr Porsuk'u, Kutalmışoğullarının hizmetinde bulunmaları sebebiyle değil yeni bir siyasî teşekkül oluşturdukları için göndermiştir. Böylelikle Emîr Porsuk'un sadece Mansur'u bertaraf etmek için gönderilmediği, iki kardeşin de bertaraf edilmesi için gönderildiği ortaya çıkmaktadır.

Son olarak mezkûr Fransız tarihçi, 1080 yılından itibaren Süleyman Şah'ın sahip olduğu şehirlerde varlığını iyice hissettirmeye başladığını ve Bizans imparatorluğunun iç siyasetinde vuku bulan karışıklıklardan faydalanarak İznik'i başkent yapmayı başardığını belirterek İstanbul Boğazı'ndan geçenlerden geçiş parası aldığını ifade etmektedir. Laurent, Süleyman Şah'ın Bizans'ın hizmetinde çalıştığına dair ifadelerini yenileyerek bu durumdan Bizans imparatorunun da hoşnut olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Bizans imparatorunun Süleyman Şah'ın hizmetinden faydalanmaya devam etmek adına onunla bir anlaşma yaptığını ve böylelikle Süleyman Şah'ın elinde bulunan toprakların, Bizans imparatoru tarafından da ona ait olduğunun tasdik edildiğini belirtmektedir. Fransız müellif, bu anlaşmaya rağmen Bizans İmparatorluğu'nun aksine Süleyman Şah'ın bağımsız bir hükümdar gibi hareket ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca O, Süleyman Şah'ın 1081 yılında Bizans İmparatorluğu'ndan bağımsız hareket ettiği gibi Sultan Melikşah'ı da dikkate almayarak Sultan sanını kullanmaya başladığını belirterek Süleyman Şah'ın 1081 yılında kesin olarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduğu iddiasındadır.

Jean Laurent'in belirtmiş olduğu bu ifadeleri özetlersek Kutalmışoğullarının Sultan Melikşah tahta çıkarken karşılıklardan faydalanarak Anadolu'ya geldiğini,

⁶⁰⁴ Attaleiates, **Tarih**, s. 262-263.

ardından Sultan Melikşah'ın Kutalmışoğulları ile anlaşmasını ve bu anlaşmanın kısa sürede yaşanan çatışmalar ve Kutalmışoğullarının Bizans'ın hizmetine girmesi nedeniyle bozulduğunu belirtmektedir. Mezkûr Fransız tarihçi bu anlaşmanın bozulmasının ardından Emîr Porsuk'un Mansur'un üzerine gönderilerek bertaraf edildiğini ve İstanbul Bogazı'na kadar olan Anadolu topraklarının Süleyman Şah'ın emrine verildiğini belirtir. Laurent, Sultan Melikşah ile Süleyman Şah arasındaki bu ilişkinin ardından Bizans imparatorunun da Süleyman Şah ile anlaşarak onun elde ettiği şehirler üzerindeki hakkından feragat ederek şehirlerin Süleyman Şah'ın olduğunu tasdik ettiğini belirtir. Bunun yanında Süleyman Şah'ın 1081 yılında ise hem Sultan Melikşah'tan hem de Bizans imparatorundan bağımsız hareket ederek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurduğunu iddia eder.

Jean Laurent'in ifadelerini incelediğimizde iddialarının birbiriyle tezatlık içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Öncelikle o, hem Kutalmışoğullarının Bizans'ın hizmetine girdiğini belirtmekte hem de Emîr Porsuk'un sadece Mansur'un üzerine gönderildiğini söylemektedir. Bununla birlikte Kutalmışoğulları ile Sultan Melikşah arasındaki ilişkiler konusunda da kendi iddiaları arasında tezatlık söz konusudur. Madem Emîr Porsuk Kutalmışoğulları üzerine gönderildi neden o halde Mansur bertaraf edildikten sonra Süleyman Şah'a Anadolu'daki şehirleri yönetme erki verilsin ki ?. Ayrıca müellifin iddia ettiği gibi hem Sultan Melikşah'ın Melîki olup hem de Bizans'ın Süleyman Şah'tan faydalanmak için antlaşması da mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Jean Laurent'in, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili ifadelerine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

g. 1092 Yılında Kurulduğu Görüşü

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk defa 1092 yılında kurulduğu iddiasını İbrahim Kafesoğlu dile getirmektedir. O, makalesinde bu iddiasını şu ifadelerle açıklamaktadır; *“Biz, «sultan» unvanının tevcih edilemeyeceğini esasen, «Anadolu Fâtîhi» lakabına hak kazanmış bu ünlü Selçuklu şehzadesinin, ömrü boyunca millete, devlete hizmetle dünyevî iktidarını artırma cihetine gitmediğini, onun Selçuklu ana siyasetine ters düşecek olan Fâtîmî devletinin tâbiyetine gireceğinin düşünülmediğini Tarsus ve civarını zaptettikten sonra Trablusşam'ın şîî hâkiminden imam ve hatip istemesinin, yeni şîî teb'ası için dinî ihtiyaçları karşılamak gayretinden ileri geldiğini, o devir Selçuklu imparatorluğu dahilinde yalnız çeşitli mezhepten müslümanlara değil, gayri müslimlere*

de geniş bir dinî toleransın tanınmış bulunduğunu ve hele Sultan Melikşah devrinde halife El-Muktedî Billah'ın ileri sürülen ölçüde şumullü teşebbüslere girişebilecek bir nüfuz ve imkâna sahip olmadığını tekraren hatırlattıktan sonra, neticeye gelebiliriz: Anadolu Selçuklu Devleti fiilen de, hukuken de, Süleymanşah'dan sonra ve ancak, Büyük Selçuklu imparatorluğundaki melik'lerin, bey'lerin, başbuğların metbûu olan Sultan Melikşah'ın vefatı (1092) ile vukua gelen iktidar boşluğu (merkezî otoritenin inhilâli) üzerine imparatorluk parçalandığı zaman İznik şehrinde, Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan tarafından kurulmuştur. Yâni Anadolu Selçuklu melikliği 1092 yılında ve Kılıç Arslan'ın oğlu Kılıç Arslan tarafından kurulmuştur. ⁶⁰⁵

Kafesoğlu, bu iddiasını Anna Komnena'nın "*Haşhaşin'in öldürdüğü Horasan Sultanı, büyük Süleyman'ın [Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın] iki oğlunu kendi yanında tutuyordu. Bunlar, onun [Sultan Melik Şah'ın] fecî ölümünden sonra, Horasan'dan kaçtılar ve çabucak İznik'e vardılar. Kentin savunucuları onları görür görmez çöşkunlukla karşıladılar ve Ebu'l Gazi, İznik'i, baba mirası olarak, hemen onlara teslim etti. İkisi içinde büyük olan, Kilitziasthlan/Kılıç Arslan denilen, Sultan san'ını aldı. O, sırada İznik'i [yalnızca bir kale imiş gibi] işgal eden savaşçıların kadınlarını ve çocuklarını getirterek bu kenti, öyle diyebiliriz, Sultanların başkenti [Rum/Anadolu Selçukluları Sultanlığının başkenti] durumuna yeniden getirdi.*" ⁶⁰⁶ ifadelerine dayandırmaktadır. Ardından Kafesoğlu, Kılıç Arslan sultan olana kadar İznik'in meliklik merkezi ve Bizans'a yönelik bir askerî üs olduğunu belirtmektedir. ⁶⁰⁷ Bu ifadelerinden de açık bir şekilde anlaşıldığı gibi Kafesoğlu, Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Sultan Melikşah'ın vefatının ardından Büyük Selçuklu Devleti'nde vuku bulan otorite boşluğundan yararlanarak kaçan Kılıç Arslan ve kardeşi Kulan (Davud) Arslan'ın İznik'e gelmesiyle kesin olarak 1092 yılında kurulduğunu belirtmektedir.

İbrahim Kafesoğlu'nun Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi ile ilgili bu iddiasını incelediğimizde bazı tarihî gerçeklerin göz önünde bulundurulmadığı görüşündeyiz. Öncelikle, Süleyman Şah'ın ölümüyle birlikte devletin parçalanması gibi bir durum söz konusu değildir. Çünkü İbrahim Kafesoğlu'nun da iddiasını dayandırdığı Anna Komnena'nın eserinde Süleyman Şah'ın Antakya Seferine çıktığı vakit Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetimiyle ilgili "*...İznik'de yönetimi Ebu'l Kaasım'a emanet ederken, söylenene bakılırsa, kıyı bölgesini, Kappadokia'yı ve tüm Asya'yı çeşitli Beylere bırakmıştı; bunların her biri, kendisine bırakılan yöreyi, onun dönüşüne kadar, savunsun istemişti. O sırada İznik'de Baş-Yönetici olan Ebu'l Kaasım, Sultan'lık başkenti de olan bu hisarı sahiplendikten ve*

⁶⁰⁵ Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", s. 27-28.

⁶⁰⁶ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 206.

⁶⁰⁷ Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu ?", s. 28.

kardeşi Poulhases'e de Kappadokia'yı bıraktıktan sonra, şimdiden kendine ait saydığı Sultan san'ını takınmakta duraksamadı. Gerçekten, becerikli ve gözüpek olduğundan, elindeki mülkle yetinmek istemiyordu ve tüm Bithynia'yı, hatta Marmara Denizi kıyılarına kadar, talan edecek akıncılar gönderiyordu.⁶⁰⁸ şeklinde ifadeler de bulunmaktadır. Anlaşılabacağı üzere İbrahim Kafesoğlu'nun iddia ettiği gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin parçalanması söz konusu değildir. Bir diğer husus ise İbrahim Kafesoğlu'nun Süleyman Şah'ı Büyük Selçuklu Devleti'ne hizmet eden bir komutan gibi değerlendirmesidir. Lâkin bu iddia doğru olsaydı Süleyman Şah'ın kendi başına hareket ederek Bizans ile Drakon Suyu Antlaşması imzalamaması gerektiği gibi kendi devlet teşkilâtını da kurmaması gerekirdi.⁶⁰⁹ Bu sebeplerden ötürü Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1092 yılında kurulması gibi bir durum söz konusu değildir.

Netice itibariyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi ile ilgili zikr olunan iddialar arasında araştırmamız neticesinde bize göre en mantıklı olan Muharrem Kesik ve Salim Koca'nın görüşü olan 1078 tarihidir. Çünkü Süleyman Şah, İznik'i ancak 1078 tarihinde Botaneiates ile yapmış olduğu ittifak neticesinde elde etmişti. Bizans tarih yazarı Mikhael Attaleiates'in eserinde; "...önde Başkomutan'ı [İsa] temsil ederek labarum'lu [çifte ağızlı baltaya benzetilmiş haç simgeli, Constantinus'tan beri kullanılan] sancak ilerliyor ve güvenlik sağlayarak yolu açıyordu; bu sancak, kararlı ve sarsılmaz iman, aynı zamanda da hükümdarın [Botaneiates'in] ona [İsa'ya] gerçek minnettarlığının bir göstergesiydi. Böylece, hükümdar İznik'e henüz yaklaşmıştı ki, [kent dışında onu karşılamak için toplanan] kentliler horon teptiler ve onu alkışlamaya ["Yaşasın İmparator Botaneiates!" diye biat bağırırları yapmaya] başladılar..."⁶¹⁰ yer alan bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi o dönem İznik hâlâ Bizanslıların elindedir. Süleyman Şah'ın 1078 yılından önce İznik'i ele geçirmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Bizans İmparatoru Mikhael Dukas ile âsi Botaneiates'in isyanını bastırmak üzere anlaşmıştı.⁶¹¹ Ancak mezkûr âsi Erbasgan aracılığı ile Süleyman Şah'a daha fazla toprak ve para vaad edince, Süleyman Şah taraf değiştirdi.⁶¹² Bizim kanaatimizce âsi isyanında başarı elde edip imparator olduğu vakit İznik vaad olduğu üzere 1078 yılında Süleyman Şah

⁶⁰⁸ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 197.

⁶⁰⁹ Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh", s. 27 n. 18.

⁶¹⁰ Attaleiates, **Tarih**, s. 261-262.

⁶¹¹ Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 148.

⁶¹² Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 148.

tarafından elde edildi ve o, burasını başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu.

D) DRAKON SUYU ANTLAŞMASI VE TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İÇİN ÖNEMİ

I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile ittifakı bulunmayan Süleyman Şah, kuvvetleriyle birlikte kısa sürede İstanbul Boğazı'na kadar olan havâliyi ele geçirerek Damalis/Üsküdar'a kadar akın faaliyetlerinde bulundu.⁶¹³ Bu konu ile ilgili Anna Komnena eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır.; “...Türklerin nasıl [Alexios'un] gözleri önünde Marmara Denizi yöresine yerleştiğine ve tüm Anadolu'da buyruk yürüten Süleyman'ın Nikaia/İznik'i üs edindiğine, bizim İmparatorluk dediğimiz Sultanlık'ınun merkezinin de orada bulunduğu, sürekli olarak [öteye beriye] akıncılar gönderdiğine, Bithynia ile Thynia'nın komşu [kendi başkenti İznik'e komşu] tüm kente kadar atlı ve yaya akınlar yaptığına, pek çok ganimet devşirdiğine, hatta neredeyse denizi [Boğazı] bile aşmaya kalkışacak olduğuna [bir iki sözle] işaret etmişti.”⁶¹⁴ Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarını İstanbul Boğazı oluşturmaktaydı. Türkiye Selçukluları bu havalide etkinliklerini daha da arttırsalardı, gemi tedarik ederek Avrupa yakasına geçebilecekleri gibi İstanbul'u da elde edebilirlerdi. Süleyman Şah, Üsküdar bölgesinde akınlarda bulunduğu gibi sahilde oluşturduğu karakollar ve gümrük daireleriyle boğazı kullanan gemilerden de vergi alıyordu.⁶¹⁵

I. Aleksios, Süleyman Şah'ı İstanbul sınırından uzaklaştırabilmek için birkaç gece baskını tertip ettiyse de bunda başarı sağlayamadı.⁶¹⁶ Bizans imparatoru Anadolu'da Süleyman Şah'ın akın faaliyetleri ile uğraşırken imparatorluğun batı toprakları ise Normanlar tarafından istila edilmeye başlanmıştı. I. Aleksios'un,

⁶¹³ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C.1, s. 331; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 124.; Süryanî Mikhail, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakainamesi**, s. 29-33; Attaleiates, **Tarih**, çev. Bilge Umar, s. 202-203.

⁶¹⁴ Komnena, **a.g.e.**, s. 124.

⁶¹⁵ Yınanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 88; O. Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, s. 219; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 90; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 103; Kesik, **a.g.e.**, s. 157.

⁶¹⁶ Anna Komnena'nın eserindeki ifadelerle göre I. Aleksios yeni devşirdiği acemi birlikleri küçük gemiler vasıtasıyla boğazın karşı tarafına göndermiş ve bu kuvvetlere gece baskı yaptırarak başarılı sonuçlar elde etmiştir. Yine bu Bizans tarih yazarı, Süleyman Şah'ın antlaşma yapmak için I. Aleksios'a baskı yaptığını belirtmektedir; bkz. Komnena, **a.g.e.**, s. 124-126. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 90; Kesik, **a.g.e.**, s. 157.

önceliği Türkleri sınır bölgesinden atmaktı fakat batıda yaşanan bu yeni gelişmeler üzerine iki düşman arasında kalmamak için yeni çözüm yollarına başvurdu.⁶¹⁷ Anna Komnena, eserinde I. Aleksios'un mevcut durumunu şu sözlerle özetler; “*Herakles'in kendisi bile aynı anda iki kişiye karşı birden dövüşemez*”.⁶¹⁸ Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere I. Aleksios zor durumdaydı. Ayrıca imparatorluğun aynı anda iki tarafla da mücadele edebilecek ne kuvveti ne de hazineye o kadar parası vardı.⁶¹⁹ Bu gibi nedenlerden ötürü I. Aleksios, Süleyman Şah ile anlaşmayı tercih etti. Böylece o, imparatorluğun doğu sınırlarını sağlama almış olacaktı. I. Aleksios, Türkiye Selçuklu Devleti sultanına, çeşitli hediyeler göndererek antlaşma zemini oluşturmaya çalıştı. Süleyman Şah gönderilen hediyeleri kabul ederek Sultan sanı ile bu antlaşmayı kabul etmiştir. Böylelikle 1081 yılında (Nisan – Mayıs ayları içerisinde bir tarihte) Drakon Suyu Antlaşması yapıldı.⁶²⁰ Bu anlaşmayla birlikte Türkiye Selçukluları, Drakon çayına kadar çekilecek ve burası sınır olacaktı. Süleyman Şah ayrıca bu antlaşma için I. Aleksios'dan yüklü miktarda para aldı ve iki taraf birbirlerine askerî yardımda bulunacaklarına dair anlaşmışlardı.⁶²¹ Antlaşmada sınır olarak kabul edilen Drakon çayının nerede olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu antlaşmanın Türkiye Selçuklu Devleti için olan önemini tespit edebilmek için önce bu görüşleri incelemeliyiz. Ardından bu antlaşma ile belirlenen sınırın nasıl tanzim edildiğine bakmalıyız.⁶²²

Drakon çayının yeri ile ilgili görüşleri incelediğimizde dönemin önemli kaynağı olan Anna'nın eserinde bu çay iki yerde konu edilmektedir. İlki bu anlaşma vesilesiyle diğeri ise Birinci Haçlı seferi nedeniyle geçmektedir. Anna, Birinci Haçlı seferinden bahsederken şu ifadeleri söylemektedir; “*...Keşiş Pierre'in orduğâhına gitmeleri, orada “Norman'lar İznik'e ele geçirdi, kentin zenginliklerini aralarında bölüşmekte” diye bir haber yaymalarını buyurdu... Bu haber, Pierre ile birlikte olanlar arasında yayıldı ve onları korkunç bir karışıklığa sürükledi. Çünkü, bölüşme ve zenginlik lâflarını duyar duymaz, hepsi, karmakarışık, İznik*

⁶¹⁷ Bezer, “...Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri”, s. 27; Balık, **Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti**, s. 138.

⁶¹⁸ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 126.

⁶¹⁹ Bezer, **a.g.m.**, s. 27.

⁶²⁰ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 158.; Bezer, **a.g.m.**, s. 27; Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 126; Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 2.

⁶²¹ Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 104; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 158.

⁶²² Bezer, **a.g.m.**, s. 28.

yoluna fırladılar; savaşa gidenlerin uyması gereken askerlik deneyimi kurallarını ve disiplini unuttular ya da umursamadılar... Bunlar ne saf saf dizilmişlerdi ne de düzenli bir birlik hâlinde ilerliyorlardı; Drakon [Deresi] yakınında Türklerin kurduğu pusunun ortasına düştüler ve acımacak biçimde kıyımdan geçirildiler...”.⁶²³ Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Drakon Çayı İzmit körfezinin güneyinde yer almaktadır. Bu bölge ile ilgili çalışmalarda da Anna'nın bu ifadesine uygun olarak Drakon Çayının bugünkü adıyla Yalakdere eski adıyla ise Kırkgeçit Çayı⁶²⁴ olduğu kabul edilmektedir.⁶²⁵ Ayrıca Drakon Çayının, Maltepe'de bulunan Dragos tepesi ile isim benzerliği olması dolayısıyla, onun batısından geçen çay olduğu da ileri sürülmüştür.⁶²⁶ Ferdinand Chalandon'a göre Héléropolis yakınında bulunan ve Marmara Denizi'ne dökülen Drakon Çayı ile oluşturulan sınır pek anlaşılmamaktadır. Chalandon ayrıca Drakon nehrinin güneyden kuzeye aktığını belirterek; günümüzde Bozburun olarak bilinen Neptune burnu ile bitişen yarımadaı sınırlandığını ifade etmektedir. Ayrıca o eserinde, bu antlaşma ile Türklerin nehrin sağ tarafında kalan şehirlere saldırmamayı taahhüt ettiğini kabul etmemiz gerektiğini söylemektedir.⁶²⁷

İncelememizin konusunu oluşturan ikinci mesele ise Drakon çayının iki devlet arasında nasıl sınır oluşturduğu ile ilgilidir. Süleyman Şah'ın sınır olarak kabul ettiği bu çay İznik'in kuzey batısından denize dökülmektedir. Türkler bu antlaşma imzalandığı sırada henüz Çanakkale Boğazı ve civar havâllilere yerleşmemişlerdir. I. Aleksios'un bu antlaşma ile belirlenen sınır ile Türkiye Selçuklularının Bizans başkentine doğru yayılmalarını değil, aksine Bizans İmparatorluğu için en az İstanbul Boğazı kadar önem arz eden Çanakkale Boğazına doğru yayılmalarını engellemek istemiştir.⁶²⁸ Nitekim Süleyman Şah'ın kuvvetleri bu dönemde İznik başta olmak üzere

⁶²³ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 307.

⁶²⁴ Bu isim Dil deresi olarakta geçmektedir. Tafsilatlı bilgi için; bkz. Bilge Umar, **Bithynia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkilap Yay., İstanbul 2004, s. 88-89.

⁶²⁵ Özeydin, **a.g.m.**, s. 104; Bezer, “...Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri” s. 28; Komnena, **a.g.e.**, s. 126. n. 1, 307. n. 1.

⁶²⁶ Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, s. 107.

⁶²⁷ Ferdinand Chalandon, **Règne D'Alexis Ier Comnène (1081-1118)**, A. Picard Et Fils, Paris 1900, s. 72 n. 2.

⁶²⁸ Bezer, **a.g.m.**, s. 30.

Sakarya ve doğusu ile Phrygia⁶²⁹ ve Galatia⁶³⁰ havalilerine yerleşmişlerdi.⁶³¹ Böylelikle I. Aleksios'un, Süleyman Şah'ın hangi sınırları aşmamasını istediği meydana konulmaktadır. Ancak Süleyman Şah'ın antlaşma gereğince Drakon Çayını sınır olarak kabul ederek kıyılardan çekildiğine dair herhangi bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. I. Aleksios, imparatorluğunu güvende tutmak ve Norman tehlikesine karşı askerî yardım alabilmek için yaptığı bu antlaşma ile zaten Süleyman Şah'ın elinde olan toprakların hukuki olarak da Süleyman Şah'a ait olduğunu kabul etmiştir.⁶³² Böylelikle Drakon Çayına kadar olan tüm Anadolu'nun Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait olduğu kabul edilmiştir.⁶³³ Bizce bu antlaşmanın tarihimiz açısından en büyük özelliği, Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı olmadığını göstermesi ve Bizans'ın da hukuken Türkiye Selçuklu Devletini tanımasıdır. Çünkü bu antlaşmayı Süleyman Şah daha önce de zikr ettiğimiz gibi Sultan sanı ile imzalamıştır. Ayrıca kaynaklarda Sultan Melikşah'ın bu antlaşmadan haberinin olduğuna dair de bir bilgi mevcut değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. SÜLEYMAN ŞAH'IN ANTAKYA SEFERİ VE ÖLÜMÜ

Çalışmamızın bu bölümünde Süleyman Şah'ın, Ermenî Prensligi üzerine gerçekleştirmiş olduğu fetih hareketi, Halep Emiri Şerefüddeve Müslim ile giriştiği Kurzâhil Savaşı ve Suriye-Filistin Selçuklu Meliki Tutuş ile olan Aynü Seylem Savaşı hakkında bilgi vereceğiz. Bilindiği üzere Süleyman Şah'ın intihar ederek öldüğü rivayeti günümüzdeki tarihçiler tarafından öne çıkarılmıştır. Ancak kaynaklardaki

⁶²⁹ Ankara'nın güneybatısının tamamını; Eskişehir, Kütahya, Afyon şehirlerinin tamamını; Denizli ve Konya'nın ise kuzey kısmını kapsamaktadır; bkz. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 663.

⁶³⁰ Hellen dilinde Kelt/Galat yurdu. Hellenistik dönemde Keltai, Kelttoi ya da Galatai, Galates adı verilen halkın o yöreye göç ederek yurt edinmesinden sonra günümüzdeki Ankara'nın o dönemdeki adıdır; bkz. Umar, **a.g.e.**, s. 270.

⁶³¹ Bezer, "...Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", s. 30-31.

⁶³² Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C.8, s. 215; Georgy Ostrogorsky eserinde I. Aleksios'un Süleyman Şah'a iskân olarak verildiğini belirtmektedir; bkz. Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 330; Gaye Yavuzcan Anvarian Aghdam, "Türkiye Selçukluları Devletinde Yöneten-Yönetilen İlişkileri", s. 102.

⁶³³ O.Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 91.

farklı rivayetler nedeniyle Süleyman Şah'ın ölümüyle ilgili şüpheleri gidermeye çalışacağız.

A) KİLİKYA SEFERİ (1082-1083)

Süleyman Şah, 1078 yılında kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı sınırlarını Bizans ile yapmış olduğu Drakon Suyu Antlaşması ile güvence altına almıştı. Bu nedenden ötürü Süleyman Şah artık devletin doğusundaki topraklarla ilgili faaliyetlerde bulunabilirdi. Süleyman Şah'ın mezkûr havalıyla ilgilenmesinin bir diğer sebebi de Anadolu'da Bizans hakimiyetinin zayıflamasını fırsat bilen Ermenî asıllı Bizans generali Philaretos Brachamios⁶³⁴, Bizans'dan bağımsız bir şekilde 1074 yılında Malatya'yı ardından ise Maraş, Harput, Palu, Elbistan, Tarsus ve 1077 yılında ise Urfa'yı kendi yönetimi altına alarak Ermenî prensliği kurmasıdır.⁶³⁵ Philaretos Brachamios'un kurduğu bu prensliğin hâkimiyet alanını Harput'tan Kilikya⁶³⁶ bölgesine kadar genişletmiş olması ve Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın desteğini de kazanması sebebiyle Süleyman Şah'ın Kilikya seferine çıkmasını gerekli kılıyordu.⁶³⁷

Süleyman Şah, bahsettiğimiz sebepler nedeniyle ilk olarak 1082 yılında Tarsus'u elde etti.⁶³⁸ Ardından 1083 yılında Adana, Misis, Anavarza ve Kilikya bölgesinin bütün şehirlerini fethetti.⁶³⁹ O, Tarsus'u fethettikten sonra Trablusşam hâkimi, Şifî Kadî İbn Ammâr'a elçi göndermek suretiyle kendisine fethettiği şehirler

⁶³⁴ Philaretos Brachamios hakkında detaylı bilgi için; bkz. Meliha Aktok Kaşgarlı, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 1, Ankara 1990, s. 21-28.

⁶³⁵ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 28; Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, yay. haz. Abdülkerim Özyaydın v.d., Dünya Yay., İstanbul 2008, s. 329; Muharrem Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", **Türkiye Selçukluları –Makaleler–**, Kriter Yay., İstanbul 2015, s. 249.

⁶³⁶ Hellenlerce İlkçağda Kilikia diye adlandırılan bölge, günümüzde Çukurova ile birlikte Mersin'den Alanya'ya kadarki kıyıları ve ayrıca bu kıyı bölgesinin arkasındaki, Toros dağlarının güney yamaçlarını kapsamaktadır; bkz. Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s. 440.

⁶³⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96; Mehmet Şeker, "Süleyman Şah (I), Rukne'd-Din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086)", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sy. 1, Konya 2016, s. 46-47.

⁶³⁸ Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK., Ankara 2007, s. 40.

⁶³⁹ Süryani Mikhail, **Süryani Patrik Mihail'in Vakaînamesi**, s. 37; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1., s. 329; Sibî İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 98; O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 56; Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 2; Gülay Öğün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sy. 12, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2012, s. 84; Mehmet Ersan, **a.g.e.**, s. 40.

için kadı ve hatip göndermesini istedi.⁶⁴⁰ Süleyman Şah'ın Abbasî Halifesi yerine Şif Fâtimî kadısına elçi göndererek bu tarz bir talepte bulunması onun Sultan Melikşah ile olan ilişkisini ve siyasî rekabetini göstermesi açısından önemlidir.⁶⁴¹ Ayrıca onun bu fetihleriyle birlikte bir buçuk asırdır Bizans yönetimi elinde bulunan bu yerler tekrar İslâm toprağı oldu. Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman Şah, elde ettiği yerlere daha sonra vali ve kumandanlar atayarak başkente döndü.⁶⁴² Süleyman Şah adı geçen yerleri fethettikten sonra başkente dönmesinin sebebi kendisi güneydeki faaliyetlerle meşgul olurken İznik'i emniyet altına almak istemesindedir. Nitekim o, İznik'e vekili olarak Ebu'l-Kasım'ı tayin ederken hâkimi bulunduğu diğer bölgelere de valiler atamıştı.⁶⁴³

B) SÜLEYMAN ŞAH'IN ANTAKYA FETHİ (1084)

Süleyman Şah'ın Kilikya bölgesindeki şehirleri fethetmesinin ardından Antakya şehrine hangi sebeple ve nasıl bir harekâta bulunduğu ile ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethi ile ilgili Anna Komnena'nın eserinde geçen ifadelerle göre Süleyman Şah'ı Antakya'ya Philaretos'un oğlu Barsama davet etmiştir. Philaretos, Türklerin akınlarından bıktığı için müslüman olmaya niyetlendi ve oğlu onun bu düşüncesinden ısrarla vazgeçmesini istedi. Ancak onun bu ısrarı babası Philaretos'u ikna etmeye kâfi gelmeyince o, umutsuz bir şekilde sekiz günlük bir yolculuktan sonra İznik'e geldi. Barsama, burada Süleyman Şah'dan Antakya'yı kuşatmasını istedi. O, bunu kabul etti ve İznik'e vekil olarak Ebû'l-Kasım'ı bıraktı. Ardından o, Philaretos'un oğlu ile birlikte Antakya'ya doğru harekete geçti. Süleyman Şah bu hareketinin fark edilmemesi için geceleri hareket ediyor gündüz olunca dinleniyordu. Bu şekilde onlar on iki günlük yolculuktan sonra,

⁶⁴⁰ O. Turan, **a.g.e.**, s. 98-99; Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 106; Ali Üremiş, **Türkiye Selçukluları'nın Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yay., Ankara 2005, s. 39.

⁶⁴¹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 99.; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. Erol Üyepazarcı, s. 10.; Mehmet Şeker, "...Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086)", s. 47.

⁶⁴² Osman Turan'a göre Süleyman Şah'a katılan Türkmen Beylerinin arasında Mengüçik oğlu da vardır. Ayrıca Tutuş'tan kaçan Arslan-taş'ın da 1079 yılında Süleyman Şah'a katıldığını belirterek onun bu zikr olunan beyleri Filaretos'un yönetiminde bulunan şehirleri feth etmeleri için görevlendirdiğini belirtmektedir. Emrindeki beyler bu fetihlerle meşgul olurken Süleyman Şah ise Antakya seferine çıkmıştır.; O. Turan, **a.g.e.**, s. 100.; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 30.; Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", s. 84.

⁶⁴³ Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 107.

Antakya'ya vardı.⁶⁴⁴ Anna'nın eserinde geçen bu ifadelerle ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir. Çünkü Barsama'nın babasının müslüman olmasından endişe ederek bir başka müslüman yöneticisinden yardım talep etmesi mantığa uygun düşmemektedir. Ayrıca Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserini incelediğimizde Philaretos'un kötü yönetimiyle ilgili ifadeler yer almakla beraber bu bilgilere zeylen onun kendi oğlunu tutsak ettiğini ifade ederek Barsama'nın bu zulüm karşısında Süleyman Şah'a mektup gönderdiğini ifade etmektedir. Gönderilen bu mektupda şehrin belirlenecek bir günde kendisine teslim edileceğine dair ifadelerin yer aldığı belirtilmiştir.⁶⁴⁵ Bu bilgiler neticesinde Barsama'nın İznik'e giderek Süleyman Şah'dan yardım istemesi mümkün gözükmemektedir. Ancak Barsama'nın başka bir şekilde haber göndererek Süleyman Şah'dan yardım istemesi ihtimal dahilindedir.

Mesele ile ilgili diğer kaynaklara baktığımızda Ebü'l-Ferec'in eserinde Süleyman Şah'ın, Philaretos'un Antakya'dan İranlı olan İsmail adındaki bir valiyi atayarak şehirden ayrıldığını haber alması üzerine birtakım gemiler hazırlattığını ve ardından onun dağ tarafından Antakya şehrine saldırdığını, şehrin valisi İsmail'in de Süleyman Şah'a yardım ettiğinden bahsederek bu sayede şehri elde ettiğini belirtmektedir.⁶⁴⁶ İbnü'l-Esîr'in eserindeki bilgilere göre ise Süleyman Şah, 300 süvari ve çok sayıda piyadeden oluşan kuvvetleriyle birlikte deniz yoluyla hareket ettiğini belirtmiştir. Adı geçen müellife göre o, ardından karaya çıkarak sarp dağları ve dar geçitleri geçmek suretiyle Antakya valisi ile önceden mutabık kalınan mevkiye buluştu. Antakya valisi ve Süleyman Şah buradaki görüşmeler neticesinde anlaşarak merdivenler vasıtasıyla sura çıktılar ve böylelikle Aralık 1084'de Süleyman Şah şehri zaptetti. Şehir halkı direniş gösterdiyse de Süleyman Şah bu direnişçilerin çoğunu öldürdü ve geriye kalanların canını bağışladı. Ardından o el-Kusiyan adındaki kaleyi elde etti.⁶⁴⁷ Aksarayî ise Süleyman Şah'ın bin kişiden oluşan kuvveti ile geceleri hareket ettiğini gündüzleri ise derelerde gizlendiğini ifade etmektedir. Ardından onun, beş gün sonra bir gece vakti Antakya'ya ulaştığını ve bu sıra şehir halkının da uyku

⁶⁴⁴ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 194. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100.

⁶⁴⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261.

⁶⁴⁶ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1, s. 331.

⁶⁴⁷ Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 128. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 101.

halinde olduğunu belirtmektedir. Müellif, Süleyman Şah'ın kuvvetinden bir kısım askerinin kale surlarını aşarak şehir kapısını açtığını ve netice itibariyle Antakya fethinin kolayca gerçekleştiğini söylemektedir.⁶⁴⁸

Bahsettiğimiz kaynaklar incelendiğinde Süleyman Şah'ın, Antakya valisi ve Philaretos'un oğlunun daveti üzerine, Ebû'l-Kasım'ı vekil olarak İznik'e bırakarak beraberindeki kuvvetlerle Antakya'ya hareket ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁴⁹ Onun bu hareketi esnasında Süleyman Şah'ın Kilikya bölgesindeki hakîmiyetini kırmak için Sultan Melikşah'ın yanına gitmiş bulunan Philaretos, Melikşah'ın yanından hareketle Urfa şehrine varmıştı ve süvarileri de Antakya şehrinde değildi.⁶⁵⁰ Süleyman Şah ise harekâtını gizlemek için geceleri hareketini devam ettiriyor gündüzleri ise dinleniyordu.⁶⁵¹ Bu önlemlerin yanında takip edilmemek için atlarını ters nalladıkları anlaşılmaktadır.⁶⁵² Onun bu hareketini gizlemesindeki temel sebep Suriye-Filistin Selçuklu hükümdarı Tutuş ile Musul Emîri Şerefüddeve Müslim'in harekâttan haberdar olmalarına mani olmaktı.⁶⁵³ Aksi takdirde adı geçen kişilerin şehre karşı kuvvet gönderme ihtimalleri vardı.⁶⁵⁴ Süleyman Şah, hareketinden on iki gün sonra Antakya'ya ulaştı.⁶⁵⁵ O, tedbiri elden bırakmayarak Kilikya sahilinde kuvvetlerini

⁶⁴⁸ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 14. Krş. Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 107.

⁶⁴⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261. Krş. Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 31.

⁶⁵⁰ Kaynaklarda Philaretos'un siyasi varlığını sürdürebilmek adına müslüman olduğuna dair bilgiler mevcuttur; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 161. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100; Aksarayî'nin eserinde geçen ifadeye göre Philaretos o sırada Akka Kalesi'ne kız istemeye gitmişti; bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 14; Ebru Altan ise makalesinde Philaretos'un Antakya'nın fethinden sonra müslüman olduğunu ifade etmektedir; Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 331.

⁶⁵¹ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 194. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 100.

⁶⁵² Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 36. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 110.

⁶⁵³ Suriye-Filistin Selçuklu hükümdarı Tutuş, ilk olarak 1078/1079 yılında Haleb'i elde etmek istemiş bunda başarılı olamamıştır. O, ikinci defa Haleb'i ve Antakya'yı 1082 yılının sonlarına doğru elde etmek için mezkûr iki şehir arasında ordugâhını kurmuştu. Bu cümleden olmakla o, emrinde bulunan Artuk'u da bu amaç doğrultusunda Haleb bölgesine göndermişti. Ancak Sultan Melikşah'ın emri üzerine Tutuş bu faaliyetlerine son vermek zorunda kaldı. Bunun yanı sıra anlaşılmaktadır ki şehir ilk olarak Şerefüddeve Müslim'e teslim edilmek istenilmişti. Ancak Antakya halkının bu girişimini öğrenen Philaretos, buna sebep olan üç yüz kadar kişiyi öldürmüştür. Ayrıca Müslim, Philaretos'dan her yıl haraç almaktaydı. Süleyman Şah'ın bu şehri elde etmesi demek onun bu gelirden mahrum kalacağı anlamına gelmekteydi. Bu cümleden olmakla Süleyman Şah'ın harekâtını gizli tutmasının haklı nedenleri olduğu böylelikle anlaşılmaktadır; bkz. İbnü'l-Adîm, **Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb**, s. 31-33. Krş. Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, s. 42.; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 82; Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 330.

⁶⁵⁴ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 98; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 31.

⁶⁵⁵ Aksarayî, Süleyman Şah'ın beş günün ardından Antakya'ya ulaştığını belirtmektedir ki o günün şartları değerlendirildiğinde aralıksız ilerleyişini sürdürse dâhi katedilemeyecek bir mesafeyi sadece geceleri ilerleyişini sürdüren bir kuvvetin o süre içerisinde ulaşması mümkün gözükmemektedir. Ancak

gemilere bindirerek Âsi nehrinin denize açılan tarafından hızlı bir şekilde adı geçen şehrin surları önüne vardı. Ardından Süleyman Şah, gece vakti onu davet eden adı geçen kişilerin Fâris kapısını açmasıyla 300 kişilik kuvvetiyle şehre girdi.⁶⁵⁶ Antakya halkı sabah vaktinde Türk kuvvetlerinin nâralarıyla uyandı ve kısa bir şaşkınlığın ardından kuvvetlerin halka dokunmadıklarını gördüklerinden evlerine çekildiler. Böylelikle Süleyman Şah, 12 Aralık 1084 tarihinde şehri fethetti.⁶⁵⁷ Süleyman Şah, şehri ele geçirdiği vakit Philaretos'un adamları ve halkın bir kısmı iç kaleye çekilmişti.⁶⁵⁸ Bunun üzerine Süleyman Şah, İbnü'l-Esîr'in eserinde adı el-Kusiyan olarak geçen kaleyi bir süre kuşatma altına aldı.⁶⁵⁹ Bu kuşatma, kaleye sığınanların erzak ve suyunun bitmesiyle teslim olmalarına kadar sürdü ve onlar Süleyman Şah'ın kendilerine aman verdiğini görünce kaleyi 12 Ocak 1085 tarihinde teslim ettiler.⁶⁶⁰

Süleyman Şah'ın yürüyüşünü Tarsus veya Adana'dan başlattığı düşünülürse Aksarayî'nin eserinde geçen sürenin daha makul olduğu düşünülebilir; bkz. Aksarayî, **a.g.e.**, s. 14. Krş. Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 107.

⁶⁵⁶ Araştırma eserlerinde geçen ifadelerle göre bu esnada Mencekoğlu adındaki bir Türk Beyi, Süleyman Şah'a katılmıştır. Bunun yanı sıra İbnü'l-Adîm'in eserinde Süleyman Şah'ın, Antakya'ya yaklaştığı vakit bunu duyulmaması için Umrâniye çiftliğindeki insanların hepsini öldürttüğünü belirtmekle beraber askerlerinden bir grubun da surların şerefelerine ip sarkıtarak surlara çıktığını böylelikle Fâris Kapısını açtıkları ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 128; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 52. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 31; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 425; Özeydın, **a.g.m.**, s. 108; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 40.

⁶⁵⁷ Bu tarih İbnü'l-Adîm'in eserinde 10 Aralık 1084 olarak geçmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 52; Azimî, **Azimî Tarihi**, s. 24; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 128. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 101; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 10.; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 32; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 107; Halil Sahillioğlu, "Antakya", **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 230; Mehmet Ersan, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁶⁵⁸ Halkın bir kısmı ise Habibü'n-Neccar (Silpius) dağına sığınmıştır; bkz. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 99; Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 108.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Esîr'de kale adı olarak geçen Kusiyan aslında Hristiyanların Kawasyana (Mar Cassianus) adı verdikleri kilisenin İslâm kaynaklarında geçen adıdır; bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 128; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 52, 52 n. 77. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 101.

⁶⁶⁰ Azimî, **Azimî Tarihi**, s. 24; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 52. Krş. Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 108; Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, C. 2, Çamlıca Yay., İstanbul 2014, s. 10; İslâm Ansiklopedileri'ndeki Antalya maddesine bakıldığında Süleyman Şah'ın adı geçen şehri kısa süreli elde ettiğinden bahsedilmektedir. Ancak dönemin mevcut kaynaklarında bu yönde bilgi bulunmamakla birlikte Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethi konusu ile karıştırılmış olması ihtimal dahilindedir; bkz. Besim Darkot, "Antalya", **İA**, C.1, MEB, İstanbul 1940, s. 460; Feridun Emecen, "Antalya", **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 233; Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi", **Türkiye Selçukluları –Makaleler–**, Kriter Yay., Ankara 2015, s. 125-126.

Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethiyle beraber Hristiyan alemi için önemli olan bu şehir uzun bir sürenin ardından tekrar Müslüman-Türk hâkimiyeti altına girdi.⁶⁶¹ Süleyman Şah, Antakya'yı elde edince halkına iyi davrandı. Onun bu tutumu hakkında konu ile ilgili kaynaklar hem fikirdir. Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde geçen ifadelerle göre Süleyman Şah askerlerine Hristiyanlara hiçbir şekilde saldırıda bulunmamalarını ve hiçbir kimsenin de evine girip kalmalarını yasakladı.⁶⁶² Bunun yanı sıra şehirde elde edilen ganimetlerin düşük fiyatla olsa dâhi şehir içinde satılması emrini verdi.⁶⁶³ Süleyman Şah'ın bu tutumu halkın onu benimsemisini ve saygı göstermesini sağladı.⁶⁶⁴ Türkiye Selçuklu Sultanı, şehri hemen imar etme faaliyetlerine başladı. O, ilk olarak şehrin tahribata uğrayan kısımlarını tamir etme emrini verdi.⁶⁶⁵ Ayrıca Antakya şehrinin büyük kilisesi olan Kawasyana'yı (Mar Cassianus) câmiye çevirerek burada 110 müezzinin ezan ve tekbirinden sonra ilk cuma namazı kılındı.⁶⁶⁶ Bunun yanı sıra Süleyman Şah'ın, adı geçen kiliseyi câmiye çevirmesi nedeniyle Antakyalılar izin alarak Meryem Ana ve Aziz Cercis Kilisesi'ni inşa etmişlerdir.⁶⁶⁷ Süleyman Şah, Antakya'yı fethettiğini Sultan Melikşah'a özel bir elçi göndererek bildirdi. Onun bu hareketi hutbeyi Sultan Melikşah'ın adına okuttu rivayetinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Abdülkerim Özaydın, bu rivayetlerin iki hükümdar arasındaki ilişkiler incelendiğinde mübalağadan ibaret olduğunu, Süleyman Şah'ın böyle bir fiiliyatı var ise de bunun Hristiyan hâkimiyeti altındaki şehrin fethiyle gönderilen bir fetihnâme olduğunu belirtmektedir.⁶⁶⁸ Süleyman Şah'ın bu fetih hareketlerine paralel olarak

⁶⁶¹ Antakya şehri I. Seleukus tarafından kurulmuştur. İlerleyen zamanlarda şehir, bölgenin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Antakya, 638 yılında Müslümanlar tarafından fethedildi. Bu şehrin tekrar Bizans'ın eline geçmesi, 968/969 yılında NümeYROğullarından para ile satın alınmasıyla gerçekleşmiştir. Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Zaferi ile birlikte Bizans'ın Antakya ile fiziki sınırı kalmamıştı ve Antakya 1078/1079 yılından itibaren Philaretos'un elinde bulunmaktaydı. Philaretos, bu şehir için Büyük Selçuklu Devleti adına Musul Ukaylî emiri Şerefüddeve Müslim b. Kureyş'e vergi vermekteydi; bkz. O. Turan, **a.g.e.**, s. 101; Özaydın, **a.g.m.**, s. 106; Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 323-335; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 2, s. 9; Streck, "Antakya", **İA**, C. 1, MEB, İstanbul 1940, s. 456-457; Halil Sahillioğlu, **a.g.m.**, s. 228-232.

⁶⁶² Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261. Krş. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 41.

⁶⁶³ Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 331.

⁶⁶⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 261.

⁶⁶⁵ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslam Tarihi)**, C. 10, s. 128.

⁶⁶⁶ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 52. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 101; Sevim, "Süleyman Şâh P", s. 105; Altan, **a.g.m.**, s. 331.

⁶⁶⁷ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 100; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 108; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 41.

⁶⁶⁸ Özaydın, **a.g.m.**, s. 109.

Emîr Buldacı⁶⁶⁹ ise 1085 tarihinde yukarı Ceyhan bölgesiyle Elbistan, Göksun ve Ra'bân'ı fethetmiştir. Böylelikle Philaretos'un yönetiminde bu bölgede sadece Maraş kalmıştı.⁶⁷⁰ Antakya'nın Süleyman Şah tarafından fethedildiğini öğrenen Philaretos, ilk önce Maraş'a gitmiş ancak Buldacı'nın zikr olunan yerleri fethetmesi üzerine ise Urfa'ya⁶⁷¹ oğlunun yanına gitmiştir. Ancak o burada oğlu tarafından kabul görmeyince Sultan Melikşah'ın yanına giderek müslüman olmuştur ve kendisine ikta olarak verilen Maraş'ta 1090 yılında vefat edene kadar yaşamını sürdürmüştür.⁶⁷²

C) KURZÂHİL SAVAŞI (1085)

Süleyman Şah, Antakya'nın fethinin ardından Bağrâs⁶⁷³, Samandağı (Süveydiye), İskenderun, Derbesak⁶⁷⁴, Artah, Hârim, Telbâşir, Gaziantep gibi Antakya'ya bağlı yerleri feth etti.⁶⁷⁵ Süleyman Şah'ın bu fetihlerle birlikte Haleb surlarına kadar toprağını genişletmesi Büyük Selçuklu Devleti vasalı olan Musul Emîri Arap Şerefüddeve Müslim'i⁶⁷⁶ rahatsız etti. Çünkü kendisinin de bu bölgede bağımsız

⁶⁶⁹ Osman Turan'a göre Sultan Alp Arslan ile Kutalmış arasındaki saltanat mücadelesinde sultanın yanında yer alan ve ardından Fars eyaleti valiliği görevine tayin edilen Emîr Buldacı ile yukarıda bahsi geçen emîrin aynı kişiler olduğu anlaşılmaktaysa da onun nasıl ve neden mezkûr havalie geldiği bilinmemektedir. Bununla birlikte Süleyman Şah ile gibi bir ilişkisinin olduğu da meçhuldür.; Bkz. O. Turan, **a.g.e.**, s. 99-100; Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 108; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil ise Emîr Buldacı'nın Süleyman Şah'ın emîri olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedirler; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 425.

⁶⁷⁰ O. Turan, **a.g.e.**, s. 99.; Ersan, **a.g.e.**, s. 42.

⁶⁷¹ Barsama bu şehire eski vali Gürcistan Prensi David'in çadır muhafızı olan Ermenî Abukapoğlu Vasil'in ölümü üzerine 1083 yılında Philaretos tarafından vali olarak atanmıştı; bkz. Kesik, "Türk-Ermeni İlişkilerinin İlk Safhaları", s. 249.

⁶⁷² Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 164, 170. Krş. Özeydın, **a.g.m.**, s. 109; Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", s. 250; Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 331 n. 40; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, s. 42; Ebü'l-Ferec'te geçen ifadeye göre ise Philaretos'un ölmeden önce tekrardan Hristiyan olduğu belirtilmektedir; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l Farac Tarihi**, C. 1, s. 333. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 84.; İbnü'l-Adîm'in eserinde Sultan Melikşah'ın Haleb'i doğrudan devlete bağlamak için çıktığı sefer esnasında Urfa'ya uğradığını ve burada bulunan Philaretos'un şehri Melikşah'a teslim ettiği ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 62.

⁶⁷³ Eski kaynaklarda Pagrai ve Pagras olarak geçen mevkinin adı Osmanlı kaynaklarında Bakrâs olarak geçmektedir. İskenderun-Antakya yolu üzerinde bulunmaktadır; bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Bağrâs", **DİA**, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 450.

⁶⁷⁴ Kırıkhan'ın 5 km kuzeyinde bulunmaktadır; bkz. Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdarî Yayı", ed. Hasan Celâl Güzel v.d., **Türkler**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 318 n. 85.

⁶⁷⁵ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 33; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 84; Özeydın, "Anadolu Selçukluları", s. 108; Osman Turan'ın eserinde geçen ifadelerle göre Hârim ve Dulûk kazaları kendi istekleri ile Süleyman Şah'ın yönetimine girmiştir; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 102.

⁶⁷⁶ Ebü'z-Zevvâd tarafından 990 yılında Büveyhîlere bağlı olarak kurulan Ukayliler Hanedanlığı, Kureyş zamanında Selçuklulara karşı Arslan Besâsîri ile işbirliği yapmıştır. Ancak Sultan Tuğrul Bey bu ittifaka karşı başarılı olunca Kureyş'i Abbâsî halifesine zarar vermemesi nedeniyle affetmiş ve Musul

bir hâkimiyet oluşturma planı mevcuttu.⁶⁷⁷ Bu amaç doğrultusunda Şerefüddeve Müslim, Mervanîlerle⁶⁷⁸ anlaşarak Melikşah aleyhinde faaliyetlerde bulundu.⁶⁷⁹ Bu yüzden Büyük Selçuklu Sultanı bir taraftan Mervanîler üzerine kuvvet göndermekteyken bir taraftan da kendisine karşı ihanet içerisinde bulunan Şerefüddeve Müslim'in üzerine bizzat kendisi kuvvetlerin başında bulunarak sefere çıkıyordu. Fakat o bu hazırlıklarda bulunurken Horasan'da kardeşi Tekiş isyan etti.

ile Nusaybin bölgesini kendisine iktâ olarak vermiştir. Kureyş 1061 yılında ölünce yerine Şerefüddeve Müslim geçti. Müslim b. Kureyş, Sultan Tuğrul Bey'in 1063 yılında ölümü ile bölgedeki konumunu güçlendirmek için ve halifenin Selçuklu gücünden kurtulmak istemesini de fırsat bilerek Sultan'ın sarayını işgal etti. Fakat diğer emirlerin buna karşı çıkması üzerine bunda bir başarı elde edemedi. Müslim'in bu hareketine rağmen onun Şiî halifeliğine yakınlaşmasını engellemek adına Sultan Alp Arslan ve Abbâsî Halifesi ona 1066 yılında Musul, Enbâr, Hît, Harbâ, Sin ve Bevâzic'i iktâ olarak verdi. Ayrıca Müslim 1069/1070 yılında Sultan Alp Arslan'ın kız kardeşi Safiye Hatun ile evlendi. Buna rağmen Müslim, Selçuklulara karşı Sultan Melikşah zamanında bile her ne kadar itaat etmiş görünse bile mücadele etmekten de geri durmadı. Bu cümleden olmakla o, Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş'un emri altına verilmesine rağmen onunla rekabette bulunmaya başladı. Onun amacı Irak ve Suriye'de birlik bir Arap devleti kurmaktı; bkz. Bündari, **Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra**, s. 35. Krş. Gülay Ögün Bezer, "Ukayliler", **DİA**, C. 42, TDVY, İstanbul 2012, s. 59-60; Urfalı Mateos'un eserinde Müslim'in Haleb'i zapt ettiği zaman buradaki prensin kızı ile evlendiği bilgisi geçmektedir. Urfalı Mateos'da geçen bu hatunun Süleyman Şah'ın Müslim'i öldürdükten sonra onun dul kalan Menfa adındaki evlendiği hatundur; bkz. Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 163-164; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 58.

⁶⁷⁷ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 33.

⁶⁷⁸ 983 yılında Silvan merkezli olarak Bâd lakaplı Ebû Şucâ Abdullah Hüseyin tarafından kurulmuştur. Abdullah Hüseyin'nin ölümünün ardından yerine yiğeni Ebû Ali Hasan geçmiştir. Onun döneminde Mervanîler sınırlarını genişleterek Bizanslılarla 992 yılında 10 yıl süren bir antlaşma yaptılar. 997 yılında Ebû Ali'nin öldürülmesiyle yerine kardeşi Ebû Mansur Mümehhidüddeve Said geçti. Mezkûr kişinin halefi ise 1011 yılında kardeşi Ahmed oldu. Onun bu bölgedeki emirliğini Büveyhîler, Fâtimîler ve Bizans İmparatorluğu elçiler göndererek tanıdıklarını belirttiler. Abbâsî halifesi Kâdirbillâh ise ona menşur vermek suretiyle Nasrüddevle lakabını vererek onun emirliğini tanıdı. O, 1024 yılında Urfa'yı kendi emirliğine katmayı başardı. Nasrüddevle zamanında Mervanîler en parlak dönemini yaşadı. Ayrıca Selçuklularla ilişkiler de onun zamanında başlamıştır. O, 1062 yılında vefat edince yerine oğlu Nizâmeddin Ebû'l-Kasım Nasr geçti. Lâkin kısa bir süre sonra Sultan Tuğrul Bey'in desteğini alan kardeşi Said onun emirliğini tanımadı. Ancak iki taraf arasındaki mücadele Vezîr Fahrüddevle ibn Cehîr'in müdahalesi ile son buldu ve Âmid'in yönetimi Said'e bırakıldı. Fakat Nizâmeddin 1063 yılında Âmid'i tekrar yönetimi altına almayı başardı. 1080 yılında Nizâmeddin'in yerine oğullarının en büyüğü olan Nâsirüddevle Mansûr geçti. O, yönetimi ele aldığı vakit babasının Vezîri Enbarî'yi görevden alarak yerine Hristiyan olan ve asıl mesleği hekimlik olan Ebû Sâlim'i getirdi. Bunun üzerine Fahrüddevle ve oğlu Amîdüddevle Sultan Melikşah'a bölgenin doğrudan merkeze bağlı olması gerektiğini ve buraların zenginliğinden bahsetmek suretiyle onun bu bölgeyi alması için yönlendirdiler. Bu cümleden olmakla Nâsirüddevle ile Şerefüddeve'nin bir ittifak oluşturması mümkün gözükmemektedir; bkz. İbn'ül-Ezrak, **Mervanî Kürtleri Tarihi**, trc. M. Emin Bozarıslan, C. 1, s. 69, 76-77, 91, 167, 169, 185, 190-193. Krş. Abdürrahim Tufantoz, "Mervanîler", **DİA**, C. 29., TDVY, İstanbul 2004, s. 230-231.

⁶⁷⁹ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C.1, s. 107-108; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 102; Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu Devleti**, s. 56; Şerefüddeve Müslim ile Mervanîler arasındaki ilişkinin detayları için; bkz. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 84-85.

Bunun üzerine Melikşah, Şerefüddeve Müslim'in itaatını kabul etmek zorunda kaldı ve Musul ile Haleb bölgesini tekrar ona bıraktı.⁶⁸⁰

Bölgede yaşanan bu siyasî çekişmenin yanı sıra Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethetmesi üzerine Şerefüddeve Müslim, Philaretos'dan aldığı cizyeyi bu kez Süleyman Şah'dan istedi.⁶⁸¹ Kaynaklarda Şerefüddeve Müslim'in Süleyman Şah'ı Melikşah'a karşı âsîlik ile suçlayarak şu haberi gönderdiği belirtilmektedir ; *"Antakya kentinin her yıl sultana para ödeme zorunluluğu vardır. Eğer sen de sultana itaat ile tâbi isen bu kez o parayı sen bana gönder, yok eğer sultana âsi bir konumda isen bunu bana bildir"*⁶⁸². Kaynaklarda Süleyman Şah'ın buna şu şekilde cevap verdiği rivayet edilir; *"Sultan'a itaat meselesine gelince. İtaat benim uygulayıp yapa geldiğim şeydir; hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikkeyi de onun adına bastırırım. Sultan'a Allah'ın Antakya ve diğer küffâr şehirlerinin fethini ancak kendisinin yüzü suyu hürmetine bana nasip ettiğini bildirdim. Benden önceki Antakya hakiminin gönderdiği haraca gelince; o bir kâfirdi, bu sebeple hem kendisinin ve hem de adamlarının baş vergisini (cizye) gönderiyordu. Ama ben Allah'a şükür Müslümanım, sana hiç bir şey göndermem"*⁶⁸³.

Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde ise Süleyman Şah'ın cevabı şu şekilde geçmektedir; *"Ben bilâkis sultana itaat ile buyruğunu dinlerim; ayrıca da Antakya'nın fethini ve Devlet Hazinesi'ne para göndermem hususunu sultana yaıp haber verdim. Ancak daha önceki Antakya hâkiminden cizye olarak para almyordu; halbuki biz, Müslümanız ve sultanın ordusuna mensubuz"*⁶⁸⁴. Adı geçen müellifin eserinde Müslim'in bunun üzerine Haleb'deki nâibi İbnü'l-Hulzun ile Süleyman Şah'a cevaben mektup gönderdiğini belirterek biz kimseyi tanımayız ve yalnızca para istiyoruz dediğini ifade etmektedir.⁶⁸⁵ İbnü'l-Adîm ise Süleyman Şah'ın, Müslim'in cizye talebini: *"Bu cizye, Antakyalılar, Bizans'a karşı sürdürülen cihat'tan geri durulması karşılığında konmuştu; ben ise bu cihat görevini yerine getirmiş bulunuyorum,*

⁶⁸⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 263; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 126-127. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 102.; Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu Devleti**, s. 56-57.

⁶⁸¹ İbnü'l-Adîm eserinde Süleyman Şah'ın Antakya fethiyle beraber elde ettiği ganimetlerden Müslim'e armağan gönderdiğini ifade etmektedir; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, çev. Ali Sevim, s. 54. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 102; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 107.

⁶⁸² Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 262.

⁶⁸³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 129; Aksarayî'nin eserinde Şerefüddeve Müslim'in, Antakya kentinden her yıl 300 bin dinar haraç aldığı bilgisi geçmektedir; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 14-15.

⁶⁸⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 262. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 102.

⁶⁸⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 262. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 102.

böylece Antakya, artık Müslümanların olmuştur. Bu durum karşısında ben, sana nasıl olur da cizye öderim?’⁶⁸⁶ ifadelerini kullanarak reddettiğini belirtmektedir.

Adı geçen kaynaklardaki ifadeler incelendiğinde Süleyman Şah ile Şerefüddeve Müslim arasındaki çekişmenin boyutu meydandadır. Böylesi bir ortamda Haleb’e bağlı bazı yerlerin Süleyman Şah’ın yönetimi altına girmesi ayrıca Haleb’in ileri gelenlerinin Süleyman Şah’ı adı geçen şehire davet etmeleri ikili arasındaki gerginliği hat safhaya çıkarmaktaydı.⁶⁸⁷ Ayrıca İbnü’l-Adîm eserinde Şerefüddeve Müslim’in bir kısım kuvvetlerinin yiyecek sıkıntısı çekmesinden dolayı Süleyman Şah’ın hizmetine girdiğini belirtmektedir.⁶⁸⁸ Bununla birlikte kaynaklarda Kilâboğulları kabilesi ile Mirdasîoğulları ailesine mensup emîr Şebîb⁶⁸⁹ ve Mervanlı Emîri Mansur’un Antakya’ya Süleyman Şah’ın yanına gelerek birbirlerine karşı mücadelede bulunmayacakları konusunda anlaşmışları ifade edilmektedir.⁶⁹⁰ Şerefüddeve Müslim ise Antakya havalisinde akın faaliyetlerinde bulundu.⁶⁹¹ Buna karşılık olarak Süleyman Şah, Menbic ve Maare’ye kadar Haleb bölgesinde akınlarda bulunmaya başladı.⁶⁹² Şerefüddeve, Süleyman Şah’ın Haleb şehrinin güney-batısında

⁶⁸⁶ İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 55.

⁶⁸⁷ Sıbt’ın eserindeki bilgilere göre Süleyman Şah’ın akınlarını ve halka karşı olan tutumunu haber alan Şerefüddeve Müslim Kâbüssiyye’den Haleb’e geldi. O, Haleb’e geldiği sırada Haleb’deki Ahdâs kumandanı İbnü’l-Huteyfi el-Hâşimî ile Müslim’in kardeşi Ali arasında anlaşmazlık meydana geldi. Bunun üzerine adı geçen kumandan, Şerefüddeve Müslim’e mektup göndererek kardeşi Ali’yi abisine şikâyet etti. el-Hâşimî mektubunda Süleyman Şah’ın Antakya’da halka âdil ve iyi davrandığı haberinin Haleb’de yayıldığını ve halkın bunun üzerine Süleyman Şah’ı şehire davet edeceğinden korktuğunu belirtmişti. Bu durum karşısında Müslim, kardeşini tutuklatarak 10 bin altın aldı. O, kardeşini tutuklattığı vakit el-Hâşimî ise Ali’nin adamlarını tutuklattı. Şerefüddeve tüm bu tedbirlere rağmen kendini güvende hissetmediği için fethedilmesi zor olan Ebû Kubeys adındaki kaleyi satın alarak buraya malzemeler ve gıda naklettirdi; Sıbt İbnü’l-Cevzi, **a.g.e.**, s. 262. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 102-103.

⁶⁸⁸ İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 54.

⁶⁸⁹ Şerefüddeve Müslim Haleb şehrine 18 Haziran 1080 yılında halkın desteğiyle girdi ve iç kaleyi ise Mirdasîlerle bir antlaşma ile Ekim 1080 tarihinde alarak Haleb şehrine hâkim olmuştur. Böylelikle Mirdasîlere son verdi. Bu cümleden olmakla Şerefüddeve Müslim ile Mirdasîlerle yapılan antlaşmaya göre Şebîb ve Vessâb’a Azâz ve Esârib, Sâbık’a Rahbe ve çevresi iktâ olarak verilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Mirdasîlerin Süleyman Şah tarafına geçerek onun Haleb’i alması durumunda yeniden bu şehrin emîrleri olma umudu ile böyle bir davranışta bulunmaları muhtemeldir. Nitekim, İbnü’l-Adîm eserinde Süleyman Şah’ın buraları onlara ikta olarak verdiğini belirtmektedir; bkz. İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 54. Krş. Erdoğan Merçil, “Mirdâsîler”, s. 151; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 73.

⁶⁹⁰ İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 54. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 86.

⁶⁹¹ İbnü’l-Esîr, **el-Kâmil fi’l-târîh (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 129.

⁶⁹² Sıbt’ın eserinde geçen bilgilere göre; Süleyman Şah, Şerefüddeve Müslim’in cevabına kızarak Haleb yörelerine akınlarda bulundu. Bu cümleden olmakla müellif Müslim’in akınlarda bulunduğundan bahsetmeyerek Süleyman Şah’ın akınlarda bulunduğunu belirtmektedir. Süleyman Şah bu akınlar neticesinde çok miktarda deve, büyükbaş hayvan ve binek hayvanı ele geçirdi. Malları yağma edilen halk bunun üzerine Süleyman Şah’a gelerek şikâyetinde bulundu. O, halktan bu yağma nedeniyle özür

bulunan Sermin ve Bozâa mevkîlerine sürekli akınlarda bulunması nedeniyle adı geçen Musul Emîri, Haleb’de bulunan nâibi Ebû’l-İzz b. Sadaka’yı görevinden aldı ve onu tutuklayarak mallarını müsadere etti.⁶⁹³ O, görevden aldığı mezkûr kişinin yerine, Musul’da kendi yanında bulundurduğu İbnü’l-Hulzûm’u görevlendirerek Süleyman Şah’ın akınlarını sonlandırması maksadıyla Haleb’e gönderdi. Hulzûm, akınları durdurmak maksadıyla Süleyman Şah’a haber göndererek barış yapılmasını teklif etti.⁶⁹⁴ Ancak diğer taraftan Şerefüddeve mücadele için hazırlıklarını tamamlamıştı.

Mücadele için hazırlıklarını tamamlayan Şerefüddeve Müslim’in kuvvetlerinin arasına Harput ve havalisinin emîri olan Çubuk Bey de katılmıştı. Hazırlıkların ardından Müslim kuvvetleriyle beraber Antakya’yı kuşatmak üzere, Haleb şehirinin kuzey-batısında bulunan Azâz mevkiine geldi.⁶⁹⁵ O, buraya geldiğinde yakın çevresi ona Antakya’yı kuşatmayıp Haleb yörelerinde ordugâhını kurması ve burada Süleyman Şah’a barış teklifinde bulunulmasını tavsiye etti.⁶⁹⁶ Şerefüddeve, bu tavsiyeleri dinlemeyerek beraberindeki emîrlerle birlikte Benû Kilâb, Benû Nümeyr kabilelerinin süvari kuvvetleri ve Haleb’in yerli muhafız kuvvetlerinin de desteğini alarak altı bin askerden oluşan kuvvetiyle Azâz’dan Kurzâhil havalisine hareket ederek burada ordugâhını kurdu. Süleyman Şah, onun Antakya üzerine harekete geçtiği haberini aldığı vakit dört bin süvariden oluşan kuvvetiyle Antakya’dan harekete geçti ve Şerefüddeve Müslim’in ordugâhının bulunduğu Kurzâhil⁶⁹⁷ havalisinin yakınlarına geldi.⁶⁹⁸ İki taraf bu mevkide hazırlıklarını tamamladıktan sonra 20 Haziran 1085

diledi ve bu yağmanın sebebini Müslim’in kendisini kâfir yerine koyduğu için olduğunu belirtti. Ardından yağma edilen malların bir kısmının halka geri verilmesini ve geriye kalanlar için ise ilgililere belirli bir miktar ücret ödenmesi kararını verdi; bkz. Sibt İbnü’l-Cevzî, **Mir’âtü’z-zamân**, s. 262-263.

⁶⁹³ İbnü’l-Adîm, Müslim’in daha önce de Haleb’deki emîri Şerif Hasan el-Huteytî’nin mallarına el koyarak onu tutuklattığını belirtmektedir; İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 54.

⁶⁹⁴ Hulzûm’un barış teklif etmesindeki amaç Şerefüddeve’nin mücadeleye hazırlanması için zaman kazandırmaktır; bkz. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 88; O. Turan, eserinde barış teklifinde bulunan kişinin Süleyman Şah, olduğunu ifade etmektedir.; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103.

⁶⁹⁵ Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 88.

⁶⁹⁶ İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 55.

⁶⁹⁷ Kurzâhil eskiden Haleb’e bağlı bir köy yeri idi. Sonraları Âmid’e bağlanmıştır. Şam emiri Müslim b. Kureyş el-Ukaylî burada öldürülmüştür; bkz. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 88-89.; Üremiş, **Doğu Anadolu Politikası**, s. 46 n. 119; Urfalı Mateos’ta iki tarafın karşılaşma yeri olarak Bızah havalisi anılmaktadır. Aksarayî ise Haleb’e bağlı Hârim Kalesi’nin yakınlarında olduğunu ifade etmektedir; bkz. Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 164.; Aksarayî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, s. 15.; Sibt İbnü’l-Cevzî eserinde İbnü’l-Kalânisi’nin, Süleyman Şah ile Müslim’in Sıffin ırmağı civarında savaşa tutuştuğunu belirttiğini aktarmaktadır.; Sibt İbnü’l-Cevzî, **Mir’âtü’z-zamân**, s. 268.

⁶⁹⁸ İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 55-56. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 89.

tarihinde⁶⁹⁹ bir ikinci vakti, şiddetli bir şekilde savaşa giriştiler.⁷⁰⁰ Daha önce Müslim'in kuvvetleri arasına katıldığından bahsettiğimiz Emîr Çubuk ilk harekât sırasında taraf değiştirerek kuvvetleriyle Süleyman Şah'ın tarafına geçti.⁷⁰¹ Emîr Çubuk'un taraf değiştirmesiyle rakibi karşısında iyice zayıf duruma düşen Müslim'in Arap kökenli kuvvetleri bozguna uğrayarak savaşı terk ettiler.⁷⁰² Bunun üzerine Müslim beraberindeki 400 Ukaylî süvarisi ile kaçmaya başladı.⁷⁰³ Ancak Şerefüddevle Müslim, kendisini takip eden Süleyman Şah'ın kuvvetleri tarafından mızrak darbesiyle öldürüldü.⁷⁰⁴ Onun öldürülmesiyle birlikte Süleyman Şah, Temmuz 1085⁷⁰⁵ tarihinde Haleb'i kuşattı ve hısmını da Haleb şehrinin kapısına defnetti.⁷⁰⁶

D) AYNÜ SEYLEM SAVAŞI (1086)

Şerefüddevle Müslim'in ölümüyle birlikte Süleyman Şah tarafından kuşatılan Haleb şehri Şerif Ebû Ali Hasan b. el-Huteytî'nin⁷⁰⁷ yönetiminde bulunmaktaydı. Şehrin kalesinin komutanı ise Kurzâhil savaşında öldürülen Müslim'in amcasının oğlu Sâlim b. Mâlik di. Süleyman Şah, Haleb'i yaklaşık bir ay süre ile kuşatma altına aldı.⁷⁰⁸

⁶⁹⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 129; Bu tarih İbnü'l-Adîm'in eserinde 21 Haziran 1085 olarak geçmektedir; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 56.; Osman Turan, iki tarafın 23 Haziran 1085 tarihinde karşılaştığı bilgisini vermektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103.

⁷⁰⁰ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 129. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.

⁷⁰¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 129. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 108.

⁷⁰² Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 267.

⁷⁰³ O. Turan, **a.g.e.**, s. 103; Sevim, **a.g.e.**, C. 1, s. 89.

⁷⁰⁴ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Hale**, s. 56; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, s. 332. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 89.; İbnü'l-Esîr eserinde Şerefüddevle Müslim'in savaş esnasında esir aldığı ve Haleb'in 400 askerden oluşan muhafız birliğinin gözlerinin önünde öldürülmesinin ardından Müslim'in ise 20 Haziran Cuma günü öldürüldüğünü belirtmiştir; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 129.; Sıbt İbnü'l-Cevzî eserinde Müslim'in mızrak darbesi ile öldürüldüğünü belirtmemekle birlikte geri çekilirken onu takip eden Türk kuvvetleri tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 267.; Urfalı Mateos ise Müslim'in bozguna uğrayınca kendi askerleri tarafından öldürüldüğünü ifade ederek onun cesedinin üç gün sonra yol üzerinde bulunduğunu ve buraya defnedildiğini belirtmektedir. Müellif bu mesele hakkında bilgi verirken Süleyman Şah'ın bir oğlu olduğunu ve Kılıç Arslan adının verildiğini belirtir; bkz. Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 164; Müslim'in ölümü ile ilgili bir rivayete göre ise onu kendi hâdimi hamamda öldürmüştür; bkz. Bündari, **Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra**, s. 76.

⁷⁰⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 268.

⁷⁰⁶ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 56. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.; Mükrimin Halil Yinanç eserinde Süleyman Şah'ın, Müslim'in cesedini ilk olarak Haleb'e gönderdiğini ve ardından mezkûr şehri kuşattığını belirtmektedir; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C.1, s. 123.

⁷⁰⁷ Mükrimin Halil Yinanç eserinde Haleb yöneticisi olarak İbnü'l-Hatîfî adı geçmektedir; bkz. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123.

⁷⁰⁸ İbnü'l-Esîr'in eserinde Haleb'in 27 Haziran-31 Temmuz 1085 tarihleri arasında kuşatma altında kaldığı ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 130; Ali Sevim eserinde Süleyman Şah'ın

Ancak o bu kuşatma ile adı geçen şehri elde edemeyince Kurzâhil savaşında bozguna uğrayan Müslim'in askerlerini kendi itaati altına almak için onların üzerine harekete geçti. Ancak o, bunda başarı sağlayamadı.⁷⁰⁹ Süleyman Şah, bu başarısız girişimin ardından güneye inerek Şeyzer'den⁷¹⁰ haraç aldı. O bu faaliyetinin sonrasında Efâmiye, Hama⁷¹¹, Maarretünnu'mân⁷¹², Kinnesrîn⁷¹³ ve Kefertâb mevkilerini zapt etti ve Humus'a bağlı Latmin'i de fethederek buralara kendi adamlarını yerleştirdi. Onun yerleştirdiği kişiler bu bölgedeki halka adaletle muamele ediyordu. Fakat Maarretünnu'mân'da olaylar çıktı. Bunun üzerine Süleyman Şah'ın Vezîri Hasan b. Tahir⁷¹⁴, ondan bir miktar kuvvet isteyerek Eylül 1085 başlarında bu bölgeye geldi ve olayları bastırmaya çalıştı. Adı geçen şehrin halkı Türkiye Selçuklu Devleti vezîrini şehirden çıkarmaya çalıştı. Bu olaylar neticesinde halktan bir kısım kimseler öldürüldü ve olayın çıkmasına neden olan kimselerden de ceza olarak on bin altın alındı. Süleyman Şah, bu mevkîlerden başka Şam şehrinin civar bölgelerine akınlarda bulunarak bu bölgeyi tehdit etti.⁷¹⁵

kuşatmayı el-Huteyfi'nin şehri muayyen bir zamanda teslim edeceğini söylemesi üzerine anlaşma sağlayarak kaldırdığını ifade etmektedir. Ayrıca Ali Sevim, Bedrüddin Mahmud Aynî'nin *Ikdu'l-cuman fi tarih-i ehl-i zaman* adlı eserinden naklen el-Huteyfi'nin bu anlaşma gereğince Süleyman Şah'a bir miktar para ödediği bilgisini verir; bkz. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90, 90 n. 243; İbnü'l-Adîm ise eserinde Haleb halkı ile Süleyman Şah'ın arasında elçiler vasıtasıyla barış anlaşması yapıldığı belirtilerek kuşatmanın bu sebepten ötüü kaldırıldığı ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 57.

⁷⁰⁹ Sevim, **a.g.e.**, C. 1, s. 90; Mükrimin Halil Yinanç eserinde Süleyman Şah'ın Müslim'in askerlerinin peşine düştüğünden bahsetmemektedir. Ancak Osman Turan, Süleyman Şah'ın Müslim'in askerlerini çöle kaçırdığını ifade etmektedir; bkz. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 123; O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.

⁷¹⁰ Suriye'nin kuzeybatısında yer alan şehir; bkz. Gülay Ögün Bezer, "Şeyzer", **DİA**, C. 39, TDVY, İstanbul 2010, s. 106-107.

⁷¹¹ Suriye'nin Orta Kısımında ve Âsi nehrinin kıyısında bulunan şehir; bkz. Robert Mantran, "Hama", **DİA**, C. 15, İstanbul 1997, s. 396-398.

⁷¹² Suriye'nin kuzeybatısında yer alan tarihî şehir; bkz. Işın Demirkent, "Maarretünnu'mân", **DİA**, C. 27, TDVY, İstanbul 2003, s. 274-276.

⁷¹³ Haleb'in 28 km güneyinde bulunan şehir. Ayrıca Osman Turan eserinde İbnü'l-Esîr'in *Tarih el-Atabekiyye el-Musul* adlı eserinden yapmış olduğu nakle göre Süleyman Şah'ın burada Müslim'in dul kalan Menâ adındaki zevcesi ile evlendiğini belirtmektedir. İbnü'l-Adîm'in eserinde ise Süleyman Şah'ın Müslim dul kalan eşiyle evlendiği bilgisiyle beraber bu hatunun Mahmud b. Sâlih'in kızı olduğu ifade edilmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 58. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103; İsmail Yiğit, "Kinnesrîn", **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 419-420.

⁷¹⁴ Refik Turan eserinde Süleyman Şah'ın vezîri olan Hasan b. Tahir'in İranlı olduğunu belirtmektedir.; Refik Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1995, s. 40.

⁷¹⁵ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 57. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90; Demirkent, **a.g.m.**, s. 275.

Süleyman Şah, adı geçen mevkilerdeki faaliyetlerinin ardından daha güneye ilerlememiştir. Onun böyle yapmasındaki sebep büyük bir ihtimalle Tutuş'un hakimiyet bölgesine girmeyerek onunla karşı karşıya gelmek istememesindedir.⁷¹⁶ Süleyman Şah, güneydeki faaliyetlerini tamamladıktan sonra ilk seferde alamadığı Haleb'e hareket ederek burayı Nisan/Mayıs 1086 tarihinde tekrar kuşattı.⁷¹⁷ Süleyman Şah, şehrin kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak el-Huteyî, Süleyman Şah'a Haleb şehrini teslim etmek istememekteydi.⁷¹⁸ Bu sebepten ötürü Süleyman Şah şehri ilk kez kuşattığı vakit el-Huteyî, Sultan Melikşah'a kale komutanı Salim b. Malik ile anlaşarak mektup göndermişti. Bu mektupda Haleb'i kendisine teslim edeceklerini bu yüzden bizzat gelmesini veyahut Süleyman Şah'ı bertaraf edebilmek için bir kuvvet göndermesini talep etmişti.⁷¹⁹ Ancak el-Huteyî, Süleyman Şah'ın Haleb'i ikinci kez kuşatmasına rağmen istediği yardımı alamayınca Kilâboğulları emîri Mubarek b. Şibl ile buluşarak, şehri kendisine teslim edeceğini söylemesi için Tutuş'a gönderdi.⁷²⁰ Böylelikle Sultan Süleyman Şah, Haleb'i ikinci kez henüz kuşatma altına almışken Tutuş ise kendisine ulaşan haber üzerine Nisan/Mayıs 1086 tarihinde bulunduğu Şam şehrinden Haleb'e doğru harekete geçti.⁷²¹

Melik Tutuş'un hareketi esnasında daha önce Süleyman Şah tarafından elde edilerek kalesi de onarılan Kınnesrin'i kuşatma altına aldı. Ardından Haleb'in güney-

⁷¹⁶ Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8, s. 217.

⁷¹⁷ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 110.

⁷¹⁸ İbnü'l-Esîr'in eserinde Süleyman Şah'ın şehrin teslimini istediği vakit el-Huteyî'nin ondan Melikşah'a yazıp cevap gelinceye kadar mühlet istediği bilgisi yer almaktadır; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135; Osman Turan eserinde İbnü'l-Esîr'in *Tarih el-Atabekiyye el-Musul* adlı eserinden naklen el-Huteyî'nin Süleyman Şah'ın bu isteğine Tutuş ile muharebenizden sonra şehri teslim edeceğini söyleyerek cevap verdiğini ifade etmektedir; bkz. O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.

⁷¹⁹ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 58. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90.

⁷²⁰ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 58; İbnü'l-Esîr'de Tutuş'a gönderilen kişinin ismi yer almamaktadır; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135; Mükrimin Halil Yinanç ve Osman Turan eserlerinde el-Huteyî'nin ilk kuşatmayla birlikte hem Melikşah'a hem de emîr Tutuş'a mektup yazarak yardım istediğini belirtmektedirler; bkz. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103.

⁷²¹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 58; Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; O. Turan, **a.g.e.**, s. 103; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90; Urfalı Mateos'un eserinde Tutuş'un büyük bir ordu ile Şam'dan hareket ettiğini ifade etmektedir; bkz. Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)**, s. 168.; Aksarayî'nin eserinde Tutuş'un şu ifadeleri kullandığı belirtilmektedir; "*Süleyman Şah, babasının huyunu ve onun isyanını kendisine örnek aldı. Saltanat kullarını öldürüyor ve ülkeler alıyor. Eğer en kısa zamanda ona karşı tedbir alınmazsa, onun çıkaracağı karışıklık artar*"; bkz. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 15.

doğusunda bulunan Nâûra'ya hareket etti ve o, buraya vardığı sırada Kılâboğulları kabilesinden bir grup kuvvet ona katıldı. Ayrıca melik Tutuş'un emrinde ünlü Selçuklu komutanı Artuk Bey de bulunmaktaydı. Artuk Bey'in, Tutuş'un emrine nasıl girdiğini ve neden Süleyman Şah'a karşı olan bu harekete dahil olduğu meseleyi aydınlatabilmek için elzemdir. Âmid'in kuşatılması esnasında Fahrüdevle İbn Cehîr ile birlikte bulunan Artuk Bey, onunla arasının açılması ve bu sebepten ötürü Melikşah'ın nazarında derecesinin düşmesi sebebiyle Hulvân'a çekildi. O, Sultan Melikşah'a ait birkaç çiftliği de yağma etti ve emrinde bulunan Türkmen gruplarıyla Habur ırmağı civarında ordugâhını kurdu. Bu esnada Sultan ona hil'at ve bir miktar altın gönderdi. Ancak o, gönderilen hil'at ve altınları almadı. Bunun üzerine Melikşah'ın Âmid'deki kuvvetlerinde bulunan Gevherâyin, Kara-Tiğın ve Anuştekin, Artuk Bey'e yakın bir mevkiye gelerek şu haberi gönderdiler; *"Eğer sen, sultana isyan durumunda isen o takdirde sana karşı harekete geçeriz, yok eğer sultana tâbi isen bizimle birleşmelisin"*⁷²². Adı geçen Büyük Selçuklu Devleti kumandanları ayrıca Artuk Bey'in yanındaki Türkmenlere de haber göndererek onların Artuk Bey'in maiyyetinden ayrılmasına sebep oldu.⁷²³ Artuk Bey, onların bu mesajına şu şekilde karşılık verdi; *"Ben, sultana itaat edip onun buyruklarına uyarım. Ancak İbn Cüheyr, benim Müslim'i Âmid'den kurtardığını söyleyip aleyhime sultana etki yaptı, bu nedenle sultanın bana olan fikir ve kanaati karışık değişti. Bu nedenle ben, bu durumdan dolayı can güvenliğimden korku ve endişine duymaktayım. Ben Haleb'e yönelip Kutalmışoğlu Süleyman'a karşı şehrin dışında konaklayıp onun, bana gönderilmiş olan mektuplarda belirtildiği üzere, çıkardığı fitne ve fesatları durduracağım."*⁷²⁴ Bu bilgiler doğrultusunda Artuk Bey'in Melikşah'a ve özellikle Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman Şah'a kızgınlığından ve kininden dolayı Tutuş'un maiyyetine girerek Haleb harekâtına katıldığını belirtmektedir.⁷²⁵

⁷²² Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 269.

⁷²³ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 67.

⁷²⁴ Sibt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 269.

⁷²⁵ Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 91; Osman Turan eserinde Artuk Bey'e Sultan Melikşah'ın gönderdiği hil'at ve altını kabul etmeyerek gelen elçilere de zikr olunan cevabı verdiğini ifade etmektedir. Ayrıca elçilerin bu cevap ile mutlu bir şekilde yanından ayrıldığını söyleyerek Artuk Bey'in Şam'a giderek Tutuş'la anlaşmasını belirtmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103-104; Ebü'l-Ferec ise eserinde Artuk Bey'in gelen elçilere *"Siz sultanın hizmetinde bulunan birtakım düşmanlarımınız ve siz sultanın bana karşı samimiyet göstermesine imkân vermezsiniz. Ben Katlamış oğlu Süleyman'a karşı hareket ediyorum. Onun sultana ait memleketleri tahrip etmesine imkân vermeyeceğim."* dediğini belirterek elçilerin memnun bir şekilde ayrıldığını belirtmiştir; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, s. 332; Artuk Bey'in Süleyman Şah'a kininin olmasını günümüz tarihçileri Süleyman Şah'ın şikayeti üzerine Artuk Bey'in Sultan Melikşah tarafından Anadolu'daki

Melik Tutuş, Artuk Bey gibi savaş tekniğini çok iyi bilen bir emîrin kendi maiyyetinde bulunmasından dolayı Süleyman Şah'ı bertaraf edeceğine olan inancı tamdı. Bunun yanı sıra Tutuş, rakibini güçsüz duruma getirebilmek adına Süleyman Şah'ın beraberinde bulunan emîrlere gizlice adamlar göndererek onları korkutup kendi tarafına çekmeye çalıştı. Tutuş ve Artuk Bey, Haleb'e doğru ilerleyişini sürdürürken el-Huteytî'nin Tutuş'u davet ettiğini öğrenen Süleyman Şah, onu karşılamak için beraberindeki kuvvetleriyle birlikte hızlı bir şekilde harekete geçti.⁷²⁶ Tutuş onun bu hareketinden haberdar değildi. Ancak Süleyman Şah'ın iyice yanına yaklaşması ile haberdar oldu. Tutuş, Türkiye Selçuklu Sultanı'nı görür görmez kuvvetlerini savaş düzenine soktu.⁷²⁷ Sonuç itibâriyle iki taraf Haleb'e 3 mil mesafe uzaklıkta bulunan Aynü Seylem⁷²⁸ adlı mevkiye 5 Haziran 1086 tarihinde karşılaştı.⁷²⁹

Türkiye Selçuklu Sultanı ile Büyük Selçuklu Melîki arasında seher vakti başlayan şiddetli bir muharebe gerçekleşti.⁷³⁰ Hatırlanacağı üzere Emîr Çubuk Bey Kurzâhil savaşında taraf değiştirerek Süleyman Şah'ın safına geçmişti. Ancak adı geçen emîr, Aynü Seylem savaşında Tutuş'un tarafına geçerek mücadeleyi onun kazanmasında etkili olmuştu.⁷³¹ Bu taraf değiştirme sadece Emîr Çubuk Bey ile sınırlı kalmamış, bazı Türkmen Beyleri de Tutuş'un tarafına geçmişlerdi. Şüphesiz bunda

vazifesinden almasına bağlamaktadırlar; bkz. İbrahim Artuk, **Artuğ Bey**, s. 17-18; Ali Sevim, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri", **Makaleler**, ed. E. Semih Yalçın v.d., C. 1, Berikan Yay., Ankara 2005, s. 136-137; Mükrimin Halil Yinanç ise eserinde Artuk Bey'in Anadolu'dan alınarak kendisine Hulvân bölgesinin ikta olarak verildiğini belirterek Ahsâ, Bahreyn ve Necd bölgelerindeki Kartamîlerini itaat altına almak için görevlendirildiğini ifade etmektedir. Ayrıca onun Anadolu'dan alınma sebebinin Süleyman Şah'ın şikâyeti üzerine olabileceği gibi Emîr Dânişmend'in onun yerine bu sıralarda gönderilmesi nedeniyle bu görevden alınmış olma ihtimalini de ileri sürmektedir; Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 80-81; Osman Turan ise Artuk Bey'in Kavurd isyanı sebebiyle Melikşah tarafından Anadolu görevinden alındığını belirtmektedir; bkz. O. Turan, **a.g.e.**, s. 83.

⁷²⁶ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb**, s. 58; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135. Krş. Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 111.

⁷²⁷ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, c. 10, s. 135.

⁷²⁸ Aksarayî eserinde iki tarafın Maara yakınında karşı karşıya geldiğini belirtmektedir; bkz. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 15; Sibt'in eserinde bu mücadelenin Müslim'in öldürüldüğü yer olan mevkiye geçtiği belirtilmektedir. Ancak Sibt'in burada İbnü'l-Kalânîsi'nin eserinden yapmış olduğu Siffin ırmağı mevkiisini mi yoksa Kurzâhil mevkiisini mi kast ettiği net değildir; bkz. Sibt İbnü'l-Cevzi, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 268, 277.

⁷²⁹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 58-59. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 104; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8, s. 218.

⁷³⁰ Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 91-92.

⁷³¹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 104.

yukarıda da bahsettiğimiz üzere Suriye-Filistin melîkinin tehditdi de etkili olmuştur.⁷³² Süleyman Şah'ın etrafındaki beylerin taraf değiştirmesi hem de Tutuş'un emründe yer alan Artuk Bey'in mücadele esnasında cesurca çarpışması ve kuvvetinin içerisinde bulunan Arap askerlerini mücadeleye teşvik etmesi neticesinde şimdiye kadar yenilgi yüzü görmeyen Süleyman Şah'ın bozguna uğramasına sebep olmuştur.⁷³³ Tutuş bu zaferle birlikte Sultan Melikşah'a bağlı olarak bütün kuzey ve Güney Suriye'ye hâkim oldu.⁷³⁴

E) SÜLEYMAN ŞAH'IN ÖLÜMÜ (1086)

Süleyman Şah, Çubuk Bey ve bazı Türkmenlerin taraf değiştirmesine ve kuvvetlerinin bozguna uğramasına rağmen mücadelesini devam ettirmeyi sürdürdü. Ancak onun bu gayreti mücadeleyi kaybetmesine engel olmadığı gibi onun ölümüne neden olmuştur. Süleyman Şah'ın ölümüyle birlikte Vezîr Hasan b. Tahir ve bir kısım asker Tutuş tarafından esir alındı.⁷³⁵ Süleyman Şah'ın ölümüyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Bu nedenden ötürü meselenin daha iyi anlaşılması açısından kaynaklarda onun ölümü ile ilgili bilgileri incelemek uygun olacaktır.

Bizans tarih yazarı Anna Komnena'nın eserinde Süleyman Şah'ın ölümüyle ilgili şu ifadeler yer almaktadır; *"...Süleyman'ın adamları düşmana sırtlarını döndüler ve karışıklık içinde, kaçmaya koyuldular. Kendi adamalarını canlandırmak için gösterdiği tüm çabaya rağmen onların kaçmasını önleyemiyen ve kendi yaşamının da kapıya dayanmış tehlike altında bulunduğunu gören Süleyman, savaş alanından uzaklaştı; belki de tehlikeden kurtulmuş bulunduğunu sandığından, kalkanını yere koydu ve toprağın üzerine oturdu. Oysa ki, soydaşları onu gözden kaçırmış değillerdi. Gerçekten, birkaç Satrap [Bey] ona gelip, amcası Tutuş'un onu kendi yanına çağırdığını söylediler. Ama o, bu çağrıda bir tehlike sezerek [öldürüleceğini anlayarak], gitmedi. Bunun üzerine Bey'ler ısrar ettiğinden ve kendisinin tek başına onların hepsiyle baş etmesi olanağı bulunmadığından, kılıcını kınından çekip kendi barsaklarının derinliğine daldırdı, barsaklarını parça parça etti ve bu sefil*

⁷³² Aksarayî, **a.g.e.**, s. 15.; Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mûlk ve'l-Hulefâ**, s. 267. Krş. Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8., s. 218.

⁷³³ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular**, çev. Ali Sevim, s. 58-59; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123-124.; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 104; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 108; Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 92; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 111; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8., s. 218; Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", s. 157.

⁷³⁴ Coşkun Alptekin, **Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)**, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 4.

⁷³⁵ İbnü'l-Adîm, **Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb**, s. 35.

*kişi sefilce öldü. Emîr Süleyman'ın birliklerinden sağ kalanlar, hemen Tutuş'un ordusuna katıldılar [4 Haziran 1086].*⁷³⁶

Ebü'l-Ferec'in eserinde ise; *"Artuk bey ile Antakya hâkimi Katlamış oğlu Süleyman arasında harp koştur ve Süleyman muharebede maktul düştü. Anlatıldığına göre Süleyman kendi tarafının yenilmekte olduğunu görerek bir bıçakla intihar etmiştir. Çünkü cesedi yerde bulunduğu zaman karnına bir bıçak saplı olduğu görülmüştü.*"⁷³⁷

Urfalı Mateos'un eserinde ise onun ölümüyle ilgili detaylı bilgi yer almamakla birlikte şu kısa ifade bulunmaktadır; *"Muharebe gitgide daha çok şiddetlenince Sultanın askerleri Süleyman'ın ordusunu mağlûp edip firara mecbur kıldılar. Emîr Süleyman da sultan Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldü ve Kuriş'in oğlu Şeref-Dol'un kabrinin yanına defnedildi.*"⁷³⁸

Kaynaklarda Süleyman Şah'ın ölümü ile ilgili bu bilgiler geçmektedir. Araştırmamız için önemli bir kaynak olan İbnü'l-Esîr ise Süleyman Şah'ın ölümünden şu şekilde bahsetmektedir; *"...Süleyman'nın kendisi merkezde sabırla savaştı, adamlarının mağlûp olup geri çekilmediğini görünce de yanında bulunan bıçağı çekerek intihar etti. Başka bir rivayete göre savaş meydanında öldürülmüştür ve Tutuş böylece askerlerine galip gelmiştir.*"⁷³⁹ Bir başka İslâm kaynağı olan Sibt İbnü'l-Cevzî'nin eserinde ise Süleyman Şah'ın ölümü şu şekilde anlatılmaktadır; *"Çarpışmalar sırasında yüzüne bir ok isabet eden Süleyman, atından ölü olarak düştü ve cesedi Müslim'in mezarının yanına gömüldü. Her ikisinin ölümü arasında altı gün vardır.*"⁷⁴⁰ Aksarayî ise eserinde; *"O yalnız kalınca kendini öldürdü"*⁷⁴¹ diyerek kısa bir bilgi vermektedir. Süleyman Şah'ın Haleb ve Antakya seferleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren İbnü'l-Adîm eserinde Süleyman Şah'ın öldürülmesi ile ilgili ihtilaf olduğunu belirterek üç rivayeti de aktarır. Bunlardan birini şu şekilde ifade etmektedir; *"Tutuş'un askerlerinden bir atlı, Süleymanşah'la karşı karşıya geldiği zaman onun şakağına bir ok atmış ve onu öldürmüştür.*"⁷⁴² Eserde ikinci rivayet ise şu şekildedir; *"Süleymanşah, zaferden ümidini kesince atından inip çizmesindeki bıçakla kendini öldürmüştür.*"⁷⁴³ İfade edilen son rivayete göre ise; *"Savaşçılar, ölümlerin eşyalarını aldıkları sırada, yakut ve çok değerli ve nefis altınlarla*

⁷³⁶ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 195.

⁷³⁷ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, s. 333.

⁷³⁸ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 168-169.

⁷³⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135.

⁷⁴⁰ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 277.

⁷⁴¹ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 15.

⁷⁴² İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 59.

⁷⁴³ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 59.

işlenmiş bir zırh ele geçirmişler ve bunu Tutuş'ailetmişler. Bunun üzerine Tutuş, o zırhı yanına getirmiş ve 'Bu, hükümdarlardan alınan zırha benziyor' demiş ve hemen zırhın alındığı yere gitmiş ve birdenbire uzaktan birisini kana bulanmış bir hâlde görmüş ve 'Bu, sanki Süleymanşah'a benziyor' demiş ve beraberindekilere 'Ben, ölümler arasında sizlere gösterinceye değin onu bana gösterip söylemeyiniz' demiş ve nihayet Süleymanşah'ın cesedini göstermiş. Bunun üzerine onu 'Bunu nereden bildiniz?' denilince o, 'Onun ayağı, benim ayağıma, yani Selçukoğullarının ayaklarına benziyor' demiş ve daha sonra da kendi diliyle, yani Türkçe olarak ona 'Size zulmettik, sizi bizden uzaklaştırdık ve de sizi işte böyle öldürdük' demiş ve sonra da kendi eliyle gözlerini silmiş ve onun ölümüne çok acayip üzülmüş ve onu en iyi kefenlerde kefenlettikten ve namazını kıldıktan sonra Haleb'e götürüp Müslim'in mezarının yan tarafına defnettirmiş."⁷⁴⁴

Kaynaklarda geçen ifadelerden de anlaşılmaktadır ki bir kısım kaynaklarda Süleyman Şah'ın intihar ettiği bilgisi bulunurken bir kısım kaynaklar ise onun savaş meydanında öldüğünü ifade etmektedir. Kaynaklar içerisinde Süleyman Şah'ın Kuzey Suriye seferi ile ilgili olarak daha detaylı bilgi veren İbnü'l-Adîm, Sıbt İbnü'l-Cevzî ve Urfalı Mateos'un vermiş olduğu bilgileri esas alarak Süleyman Şah'ın savaş meydanında öldüğü sonucuna varabiliriz.⁷⁴⁵ Süleyman Şah'ın naaşı ise Tutuş tarafından özenle kefenlettirildi ve burada cenaze namazını kıldırttıktan sonra onu bir yıl önce öldürdüğü Şerefüddeve Müslim'in Haleb kapısındaki mezarının yanına defnetti.⁷⁴⁶

Süleyman Şah'ın vefatının ardından Tutuş, vezîri Hasan b. Tahir'i⁷⁴⁷, oğulları Kılıç Arslan, Kulan Arslan ve eşini Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait Antakya'ya götürdüğü halde Sultan Melikşâh, Suriye seferi sonunda onları Büyük Selçuklu Devleti başkenti İsfahan'a götürdü ve nasıl ki zamanında Süleyman Şah'ı Alp Arslan hapsedmiş ise Anadolu'da Kutalmışoğullarının hâkimiyetine son vermek maksadıyla

⁷⁴⁴ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 59; Tutuş'un bu sözleri Arslan Yabgu ile Mikhail oğulları arasındaki siyasi mücadeleyi göstermesi açısından önemlidir; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 105.

⁷⁴⁵ Osman Turan, Süleyman Şah'ın ölümüyle ilgili olarak Anna Komnena'nın eserinde geçen bilgilere mukabil İbnü'l-Adîm'in eserindeki bilgilere istinaden onun savaş meydanında öldüğüne hükmedebileceğini belirtmektedir; bkz. Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 195; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, çev. Ali Sevim, s. 59. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 104; Ali Sevim ise Süleyman Şah ile Tutuş arasındaki savaşın Süleyman Şah'ın intihariyle bittiğini belirtmektedir; Ali Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 93; Mükrimin Halil Yinaç ise Süleyman Şah'ın hançerini kalbine saplayarak intihar ettiği görüşündedir.; Yinaç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 124.

⁷⁴⁶ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 59.; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 277. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 105.; Yinaç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 125.

⁷⁴⁷ Hasan b. Tahir, Sultan Melikşah tarafından Antakya'nın mâlî işlerini yönetmek için görevlendirilmiştir; bkz. R. Turan, **Hükümet Mekanizması**, s. 40.

Sultan Melikşah adı geçen Türkiye Selçuklu şehzadelerini de ölünceye değin İsfahan şehrinde hapsedmiştir.⁷⁴⁸

F) SÜLEYMAN ŞAH'A BAĞLI (TÂBİ') EMİR VE KUMANDANLAR

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah'ın kendi faaliyetleri konusunda kaynaklarda kısıtlı bilgiler olduğu kadar onun emrinde bulunan beylerle ilgili de çok az bilgi mevcuttur. Bu bağlamda kaynaklarda az ve net olmayan bilgiler doğrultusunda Süleyman Şah'ın emrindeki kumandanların yapmış olduğu faaliyetleri meydana koymaya çalışacağız.

1. Ebû'l-Kasım

Ebû'l-Kasım ile ilgili günümüzdeki mevcut kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaktadır. Süleyman Şah, Antakya seferine çıkmadan evvel, Kapadokya'ya, sahil bölgelerine ve Anadolu'da hâkimiyeti altında bulunan havaliye emîrlerini tayin etti.⁷⁴⁹ Süleyman Şah, mezkûr sefere çıkarken, İznik'de yerine vekil olarak Ebû'l-Kasım'ı bırakmıştır.⁷⁵⁰

Süleyman Şah, henüz hayatta iken İznik'te vekil olarak bıraktığı Kasım, onun bıraktığı yerden akın faaliyetlerine devam etti.⁷⁵¹ I. Aleksios'un Balkanlar da Normanlar ile yaptığı mücadeleyi bir fırsat olarak gören Ebû'l-Kasım, Bizans ile yapılan Drakon Suyu Antlaşmasını bozarak antlaşma öncesinde olduğu gibi İstanbul Boğazı'na ve Marmara sahillerine akınlarda bulundu.⁷⁵² I. Aleksios, bu akınlara engel

⁷⁴⁸ O. Turan, **a.g.e.**, s. 105.; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8., s. 218.; Mecit, "Kingship and Ideology Under The Rum Seljuqs", s. 66; Anna'nın eserinde geçen bir ifadeye göre Süleyman Şah'ın bir de kızının olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifade şu şekildedir: "...[Türkler] fermanın okunuşunu dinlediler; bu fermanında, İmparator, onlara yalnızca bir genel af çıkarma sözü vermekle kalmıyor, ayrıca para ödülleri dağıtmayı ve [kentte bulunan] Sultanın kızkardeşiyle, Çaka'nın kızı olduğu söylenen, Sultanın eşine ve keza ayrımsız olarak İznikteki bütün Barbarlara, onurlarına saygılı davranış göstermeyi vaad ediyordu..."; bkz. Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 328; Ali Birbiçer, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Torunlarına Dair", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, ed. Emine Uymaz v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 237.

⁷⁴⁹ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 194.

⁷⁵⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu)**, çev. Fikret Işıltan, C. 1, TTK., Ankara 1986, s. 60; O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 58.

⁷⁵¹ Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 3.

⁷⁵² Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK., Ankara 1996, s. 9.; Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, s. 102.

olmak maksadıyla “Megas Primikerios” unvanına sahip aslı Türk olan Tatikios⁷⁵³ kumandasında bir kuvvet gönderdi. Bizans imparatoru adı geçen kumandana, İznik surları dışında Türklerle karşılaşacak olursa tedbirli davranmasını söyledi. Şehrin önlerine gelen Bizans kumandanı, kuvvetlerini mücadele için düzene koymaya başladığı sırada İznik şehriden çıkan 200 askerden mürekkep Türk birliği, Bizans kuvvetlerine saldırdı.⁷⁵⁴ Ancak Bizans kuvvetleri içerisinde bulunan ve sayıları en fazla 200 kişiden oluşan uzun mızraklara sahip Franklar karşı taarruza geçince Türklerin saldırısını durdurdular. Taarruzun sonucunda Türk askerlerinden bir kısmı yaralandı.⁷⁵⁵ Yara almadan kurtulan Türk askerleri ise surların arkasına çekildi.

Tatikios akşam vaktine kadar imparatorunun planı olsa gerek, kuvvetlerini savaş düzeninde tutmaya devam etti. Lâkin uzun bir süre Türklerden hareketlilik göremeyen Bizans kumandanı kuvvetleriyle İznik şehriden 2-3 km uzaklıkta bulunan Basileia’ya⁷⁵⁶ çekildi ve burada ordugâhını kurdu.⁷⁵⁷ O, burada iken gece vakti köylü biri gelerek kumandana Emîr Porsuk’un 50.000 askerden mürekkep bir kuvvetle İznik’e geldiğini haber verdi.⁷⁵⁸ Bunun üzerine Tatikios, sabah İstanbul’a dönmek için harekete geçti. O, bu gibi hazırlıklara girişirken Ebû’l-Kasım ise şehrinin surları üstünde onu gözetlemekteydi.⁷⁵⁹ Bu gözetleme neticesinde Bizans kumandanının geri dönüş hazırlığında olduğunu farkına varınca şehirden kuvvetleriyle çıkararak onu izlemeye başladı.⁷⁶⁰ Ebû’l-Kasım, Bizans kuvvetlerine Karamürsel’de yetişti ve saldırıya geçti. Fakat Bizans kuvvetlerinde bulunan Franklar, yine Türklerin saldırısına karşılık vererek başarılı oldular. Bizans kumandanı bundan başka bir saldırıya uğramadan Bizans başkentine dönebildi.⁷⁶¹

⁷⁵³ Osman Turan, bu kişinin Vardar Türklerine mensup olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Işın Demirkent, kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda Tatikios’un 1057 yılında doğmuş olduğu ihtimali üzerinde durmaktadır; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 114; Işın Demirkent, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, **Belleten**, C. 67, Sy. 248, TTK., Ankara 2003, s. 95.

⁷⁵⁴ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 78.

⁷⁵⁵ Demirkent, **a.g.e.**, s. 9.

⁷⁵⁶ İznik Gölü’nün kuzey kıyısında bulunan Boyalıca köyüne yakın bir yerde ve Karamürsel yolu üzerinde bulunan bir kasaba; bkz. Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, s. 197.

⁷⁵⁷ Demirkent, **a.g.e.**, s. 9.

⁷⁵⁸ Işın Demirkent Emîr Porsuk’un 1087 yılının İlkbaharında İznik’in üzerine yürüdüğünü ifade etmektedir; bkz. Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, s. 197. Krş. Demirkent, **a.g.m.**, s. 99.

⁷⁵⁹ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 79.

⁷⁶⁰ Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, s. 198.

⁷⁶¹ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 10.

Ebû'l-Kasım, Bizans'ın bu başarısız sayılabilecek saldırısının ardından faaliyetlerini durdurmadı. O, Bizans'a karşı üstünlük sağlamanın deniz kuvvetlerine sahip olmaktan geçtiği düşüncesiyle Kios (Gemlik) şehrini alarak burada gemiler yaptırmaya başladı.⁷⁶² I. Aleksios, Ebû'l-Kasım'ın Kios'da gemiler yaptırdığını haber alınca, ortaya çıkan bu tehlike karşısında hem karadan hem de denizden kuvvetler gönderdi.⁷⁶³ Bizans deniz kuvvetlerinin başına Manouel Boutoumites'i (Manuel Butumites)⁷⁶⁴ atadı. Bizans imparatoru, bu kumandana, Türkiye Selçuklularının yapımı devam eden gemilerini ateşe verme emrini verdi.⁷⁶⁵ I. Aleksios, deniz üzerinden bu kuvveti gönderirken karadan ise Tatikios'u tekrardan büyük bir kuvvetle Ebû'l-Kasım'ın üzerine gönderdi.⁷⁶⁶ Ebû'l-Kasım, Bizans kuvvetlerinin hem karadan hem de denizden saldırması ile iki kuvvet arasında kalacağını anlayınca Gemlik'i terk ederek kuvvetleri için daha iyi hareket sahası sağlamak adına Alykas (Halykas) veyahut Kayparissios (Kyparissos) adı verilen bölgeye çekildi.⁷⁶⁷ Bizans imparatorunun deniz kuvvetleri Ebû'l-Kasım'ın yaptırmakta olduğu gemileri ateşe verirken ertesi gün karadan gönderdiği Tatikios'un kumandasındaki kuvvetler kısa bir zaman içerisinde Ebû'l-Kasım'ın bulunduğu bölgeye gelerek mezkûr Selçuklu Emîri'nin karşısında mevzilendi ve stratejik bir alanda ordugâhını kurdu.⁷⁶⁸ Bizans kumandanı, sabahın erken saatlerinden akşama kadar Türkler'e saldırıda bulundu ve onun bu saldırıları on beş gün boyunca devam etti.⁷⁶⁹ Lâkin bu kısa süreli mücadelelerden bunalan Bizans kuvvetlerinin içerisindeki Franklar, Tatikios'u kesin bir mücadele için ikna ettiler.⁷⁷⁰ İki taraf arasında gerçekleşen mücadelenin neticesinde Selçuklu kuvvetleri yenilgiye uğrayarak önemli ölçüde esir ve kayıp verdi. Mücadeleden sağ kurtulmayı başaranlar ise ağırlıklarını geride bırakarak Türkiye

⁷⁶² Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", **Türkiye Selçukluları Makaleler**, Kriter Yay., İstanbul 2015, s. 158.; Ebû'l-Kasım'ın, İzmir Türk Beyi Çaka ile birlikte Balkanlardaki Peçeneklerle Bizans'a karşı iş birliği kurduğu da rivayet olunmaktadır; bkz. Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)**, TTK., Ankara 1995, s. 427.

⁷⁶³ Anna, **a.g.e.**, s. 197.

⁷⁶⁴ Demirkent, "Tatikios", s. 98.

⁷⁶⁵ Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, s. 103.

⁷⁶⁶ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 114; Kesik, **a.g.m.**, s. 158.

⁷⁶⁷ Demirkent, **a.g.e.**, s. 10; Demirkent, **a.g.m.**, s. 98; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 79-80.

⁷⁶⁸ Komnena, **a.g.e.**, s. 199.

⁷⁶⁹ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 10; Işın Demirkent, "Tatikios", s. 98.

⁷⁷⁰ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 80.

Selçuklu başkentine kaçtı. Mücadeleyi kazanan Bizans kumandanı ise İznik'e hareket etmeyerek ordugâhına geri döndü.⁷⁷¹

Emîr Porsuk'un İznik'e doğru hareket ettiğini yukarıda belirtmiştik. O, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde başına buyruk hareket eden Selçuklu Beylerini kontrolü altına aldıktan sonra İznik'e hareket etmek için hazırlıklara başladı.⁷⁷² Emîr Porsuk'un bu hareketini haber alan I. Aleksios, İznik'in ele geçirilmesi halinde Büyük Selçukluların daha da güçlenmesinden endişelenerek Ebû'l-Kasım'a haber göndererek Emîr Porsuk karşısında ittifak yapmayı teklif ederek İstanbul'a davet etti. Ebû'l-Kasım, I. Aleksios'un bu teklifini Emîr Porsuk'un kuvvetleri karşısında başarısız olacağı inancı nedeniyle kabul ederek İstanbul'a gitti.⁷⁷³

Ebû'l-Kasım, Bizans başkentinde kaldığı süre boyunca çeşitli eğlencelere ve tiyatrolara götürüldü; ona çeşitli hediyeler verilerek askerî yardım vaadinde bulunuldu.⁷⁷⁴ I. Aleksios'un amacı Ebû'l-Kasım'ı oyalayarak İzmit'i ele geçirmektir. Bu amaç doğrultusunda Bizans imparatoru, hadim Eustathios'a planını anlattıktan sonra, onu içerisinde yapı malzemeleri, mimarlar ve işçilerin bulunduğu gemilerle İzmit'e gönderdi. Eustathios, İzmit'e vardığında buradaki Selçuklu garnizonuna ve etraftaki Türklere iyi davranarak hediyeler verdi.⁷⁷⁵ O, İstanbul'da bulunan Ebû'l-Kasım ile Bizans imparatoru I. Aleksios'un anlaşarak Emîr Porsuk'a karşı birlikte mücadele edeceklerini belirtti. Böylelikle Eustathios, zikr olunan Türkleri birlikte savunma hazırlığı yapmak için ikna etti ve planın anlaşılmaması için bütün gemileri kıyılardan uzak tuttu. Ayrıca Ebû'l-Kasım'ın da haberdar olmasına mâni olmasına engel olmak için İzmit-İstanbul arasındaki deniz yolunu kapattı. Selçuklu garnizonu, Eustathios'un sözlerine inanmak suretiyle onun İzmit'e gitmesine izin verdi.⁷⁷⁶ Böylelikle o, hızlı bir şekilde kale inşa ederek mevcudiyetindeki donanma sayesinde İzmit'i Bizans'ın kontrolü altına aldı. I. Aleksios, kale inşasının tamamlanarak mezkûr şehrin de kontrol altına alındığını haber alınca başkentte türlü şeylerle ve eğlencelerle

⁷⁷¹ Demirkent, **a.g.e.**, s. 10.

⁷⁷² Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 92; Ayönü, **a.g.e.**, s. 80.

⁷⁷³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 114; Ayönü, **a.g.e.**, s. 81; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 11.

⁷⁷⁴ O. Turan, **a.g.e.**, s. 114-115.

⁷⁷⁵ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 199.

⁷⁷⁶ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 11-12.

oyaladığı Ebû'l-Kasım ile anlaşmayı imzaladı. Ardından ona Sebastos⁷⁷⁷ unvanı ve bir çok hediye verdi. Ardından Ebû'l-Kasım İznik'e gönderildi.⁷⁷⁸

Ebû'l-Kasım, İznik'e döndüğünde I. Aleksios'un kendisini kandırdığını anladı. Ancak o, İznik'e geldiği vakit Emîr Porsuk da kuvvetleriyle İznik şehrine gelerek burayı kuşattı. O, bir süre emîr Porsuk'a karşı İznik'i savundu. Fakat, İznik'i savunamayacak noktaya gelen Ebû'l-Kasım, Bizans imparatorundan yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım talebi üzerine I. Aleksios, o sırada Peçeneklerle mücadele ettiği için küçük bir kuvvet gönderebildi. Onun bu yardımdaki amacı İznik'in Büyük Selçuklu Devleti eline geçmesi halinde burasını almanın imkânsız olacağı düşüncesi idi. I. Aleksios, Ebû'l-Kasım'ı İstanbul'da oyalamak suretiyle hile ile İznik'i ele geçirdiği gibi İznik'i de ele geçirmek için hileye başvurdu. Ebû'l-Kasım'a gönderdiği destek kuvvetlerine imparatorluk sancakları ve imparatorun önünde taşınan gümüş kakmalı asalar verdi.⁷⁷⁹ I. Aleksios bunu yaparak iki kazanç birden elde etmeyi umuyordu. İlk olarak Emîr Porsuk'un geri çekilmesini sağlamak ve sonrasında ise İznik'i ele geçirmektir. Ancak I. Aleksios bu planından ilkini gerçekleştirmeye muvaffak olabildi.⁷⁸⁰ Böylelikle Emîr Porsuk'un üç ay süren kuşatması da son bulmuş oldu.⁷⁸¹

Emîr Porsuk'un bu başarısız kuşatmasının ardından Sultan Melikşah, İznik'i elde edebilmek için Bizans İmparatoru I. Aleksios ile ittifak girişiminde bulundu. Bu sebeple o, Sivayuş (Çavuş) adındaki bir elçi aracılığıyla Bizans imparatoruna bir mektup gönderdi. Bahsi geçen mektupda Sultan Melikşah, I. Aleksios'a evlilik yolu ile akraba olmayı teklif etti ve o, eğer bunu kabul ederse Türklerin kıyıda bulunan

⁷⁷⁷ Bizans İmparatorluğu'nda Komnenos hanedanlığı döneminde, kişileri onure etmek için sıkça verilen bir ünvan.; bkz. İsmet Burak Batır, "Selçuklu Başkenti İznik", s. 70.

⁷⁷⁸ Işın Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 12; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 81.

⁷⁷⁹ Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar s. 200; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 93.

⁷⁸⁰ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 12-13.

⁷⁸¹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 136, 145. Krş. Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", s. 158; Erdoğan Merçil, Emîr Porsuk'un bu seferi hangi tarihte yapıldığının belirlenmesinin güç olduğunu belirterek çağdaş müelliflerin 1087-1089 yılları arasında bir tarihlendirme yaptığını belirtmektedir; bkz. Merçil, **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, s. 75.; İbrahim Kafesoğlu, emîr Porsuk'un yaklaşık 1089 yılının sonlarına doğru İznik'e gelebildiğini belirtmektedir; bkz. Kafesoğlu, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, s. 105. Osman Turan ise emîr Porsuk'un, İbnü'l-Esîr'in eserindeki bilgiler doğrultusunda seferin 1087 yılından sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 115.

kalelerden çekileceğini, bütün hisarların geri vereceğini temin etti. Ayrıca tüm kudreti ile onu destekleyeceğini vaad etti.⁷⁸² Sultan Melikşah'ın gönderdiği elçi Sivayuş, Bizans'a geldiğinde I. Aleksios'un huzuruna çıktı. Mezkûr imparator, etkili konuşmasıyla Sultan'ın elçisinin taraf değiştirmesini sağladı. İmparator, Sivayuş'un elinde bulunan sultanın buyruğu ile kıyı şehirlerine göndererek buradaki Selçuklu emîrlere sultanın mektubunu göstermesini ve buldukları şehirleri terk etmelerini sağlaması konusunda ikna ederek onun başkente dönmesini tembihledi.⁷⁸³ Sivayuş, imparatorun dediklerini kabul etti ve Süleyman Şah, Antakya seferindeyken Karatekin tarafından fethedilen Sinop'a gitti. Sivayuş buraya geldiğinde Karatekin'e sultanın mektubunu gösterdi. Karatekin bunun üzerine herhangi bir zorluk çıkarmadan şehri terk etti.⁷⁸⁴ O, şehri terk edince Sivayuş, adı geçen şehrin yönetimini I. Aleksios'un gönderdiği Konstantinos Dalassenos'a bıraktı. Sivayuş, Sinop'da yaptığı gibi diğer hisarları da gezerek Selçuklu emîrlere buraları da terk etmesini sağladı. O, I. Aleksios'un tembih ettiği gibi başkente döndü ve kendisine faaliyetleri sebebiyle ödül olarak Ankhialos⁷⁸⁵ Dukalığı verildi.⁷⁸⁶

Sultan Melikşah, Porsuk'un başarısız kuşatması ve gönderdiği elçi Sivayuş'un faaliyetlerini öğrenince, İznik'i elde etme görevini bu sefer Urfa Emîri Bozan'a verdi. Ayrıca Sultan, Bozan'la birlikte Bizans imparatoruna yeniden antlaşmak için bir mektup gönderdi.⁷⁸⁷ Büyük Selçuklu sultanının gönderdiği mektupta: *“İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim: nasıl, daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunu; nasıl, sen Lâtinleri yeni haklamış iken İskit'lerin [Peçeneklerin] sana karşı saldırı hazırlığına giriştiklerini; Emîr Ebu'l Kasım'ın kendisinin de, [vaktiyle] Süleyman'ın seninle yapmış bulunduğu andlaşmayı çiğneyerek, Asya'yı [Anadoluyu] tâ Damalis/Üsküdar'a kadar talan ettiğini [bana anlattılar]. Ebu'l Kaasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'nın [Anadolunun], Antakya ile birlikte, senin egemenliğine dönmesini istiyorsan, oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle, artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşıklık olarak ben bulununca, yalnız doğuda değil, tâ İlyrikon/Arnavutluk'a kadar ve tüm batıda da, herşeyi*

⁷⁸² Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 82.

⁷⁸³ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 196.

⁷⁸⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 115-116.

⁷⁸⁵ Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Burgaz yakınında şuan Pomorie olarak bilinen kıyıdaki tarihsel kent; bkz. Komnena, **a.g.e.**, s. 196 n. 4.

⁷⁸⁶ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 83.

⁷⁸⁷ Komnena, **a.g.e.**, s. 195. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 115-116.; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 13; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 92.

başaracaksın; bizim sana göndereceğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koy[a]mayacak."⁷⁸⁸ deniliyordu.

Bizans İmparatoru I. Aleksios, bu mektuba karşılık olarak Kurtikios yönetimindeki elçi heyetini Sultan Melikşah'a gönderdi. Ancak zikrolunan elçilik heyeti, Sultan Melikşah'ın ölüm haberini alınca yoldan geri dönerek tekrar başkente geldiler.⁷⁸⁹ Bu esnada Emîr Bozan, İznik'i kuşatmıştı. Lâkin Ebû'l-Kasım'ın başarılı savunması ve Bizans'dan aldığı yardımlar neticesinde Bozan bir türlü şehri ele geçirmeye muvaffak olamıyordu. Bunun üzerine Emîr Bozan kuvvetleriyle birlikte başka havalide akınlarda bulunmak maksadıyla Lopadion (Ulubat) gölü tarafına hareket etti.⁷⁹⁰ Ebû'l-Kasım kuşatmanın kaldırılmasıyla birlikte artık bağımsız bir şekilde mücadele edemeyeceğinin farkına vardı. Bu sebeple o, Melikşah'ın yanına giderek İznik valisi olarak kalmayı umut ediyordu. Ebû'l-Kasım amacı doğrultusunda Sultan için büyük hediyeler hazırlattı ve kardeşi Ebû'l-Gâzi Hasan'ı da İznik'e vekil bırakarak İsfahan'a gitti.⁷⁹¹ Fakat Ebû'l-Kasım, İsfahan'a vardığında Sultan Melikşah tarafından huzura kabul olunmamış ve tavsiye olarak da Emîr Bozan ile görüşmesi gerektiği belirtilmiştir. O, bu tavsiye doğrultusunda Bozan ile görüşmek için Anadolu'ya hareket ettiği sırada mezkûr emîrin kendisine karşı yolladığı 200 seçkin askerden mürekkep bir birlik tarafından yakalanarak yayının kirişiyle boğdurulmak suretiyle öldürüldü.⁷⁹²

2. Ebû'l-Gâzi Hasan

Ebû'l-Gâzi Hasan hakkında kaynaklarda çok kısıtlı bilgiler mevcuttur. Biz onunla ilgili tarihte ilk bilgiyi Süleyman Şah'ın Antakya seferine çıkmasıyla elde etmiş bulunmaktayız. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile ilgili önemli bilgiler içeren Anna'nın eserinde: "...o [Süleyman Şah] Antakya'ya gitmek üzere yola çıkışı sırasında İznik'de yönetimi Ebu'l Kasım'a emanet ederken, söylenene bakılırsa, kıyı bölgesini, Kappadokia'yı ve tüm

⁷⁸⁸ Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar s. 203.

⁷⁸⁹ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 13.

⁷⁹⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 116-117.

⁷⁹¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 93.

⁷⁹² Osman Turan, Ebû'l-Kasım'ın yayının kirişiyle öldürülmesi nedeniyle onun Selçuk hanedanından olabileceğini belirtmektedir.; Anna Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar s. 203-204. karşı. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 117 n. 14.; Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 4.

Asya'yı çeşitli Beylere bırakmıştı; bunların her biri, kendisine bırakılan yöreyi, onun dönüşüne kadar, savunsun istemişti. O sırada İznik'de Baş-Yönetici olan Ebu'l Kasım, Sultan'lık başkenti de olan bu hisarı sahiplendikten ve kardeşi Poulkhasès'e de Kappadokia'yı bıraktıktan sonra, şimdiden kendine ait saydığı Sultan san'ını takınmakta duraksamadı..."⁷⁹³ bilgisi yer almaktadır.

Anna'nın ifadelerini incelediğimizde Poulkhasès olarak adlandırılan kişinin Ebû'l-Gâzi Hasan olduğu bilinmektedir.⁷⁹⁴ Ayrıca onun Ebû'l-Kasım ile kardeş oldukları ve Kappadokia'da vali olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁷⁹⁵ Ebû'l-Gâzi Hasan'ın Kappadokia valisiyken bulunduğu faaliyetlerle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ancak Ebû'l-Kasım'ın, İznik valisi olarak kalma umudu ile Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a doğru hareket etmesi üzerine Ebû'l-Gâzi Hasan ise İznik'e vekil olarak tayin edilmiştir.⁷⁹⁶ Urfalı Mateos'un eserindeki bilgilere göre, o, İznik'te bulunduğu sırada Emîr Bozan, Antakya ve Halep emîrleri Yağı-sıyan ve Aksungurla beraber İznik şehrinin karşısında ordugâhlarını kurdu. Ardından buradan hareket ile mezkûr emirler İstanbul'u fethetmeye kalkıştı. Fakat Bizans başkentini feth edemeyeceklerini anlayarak tekrar Ebû'l-Gâzi Hasan'ın yönetiminde bulunan Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkentine döndüler. Emîr Bozan ve beraberindeki zikr olunan emîrler Sultan Melikşah'ın vefat haberini aldıktan sonra kendi memleketlerine dönmek zorunda kaldılar.⁷⁹⁷

Ebû'l-Gâzi Hasan İznik'deki yönetimini, babaları Süleyman Şah'ın ölümü üzerine bu sırada Antakya'ya gelen Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a götürülen Kılıç Arslan ile Kulan (Davud) Arslan'ın⁷⁹⁸, Sultan Melikşah'ın vefatının⁷⁹⁹ ardından

⁷⁹³ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar s. 197.

⁷⁹⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96.

⁷⁹⁵ Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 8.

⁷⁹⁶ Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", s. 158.; Kesik, "Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları", s. 232.; O. Turan, **a.g.e.**, s. 96.; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 40.

⁷⁹⁷ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 178; O. Turan, **a.g.e.**, s. 117.

⁷⁹⁸ Kılıç Arslan'ın kardeşinin adı bazı kaynaklarda Davud olarak geçmektedir; bkz. Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, **Târîh-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)**, ed. Erkan Göksü, yay. haz. Ayşe Ayna v.d., s. 115. Krş. Kesik, "Cenâbî'ye göre Türkiye Selçukluları", s. 234.

⁷⁹⁹ Sultan Melikşah 19 Kasım 1092 tarihinde 38 yaşında iken vefat etti; bkz. Abdülkerim Özeydin, **Sultan Berkjaruk Devri Selçuklu Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 2001, s. 11.

Berkyaruk ve Tutuş arasındaki taht mücadelesinden istifade ederek İsfahan'dan kaçarak İznik'e gelmelerine kadar sürdürdü.⁸⁰⁰

Kılıç Arslan, İznik'e geldiği vakit Bizans, Emîr Bozan'ın İznik kuşatmasını kaldırmasını fırsat bilerek Ebû'l-Gâzi Hasan yönetimindeki bu şehri kuşatmaya çalışıyordu. Bu esnada Süleyman Şah'ın oğullarının İznik'e ulaşması ile Ebû'l-Gâzi Hasan, İznik'i mirasçılara teslim etti. İki kardeş arasından büyük olanı I. Kılıç Arslan, Sultan sanını alarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni iktidar sahibi oldu.⁸⁰¹ Sultan I. Kılıç Arslan, iktidara sahip olduktan sonra Ebû'l-Gâzi Hasan'ı başkent kumandanlığı görevinden alarak yerine İlhan Muhammed'i⁸⁰² Beylerbeyi olarak atadı ve diğer bölgelerdeki valileri onun yönetimine verdi.⁸⁰³

Ebû'l-Gâzi Hasan'ın İznik kumandanlığı görevinden sonra eski görevi olan Kappadokia valiliğine devam ettiği anlaşılmaktadır. O, buradaki görevi sırasında Haçlılara karşı İznik'i kaybeden Sultan I. Kılıç Arslan ile birlikte Haçlılarla mücadele etmiş ve mücadeleyi kaybetmişlerdir.⁸⁰⁴ Ebû'l-Gâzi Hasan, anlaşıyor ki Gazi unvanını Haçlılarla giriştiği mücadele nedeniyle almış ve onun Haçlılarla Ereğli'de giriştiği mücadele sonucunda çekildiği dağda çok asker şehit vermesi nedeniyle, bu dağ Hasandağı adını almıştır.⁸⁰⁵ Ebû'l-Gâzi Hasan'ın adını verdiği Hasan dağında⁸⁰⁶ onun adına türbe ve ziyaretgâhların bulunduğu ve bu yerlerin Selçuklular zamanında sıklıkla ziyaret edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁰⁷ Süleyman Şah'ın emîri olan Ebû'l-Gâzi Hasan,

⁸⁰⁰ Osman Turan Sıbt'ın eserinden naklen Kılıç Arslan, Anadolu'ya geldiği sırada yanında Yabgulu Türkmenlerinden oluşan bir kuvvetin mevcut olduğunu belirtmektedir; bkz. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 126.

⁸⁰¹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 126.

⁸⁰² I. Kılıç Arslan döneminde Türkiye Selçuklu kuvvetinin başkumandanı İlhan unvanını taşımaktaydı; bkz. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 46.

⁸⁰³ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 206.

⁸⁰⁴ Sultan I. Kılıç Arslan, mücadeleyi kaybetmesinin ardından Haçlıların meydan savaşı ile yenilemeyecek kadar çok sayıda askerinin olduğunu kanaat getirince onları yıpratma yoluna gitmişti. Bu sebeple I. Kılıç Arslan, Haçlıların yol güzargâhı üzerinde bulunan kuyu, sarnıç ve su kaynaklarını kullanılmaz hale getirdi; bkz. Runcıman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, C. 1, s. 141, 145-146; Muharrem Kesik, **a.g.e.**, s. 105.

⁸⁰⁵ O. Turan, **a.g.e.**, s. 96.

⁸⁰⁶ M.C Şehabeddin Tekindağ, Hasan dağının sarp ve çetin olduğunu belirterek Niğde'ye tâbi olduğunu ifade etmektedir; bkz. Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, **Bezm u Rezm**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 428. Krş. M.C Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", **Tarih Dergisi**, c. 13, sa. 17-18, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1963, s. 60 n. 79.

⁸⁰⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96.

Dânişmend-nâme'ye göre kahramanlar arasında gösterilen Sultan Turasan'ın akrabasıdır.⁸⁰⁸

3. Emîr Karatekin

Süleyman Şah'ın emîrlerinden olan Karatekin hakkında kaynaklarda detaylı ve kesin bilgiler olmamakla birlikte *Dânişmend-nâme*'ye göre; Karatekin ile Artuhî⁸⁰⁹ Tamasun adında bir köyde karşılaşılır. Ardından ikisi buradan hareketle Çankırı'ya⁸¹⁰ ulaşır. Dânişmendlilerin burayı feth edeceğini duyan halk kaleye çekilmiştir. Bunun üzerine onlar burada biraz dolaştıktan sonra üç kişi ile karşılaşılır, bunlardan biri kadın diğer ikisi ise erkektir. Karatekin ve Artuhî bu iki erkeği öldürür. Kadın ise sonradan müslüman olmuş olan Meryem Hatundur ve bu kişi onları hile ile kaleye sokmayı başarır. Meryem Hatun'un da yardımlarıyla Karatekin ve Artuhî Çankırı'yı ele geçirir.⁸¹¹

Dânişmend-nâme'nin bir destan olduğunu unutmamak gerekir. Bu yüzden eserin verdiği bilgilere ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir birlikte Irene Melikoff, *Dânişmend-nâme*'nin gerçek bir vekâyi'nâme olamayacağı gibi tamamen hurafelerle dolu bir eser sayılamayacağını dile getirmiştir⁸¹². Bu sebeple Karatekin'in Çankırı'yı fethettiği doğrudur.⁸¹³ Lâkin onun mezkûr Türk destanında geçtiği gibi Dânişmendlilere bağlı bir emîr olmadığı Süleyman Şah'ın emîrlerinden olduğu mevcut kaynakların vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda anlaşılmaktadır.⁸¹⁴ Karatekin, Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethetmek için hareket ettiği sıralarda 1084 yılında

⁸⁰⁸ Osman Turan, *Dânişmend-nâme*'nin kahramanları arasında olan Sultan Turasan ile Ebû'l Gâzi Hasan'ın aynı kişiler olduğunu belirtmektedir; bkz. **Dânişmend-nâme**, C. 2, haz. Necati Demir, yay. Şinasi Tekin v.d., The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002, s. 157,219. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 96.

⁸⁰⁹ *Dânişmend-nâme*'nin kahramanlarından; bkz. **Dânişmend-nâme**, C. 2, s. 214.

⁸¹⁰ *Dânişmend-nâme*'de Çankırı, Mankuriyye olarak geçmektedir; bkz. **Dânişmend-nâme**, C. 2, s. 221.

⁸¹¹ **Dânişmend-nâme**, C. 2, s. 121-126.

⁸¹² Ahmet Yaşar Ocak, "Dânişmendnâme", **DİA**, C. 8, TDVY, İstanbul, 1993, s. 480.

⁸¹³ Yaşar Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi (Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği)**, TTK., Ankara 1988, s. 128; İlhan Şahin, "Çankırı", **DİA**, c. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 216; O. Turan, **a.g.e.**, 96.

⁸¹⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 424; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 28; Ali Sevim, Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK., Ankara 1989, s. 102.

Sinop'u fethetmiştir.⁸¹⁵ Ardından Karatekin, kısa bir zaman içerisinde Kastamonu'yu da elde etmiştir.⁸¹⁶ O buradan hareketle Çankırı'yı ele geçirmiştir ve ayrıca Karatekin'in Ereğli ve Amasra'yı da elde etmiş olması da muhtemeldir.⁸¹⁷

Mezkûr emîrin bu faaliyetlerinden başka kaynaklarda onun nasıl Sinop'u terk ettirildiğinden bahsedilmektedir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Sultan Melikşah, Emîr Porsuk'un başarısız İznik kuşatmasının ardından zikr olunan şehri elde edebilmek için I. Aleksios ile ittifak kurmayı tasarladı. Bu amaç doğrultusunda Sultan Melikşah, Siyavuş adında bir elçiyi Bizans imparatoruna gönderdi. Bu elçi Bizans'a varıp I. Aleksios'un huzuruna çıktığı vakit onun konuşmasından etkilenerek taraf değiştirdi. Bizans İmparatoru, Siyavuş'u elinde bulunan sultanın buyruğuyla kıyı şehirlerine gitmesini, buradaki Selçuklu emîrlere sultanın mektubunu göstererek, buldukları şehirleri terk etmelerini sağlamasını istedi. Bunun üzerine Siyavuş, ilk önce Sinop'a gitti ve Sultan Melikşah'ın mektubunu şehrin valisi olan Karatekin'e gösterdi. Bunun üzerine Karatekin yanına hazineden hiçbir şey almayarak terk etti.⁸¹⁸ Anna Komnena'nın eserinde adı geçen emîrin akıbetiyle ilgili şu ifadeler yer almaktadır; "...Kharatikès Sinop'tan ayrıldığı sırada, Lekesiz Hükümdarımız Tanrı Anası onuruna yapılmış kiliseyi pisletti; tam o sırada sanki Tanrının dileğiyle oç alıcı bir cin'in çarpmasına uğramış gibi, ağızdan köpükler saçarak yere düştü; işte bu cin çarpmış haliyle defolup gitti."⁸¹⁹ Anna'nın eserinde Karatekin'in ölümüyle ilgili bu ifadelerle ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir. Çankırı fatihi olarak kabul edilen emîrin zikr olunan vilayette bir türbesi mevcuttur.⁸²⁰

Emîr Karatekin ile alakalı bir başka mesele ise Çobanoğulları Beyliği'nin kurucusu Hüsameddin Çoban'ın onun soyundan geldiği iddiasıdır.⁸²¹ Bu iddianın

⁸¹⁵ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 195. Krş. Erdoğan Merçil, "Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu", **Makaleler**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011, s. 285; Mehmet Öz, "Sinop", **DİA**, C. 37, TDVY, İstanbul 2009, s. 253; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 82-83.

⁸¹⁶ İlhan Şahin, "Kastamonu", **DİA**, C. 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 585.

⁸¹⁷ Merçil, "Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu", s. 285.

⁸¹⁸ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, çev. Bilge Umar s. 197 n. 1, 202. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 115-116.

⁸¹⁹ Komnena, **a.g.e.**, çev. Bilge Umar, s. 196.

⁸²⁰ Şahin, **a.g.m.**, s. 217.

⁸²¹ Aydın Taneri, "Hüsameddin Çoban", **DİA**, C. 18, TDVY, İstanbul 1998, s. 513; Yaşar Yücel, "Çoban oğulları Beyliği", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 23, Sy. 1.2, Ankara 1965, s. 64.

sahibi Mükrimin Halil Yinanç, görüşünü İbn Bibi'nin eserinde geçen ifadelerle dayandırmaktadır.⁸²² Ancak Yazıcızâde Ali'nin eserinde Hüsameddin Çoban'ın Kayı boyundan geldiği ifade edilmektedir.⁸²³ Yazıcızâde'nin eserinde ifade ettiği bu iddianın teyit edilmesi için kesin kanıt yoktur. Ancak Kastamonu ve Ankara havalisinde Kayı boyuna mensup büyük bir grubun bulunması müellifin bu iddiasını güçlendirmektedir.⁸²⁴

4. Dânişmend Gazi

Dânişmend Gazi'nin Türk tarihinin en karanlık dönemi olarak bilinen on birinci ve on ikinci yüzyılda yaşamış olması nedeniyle hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır.⁸²⁵ Ancak kaynaklarda geçen ifadelerle göre Dânişmend Gazi'nin babası Dânişmend Ali Taylu⁸²⁶ ile Süleyman Şah'ın babası Kutalmış arasında bir akrabalık bağının bulunduğu söz konusudur. Bu akrabalık ilişkisinden kaynaklarda geçen şu ifadelerle haberdar olmaktadır: “*Böylece Silvan'ın alınmasından sonra metince, Kutalmışoğlu Süleyman'ın dayısı Danişmendli Gümüştekin Ahmed'in Malatya'yı fethettiği (Zülhicce= Mart / Nisan 1085), metince kaydedilmiştir.*”⁸²⁷ Kaynaklarda bu akrabalığın hangi tarihte gerçekleştiği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu akrabalık ilişkileri muhtemelen Selçuk Bey zamanında kurulmuştur. Sefer Solmaz bunun sebebini, o dönemde Selçuklular ve Yabgulular arasında herhangi bir çekişmenin bulunmadığını

⁸²² Mükrimin Halil Yinanç, “Anadolu Selçukluları Tarihine Ait Bazı Kaynaklar”, **III. Türk Tarih Kongresi**, TTK., Ankara 1948, s. 96.

⁸²³ Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, s. 344.

⁸²⁴ Taneri, **a.g.m.**, 513.

⁸²⁵ Abdülkerim Özaydın, “Dânişmend Gazi”, **DİA**, C. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 467; Sefer Solmaz, “Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, ed. Ali Büyük Aslan, sa. 14, Konya 2002, s. 229; Dânişmend Gazi'nin nesebi hakkında farklı görüşler mevcuttur detaylı bilgi için; bkz. Muharrem Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fatihleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 48-59; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 141-151.

⁸²⁶ Danişmend kelimesinin bilgin kişi, bilge, alim, muallim ve hakim anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır; bkz. Sefer Solmaz, “Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001, s. 1.

⁸²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzi, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 267; Ayrıca Ebü'l-Ferec de eserinde bu akrabalık ilişkisinden bahsetmektedir. Ancak müellif muhtemelen şevhen Danişmend Gazi'yi Süleyman Şah'ın amcası olarak kaydetmiştir; bkz. Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1, s. 331-332; Muharrem Kesik ve Sefer Solmaz, İbn Hamdûn, İbn Şeddâd ve İbn Şihne'nin eserlerinde Danişmend Gazi'nin Süleyman Şah'ın dayısı olarak bahsedildiğini ifade etmektedir; bkz. Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 51; Sefer Solmaz, “Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri”, **I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, yay. haz. Osman Eravşar, C. 2., Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, s. 273-274.

ve Selçukluların hizmetinde bulunan Danişmend Ali Taylu'nun da bu duruma istinaden kızını Kutalmış'a verdiği şeklinde açıklamaktadır.⁸²⁸ Ayrıca Sefer Solmaz bu akrabalık ilişkisinin Selçuk Bey'in Cend şehrine gelerek müslüman olduğu 960 yılı ile onun ölüm yılı olan 1007 tarihleri arasında gerçekleştiğini ifade etmektedir.⁸²⁹ Danişmend Ali Taylu ile Kutalmış arasında akrabalık ilişkisinin oluşmasında önemli bir diğer faktör ise kültürel ve fikri açıdan birbirleriyle uyumlu olmalarıdır. Bilindiği gibi Kutalmış Astroloji ve Etnoloji ilimlerine vakıftı ve bu ilimle uğraşan kişileri yanında bulundurmaktaydı. Danişmend Ali Taylu da lakabından da anlaşılacağı gibi ilimle uğraşan bir muallimdi.⁸³⁰ Bu bağlamda iki tarafın akrabalık ilişkisi kurarak dostluk ilişkilerini pekiştirdiği sonucuna ulaşılabılır.⁸³¹ Ancak ilerleyen dönemde Danişmend Ali Taylu'nun, almış aldığı görevler neticesinde Selçuklu-Yabgulu mücadelesinde Selçuklular tarafında yer aldığı anlaşılmaktadır.⁸³²

Dânişmend Ali Taylu'nun 1055 yılları civarında vefat etmesinin ardından Dânişmend Gazi, babasının aksine Yabguların yanında yer aldı ve Kutalmış'ın Tuğrul Bey'e karşı olan isyanını destekledi. Bu nedenden ötürü Tuğrul Bey'in Danişmend Gazi'yi Anadolu'ya sürdüğü anlaşılmaktadır.⁸³³ Bunun neticesinde o kendi boyu ile birlikte ilk olarak Azerbaycan'a geldi ve burada bir taraftan muallimlik bir taraftan da gaza faaliyetlerinde bulundu. Sultan Tuğrul Bey'in vefatının ardından yerine geçen Çağrı Bey'in oğlu Sultan Alp Arslan'ın 1064 yılındaki Kafkasya Seferi'nde Selçuklu kuvvetlerine kılavuzluk yapan Danişmend Gazi, bilgisi ve kişiliği sayesinde Sultan Alp Arslan'ın dikkatini çekti. Bu doğrultuda o, tekrar Selçuklularla

⁸²⁸ Sefer Solmaz, Kutalmış'ın Danişmend Ali Taylu'nun kızı ile değil de kız kardeşiyle evli olduğunu belirterek bunun kronoloji açısından daha uygun olduğunu ifade etmektedir; Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 24.

⁸²⁹ Solmaz, "Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı...", s. 276; Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 15.

⁸³⁰ İbnü'l-Esîr eserinde Dânişmend Gazi'nin babası Dânişmend Ali Taylu'nun Türkmenlere muallimlik yaptığını ifade etmektedir; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 247. Krş. Özyayın, "Dânişmend Gazi", s. 467.

⁸³¹ Hüseyin Kayhan, "Dânişmendli Devleti'nin İlk Devirleri (1072-1104) Hakkında", **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)**, yay. haz. Ali Aktan, Ayhan Öztürk, Hasan Ali Şahin, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 2003, s. 341-342.

⁸³² Danişmend Ali Taylu, ilk olarak Selçuklu ailesinin muallimliğine, ardından Selçukluların Horasan'a geçtikleri dönemde muallimliğin yanı sıra müvâşirliğe ve 1051 tarihinde İsfahan'ı elde etmeleriyle Selçuklu şehzadelerine muallimlik ve atabeylik görevlerinde bulundu.; Solmaz, **a.g.m.**, s. 276-277.

⁸³³ Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", s. 59.

arasını düzeltti.⁸³⁴ Danişmend Gazi muhtemelen Sultan Alp Arslan'ın 1068 yılındaki ikinci Kafkasya Seferi'nde de aynı görevde bulundu. Sultan Alp Arslan'ın itimatını bu gibi başarılı faaliyetlerle kazanan Danişmend Gazi'nin 1071 yılında meydana gelen Malazgirt Savaşı'na katılması ile ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak muahhar bir kaynak olan Reşîdüddîn Fazlullâh'ın eserinde şu bilgiler geçmektedir: “Sultân Çarşamba günü zikredilen emîrlerle birlikte bir tepeye çıktı ve Ermanos'un ordugâhını kendi gözüyle gördü. O ordunun karartısından (kalabalıklığından) korktu ve ‘Bizim bu kadar askerimizle, bu büyük tâife-i câfiyyeye karşı muhârebe ve müdâfaa yapmamız nasıl mümkün olabilir’ dedi. Melik Muhammed Danişmend başını yere koyup yer öperek ‘Bu kulun aklına, îmân-ı Yezdânî ve Müslümanlık’a uygun bir düşünce gelmiştir. Eğer izin olursa arz edeyim.’ dedi. Sultân izin verdi. Melik Muhammed Dânişmend ‘Bugün çarşambadır. Saadete geri dönüp, bugün ve yarın silâhlarımızı hazırlayalım. Elbiselerimizi temizleyelim (namâzi konîm). Zemzem suyuyla yıkanmış kefenlerimizi boyunlarımıza asalım. Cuma sabahı ‘hayya ‘ale’l-felâh’ sedasıyla haşem-i mansûr’la birlikte harp meydanına gelelim. Hâtibler (cuma) hutbesinde ‘Allahım! Düşman üzerine hücum eden Müslüman askerlere yardım et!’ dedikleri zaman, tam bir ihlâsla tekbir getirelim ve küffâr-feccâr’a hamle yapıp taarruz edelim. Şehâdet saadetine erersek ‘Bu ne güzel sevâb ve ne güzel lütuftur!’ Eğer muzaffâr ve mansûr olursak da ‘İşte bu (asıl) büyük başarı ve kurtuluştur.’ Bütün emîrler, bahtiyarlığının emârelerinden olan gayret-i dîne sahip idiler ve Dânişmend Muhammed’in içten düşüncesine uyup geri döndüler.”⁸³⁵ Fakat Reşîdüddîn Fazlullâh'ın eserinde geçen bu bilgilere karşılık Malazgirt Savaşını daha ciddi anlatan kaynaklara baktığımızda farklı bilgilere ulaşmaktayız. Bunderî’de şu ifadeler geçmektedir: “Bu esnada Alp Arslan'ın imamı Fakih Ebû Nasr Muhammed bin Abdülmelikül Buhariyyül Hanefi, Alp Arslan a şöyle dedi: Sen, Allahın üstün edeceğim diye vadettiği din için harp ediyorsun binaenaleyh bu düşmanlarla cuma günü zevalden sonra, halk sana minberlerde dua ettikleri vakit harbe tutuş.”⁸³⁶ Bunderî'nin eserindeki bu ifadeler aynı şekilde İbnü'l-Adîm'in eserinde de geçmektedir.⁸³⁷ Bu doğrultuda

⁸³⁴ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)**, yay. Ali Öngül, C. 2, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 144. Krş. Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018, 61; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 55; Solmaz, “Danişmend Gazi'nin Anadolu'ya Gelişi”, s. 246.

⁸³⁵ Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmi 'ü t-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, s. 81-82.

⁸³⁶ Bunderî, **Zubdetü'n-Nusra ve muhbetü'l-'usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, s. 39.

⁸³⁷ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 28-29; Muahhar olmakla birlikte Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, eserinde Ebû Nasr Muhammed b. Abdülmelik el-Buhârî el-Hanefi'nin Alp Arslan'a Cuma günü öğleden sonra bir saatte savaşması tavsiyesinde bulunduğu ifade edilmektedir; bkz. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I (Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçuklular)**, yay. Ali Öngül, C. 1, Akademi Kitabevi, İzmir 2000, s. 40; Ayrıca Aksarayî'de mesele ile ilgili olarak geçen ifadelerle bakıldığında Danişmend Gazi'nin Sultan Alp Arslan ile herhangi bir konuşmasının olmadığı görülür; bkz. Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 12-13.

muahhar bir kaynak olan Reşîdüddîn Fazlullâh'ın eserindeki ifadelere ihtiyatla yaklaşmamız gerekmektedir. Bu doğrultuda Savteğın, Afşın, Gevherâyın, Sanduk, Ayteğın gibi ünlü Selçuklu komutanlarının bu mücadelede yer aldığı kaynakların vermiş olduğu bilgiler neticesinde kesindir.⁸³⁸ Ayrıca kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen Artuk, Tutak, Dilmaçoğlu Muhammed, Arslantaş, Duduoğlu ve Bırıkoglu gibi Selçuklu emîrlerin de Malazgirt Savaşı'nda yer aldığı düşünülmektedir.⁸³⁹ Fakat Dânişmend Gazi'nin, adı geçen savaşta kesin olarak yer aldığına dair herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Nitekim *Câmi 'ü' t-Tevârih*'de Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşına katıldığı bilgisi yer alsada bunun sonraki döneme bakılarak meydana getirildiği anlaşılmaktadır.⁸⁴⁰ Bu bilgiler doğrultusunda Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na kesin olarak katıldığını ifade edemesek de onun adı geçen savaşta yer aldığı düşünülebilir.⁸⁴¹

Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'ya ne şekilde geldiği konusu da bir başka tartışmalı meseledir. Nitekim Niğdeli Kadı Ahmed, Melikşah tarafından Anadolu'ya sürgün edildiğini ifade etmektedir. O eserinde mesele ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: “*Selçuklu sancak ve alemlerinin gönderilmesinin sebebi şu idi: Mezkûr Sultan Melikşah'ın kız kardeşinin oğullarından Dârü'l-feth Kayseriyye ve havalisinin fâtihi, gazi, şehid Melik Muhammed Sedid, son derece güzel bir siret, sûret ve cemâlle ve zâhiri ve bâtınî kêmalle tavsîf edilmekte idi. (v.143b) Güzel amellere, beğenilir âdâba ve övgüye değer ahlaka sâhip olması yönüyle Irak ve Horasan'ın büyüklerini ve emirlerini kendisinin muhibbânı kılmuştu. Sultan Melikşah halkın ona tabi olmasından endişe duymakta ve şeytanî bir ile onu helak etme hususunda fırsat kollamaktaydı. Vezir Nizâmülmülk (toprağı bol olsun) doğru tebdirin [nasıl olması gerektiğini] arz ederek Sultan'a şöyle dedi: Bunca yıl iyi bir isim bıraktıktan, halka lütufta bulunduktan, ra'îyyete dostluk ettikten, akrabalık bağlarını gözettikten, samimiyeti sürekli kıldıktan, uzun kıyamlı namazlar ikâme ettikten ve tam bir adaletle davrandıktan sonra, şeytanların vesveseleriyle sultanların temelini tahrip edip onu su ve balçığın aslına döndürmek (öldürmek) reva görülmez. Rum iklimi Şamlıların dârü'l-cihadı (cihad yurdu), Iraklılar ve Horasanlıların da mikdârü'r-ribatı (ribat merkezi)'dir. Bu kapıların fethedilmesini kolaylaştırmak ve kendisiyle güzel bir şekilde kucaklaşarak maslahatı hâsıl etmek şöylece mümkün görünmektedir: Melik Muhammed'i tam teçhizatlı ve levazımlı olarak sancak ve*

⁸³⁸ Faruk Sümer, “Malazgird Savaşına Katılan Türk Beyleri”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1975, s. 207; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 92; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 57.

⁸³⁹ Sümer, **a.g.m.**, s. 207; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 57.

⁸⁴⁰ Sümer, **a.g.m.**, s. 205; Süleyman Tülüçü, “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümelere”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, Sy. 7, Erzurum 1986, s. 316.

⁸⁴¹ Sümer, **a.g.m.**, s. 205; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 57.

alemlerle Rum tarafına gönderelim. Eğer Allahu Te'âlâ'nın indinden ona zafer ve yardım nasip olursa, beldelerin fethi, kulların sevindirilmesi ve inat ehlinin susturulması onun çaba ve gayretleri neticesinde meydana gelecektir. Böylece senin kendi etinden olan bir parça, şu muazzam sultanlık adına bir iklimi fethetmiş olacak, Yüce Hazret hem hatiplerin ettikleri dualarda ziyadesiyle yer alacak ve hem de mezkûr kişiyi katletme vebâlerinden kurtulmuş olacaktır. O ise, uzaktaki bir nâib olarak, fethedilen değerli iklim sebebiyle ve yüce gaza adına daha da uzağa gidecektir. Eğer kâfirler ona gâlip gelirlerse, bu maceranın aksi tezahür edecek ve o, başka birinin eliyle şahadet balının şerbetini içerek şehidler derecesine vâsıl olacaktır. Her iki takdirde de akrabalık bağını kesme ayıbı sana ait olmayacaktır.”⁸⁴²

Niğdeli Kadı Ahmed'in bu ifadelerinden Dânişmend Gazi'nin Sultan Melikşah'ın kız kardeşinin oğlu olduğu ve Anadolu'ya Sultan Melikşah tarafından sürgün edildiği anlaşılmaktadır. Ancak müellifin vermiş olduğu bu bilgilere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Çünkü müellifin burada bilgileri karıştırarak aktardığı olay, Kutalmış ile Alp Arslan arasındaki saltanat mücadelesi sonucu gerçekleşen olaylardır.⁸⁴³

Kaynaklarda geçen bir diğer bilgiye göre Dânişmend Gazi, Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan sonra gelmiştir. Aksarayî, Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve civar bölgeleri ele geçirdiğini ifade etmektedir.⁸⁴⁴ Niğdeli Kadı Ahmed ise Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'nın ardından, Selçuklulardan önce kabrinin bulunduğu Niksar, Sivas, Elbistan ve civar bölgelerinin hâkimi olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴⁵ Lakin bu kaynaklar ekseriyetle Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya geldiğini belirtmektedir. Ancak Danişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katılan emîrlerden biri olduğuna değinilmemiştir.

Netice itibariyle bizim görüşümüz Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na katılmadığıdır. Onun Anadolu'ya gelmesi ancak Sultan Melikşah'ın tahta çıkmasından sonra gerçekleşmiştir. Nitekim Sultan Melikşah'ın, tahta çıkmasının ardından emîr

⁸⁴² Niğdeli Kadı Ahmed, **Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)**, inc. ve trc. Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 432-433.

⁸⁴³ Muharrem Kesik eserinde Niğdeli Kadı Ahmed'in, Aksarayî'nin verdiği bilgileri tekrar eden ve hükümdarların isimlerini ve kronolojik olarak olayları karıştırdığını ifade ederek eserinin Dânişmendliler Tarihi'ni aydınlatamayacağı görüşündedir; bkz. Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 54.

⁸⁴⁴ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, s. 17.;

⁸⁴⁵ Niğdeli Kadı Ahmed, **El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk**, s. 431.

Artuk'u Kavurd Bey isyanını bastırmak için merkeze çağırmasının akabinde Dânişmend Gazi'nin Anadolu'ya gelerek burada etkin bir rol oynadığı söylenebilir.⁸⁴⁶ Bu sebeple Emîr Artuk'un 1076 tarihinde Melikşah tarafından Hulvân'a tayin edilmesi dikkate alındığında Dânişmend Gazi'nin 1077-1085 yılları arasında Anadolu'ya geldiği düşünülebilir. Nitekim Osman Turan da eserinde Dânişmend Gazi'nin 1080 yılında meydana gelen büyük Türkmen göçleriyle ilgili olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴⁷ Böylelikle muahhar kaynakların Dânişmend Gazi'nin Malazgirt Savaşı'na müteakip Anadolu'ya gelerek Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan ve civar bölgelerini ele geçirdiği bilgisine de açıklık getirmektedir. Çünkü bahsi geçen muahhar kaynaklar incelemeye tâbi tutulduğunda emîr Artuk'un Yeşilırmak ve Kızılırmak havzasındaki faaliyetlerinin sonraki dönemde ortaya çıkan duruma istinaden Dânişmend Gazi'ye mâl edildiği ifade edilebilir.⁸⁴⁸

Dânişmend Gazi, Anadolu'ya geldiği vakit akrabalık bağından daha önce de bahsettiğimiz üzere Süleyman Şah ile birlikte işbirliği yaparak Orta Anadolu'da faaliyet gösterdi.⁸⁴⁹ Nitekim Dânişmend Gazi 1085 yılında Malatya'ya sefer düzenlerken, Karatekin ise aynı yıl Sinop'a sefer düzenlemekteydi. Bu minvalde meseleye bakıldığında Süleyman Şah'ın 1085 yılında Kilikya ve Antakya Seferine çıktığı vakit Orta Anadolu'nun fethi görevini Dânişmend Gazi'ye verdiği meydana çıkmaktadır. O, 1080 yılında ilk olarak Bizans İmparatoru Diogenes'in Malazgirt Seferine giderken harap bir hale getirdiği Sivas şehrini herhangi bir direnç ile karşılaşmadan elde etti. Ardından Yeşilırmak havzasında fetih hareketlerine devam etti. Nitekim Süryanî Mihail'in eserinde şu ifadeler yer almaktadır: "*Aynı yılda, yani 1396 (1085) tarihinde, Tanouşman adlı bir Türk emiri, Kapadokyaya taarruz edip Sivas'a, Kayseri'ye ve diğer şimal muntakalarına hakim oldu. Beni Tanouşman ailesinin nüfuz ve kuvveti böyle başlamıştır.*"⁸⁵⁰ Müellifin bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Dânişmend Gazi'nin 1085 yılına

⁸⁴⁶ Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri...", s. 316; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 59; Daha önceden de bahsettiğimiz üzere Kutalmışoğulları da Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasî karışıklıklar neticesinde Anadolu'ya gelmişti. Bu durumun Dânişmend Gazi için de geçerli olması muhtemeldir.

⁸⁴⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 144; Ali Sevim, "Artuk b. Eksük", **DİA.**, C. 3, TDVY., İstanbul 1991, s. 414; Kesik, **Dânişmendliler (1085-1178)**, s. 58-59.

⁸⁴⁸ Tülücü, **a.g.m.**, s. 316.; Sevim, "Artuk b. Eksük", s. 414.

⁸⁴⁹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 142; Mikâil Bayram, **Dânişmend Oğulları Devleti'nin Bilimsel ve Kültürel Mirası**, y.y., y.y. 2009, s. 18.

⁸⁵⁰ Süryanî Mikhael, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakaînamesi**, s. 30.

gelindiğinde Kapadokya bölgesine hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Irene Melikoff da Süryanî Mihail'e dayandırdığı ifadelerinde Dânişmend Gazi'nin 1085 yılında Sivas şehrini işgal ettiğini ifade etmektedir.⁸⁵¹ Süleyman Şah, ilk olarak Philaretos hâkimi olduğu Kilikya bölgesine ardından Antakya'ya sefer düzenlediği vakit Dânişmend Gazi de ona tâbi olarak 1085 yılında Philaretos'a tâbi bulunan Gabriel'in yönetimindeki Malatya'ya sefer düzenledi. Melikoff'un makalesinde; “*Sivas'ın ilk Türk hükümdarı 1085 yılında bölgeyi işgal eden Emîr Dânişmend olmuştur. Emîr kılıç çekmeden bölgeyi ele geçirdi, zira şehir halk tarafından harap edilerek terk edilmiştir. Bunun üzerine onun ilk yaptığı şey de şehri onarıp merkezi yapmaktadır.*”⁸⁵² geçen bu ifadeler Dânişmend Gazi'nin aynı yıl içerisinde hem Sivas hem de Malatya şehrine nasıl sefer düzenlediğine de açıklık getirmektedir. Süleyman Şah'ın bir başka emîri olan Karatekin ise bu esnada Sinop'u elde etmişti. Ancak daha önce de bahsettiğimiz üzere Melikşah'ın Anadolu'yu itaat altına alma girişimleri sonucunda Karatekin Sinop'tan çekilmek zorunda kaldı. Bunun yanı sıra Dânişmend Gazi'nin Malatya seferinin başarısızlığa uğraması da bu durumla alakalı olduğu gözükmemektedir.⁸⁵³

Süleyman Şah'ın 1086 yılında ölümüyle birlikte Dânişmend Gazi'nin faaliyetlerinin duraksadığı anlaşılmaktadır. Ancak tâbi olduğu Süleyman Şah'ın ölümünün ardından Dânişmend Gazi, bu fırsattan istifade ederek topraklarını genişletmeye başladı.⁸⁵⁴ Nitekim Osman Turan eserinde 1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümüyle Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasî kargaşadan faydalanarak esir hayatından kaçarak kurtulan Kılıç Arslan'ın, İznik'i Ebû'l-Gâzi'den teslim aldığına babası Süleyman Şah'a tâbi bulunan diğer feodal Anadolu beylerinin de hükümdarı olduğunu belirtir. Ancak altı yıl süreyle sultansız kalan Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu durumundan istifade eden feodal beylerin fiiliyatta müstakil bir durum kazandığını ifade etmektedir.⁸⁵⁵

⁸⁵¹ Irene Melikoff, “Gazi Melik Danişmend Et la Conquete de Sivas”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. 4, Güven Matbaası, Ankara 1975, s. 186.

⁸⁵² Melikoff, **a.g.m.**, s. 188.

⁸⁵³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 161.

⁸⁵⁴ Hüseyin Kayhan, “Danişmendli-Bizans İlişkileri”, **Selçuklular Döneminde Sivas: Sempozyum Bildirileri (29 Eylül – 01 Ekim 2005)**, ed. İbrahim Yasak, yay. haz. Kadir Küpeli vd., Sivas 2006, s. 99.

⁸⁵⁵ O. Turan, **a.g.e.**, s. 126; O. Turan, **Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.19.

G) TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ İLE BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

İki Türk devleti arasındaki ilişkiler temelinde saltanat mücadelesi ile ilintilidir. Bu nedenden ötürü Türkiye Selçuklu Devleti ve Büyük Selçuklu Devleti arasındaki ilişkileri kavrayabilmek için Selçukoğullarının ne zaman ve hangi sebepten ötürü iki gruba ayrıldığını araştırmamız gerekmektedir.⁸⁵⁶

1. Yabgulular Meselesinin Ortaya Çıkışı

Selçuklu ailesi, Selçuk Bey'in büyük oğlu Mikâil'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beylere bağlı olan Türkmenlere nisbetle Selçuklular ve Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenlere nisbetle Yabgulular olarak iki kola ayrılmaktadır.⁸⁵⁷ Mikâil, Selçuk Bey ile birlikte bir kalenin kuşatılması sırasında aldığı bir ok darbesi sebebiyle erken yaşta vefat edince Selçuk Bey, Mikâil'in oğulları olan Tuğrul Bey ve Çağrı Bey'i kendisi yetiştirmiştir.⁸⁵⁸ Selçuk Bey'in ölümü ve Mikâil'in de hayatta olmamasından dolayı hanedanlığın başına Yabgu⁸⁵⁹ unvanıyla oğlu Arslan geçti.⁸⁶⁰ Arslan Yabgu'nun hanedanın başına geçmesi yeğenleri olan Tuğrul ve Çağrı Bey'i pek memnun etmemiştir.⁸⁶¹ Arslan Yabgu hanedanın yeni lideri olduğu sırada Tuğrul ve Çağrı Beyler ise kendilerine bağlı Türkmenlerin başında bulunmaktaydılar.⁸⁶² Adı geçen

⁸⁵⁶ Türkiye Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasındaki ilişki hakkında tafsilatlı bilgi için; bkz. Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 105-107.

⁸⁵⁷ Ahmed Ateş makalesinde bu şekilde bir ayrımı kabul etmemekle birlikte filolojik olarak incelendiğinde Yabgulu kelimesinin uydurma olduğunu ifade etmektedir ve böyle bir Türk zümresinin bulunmadığını söylemektedir. Ona göre bu kelime yerine asıl devlet sultanına tâbi olmadan başıboş gezen, sürekli hareket halinde olan anlamına gelen Yâvâgi kelimesinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Osman Turan ise yayımlanmış olduğu bir makale ile Ateş'in bu eleştirisine katılmadığını ifade etmiştir ve filolojik bir izâhta bulunmuştur; bkz. Ahmed Ateş, "Yabgulular Meselesi", **Belleten**, C. 29 Sy. 115, TTK., Ankara 1965, s. 523-524.; Osman Turan, "Yabgulular Meselesinin Filolojik İzahı" **İslâm Medeniyeti**, C. 3 Sy. 34, İslâm Medeniyeti Vakfı, s. 17-18; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, yay. haz. M. Metin Hülagü v.d., TTK., Ankara 2014, s. 574.

⁸⁵⁸ Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, s. 20; Ayrıca Yusuf Yınal'a bağlı bulunan Türkmenlere de Yınallılar adı verilmiştir; bkz. Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 17.

⁸⁵⁹ Türk devlet ve topluluklarında görülen, Asya Hun Devleti ile Büyük Selçuklular'a kadar kullanılan idarî bir ünvan. Onuncu yüzyılda Türklerde hükümdar anlamında kullanılmaktaydı; Hüseyin Salman, Osman Gazi Özgüdenli, "Yabgu", **DİA**, C. 43, TDVY, Ankara 2013, s. 170-171.

⁸⁶⁰ Hasan Taşkıran, **Selçukluların Sürgün Evlatları Yabgulular**, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 34; Sefer Solmaz, **a.g.m.**, s. 574-575.

⁸⁶¹ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 31.

⁸⁶² Alptekin, "Selçuklular", C. 7, s. 98.

Selçuklu beyleri kendilerine bağlı bulunan Türkmenlerle birlikte Selçuk Bey'in ölümünün ardından Cend şehrinde ayrılarak Arslan Yabgu'nun bulunduğu Nur Kasabası'nın yakınına geldiler.⁸⁶³ Onların doğrudan Arslan Yabgu'nun bulunduğu adı geçen kasabaya değil de yakınındaki bir mevkiye yerleşmeleri iki taraf arasında bir soğukluk bulunduğunu göstermektedir.⁸⁶⁴

Samanî Devleti'nin 999 tarihinde yıkılmasıyla, Karahanlılar ve Gaznelilerde adı geçen devletin topraklarını paylaşma yarışı başladı. Netice itibariyle Maverâünnehr bölgesi Karahanlıların, Horasan bölgesi ise Gaznelilerin yönetimi altına girdi. Samanî Devleti'nin yıkılması, müttefiki olan Arslan Yabgu'yu Karahanlılar karşısında yalnız bıraktı.⁸⁶⁵ Ortaya çıkan bu durum karşısında Arslan Yabgu bölgedeki varlığını devam ettirmek adına Karahanlı İlig Nasr Han ile anlaştı.⁸⁶⁶

⁸⁶³ Selçuk Bey hayattayken yaptığı gazalar nedeni ile Cend bölgesinde azımsanmayacak bir askerî güce sahip olduğunu gösterdi. Onun bu gücü Mâverâünnehir'de Karahanlılarla mücadele içerisinde olan Samanîler ile anlaşma yapmasını sağladı. Yapılan anlaşma ile Samanîlerin sınırları Karahanlılara ve diğer Türk akınlarına karşı korunacaktı. Bunun karşılığında ise Selçuklulara Buhârâ yakınlarındaki Nûr kasabası verilmiş oluyordu. Nûr kasabasına Selçuk Bey gitmeyip yalnız Arslan Yabgu ve yönetiminde bulunan Oğuzlar 375 yılında (985/986) gitmiştir; bkz. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 27; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 1, s. 4.

⁸⁶⁴ Solmaz, **a.g.m.**, s. 576; Cuma Eren, "Arslan Yabgu ve Yabgulular", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015, s. 64.

⁸⁶⁵ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 17.

⁸⁶⁶ Taşkırın, **Selçukluların Sürgün Evlatları Yabgulular**, s. 40; İlig Nasr Han 999 yılında Buhârâ'yı zapt ettikten sonra Samanî Devleti'ne fiilen son vermiş ve hânedan mensuplarını da hapsedmişti. Hapsedilenler arasında bulunan Nuh b. Mansur'un oğlu Ebû İbrahim İsmail b. Nûh hapsedildiği yerden kaçtı ve "Müntasır" lakabını kullanmak suretiyle Hârizm'e yöneldi. Buraya geldiğinde Sâmanîler'e hâlâ sempati duyan ve sadık olan birçok soylu kendisine katıldı. Müntasır 1000 yılında, oluşturduğu ordunun başına Hâcib Arslan Balu'yu atadı ve bu ordu Buhârâ'ya gelerek Karahanlıların Valisi Câfer Tegin'i esir almayı başardı. Buhârâ'nın ele geçirilmesiyle buradan kaçanlar Semerkant'a sığındı. O sırada Semerkant valiliği yapan Tegin Han, Buhârâ'dan kaçanlarla birlikte büyük bir ordu oluşturup Müntasır'ın karşısına çıktılar. Bu savaşın sonunda da galip gelen Müntasır elde ettiği ganimetlerle Buhârâ'ya döndü. Bu netice sonucunda pes etmeyen İlig Nasr Han yeniden ordu oluşturarak Buhârâ'ya yöneldi. İlig Nasr Han'ın ordusunu gören Müntasır ise çareyi kaçmakta buldu. Müntasır, faaliyetlerine devam ederek bu sefer Horasan'ı elde etmeğe çalıştı. Gazneli Mahmud ile yapmış olduğu mücadele bir kaç başarı elde ettiyse de bir süre sonra mağlup bir şekilde tekrar İlig Nasr Han'la mücadeleye girişti. Bunun için Müntasır, Karahanlılar'a karşı Arslan Yabgu'dan yardım istedi. Bu yardım talebini geri çevirmeyen Arslan Yabgu, Müntasır ile birlikte Semerkand yakınlarına geldi. Buraya geldiklerinde Kühek adındaki mevkiye Karahanlı Sübaşı Tegin ile karşılaşarak savaş'a tutuştular ve onu mağlup ettiler. Bu mağlubiyet üzerine İlig Nasr Han intikam duygusuyla harekete geçerek 1003 tarihinde Semerkant'a geldi. İlig Nasr Han'ın ordusunun üstünlüğünün farkına varan Arslan Yabgu ve beraberindekiler nizami savaş yerine bir gece baskını yaptılar. Bunun sonucunda İlik-Han'ın ordusunu yağmalamakla birlikte birçok üst düzey kumandan ve esir ele geçirdiler. Müntasır'ın talebi olmasına rağmen Arslan Yabgu esirleri fidye almak için yanında alıkoymdu. Arslan Yabgu'nun İlig Nasr Han ile anlaşacağından şüphelenen Müntasır kaçarak Âmil'e gitti. Bu olayların ardından Arslan Yabgu, Müntasır'a karşı cephe aldı ve siyaset değiştirerek İlig Nasr Han ile birleşti; bkz. Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 29; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 19; Osman Aydın, **Fetihden**

Tuğrul ve Çağrı Beyler, anlaşılacağı üzere Arslan Yabgu'nun kurmuş olduğu bu ittifaklara müdahil olmadı. Bu durum göstermektedir ki iki kardeş ve amcalarının arasında sıkı bir ilişki mevcut değildi.⁸⁶⁷ Nitekim bir süre sonra Tuğrul ve Çağrı Beyler İlig Nasr Han'ın saldırısına uğradı. Bunun üzerine adı geçen iki bey Batı Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ın hizmetine girmek zorunda kaldı. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Batı Karahanlıların hizmetindeyken Buğra Han, Tuğrul Bey'i yakalatarak hapsedti.⁸⁶⁸ Buğra Han, Tuğrul Bey'i hapsedmesinin ardından Çağrı Bey'in de üzerine kuvvetler gönderdi. O, bu Karahanlı kuvvetlerini mağlup etmeyi başardı ve sayısı yaklaşık 130 olan Karahanlı kumandanını da esir etti. Çağrı Bey'in bu zaferiyle birlikte Tuğrul Bey serbest kaldı.⁸⁶⁹ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Tuğrul ve Çağrı Beyler etrafındaki Türkmenlerle birlikte tekrardan Mâverâünnehir'e döndüler. Arslan Yabgu ile adı geçen beyler arasındaki soğukluğun bir başka kanıtı ise onun Ali Tegin⁸⁷⁰ ile kurmuş

Sâmânîlerin Yıkılışına Kadar (93-389/711-999) Semerkant Tarihi, İsam Yay., İstanbul 2011, s. 346; Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, s.63.

⁸⁶⁷ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 18.

⁸⁶⁸ Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi" s. 577.

⁸⁶⁹ Piyadeoğlu, **Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey**, s. 29.

⁸⁷⁰ Karahanlı hükümdarı İlig Nasr Han 1012 tarihinde vefat etti. Nasr'ın vefatıyla birlikte yanından hiç ayrılmayan Sübaşı Ali Tegin ile Cafer Tegin olarak da bilinen Mansur Arslan-Han Karahanlıların batı kolunu kontrolü altına almış ve ikisi arasında bir mücadele ortaya çıkmıştı. Bu mücadele Cafer Tegin lehine sonuçlanmıştı. Cafer Tekin, Talas, Özkent, Şaş, Hucend, Fergana, Hucend ve Buhârâ, Üşrüsene'yi kendi yönetimi altına aldı. Cafer Tegin'in bu faaliyetlerini kardeşi olan Muhammed de tanıdı. Kaşgar Hükümdarı, Togan Ahmet Han, iki müttefike karşı harekete geçti. Togan Ahmet Han'ın yanında Hotan hâkimi olan Yusuf Kadir Han ve Ali Tegin de bulunuyordu. Girişilen bu mücadele sonucunda, Ali Tegin'in esir düşmesine binaen Togan Ahmet Han'ın başarısız olduğu sonucuna ulaşılabilir. Togan Ahmed Han, bu olaydan kısa bir süre sonra 1017/1018 tarihinde vefat etti. Togan Ahmet Han'ın vefatının ardından kardeşi Mansur'un, hâkimiyetini tanımayan Yusuf Kadir Han taht üzerinde hak iddiasında bulundu. Bu iddiasını sürdürmek adına Gazneli Sultan Mahmud'dan yardım istedi. Sultan Mahmud bu yardım isteğini kabul etmesine rağmen kuvvetleriyle Ceyhun ırmağını geçti ise de daha fazla ilerlemeyerek geri döndü. Bu cümleden olmakla Sultan Mahmud'un Hindistan seferi ile meşgul olduğundan Karahanlıların aralarındaki çekişmesinin devam etmesini istemişti. Bu gelişmeler üzerine Yusuf Kadir Han, Sultan Mahmud'a karşı Mansur Arslan-Han ile ittifak yoluna gitti ve Horasan'a yürüdüler. Sultan Mahmud, bu ittifaktan oluşan kuvveti Belh yakınında bozguna uğratarak 1019 yılında Mâverâünnehir'e döndü. Alınan bu mağlubiyetin ardından Yusuf Kadir Han, Sultan Mahmud ile anlaşma yoluna gitti. Bu gelişmeler vuku bulduğu esnada Ali Tegin, Mansur Arslan-Han'ın elinden kurtarmayı başarmış ve isyan faaliyetlerine başlamıştı. O, ilk olarak Arslan Yabgu ile birlikte Buhârâ'yı ele geçirdi ve Muhammed b. Ali'nin kuvvetlerini yerle yeksan etti. Ali Tegin bu başarılarının arkasından, kardeşi II. Ahmed Togan ile işbirliği yapmak suretiyle Karahanlı yönetimini ele geçirmek üzerine anlaştılar. Karahanlıların yönetiminin başında bulunan Arslan-Han Masur bu sırada bir derviş edasıyla hayat yaşamakta idi. Bu onun, devlet yönetimini ihmal etmesine sebebiyet veriyordu. Bu sebepten ötürü devlet yönetimi bir nevi Yusuf Kadir Han'a kalmış idi. Fakat Yusuf Kadir Han'ın devlet yönetimindeki başarısızlığı sonucunda Ahmet b. Hatun, sırasıyla Özkent'i ve Ahiskas'ı ele geçirerek bağımsızlık elde etmişti. Ahmet b. Harun'un asıl arzusunun Karahanlı yönetimini ele geçirme olduğu için kendi gibi muhalliflerle beraber hareket etmeye başladı. Bu cümleden olmakla Ahmed b. Harun ve kardeşi Ali Tegin ile anlaştı. Yapılan bu anlaşma ile Mâverâünnehir Ali Tegin'e Karahanlı Devleti'nin doğusu ve büyük kağanlık Ahmed b. Harun'a verilecekti. Bu ittifaklaşma ile bir tarafta Ali Tegin ve

olduğu ittifakta Tuğrul ve Çağrı Beyler'e yer vermemiş olmasıdır.⁸⁷¹ Nitekim Arslan Yabgu ve yeğenleri arasındaki gerginlik Ali Tegin'in, Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı harekete geçmesiyle hat safhasına ulaşmıştır.⁸⁷² Tuğrul ve Çağrı Beyler bir taraftan Buğra Han bir taraftan da Ali Tegin'in baskısı sebebiyle yeni bir yurt arayışı içine girdiler. Bu yüzden Tuğrul Bey etrafındaki Türkmenlerle çöllere çekilirken Çağrı Bey ise onun müsaadesiyle Anadolu seferine çıktı.⁸⁷³ Çağrı Bey, bu başarılı seferinin ardından 1021 yılında tekrar Mâverâünnehir'e dönmek için yola çıktı.⁸⁷⁴ O, bu sefer sayesinde akın ettiği bölgelerdeki devletlerle ilgili önemli bilgiler edindi ve bol miktarda ganimet elde etti.⁸⁷⁵

Tuğrul ve Çağrı Beyler, bu gibi faaliyetlerde bulunurken Arslan Yabgu da Ali Tekin ile olan ittifakını devam ettirmekteydi. Ali Tegin'in Buhara'yı alarak kendi devletini kurmasındaki en önemli etkenin Arslan Yabgu olduğunu anlayan Karahanlı Hükümdarı Yusuf Kadir Han, Gazneli Mahmud ile anlaştı. Bu anlaşma sebebiyle Gazneli Mahmud ikinci defa Ceyhun nehrini geçerek Semerkand yakınlarına kadar ulaştı. İki taraf Semerkand yakınında Mart/Nisan 1025 tarihinde buluştular. İki taraf arasındaki görüşme neticesinde Gazneli Sultan Mahmud, öncelikle Arslan Yabgu'nun, Ali Tegin ile birlikte hareket etmesi ve Horasan yolunun ona açılması nedeniyle önce onları bertaraf etmek istedi. Onun bu planını haber alan Arslan Yabgu çöllere kaçtı. Bunun üzerine Gazneli Sultanı, Arslan Yabgu'ya elçi göndererek onu davet etti. Arslan Yabgu, onun bu daveti üzerine Sultan Mahmud'un Semerkand'da kurmuş olduğu ordugâhına geldi. Gazneli Sultanı, Arslan Yabgu ve oğlu Kutalmış'ı onurlarına

Ahmed b. Harun diğer tarafta ise Yusuf Kadir Han ile Arslan-Han Mansur bulunuyordu. Taraflar arasındaki sözlü tartışmalar 1024/1025 yılına kadar sürdü. Bu süreç devam ederken Arslan-Han Mansur'un devlet yönetimini Yusuf Kadir Han'a bıraktı. O, bu kardeşlerin ittifakı karşısında yalnız kalınca Gazneli Sultan Mahmud ile anlaşmak mecburiyetinde kaldı; bkz. Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, s. 34.; Omelyan Pritsak, "Karahanlılar", **İA.**, C. 6, MEB, İstanbul 1967, s. 256; Abdülkerim Özaydın, "Arslan b.Selçuk", s. 403; Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", **DİA.**, C. 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 406.; Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, TTK., Ankara 2002, s. 13-14; Ekber N. Necef, **Karahanlılar**, Selenge Yay. İstanbul 2005, s. 302-304.

⁸⁷¹ Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 18.

⁸⁷² Piyadeoğlu, **Selçuklular'ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey**, s. 29; Cuma Eren, "Arslan Yabgu ve Yabgulular", s. 64-65.

⁸⁷³ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 45; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 18; Çağrı Bey'in Anadolu seferi hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. yukarıda s. 9-11.

⁸⁷⁴ Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, s. 110.

⁸⁷⁵ Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 55; Cuma Eren, "Arslan Yabgu ve Yabgulular", s. 66.

düzenlenen ziyafet sırasında tutuklayarak Hindistan’da, Keşmîr’e giden geçit yolunun üzerinde bulunan, Kalincâr Kalesi’nde tutsak etti.⁸⁷⁶

Arslan Yabgu’nun esir olmasıyla birlikte Selçuklu Hanedanlığı fiilen Tuğrul ve Çağrı Beylerin yönetimine geçti. Bununla birlikte Arslan Yabgu’nun esir düşmesinden sonra onun itaatı altında bulunan 4000 çadırdan oluşan Türkmen grubu Tuğrul ve Çağrı Bey’in idaresini tanımayarak Gazneli Devleti’ne iltica etti.⁸⁷⁷ Arslan Yabgu’ya tâbi bulunan Türkmenlerin bu hareketi Selçuklu hanedanlığında bir iç çekişmenin olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen Türkmen grubunun yanı sıra Arslan Yabgu’nun müttefiki Ali Tegin de Tuğrul ve Çağrı Beylerin, Selçuklu hanedanlığının başına geçmesini istememekteydi. Bu sebepten dolayı o, Selçukluların arasına nifak sokmak adına Yusuf Yınal’a hi’lat gönderdi ve onu Yabgu olarak ilân etti. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Yusuf Yınal’ın da yabguluğu benimsemesiyle harekete geçti. Onların bu hareketini haber alan Ali Tegin, Yusuf Yınal’ı karşı harekete geçirmek için teşvikte bulundu. Ancak Yusuf Yınal, onun bu teşvikine karşılık vermedi. Bunun üzerine Ali Tegin, Alp Kara adındaki bir kumandanını Yusuf Yınal’ın üzerine gönderdi. Adı geçen kumandan bir gece baskını düzenleyerek Yusuf Yınal’ı öldürdü. Tuğrul ve Çağrı Beyler ile birlikte Musa, çok geçmeden harekete geçerek Yusuf Yınal’ın intikamını almak için Alp Kara kumandasındaki Karahanlı kuvvetlerine saldırıp onları mağlup etti ve adı geçen Karahanlı kumandanını da öldürdü.⁸⁷⁸ Tuğrul ve Çağrı Beyler, Ali Tegin’in tekrar böylesi bir girişimde bulunarak Musa’yı da kışkırtmaması için ona Yabgu unvanı verdiler. Böylelikle Musa İnanç da yönetime dahil oldu ve Selçuklularda yönetim anlayışı olarak Üçlü Kolektif Şeflik Sistemi ortaya çıktı.⁸⁷⁹

Arslan Yabgu esir iken Gazneli Mahmud’un 1030 tarihinde ölümü üzerine yerine oğlu Mesud geçti. Onun yeni hükümdar olmasıyla birlikte Tuğrul ve Çağrı

⁸⁷⁶ Mîrhând, **Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, s. 33. Krş. Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, s. 34-35; Piyadeoğlu, **Selçuklular’ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey**, s. 34; Cuma Eren, “Arslan Yabgu ve Yabgulular”, s. 73.

⁸⁷⁷ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 34; Çoşkun Alptekin, Arslan Yabgu’nun esir düşmesinin ardından ona bağlı bir kısım Türkmenlerin ise Musa Yabgu’ya tabi olduklarını belirtmektedir.; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, C. 8, s. 99.

⁸⁷⁸ Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, C. 8, s. 99.; Solmaz, “...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi”, s. 579.

⁸⁷⁹ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 35.

Beyler, Arslan Yabgu'yu kurtarmak için birtakım girişimlerde bulundu.⁸⁸⁰ Lakin Tuğrul ve Çağrı Bey'in yaptıkları bu girişimlerin yeterli düzeyde olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü daha önce bahsedildiği üzere Tuğrul Bey, Karahanlıların eline esir olarak düştüğünde mevcut kaynaklarda Arslan Yabgu'nun onu kurtarmak adına girişimlerde bulunduğundan bahsedilmemektedir.⁸⁸¹ Buna istinaden iki Selçuklu beyinin Arslan Yabgu'ya karşı tavır almaları olağan görülmektedir.⁸⁸² Nitekim bir fırsatını bulup kaleden kaçan Kutalmış önce Buhârâ'ya gitti ve burada emrinde bulunan Türkmenlerle birlikte harekete geçerek babasını kurtarmak için bir kaç yıl kale etrafında uğraş verdi. Lâkin sonuç almaya muvaffak olamadı ve babası Arslan Yabgu'nun 1032 yılında esir edilmiş şekilde vefat etmesi üzerine Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanına döndü.⁸⁸³ Kutalmış Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması sürecinde ve sonrasında önemli hizmetlerde bulundu.⁸⁸⁴ Kutalmış ve kardeşi Resultekin, 1040 yılında Gaznelilere karşı kazanılan Dandanakan Savaşı'nın ardından Merv'de düzenlenen kurultayda Damgân ve Gürcân'ın fethiyle görevlendirildi.⁸⁸⁵ Kutalmış'a böylesi bir görev verilmesinin nedeni onun babasının ölümünün ardından Tuğrul ve Çağrı Beylerin yanına dönerek hizmete girmesi ve onlarla birlikte hareket ediyormuşçasına davranması gösterilebilir.⁸⁸⁶ Kutalmış, henüz Tuğrul Bey'e karşı yeterli düzeyde bir güce sahip olmadığını anladığı için ilk zamanlar dikkati kendi üzerine çekebilecek herhangi bir davranışta bulunmadı. Onun gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler incelendiğinde bu davranışında başarılı olduğu görülmektedir. Ancak Tuğrul Bey'in merkezîyetçi faaliyetlerde bulunmaya başlamasıyla birlikte Selçuklu hanedan üyeleri arasında huzursuzluk ortaya çıktı.

⁸⁸⁰ İbnü'l-Esîr eserindeki bilgilere göre Tuğrul Bey Serahs Savaşı'nın ardından 1030 tarihinde Sultan Mesud'a Arslan Yabgu'yu serbest bırakması için mektup yazdı. Bu mektup üzerine Gazneli Hükümdarı Arslan Yabgu'yu serbest bıraktı ve Arslan Yabgu'yu huzuruna kabul ederek ona Tuğrul ve Çağrı Beylerin çıkardıkları karışıklıklardan vazgeçmelerini söylemesini tembihledi. Bunun üzerine Arslan Yabgu'nun, yeğenlerine elçi göndererek karışıklık çıkarmamalarını istedi. Lakin o, elçiyle birlikte bir de biz (dikiş aleti) gönderdi ve bunu yeğenlerine vermesini tembihledi. Elçi, Tuğrul ve Çağrı Bey'in yanına varınca tembih edilenleri yaptı. Bunun üzerine Tuğrul ve Çağrı Bey sınırlanarak karışıklık çıkarmaya devam etti. Onların bu davranışları üzerine Sultan Mesud, Arslan Yabgu'yu tekrar esir etti; bkz. İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 9., s. 365-366.

⁸⁸¹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, c. 9., s. 362.

⁸⁸² Taşkıran, **Selçukluların Sürgün Evlatları Yabgulular**, s. 51.

⁸⁸³ Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 31; Sümer, "Kutalmış", s. 480.

⁸⁸⁴ Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne hizmetleri için; bkz. yukarıda s. 27-30.

⁸⁸⁵ Sümer, "Kutalmış", s. 480; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 87-88; Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 581.

⁸⁸⁶ Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi" s. 581.

Onun bu davranışı İbrahim Yinal, Resultekin ve Kutalmış gibi hanedan üyelerinin isyanına yol açtı. Nitekim Sultan Tuğrul Musul seferindeyken, İbrahim Yinal'ın ardından Resultekin de Hûzistan'da isyan etti. Sultan Tuğrul, Musul'dan dönünce bu isyanı bastırmak için adı geçen bölgenin valisi olan Hezâresb'i Resultekin'in üzerine gönderdi. Netice itibâriyle iki taraf arasında çıkan mücadele sonucunda Resultekin mağlup edilerek esir alındı ve Bağdat'a gönderildi. Ancak o, halifenin gayretleri sayesinde Sultan Tuğrul'dan ceza almaktan kurtuldu.⁸⁸⁷

Sultan Tuğrul Bey döneminde Büyük Selçuklu Devleti'nde gerçekleşen isyanların temel nedeni devleti merkezileştirme çalışmalarıdır. Lâkin Kutalmış'ın isyan etmesinin sebebi sadece merkezileştirme çalışmaları nedeniyle değildir. Onun amcazâdeleri arasında babası Arslan Yabgu zamanından başlayan bir soğukluk mevcuttur. Bu durumun ortaya çıkması Arslan Yabgu'nun, Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı Ali Tegin'in göstermiş olduğu baskıya ses çıkarmamasıyla başladı. Ardından Arslan Yabgu'nun Gazneliler tarafından esir olması karşısında Tuğrul ve Çağrı Beylerin onu kurtarmak için herhangi bir ciddi girişimde bulunmamasıyla da devam etti. Kutalmış babası Arslan Yabgu'nun, Selçuk Bey'in ölümünden sonra hanedanın büyüğü ve yabgusu olması nedeniyle kendisini saltanat davası gütmekte haklı görüyordu.⁸⁸⁸ O, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Arran bölgelerinde sultanlık ilan etti.⁸⁸⁹ Nitekim Kutalmış'ın Tuğrul Bey'e karşı olan isyanı Sultan Alp Arslan zamanında saltanat mücadelesine evrildi.⁸⁹⁰ Kutalmış'ın Alp Arslan ile girdiği mücadeleyi kaybederek ölmesi üzerine esir düşen Süleyman Şah, belki Büyük Selçuklu Devleti'nin tahtını elde edemedi ancak 1078 yılında İznik merkezli kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti ile saltanat uğruna ölen babası Kutalmış'ın gerçekleştiremediğini başardı. Bu yüzden Türkiye Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasındaki ilişkinin mahiyetini yukarıda bahsettiğimiz rekabet ortamı oluşturmaktadır.

⁸⁸⁷ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 136; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 121. Bu isyanın ardından İbrahim Yinal tekrar isyan etti. Tafsilatlı bilgi için; bkz. Alptekin, "Büyük Selçuklular", s. 112-113; Özgüdenli, **Selçuklular**, C. 1, s. 121.

⁸⁸⁸ O. Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 93.

⁸⁸⁹ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 46.

⁸⁹⁰ Kutalmış'ın Sultan Tuğrul'a karşı isyanı ve Sultan Alp Arslan ile girdiği saltanat mücadelesi için; bkz. yukarıda s. 30-39.

2. Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Devleti ile İlişkileri

Kutalmıçoğulları, Sultan Alp Arslan'ın 1072 yılında ölümünün ardından Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan iç karışıklıklardan faydalanarak Birecik ve Urfa bölgelerine geldiler.⁸⁹¹ Onlar, adı geçen havâliye geldikleri sırada Artuk Bey'in de Kavurd isyanı sebebiyle Melikşah tarafından merkeze çağrılmasını fırsat bilerek buradaki Türkmenleri kendi etrafında toplamaya başladılar.⁸⁹² Kutalmıçoğullarının Güney-Doğu Anadolu'ya geldiklerinde Selçuklu kumandanı Atsız ve Emîr Şöklü birlikte Kuzey Suriye'de fetih hareketlerinde bulunuyordu. Fakat bir süre sonra emîr Şöklü, Akka şehrini elde edince bağımsız bir beylik kurma hevesine kapıldı. Bu yüzden Atsız ile arası açılan Şöklü, onun kendisine karşı harekete geçeceğini düşündüğünden ittifak arayışlarına girdi. O, önce Atsız ile mücadele içerisinde olan Dımaşk Fâtımî Valisi Muâlla bin Haydere'ye kız kardeşini verdi ve böylelikle akrabalık yoluyla onunla ittifak oluşturdu.⁸⁹³ Ancak Şöklü kurmuş olduğu bu ittifaka rağmen Atsız'a karşı mücadeleyi kaybedince yeni ittifak arayışına girdi. Bu doğrultuda mücadelesini meşru bir zemine oturtmak gayesiyle Süleyman Şah haricindeki Kutalmıçoğulları ile ittifak yapmaya çalıştı ve mektup vasıtasıyla Alp İlik'e haber gönderdi. Bu mektup üzerine Alp İlik ve Devlet amcası Resultekin'in oğlu ile birlikte Taberiye'ye hareket ettiler ve burada Şöklü ile birleştiler.⁸⁹⁴ Onlar adı geçen mevkiye geldiklerinde Mısır Halifesi'ne itaat ettiklerini ilan ettiler. Böylelikle Sünnî Abbasî Halifeliği ve Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı Şîf Fâtımî Halifeliği'ne bağlılığını ilan eden ve içinde Selçuklu soyundan gelen kimselerin de bulunduğu bir ittifak oluşturuldu.⁸⁹⁵ Alp İlik, Devlet ve amcaları Resul Tekin'in oğlu Selçuklu kumandanına karşı Şöklü ile ittifak yapmaları ve Şîf Fatimî Halifeliğine bağlılık ilân etmeleri, Arslan Yabgu ile başlayan ve Kutalmıç'ın ölümüyle sonuçlanan çekişmenin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Atsız Bey kurulan bu ittifak karşısında Sultan Melikşâh'dan aldığı 3.000 kişilik destek kuvvetle Kudüs'den

⁸⁹¹ Sevim, **Kutalmıçoğlu Süleymanşah**, s. 22.

⁸⁹² O .Turan, **Selçuklular Tarihi**, s. 201-202.

⁸⁹³ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 198.; İbrahim Gök, "Türklerin Suriye'ye Girişi ve Süleymanşah", s. 228.

⁸⁹⁴ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 79.

⁸⁹⁵ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 37.

harekete geçti. İki tarafın mücadelesi sonucunda galip olan Atsız Bey, Şöklü ile oğlunu öldürdü. Kutalmışoğlu Alp İlik, Devlet ve Resultekin'in oğlunu ise esir etti.⁸⁹⁶

Süleyman Şah, Haleb kuşatmasının ardından buradan hareketle Selemiyye'ye geldiğinde kardeşlerinin Atsız tarafından esir alındığı haberini aldı.⁸⁹⁷ Bunun üzerine o, Atsız'a mektup gönderdi ve kardeşlerinin kendisine gönderilmesini talep etti. Fakat adı geçen Selçuklu kumandanı, bu talebini bir mektupla reddetti ve bir süre sonra Kutalmışoğullarını, Melikşah'dan aldığı emir üzerine Bağdâd Valisi Aytekin'e gönderdi. O da bu esirleri İsfahan'a götürerek Sultan'a teslim etti.⁸⁹⁸

Süleyman Şah, kardeşlerinin esir düşmesiyle birlikte Atsız Bey'in Kuzey Suriye ve civarında etrafına topladığı Yabgulu Türkmenleriyle etkili akın faaliyetlerinde bulunması sebebiyle kardeşi Mansur ile beraber Orta Anadolu'ya geçmek için harekete geçti.⁸⁹⁹ Süleyman Şah, ilk olarak Konya'yı Mârtâvkustâ'nın elinden aldı ve ardından Rûmânûs Mâkrî'den ise Gâvele (Gevâle) Kalesi'ni aldı.⁹⁰⁰ Ayrıca Anadolu'da akınlarda bulunan Afşin, Saltuk, Dilmaç oğlu Mehmed, Tarankoğlu ve Tutuoğlu gibi Süleyman Şah'a karşı olan beyler de Sultan Melikşah'a itaatlerini göstermek adına onun emriyle Suriye'ye giden Tutuş'a katılmak adına kuvvetleriyle birlikte Temmuz 1075'te Haleb'e hareket etmeye başladılar. Selçuklu beylerinin Anadolu'dan ayrılması ve Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan siyasî mücadeleler nedeniyle Anadolu'da otorite boşluğu meydana geldi. Süleyman Şah, bu durum nedeniyle gerçekleştirdiği fetihlerde herhangi bir müdahale ile karşılaşmadı. Bunun yanı sıra o, Bizans'da mevcut olan iç karışıklıkları kullanarak birçok şehri ve kaleyi mücadeleye girmeden elde etti. Süleyman Şah'ın Bizans ile olan ilk siyasî münasebeti Nikephoros Botaneiates'in Mikhail Dukas'a karşı isyanı ile gerçekleşmiştir. O, ilk önce imparatorun talebi doğrultusunda âsinin karşısında yer aldı. Ancak daha sonra Botaneiates'in, Süleyman Şah'a Erbasgan vasıtasıyla birçok

⁸⁹⁶ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 78.

⁸⁹⁷ Süleyman Şah'ın Güney-Doğu Anadolu'da gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. yukarıda s. 70-73.

⁸⁹⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202. Krş. Osman Turan, "Süleyman-Şah I. (B. Kutalmış)", s. 203; Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, s. 37.

⁸⁹⁹ O. Turan, **a.g.e.**, s. 83.

⁹⁰⁰ Süryanî Mikhail, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakaînamesî**, s. 30; Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 35-36. Krş. Kesik, **Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 1.

toprak vaadinde bulunmasıyla taraf değiştirdi.⁹⁰¹ Bu antlaşma iki tarafın da çıkarlarına hizmet etti. Netice itibariyle Süleyman Şah birçok toprakla birlikte 1078 yılında İznik’i de elde ederek Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurdu.⁹⁰² Botaneiates ise Bizans’ın 3 Nisan 1078 Salı günü yeni imparatoru oldu.⁹⁰³

Kaynaklarda, Süleyman Şah ile Sultan Melikşah arasında 1078 tarihine kadar herhangi bir mücadeleden söz edilmez. Ancak Süleyman Şah’ın, 1078 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti’ni kurmasıyla birlikte Sultan Melikşâh merkeziyetçi politikaları gereği Süleyman Şah’ı itaat altına almak için Emîr Porsuk’u gönderdi.⁹⁰⁴ İki kuvvet birbiriyle karşılaşmadan önce Emîr Porsuk ve Mansur mübârezeye tutuştular. Bu olay neticesinde Emîr Porsuk, Mansur’u öldürdü.⁹⁰⁵ Mansur’un ölümünün ardından Emîr Porsuk, Süleyman Şah ile Bizans ittifakı karşısında başka bir başarı elde edemeden geri döndü.⁹⁰⁶ Sultan Melikşah, Süleyman Şah’ın İznik merkezli olarak 1078 yılında yeni bir siyasî teşekkül kurmasına kadar herhangi bir müdahalede bulunmaması dikkat çekicidir. Onun bu gelişmeden sonra Emîr Porsuk’u, Süleyman Şah’ın üzerine göndermesi Selçuklu ailesi arasındaki çekişmeyi göstermesi açısından önemlidir.

Emîr Porsuk’un başarısızlığının ardından Süleyman Şah, yeni kurduğu siyasî teşekkülünü güçlendirmek adına Bizans’ın iç siyasetinde yaşanan çekişmeleri kullanmaya devam etti. Nitekim o bu kez de yardımını sayesinde tahta çıkan Nikephoros Botaneiates’a karşı 1080 tarihinde isyan eden Nikephoros Melissenos’u destekledi.⁹⁰⁷ Adı geçen âsi, Süleyman Şah ve ileri gelen Türk beylerinin bu desteğinin karşısında Batı Anadolu, Phrygia ve Galatia’nin (Denizli ve Ankara havalisindeki meskun yerleri) bütün şehirlerini onların yönetimine bıraktı.⁹⁰⁸ Fakat bir süre sonra Nikephoros

⁹⁰¹ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 148.

⁹⁰² Kesik, **a.g.e.**, s. 149.; Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh”, s. 27. n. 18.

⁹⁰³ Işın Demirkent, Polemis’den naklen onun 3 Ekim 1078 tarihinde imparator olduğunu belirtir; bkz. Mikhaıl Psellos, **Mikhaıl Psellos’un Khronographia’sı**, çev. Işın Demirkent, s. 284 n. 379.

⁹⁰⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 86; Alptekin, “Türkiye Selçukluları”, s. 214; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 10; Abdülkerim Özaydın, “Porsuk”, s. 325-326; Kesik, **a.g.e.**, s. 154.

⁹⁰⁵ Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 132; Emir Porsuk’un Anadolu Seferi ile ilgili tafsilatlı bilgi için; bkz. O. Turan, **a.g.e.**, s. 86-90.

⁹⁰⁶ O. Turan, “Süleyman Şah I (B. Kutalmış)” c. 11, s. 208.

⁹⁰⁷ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71.

⁹⁰⁸ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 173; Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, s. 65-66.

Botaneiates'a karşı Aleksios ile ağabeyi Isaakios Komnenos da Bizans Devleti'nin batısında ayaklanma çıkardılar. Neticede Melissenos, Türklerin desteğine rağmen amacına ulaşamadı ve I. Aleksios isyanını başarıya ulaştırarak 4 Nisan 1081 tarihinde Bizans'ın yeni imparatoru oldu.⁹⁰⁹

I. Aleksios'un imparator olmasıyla beraber Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki siyasî ilişkiler de yeni bir döneme girmiş oldu. I. Aleksios, imparator oluncaya değin Süleyman Şah, devletinin sınırlarını Marmara ve Karadeniz sahillerine kadar genişletti. Topraklarını genişleterek iyice güçlenen Süleyman Şah'a karşı I. Aleksios, birkaç defa gece baskını düzenledi. Fakat o, bu baskınlarda başarı elde edemedi.⁹¹⁰ I. Aleksios, imparatorluğunun doğu sınırlarını Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı güven altına almaya çalışırken diğer taraftan imparatorluğun batı tarafı Norman istilasına uğradı. Ortaya çıkan bu yeni durum üzerine Bizans İmparatorluğu'nun doğu ve batı sınırı tehdit altında kaldı.⁹¹¹ I. Aleksios, bunun üzerine Norman istilasını çözüme kavuşturabilmek için Süleyman Şah ile anlaşmak zorunda kaldı. İki taraf arasında 1081 tarihinde yapılan Drakon Suyu Antlaşmasıyla I. Aleksios, doğu sınırlarını güvence altına alarak Normanlarla mücadele edecekti. Fakat bu antlaşma ile o, Türkiye Selçuklu Devleti'ni hukuken tanımakla kalmayıp, Anadolu topraklarındaki hak iddiasından da vazgeçti.⁹¹²

Drakon Suyu Antlaşması'yla birlikte Süleyman Şah, kurmuş olduğu devletinin batı sınırlarını güvence altına aldı. Böylece o, fetih yönünü doğuya çevirdi. Süleyman Şah'ın devletinin genişleme politikasını doğu bölgelere doğru çevirmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlardan ilki Anadolu'da Bizans hakimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Ermenî asıllı Bizans generali Philaretos Brachamios'un Güney-Doğu Anadolu'da birçok şehri ele geçirmesinin ardından 1077 yılında Urfa'yı da ele geçirerek Ermenî prensliği kurmasıdır ve kurulan bu prensliğin Sultan Melikşah tarafından da desteklenmesidir.⁹¹³ İkincisi ise Süleyman Şah'ın, kurmuş olduğu devletini artık belli

⁹⁰⁹ Ostrogorsky, **Bizans Devletleri Tarihi**, s. 324; Komnena, **a.g.e.**, s. 81-83, 86-87. Krş. O. Turan, "Süleyman Şah I (B. Kutalmış)", s. 209; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 155-156.

⁹¹⁰ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 90; Kesik, **a.g.e.**, s. 157.

⁹¹¹ Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Antlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", s. 27.

⁹¹² O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 91; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 215.

⁹¹³ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 28; Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 329; Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", s. 249.

bir güce ulaştırdığını ve Büyük Selçuklu Devleti ile mücadele edecek duruma geldiğini hissetmesidir.⁹¹⁴ Bu doğrultuda o ilk olarak hareketini güneye doğru ilerleterek Kilikya bölgesine girdi. Ardından Sultan Melikşah tarafından desteklenen Philaretos Brachamios'un yönetiminde bulunan Tarsus'u 1082 tarihinde ele geçirdi. Süleyman Şah adı geçen şehri elde ettikten sonra Trablusşam hâkimi, Şîf kadı İbn Ammâr'a elçi göndermek suretiyle kendisine fethettiği şehirler için kadı ve hatip göndermesini istedi.⁹¹⁵ Onun şîf halifesinden böyle bir talep de bulunması Büyük Selçuklu Devleti ile olan çekişmenin ne derecede olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁹¹⁶ Süleyman Şah, Tarsus'daki faaliyetlerinin ardından 1083 tarihinde Adana, Masisa, Anavarza ve Kilikya bölgesinin bütün şehirlerini fethetti.⁹¹⁷

Kilikya bölgesindeki faaliyetlerinin ardından Süleyman Şah, devletin başkenti İznik'e geri döndü.⁹¹⁸ O, burada Ebû'l-Kasım'ı yerine vekil olarak bıraktıktan sonra Antakya valisi ve Philaretos'un oğlunun daveti üzerine kuvvetleriyle beraber Antakya'ya hareket etti.⁹¹⁹ Onun bu hareketinin bir diğer amacı ise Antakya'yı elde ederek Büyük Selçuklu Devleti'nin iradesini temsil eden Tutuş'un yönetimindeki Suriye bölgesine ulaşabilmektir.⁹²⁰ Süleyman Şah, on iki günlük bir yolculuğun ardından Antakya'ya ulaştı.⁹²¹ O, buraya geldiği vakit hareketini Büyük Selçuklu Devleti'nden gizli tutabilmek adına yanındaki kuvvetlerini gemilere bindirmek suretiyle Asî nehri üzerinden Antakya surları önüne vardı.⁹²² Ardından Süleyman Şah, Antakya'daki destekçilerinin Fâris Kapısı'nı açmasıyla kuvvetleriyle birlikte şehre girdi. Netice itibarıyla Antakya şehri 12 Aralık 1084 tarihinde ele geçirildi.⁹²³ Ancak

⁹¹⁴ Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 589.

⁹¹⁵ Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, s. 39.

⁹¹⁶ O. Turan, **a.g.e.**, s. 99; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 10; Şeker, "Süleyman Şah (I), Rukne'd-Din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086)", s. 47.

⁹¹⁷ Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, s. 329; Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 98.; Solmaz, **a.g.m.**, s. 590.

⁹¹⁸ Sevim, **a.g.e.**, s. 30.

⁹¹⁹ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 261; Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 14; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 31.

⁹²⁰ Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 590.

⁹²¹ Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, s. 42.

⁹²² İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 128. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100; Ali Üremiş, **a.g.e.**, s. 42.

⁹²³ Azimî, **Azimî Tarihi**, s. 24; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 128. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 101; Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s. 10.; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 32; Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 107; Halil Sahillioğlu, "Antakya", s. 230; bu tarih İbnü'l-

o şehri ele geçirdiği vakit Philaretos'un adamlarının ve halkın bir kısmı iç kaleye çekilmişti.⁹²⁴ Bunun üzerine Süleyman Şah, bu kaleyi kuşatma altına aldı ve kaleye sığınanların erzaklarının bitmesine kadar kuşatmaya devam etti. Erzak bitince kale içindekiler Süleyman Şah'ın da aman vermesiyle kaleyi 12 Ocak 1085 tarihinde teslim ettiler.⁹²⁵

Süleyman Şah'ın Antakya'yı ele geçirmesi Büyük Selçuklu Devleti vasalı konumunda bulunan Musul emîri Arap Şerefüddeve Müslim'i rahatsız etti. Çünkü kendisinin de bu bölgede bağımsız bir siyasî teşekkül kurma düşüncesi vardı. Bir diğer sebep ise onun Antakya hakimi Philaretos'dan cizye almasıdır. Bu sebeple Şerefüddeve Müslim, Süleyman Şah'dan cizye talebinde bulundu ve onu Sultan Melikşah'a karşı itaatsizlikle suçladı.⁹²⁶ Onun vergi talebine karşılık Süleyman Şah, Sultan Melikşah'ı doğrudan karşısına almamak için Şerefüddeve Müslim'e; Sultan Melikşah'a itaat ettiğini, hutbeyi onun adına okuttuğunu sikkeyi de onun adına bastırıldığını ve kendisinin müslüman olduğunu ifade ederek cizye vergisi ödemeyeceğini belirtti.⁹²⁷ Ortaya çıkan gerginlik sonucunda iki taraf arasında 20 Haziran 1085 tarihinde Kurzâhil adlı mevkiye bir mücadele gerçekleşti.⁹²⁸ Bu mücadele esnasında Emir Çubuk önderliğindeki Türkmenler taraf değiştirerek Türkiye Selçuklu Devleti saflarına katıldılar.⁹²⁹ Bu yüzden Şerefüddeve Müslim'in savaş düzeni bozuldu ve Süleyman Şah mücadeleyi kazandı.⁹³⁰ Müslim ise aldığı mızrak darbesi ile savaş esnasında öldürüldü. Onun cesedini Süleyman Şah, Haleb şehrinin kapısına defnettirdi.⁹³¹

Süleyman Şah mücadeleyi kazanmasının ardından Haleb şehrini kuşattı. Onun bu hareketi üzerine Şerif Ebû Ali Hasan b. el-Huteytî, Büyük Selçuklu Devleti'nin

Adîm'in eserinde 10 Aralık 1084 olarak geçmektedir; bkz. İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb**, s. 52.

⁹²⁴ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 99.

⁹²⁵ Azimî, **a.g.e.**, s. 24.; Öngül, **Selçuklular Tarihi**, C. 2, s. 10; İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 52.

⁹²⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **a.g.e.**, s. 262. Krş. Solmaz, **a.g.m.**, s. 591.

⁹²⁷ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 129.

⁹²⁸ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular**, s. 56; İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 129. Krş. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103.

⁹²⁹ İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, C. 10, s. 129. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123.

⁹³⁰ Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 591.

⁹³¹ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 56; Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. 1, s. 332. Krş. O. Turan, **a.g.e.**, s. 103.

Suriye Meliki Tutuş'a haber göndererek yardım talep etti. Tutuş bu yardım talebi üzerine Şam şehrinden Nisan/Mayıs 1086 tarihinde Artuk Bey'i de yanına alarak Haleb'e doğru harekete geçti.⁹³² Tutuş'un, Süleyman Şah'a karşı harekete geçmesinin asıl sebebini Aksarayî onun kendi ifadeleriyle şu şekilde açıklamaktadır.; "*Süleyman Şah, babasının huyunu ve onun isyanını kendisine örnek aldı. Saltanat kullarını öldürüyor ve ülkeler alıyor. Eğer en kısa zamanda ona karşı tedbir alınmazsa, onun çıkaracağı karışıklık artar.*"⁹³³ Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Süleyman Şah'ın yönünü Suriye bölgesine çevirmesindeki ana etken geçmişten gelen Selçuklu-Yabgulular mücadelesine dayanmaktadır. Tutuş'un hareketini haber alan Süleyman Şah Haleb kuşatmasını kaldırdı ve iki taraf Aynü Seylem adlı mevkîde 5 Haziran 1086 tarihinde karşılaştı.⁹³⁴ Mücadele esnasında Çubuk Bey ve bazı Türkmen Beylerinin Süleyman Şah'ın kuvvetlerinden ayrılarak Tutuş'un kuvvetlerine katılması Süleyman Şah'ın mücadeleyi kaybetmesinde önemli bir rol oynadı.⁹³⁵ Neticede Süleyman Şah, Tutuş ile olan mücadelesini ve hayatını kaybetti. Oğulları Kılıç Arslan ve Kulan (Davud) Arslan ise bir zamanlar dedesi Kutalmış'ın Alp Arslan ile olan saltanat mücadelesini kaybetmesiyle esir düşen babaları gibi Tutuş tarafından esir alındı.⁹³⁶

Türkiye Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasındaki ilişkiyi belirleyen Selçuklu-Yabgulu mücadelesi nedeniyle Süleyman Şah hayatını kaybetmiştir. Ancak Süleyman Şah'ı bu mücadelede başarısız olarak görmemek gerekmektedir. Çünkü onun Büyük Selçuklu Devleti'nin en güçlü döneminde Anadolu'ya gelerek onlara rağmen burada bağımsız bir şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması başarıya ulaştığını göstermektedir. Ayrıca Kılıç Arslan ve Kulan

⁹³² İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 58; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136)**, s. 168. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 123; O. Turan, **a.g.e.**, s. 103; Ali Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 90.

⁹³³ Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, s. 15.

⁹³⁴ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 58-59; O. Turan, **a.g.e.**, s. 104; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8, s. 218.

⁹³⁵ O. Turan, **a.g.e.**, s. 104; Mîrhând, **Ravzatu's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mûlk ve'Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, s. 267.

⁹³⁶ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular**, s. 58-59.; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, s. 123-124; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 104; Ali Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 92; Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, s. 111; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", C. 8., s. 218.; Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", s. 157.; Solmaz, "...Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 592-593.

Arslan'ın Büyük Selçuklular tarafından esir alınması da göstermektedir ki iki devlet arasındaki mücadele ileriki dönemde de devam edecektir.⁹³⁷

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMAN ŞAH'IN TARİHİ KİŞİLİĞİ VE BIRAKTIĞI MİRAS

Malazgirt Savaşı'nın ardından başlayan Anadolu akınları neticesinde Selçuklu emîr ve kumandanları adı geçen coğrafyada önemli yerleri ele geçirerek burada mühim Türk yerleşmelerini gerçekleştirmiştir. Bu Selçuklu emîr ve kumandanları arasından Anadolu'ya Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nde yaşanan siyasî karşılıklardan istifade ile kaçarak gelen Süleyman Şah, 1078 yılında Anadolu'nun batı ucunda, Bizans'ın başkentine yakın bulunan bir mevkiye bulunan İznik şehrini ele geçirerek Anadolu'daki ilk Türk devletini kurmuştur.⁹³⁸ Süleyman Şah, kurmuş olduğu Türkiye Selçuklu Devleti sayesinde bugün yaşadığımız Anadolu coğrafyasının bir Türk yurdu haline getirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'nun fethedilmesiyle birlikte Sır-Derya ve Maveraünnehir'deki geri kalan kalabalık Türkmen kitleleri Anadolu'ya göç etmiştir. Bu sayede Anadolu'daki yerli halklara oranla Türk nüfusu hızla artmıştır.⁹³⁹ Süleyman Şah'ın Anadolu'da gerçekleştirmiş olduğu fetihlerle birlikte Türklere Ege ve Akdeniz'e kadar yayılmalarını sağlayarak Avrupalı halklarla iletişim kurma imkânı vermiştir. Türklerin bu coğrafyaya yerleşmeleri sayesinde ileriki yıllarda kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihlerini Avrupa ortalarına kadar sürdürmesine ve onların fetih planlarına ön ayak olması açısından önemlidir.⁹⁴⁰

⁹³⁷ Solmaz, **a.g.m.**, s. 593.

⁹³⁸ Fahameddin Başar, "Ertuğrul Gazi'nin Yaşadığı Dönemde Anadolu'nun Siyasî Durumu", **X. Osmanlı Sempozyumu**, Ertuğrul Gazi'yi Anma Ve Söğüt Şenliği Vakfı Yay., Söğüt 1996, s. 15-16.; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 144-145.; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh", s. 27.

⁹³⁹ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 40-41.; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", s. 24.

⁹⁴⁰ Ali Sevim, "Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Devleti", **Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., Berikan Yay. Ankara 2005, s. 348-349.

Süleyman Şah'ın Anadolu'daki bu başarılarından dolayı ilgili kaynaklar onun Nâsıruddevle Ebulfevâris Rûkn el-Dîn⁹⁴¹ lâkabıyla birlikte Anadolu Fatihî ve Gazi⁹⁴² ünvanlarını aldığını ifade etmektedir.⁹⁴³ Onun bu ünvanlarla anılması, yapmış olduğu fetihlerle hâkimiyetini Bizans'ın aleyhine genişletmesinden ileri gelmektedir. Anadolu Fatihî Süleman Şah, Bizans İmparatorluğu'na hâkimiyetini 1081 yılındaki Drakon Suyu Antlaşması ile kabul ettirirken Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a karşı da bağımsızlığını muhafaza etmeyi başardı.⁹⁴⁴ Sultan Melikşah, Süleyman Şah'ın ölümünün ardından oğulları Kılıç Arslan ve Kulan (Davud) Arslan'ı esir olarak alması ve Siyâvuş adındaki Gürcü kökenli elçiyi Bizans İmparatorluğu'na göndererek, Süleyman Şah'ın emîrlerinden olan Kara Tekin'i Sinop ve havalisinden çekilmeye mecbur bırakması onun Türkiye Selçuklu Devleti'ni itaat altına alma çabalarını meydana koymaktadır. Bu çabalara rağmen Sultan Melikşah amacına ulaşamamıştır. Bu da Süleyman Şah'ın devletini ne kadar sağlam esaslar üzerine kurduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁹⁴⁵

Süleyman Şah'ın sağlam esaslar üzerine kurduğu devletin siyasi otorite boşluğu yaşamasına rağmen herhangi bir dağılma sürecine girmemesi ve halktan da herhangi bir ayaklanma girişimi bulunmamasının sebepleri arasında Süleyman Şah'ın halkla olan olumlu ilişkilerinden ve onun iyi bir yönetici olmasından ileri gelmektedir. Kaynaklarda onun halk ile arasındaki ilişkilerin yansımaları açık bir şekilde görülmektedir. İbnü'l-Esîr eserinde, Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethettiği zaman halka nasıl davrandığını şu şekilde ifade etmektedir; *"Halka çok iyi davrandı, adaletle hükmetti. Şehrin tahrip edilen kısımlarını tamir etmelerini emretti. Bu arada askerlerinin halkın evlerine girmelerini ve onların arasına karışmalarını yasakladı."*⁹⁴⁶ O, Antakya kentini aldığı vakit şehrin büyük kilisesi olan Kawasyana'yı (Mar Cassianus) câmiye çevirmişti.

⁹⁴¹ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleyman Şah**, s. 40.; Erdoğan Merçil, **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, TTK., Ankara 2007, s. 43.; Ahmet Çaycı, **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, İz Yay., İstanbul 2008, s. 73.

⁹⁴² Özellikle Türkler tarafından din için mücadele eden kişilere mücahid karşılığında verilen ünvanıdır. Bu ünvan savaşta başarılı olan kumandanlara verildiği gibi hükümdarlara da şeref ünvanı olarak verilmiştir; bkz. Abdülkadir Özcan, "Gazi", **DİA**, C. 13, TDVY, İstanbul 1996, s. 443.

⁹⁴³ Abdülkadir Özcan, "Gazi", s. 444.; Refik Turan, "Anadolu'nun 'Gazi' Ünvanlı İlk Türk Beyleri", **Tarih İçinde Harput**, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay., Elazığ 1992, s. 67.

⁹⁴⁴ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 105-106.

⁹⁴⁵ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 195-196.; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 106.

⁹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târîh (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 128.

Kawasyana Kilisesi'nin yerine Süleyman Şah, halkın talebi üzerine Meryem Ana ve Aziz Cercis kilisesinin inşa edilmesine izin verdi. Onun bu tavrından da anlaşılmaktadır ki Süleyman Şah, halkın dinî yaşantısına karışmamıştır.⁹⁴⁷ Süleyman Şah'ın halk tarafından bu kadar benimsenmesinin bir diğer sebebi de uygulamış olduğu toprak rejimidir. Bizans hâkimiyeti altında topraksız ve bir köle gibi kullanılan köylülere, Süleyman Şah tarafından toprak verilmiştir. Böylelikle bu köylüler hür ve toprak sahibi oldu. Süleyman Şah ise bununla hem onları kendisine bağlıyordu hem de üretimi artırıyor. Bununla birlikte buranın yerli halkı iyi yönetimin bir sonucu olarak İslâmiyet'i kabul etmeye başlıyordu.⁹⁴⁸ Yerli halka uygulanan bu sistem, zamanla göçebe Türkmenler'e de uygulanmıştır. Süleyman Şah'ın uyguladığı bu toprak rejimi Osmanlı İmparatorluğu döneminde de devam etmiştir.⁹⁴⁹

Süleyman Şah, anlaşılacağı üzere iyi bir kumandan ve siyasî liderdi. O, ayrıca bilime de önem vermekteydi. İbnü'l-Esîr eserinde, Süleyman Şah'ın babası Kutalmış'ın Astroloji ve Etnoloji ile ilgilendiği ve onun ölümünden sonra da oğullarının Astroloji öğrenmeye başladığı ifade edilmektedir.⁹⁵⁰

A) SÜLEYMAN ŞAH'IN KURDUĞU DEVLETE NE AD VERİLMELİ?

Çalışmamızla ilgili olarak tartışmalı bir başka mesele ise Süleyman Şah'ın kurduğu devletin adıdır. Mesele ile ilgili mevcut kaynaklar ve kullandığımız araştırma

⁹⁴⁷ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb*, s. 52; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. 1, s. 100.; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 101; Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", s. 331.

⁹⁴⁸ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, trc. Abdülkadir İnan, yay. haz. Timurlan Omorov, TTK., Ankara 2015, s. 144-145.

⁹⁴⁹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 108-109; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 41; Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak rejimi konusunda bazı tarihçiler Bizanslıların pronioia sisteminden etkilendiğini ifade etmektedir.; M. Macit Kenanoğlu, "Mîrî Arazî", *DİA*, C. 30., TDVY, İstanbul 2005, s. 157-158.

⁹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)*, C. 10, s. 49.; Ayşe D. Kuşçu, İbnü'l-Esîr'in adı geçen eserinin 2008 yılındaki baskısına istinaden Süleyman Şah'ın ilmü'n-nücum (yıldızlar ilmi) ve geneoloji'yi babası Kutalmış gibi öğrendiğini ifade etmektedir; Ayşe D. Kuşçu, "Yükselen İki Pozitif Bilim: Astronomi ve Felsefe", *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce*, ed. Mustafa Demirci v.d., c. 3, Selçuklu Belediyesi Yay., Konya 2013, s. 164.

eserleri incelendiğinde genel itibariyle; Rum Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti adları kullanıldığı görülmektedir.

Doğu kaynakları incelendiğinde günümüzde Anadolu olarak tabir ettiğimiz coğrafyanın Türk akınlarından önce *Diyâr-ı Rum* olarak adlandırıldığı görülmektedir ve bu adlandırma sonraki dönemlerde de devam etmiştir.⁹⁵¹ Nitekim *Azimî*, eserinde 1049/50 yılı olaylarından bahsederken “*Türkler, memleketlerine ve Rum (Anadolu)’a döndüler*”⁹⁵² ifadesini kaydeder. Muahhar *Anonim Selçuknâme*’de şu ifadelere yer verilmiştir; “*Selçukluların ve geçmiş Rûm [Anadolu] Sultanlarının tağmiduhumullahu bi-ğufrânihi yüce atası Lokman adındaki bir adamdır*”⁹⁵³. Bu bilgiler doğrultusunda o dönem doğu tarihçilerinin bölgesel adlandırılma yerine etnik adlandırılma yaptığı söylenebilir.⁹⁵⁴ Osman Turan, Türk yerleşmelerine rağmen adı geçen coğrafyanın Müslümanlar tarafından hâlâ *Diyâr-ı Rum* şeklinde geçmesini bir gelenek olarak addetmektedir.⁹⁵⁵

Süleyman Şah’ın kurduğu bu devlet için kullanılan bir diğer ad ise Anadolu Selçukluları’dır. Bu adın kullanılma sebebini açıklığa kavuşturmak için öncelikle Anadolu teriminin ortaya çıkış sürecine kısaca değinmek gerekir. Bizans dönemi öncesinde Anadolu adında bir terim mevcut değildi ve Roma İmparatorluğu döneminde de Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz’in çevrelediği yarımada için Aşağı Asya, bu bölge dışında kalan coğrafyaya ise Yukarı Asya denilmekteydi. Fakat Bizans döneminde oluşturulan idarî taksimat gereğince önce İç Anadolu’nun batı kesimleri

⁹⁵¹ Muhammed Said Polat, “Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İctimai ve İktisadi Hayat”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 3.

⁹⁵² Azimî, **Azimî Tarihi (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: H. 430-538)**, s. 10.

⁹⁵³ Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 17.

⁹⁵⁴ Muhammed Said Polat, “Mogol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İctimai ve İktisadi Hayat”, s. 3.; Nitekim on dördüncü yüzyıl seyyahlarından olan İbn Battuta seyahatnamesinde; “*Lazkiye’de Maralomin adında bir Cenevizlinin gemisine binerek Bilâd-ı Rum diye anılan ve eskiden Rumların memleketi olduğu için onlara nispet edilen Türk ülkesine doğru yola çıktık. Bu ülke vaktiyle eski Rumlar ile Yunanlıların elinde idi. Daha sonra Müslümanlar bu toprakları fethetmişlerdir.*” ifadesine yer vermektedir. Böylelikle Süleyman Şah’ın devletini kurmuş olduğu bu bölgenin niçin Diyâr-ı Rum olarak adlandırıldığı meydana konmaktadır; bkz. İbn Battuta et-Tancî, **İbn Battuta Seyahatnamesi (Tuḥfetu’n-Nuzzâr fî Garâibi’l-emsâr ve Acâibi’l-esfâr)**, sad. ve haz. Dr. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s. 210.

⁹⁵⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 221.

için *Anatolica*⁹⁵⁶ terimi kullanıldı.⁹⁵⁷ Bu kavram VII. Konstantinos Porphyrogennetos döneminde (912-959) ise Eskişehir civarından başlayarak Konya'ya kadar olan havâliyi tanımlamaktaydı.⁹⁵⁸ Ancak Selçuklular döneminde bu terim çevrilerek coğrafi bir anlama dönüşmüştür. Nitekim günümüzde Süleyman Şah'ın kurmuş olduğu devletin bulunduğu coğrafya nedeniyle bazı tarihçiler tarafından *Anadolu Selçuklu Devleti* olarak adlandırılmaktadır. Bahsettiğimiz üzere Bizans İmparatorluğu'nun doğusunda bulunması sebebiyle *Anatoli*⁹⁵⁹ adı verilen idari bölge tanımı ile Selçuklu devletinin kurulduğu coğrafya dikkate alındığında ad olarak bu terimin uygun düşmediği anlaşılmaktadır.⁹⁶⁰ Bizce *Türkiye Selçuklu Devleti*, Süleyman Şah'ın kurmuş olduğu devleti tanımlamak için en uygun adlandırmadır. Çünkü bir dönem etnik sebeplerden ötürü *Diyâr-ı Rum* olarak adlandırılan bölge zamanla Türkler tarafından gerçekleştirilen düzenli akınlar neticesinde Türkleşmiştir. Nitekim Sultan I. Mesud döneminde gerçekleşmiş olan İkinci Haçlı Seferi'nde görev alan Papaz Odo de Deuil eserinde Selçukluların yaşadığı coğrafya için *Turchia* terimini kullanmıştır.⁹⁶¹ Ayrıca 1253 yılında Mengü Han'ı ziyaret maksadıyla yola çıkan Rahip William'ın eserinde Selçuklulardan *Turkia* Sultanlığı olarak bahsedilmektedir.⁹⁶² Netice itibâriyle doğu kaynaklarının Dîyar-i Rum olarak adlandırdıkları bölge zaman içerisinde Türk yerleşmeleri sonucunda Türkleşmiş ve batı kaynaklarında Türkiye olarak

⁹⁵⁶ Bizans'a göre doğuda kalması sebebiyle bu idari bölgeye Thema *Anatolica* adı verilmiştir; bkz. Besim Darkot, "Anadolu", **İA.**, C. 1, MEB., İstanbul 1940, s. 429.

⁹⁵⁷ Bizans tarih yazarlarından olan Mikhael Attaleiates de Diogenes'in Anadolu seferine çıktığı vakit şu ifadeleri kullandığı görülmektedir; "*Hükümdar, Bithynia iline ve oradan da Phrygia'ya yani Anatolikón thema'sına yöneldi*"; bkz. Attaleiates, **Tarih**, s. 111.

⁹⁵⁸ Metin Tuncel, "Anadolu", **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 107.

⁹⁵⁹ Anatoli, Yunanca da doğu anlamına gelmektedir; bkz. Faruk Tuncay, "Doğu", **Türkçe Yunanca Sözlük**, Doğu Dil ve Kültürleri Merkezi, Atina 2000, s. 186.

⁹⁶⁰ Mehmet Ersan, Mustafa Alican, **Sorularla Selçuklular Tarihi : Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı Türkiye Selçukluları**, C. 2, Timaş Yay., İstanbul 2013, s. 22-23.

⁹⁶¹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 221.; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 145.; Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 118. Odo de Deuil eserinde Latince *Turciam*; bkz. Odo de Deuil, **De Profectione Ludovici VII in Orientem**, çev. Virginia Gingerick Berry, W.W. Norton&Company Inc., New York 1948, s. 86.

⁹⁶² Osman Turan'ın da *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde Rockhill'in tercümesini kullandığı bu eser 1990 yılında tekrar Latince aslından İngilizceye Peter Jackson tarafından çevirilmiştir. Jackson ve David Morgan tarafından bir giriş kısmı yazılmıştır. Bu kısımda Peter Jackson ve David Morgan; "...Ayrıca dikkate alınmaları gereken diğer, Müslüman rakipler de vardı. Bunların başlıcası, Selçuklu Türklerinin 11.yüzyıldaki işgali sırasında kurulan devletlerden tek ayakta kalanı Rum (Anadolu; Ruysbroeckli Willem'in terimiyle 'Turkia') Sultanlığıydı..." bilgisini kaydederler; bkz. Ruysbroeckli Willem, **Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)**, çev. Zülal Kılıç, ed. Peter Jackson, David Morgan, Kitap yay. İstanbul 2010, s. 17, 19.

adlandırılmıştır. *Diyâr-ı Rum* adının Anadolu'nun Türkleşmesiyle birlikte kullanılmasının bir anlamı kalmaması nedeniyle Süleyman Şah'ın kurmuş olduğu devlete Türkiye Selçuklu Devleti denmesi gerektiği kanaatindeyiz.⁹⁶³

B) SÜLEYMAN ŞAH'IN FETİH POLİTİKASI

Kutalmışoğullarının, Sultan Alp Arslan'ın vefatı ile birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan siyasî karşılıklar neticesinde Birecik-Urfa havâlisine geldiklerinden yukarıdaki sayfalarda bahsetmiştik. Onlar bu havâliye geldiklerinde çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Kutalmışoğullarından Alp İlik, Devlet ile birlikte Resultekin'in oğlu, Emîr Atsız'a karşı mücadele içerisinde bulunan Şöklü ile ittifak kurdular ve Şîf Fatimî Halifeliğine bağlılıklarını ilan ettiler.⁹⁶⁴ Fakat Atsız, Sultan Melikşah'ın göndermiş olduğu destekle bu ittifakı mağlup etmeyi başardı. Netice itibariyle Kutalmışoğullarından Alp İlik, Devlet ve Resultekin'in oğlu esir edildi.⁹⁶⁵ Kardeşleri bu faaliyetlerde bulunurken Süleyman Şah ise 1074 yılında Emîr Nasr yönetimindeki Haleb şehrini kuşatmıştı. Emîr Nasr, kuşatmayı sonlandırması için Süleyman Şah'a haber gönderdi ve Sultan Melikşah'ın naibi olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Süleyman Şah bir miktar para karşılığında kuşatmayı kaldırdı ve Haleb şehrinin yakınında bulunan Selemiyye'ye hareket etti. Süleyman Şah'ın Haleb kuşatmasını kaldırmasının sebebi Sultan Melikşah'a olan bağlılığı değildir. Bizim kanaatimize göre bu kuşatmanın kaldırılma sebebi Süleyman Şah'ın Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı doğrudan bir mücadeleye girecek kadar bir gücünün bulunmadığının farkında olmasıdır. Nitekim Süleyman Şah'a kardeşlerinin Atsız tarafından esir alındığı haberi ulaşınca harekete geçerek serbest bırakılmaları için mektup gönderdi. Fakat Atsız bu mektuba rağmen kardeşlerini ve amcası oğlunu serbest bırakmadı ve onları Bağdat Valisi Aytekin'e Sultan Melikşah'a teslim etmesi için gönderdi.⁹⁶⁶ Bunun üzerine Süleyman Şah, etrafına topladığı Türkmenlerle birlikte Selemiyye'den hareketle Birecik'e geldi. O, burada karargâhını kurduktan sonra Antakya'ya yöneldi

⁹⁶³ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine**, c.1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 3-7.; Kesik, **a.g.e.**, s. 144.

⁹⁶⁴ Sevim, **Ünlü Selçuklu Komutanları**, s. 37.; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 504.

⁹⁶⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 78; Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, s. 104.

⁹⁶⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 79; O. Turan, "Süleyman-Şah I.", s. 203; Sevim, **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, s. 37; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 422.

ve Bizans Valisi İsaakios Komnenos ile mücadeleye girişti. Mücadele sonucunda Süleyman Şah galip gelen taraf oldu ve şehri akınlardan korumak için yıllık 20.000 altın karşılığında barış yaparak kuşatmaya son verdi.⁹⁶⁷ Bu esnada Melikşah'ın Atsız'a yardım için bir grup Türkmen gönderdiği haberini alan Süleyman Şah, kardeşlerini esir alan Atsız'a kızgınlığı nedeniyle bu grubun önünü kesmek için Antakya'dan harekete geçti. Netice itibariyle o, bu Türkmen grubunu yağmaladı ve kendisine karşı çıkanlarla mücadeleye girişti.⁹⁶⁸ Süleyman Şah'ın bu faaliyeti, Sultan Melikşah'a herhangi bir bağlılığının olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Kardeşleri ve amcası oğlu esir edilen Süleyman Şah ve Mansur'un bu bölgede başka hangi faaliyetlerde bulunduğu ile ilgili olarak kaynaklarda bir bilgi mevcut değildir. Ancak *Anonim Selçuknâme*'de geçen bilgiler neticesinde onların Güney-Doğu Anadolu bölgesinde tutunamadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim adı geçen kaynakta Süleyman Şah'ın Antakya'yı elde edememesinin ardından Rûm gazâsına giriştiğinden bahsedilmektedir.⁹⁶⁹ Onların bu kararı almasında Süleyman Şah ve Mansur'un kardeşlerinin esir olması, Atsız'ın bu bölgedeki faaliyetleri ve Artuk Bey'in Sultan Melikşah tarafından başkente çağırılması etkili olmuştur. Ayrıca Süleyman Şah ve Mansur'un Anadolu'ya hareket etmesindeki bir diğer sebep ise gazâ politikası gereği Bizans hakimiyetinde bulunan topraklara akınlarda bulunarak Anadolu'daki Yabgulu Türkmenlerinin desteğini sağlamak ve böylelikle Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı yeni bir siyasî teşekkül oluşturmaktır.⁹⁷⁰ Nitekim Süleyman Şah, Anadolu'daki faaliyetleri neticesinde Konya'yı Mârtâvkustâ'dan, Gâvele (Gevâle) Kalesi'ni ise Rûmânûs Mâkrî'den aldı.⁹⁷¹ Muhtemelen Süleyman Şah, Konya'yı askeri üst olarak kullanarak buradaki faaliyetlerini sürdürdü. İlhan Erdem makalesinde Süleyman Şah'ın fetih politikası ile ilgili olarak: "*Kuruluşu 1075 yılına tarihlenen bu devlet yirmi beş yıl yaşadı. İmparatorluk tarafından da tanınan yeni Selçuklu devletinin*

⁹⁶⁷ Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1., s. 79; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 78; Merçil, "Türkiye Selçukluları", s. 504; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 143-144; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 63.

⁹⁶⁸ Sibt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 202. Krş. Sevim, **Suriye Selçukluları**, s. 48.; Sevim, Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, s. 422.

⁹⁶⁹ Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 35.

⁹⁷⁰ Salim Koca, "Osmanlılar'dan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C. 2 Sy. 2, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017, s. 32.

⁹⁷¹ Süryanî Mikhaîl, **Süryanî Patrik Mihail'in Vakâinamesi**, s. 30.; Anonim, **Tarih-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, s. 35-36.

genişleme politikası ve gelişim çizgisi hep doğuya ve güneye doğru oldu. Bu bilinçli bir tercihti. Zira Batıya veya Kuzeybatıya yönelmek yok olmakla eş anlamlı idi.”⁹⁷² ifadesini kullanmaktadır. Ancak kaynaklar incelendiğinde Süleyman Şah’ın esaret hayatından kurtulduktan sonra bahsettiğimiz sebeplerden ötürü faaliyetlerini Anadolu’nun içlerine doğru yönelttiği görülmektedir. Onun buradaki faaliyetleri incelendiğinde Bizans’da meydana gelen iç karşıklıklardan faydalandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Nikephoros Botaneiates, 1078 yılında Mikhael Dukas’a isyan ettiğinde elçi olarak Erbasgan’ı, Süleyman Şah’a gönderdi ve onun desteğini aldı. Süleyman Şah ilk olarak Mikhael Dukas ile Botaneiates’in isyanını bastırmak üzere anlaşmıştı.⁹⁷³ Onun taraf değiştirerek adı geçen asiye desteklemesi daha fazla kazanç ve toprak teklifi almasıyla açıklanabilir.⁹⁷⁴ Netice itibariyle Süleyman Şah, Botaneiates ile yapmış olduğu ittifakın sonucunda 1078 yılında İznik şehrini elde etti ve burayı kurduğu yeni devletin başkenti yaptı.⁹⁷⁵ Süleyman Şah, Botaneiates’e, Nikephoros Bryennios isyanı nedeniyle askerî destekte bulundu.⁹⁷⁶ Fakat bir süre sonra Mikhael Attaleiates’in eserindeki bilgiler doğrultusunda İmparatorluğunun batı tarafında düzeni sağlayan Botaneiates’in İznik üzerine Konstantinos Dukas’ı gönderdiği anlaşılmaktadır.⁹⁷⁷ Ancak Dukas, Üsküdar’a geçer geçmez etrafındaki askerlerin desteğini sağlayarak ayaklandı. Bu durumu haber alan Botaneiates, Dukas’ı destekleyen askerlerin bir kısmını rüşvetle bir kısmını ise unvan dağıtarak kendi tarafına çekmeyi başardı. Böylelikle bu isyan Konstantinos’un yakalanmasıyla sona erdi. Fakat bu isyanın ardından 1080 yılında Aleksios Komnenos’un kız kardeşinin eşi Nikephoros Melissenos ayaklandı ve ilk işi Türk beylerinin desteğini sağlamak oldu. Adı geçen âsi, Süleyman Şah’ın desteğini alarak İznik şehrine geldi. Süleyman Şah’ın Melissenos’u destekleme nedeni yeni yerler elde etme fırsatıyla birlikte öncesinden Botaneiates’in Türkiye Selçuklu

⁹⁷² İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı”, **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, c. 1., Selçuk Üniversitesi Selçuk Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 2001, s. 300.

⁹⁷³ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 134.

⁹⁷⁴ Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 148.

⁹⁷⁵ Zonaras eserinde Koutloumous olarak adlandırdığı Süleyman Şah’ın, Botaneiates ile birlikte İznik şehrini zapt etmek üzere harekete geçtiği belirtilir. Ancak herhangi bir mücadeleye gerek kalmadan şehri teslim aldıkları ifade edilmektedir; bkz. Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, s. 151, 151 n. 52; Bryennios, **a.g.e.**, s. 136; Krş. Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu...”, s. 27. n. 18.; Kesik, **a.g.e.**, s. 149.; Hamit Pehlivanlı, “Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)”, s. 38

⁹⁷⁶ Bryennios, **a.g.e.**, s. 147-148. Krş. Bilge Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 86.

⁹⁷⁷ Attaleiates, **Tarih**, s. 301-302.

başkenti İznik'e Konstantinos Dukas'ı göndermesidir. Süleyman Şah'ın desteği karşılığında Melissenos Batı Anadolu, Phrygia ve Galatia'nın tüm şehir ve kalelerini Türklerin yönetimine bıraktı.⁹⁷⁸ Fakat o, Süleyman Şah'ın bu desteğine rağmen Bizans imparatoru olmayı başaramadı. Çünkü Melissenos ve Süleyman Şah, Bizans İmparatoru Nikephoros Botaniates tarafından İznik şehrine gönderilen Hadim Ionnes ile uğraşırken Aleksios ile ağabeyi Isaakios Komnenos da Bizans Devleti'nin batısında ayaklanmıştı.⁹⁷⁹ Adı geçen iki kardeş İstanbul'a hareket ettiği sırada Melissenos ise Süleyman Şah'ın yardımları sayesinde Ioannes'in kuvvetini mağlup etmeyi başardı ve Üsküdar'a hareket etti. Komnenosların isyanı üzerine Melissenos Üsküdar'a vardığında onlara haber gönderdi ve imparatorluğun aralarında bölüştürülmesi teklifini yaptı. Ancak tecrübeli bir kumandan olan Aleksios rakibini oyaladı ve bir süre sonra bu teklife olumsuz cevap verdi. Netice itibariyle İstanbul'a Melissenos'dan daha önce girmeyi başaran Aleksios, 4 Nisan 1081 tarihinde Bizans'ın yeni imparatoru oldu.⁹⁸⁰ Onun imparator olmasıyla birlikte Süleyman Şah'ın da Bizans ile olan ilişkileri yeni bir döneme girmiş oldu. Çünkü Aleksios ile aralarında ittifak bulunmayan Süleyman Şah kısa bir süre içerisinde akınlarını İstanbul Boğazı'na kadar genişletti. Gerçekleştirilen akınlar neticesinde Aleksios, Süleyman Şah ile antlaşma sağlamak zorunda kaldı. Nitekim bu antlaşma ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti, Bizans İmparatorluğu tarafından hukuken tanınmış oldu.⁹⁸¹

Süleyman Şah'ın Bizans'a karşı uygulamış olduğu bu politika batılı tarihçiler tarafından yanlış yorumlanmış ve onun Bizans'ın hizmetinde olduğu görüşünün ortaya çıkarılmasına sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda Jean Laurent makalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Sultan olan aile reislerine karşı sık sık başkaldıran Selçuklu beylerinin hükümdarlarından kaçıp , bir kez olsun, Bizans imparatorluğuna sığındıkları zaman Greklere karşı koyarak değil (onlara istekle başvurarak) onların hizmetinde çalışarak, servete kavuşmaları bunun başka bir kanıtıdır."*⁹⁸² Laurent'in bu ifadesinde kast edilen Selçuklu Beyleri, başta Erbasgan olmak üzere Kutalmışoğulları Süleyman Şah ve Mansur'dur. Adı geçen

⁹⁷⁸ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 65-66, 81; Bryennios, **a.g.e.**, s. 173-175. Krş. Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71.

⁹⁷⁹ Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 71.

⁹⁸⁰ Bryennios, **Tarihin Özü**, s. 177-179. Krş. Umar, **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, s. 83.

⁹⁸¹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 91; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 215.

⁹⁸² J.Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei", çev. Yaşar Yücel, s. 222.

Fransız tarihçi aynı makalesinde bu görüşünü şu ifadeleri ile açıklamaya devam etmektedir; “...O zamana kadar Türkler, Bizanslıların yardımcıları olarak, şehirlerin kenarına kadar gelebiliyor, gerçek bir istihkamla korunan, geniş hendeklerle çevrili şehirlerin dışında, çadırlarında konaklayabiliyorlardı. 1078 yılında Üsküdar (Chrysospolis)’da ve İznik (Nicée)’de durum hep böyle olmuştur. O tarihe kadar, Türklerin, Bizans İmparatorlarının habercilerinin koruyuculuğunu yaptıkları çoğu yörelerde Bizans askerlerinin yerine kullandıkları görülmektedir...”⁹⁸³ Laurent’in bu ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda onun görüşüne göre Süleyman Şah, Bizans’ın hizmetinde bulunan Erbasgan gibi bir Selçuklu Beyi’dir. Ancak bu görüş Süleyman Şah’ın gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere hangi açıdan bakıldığıyla ilgilidir. Bizim kanatimize göre Süleyman Şah’ın, Bizansla olan ilişkisi tamamıyla siyasî çıkarlar nedeniyledir. O, Bizans’ın içindeki karışıklıklardan faydalanarak yeni topraklar elde etti ve akınlarını sürdürmeye devam etti. Bu durum Süleyman Şah’ın Bizans’ın koruyuculuğunu yaptığını ve hizmetine girdiğini göstermemektedir. Aksine Bizans İmparatorluğu’nun ne kadar zayıf bir durumda olduğunu ve kendi kuvvetleriyle herhangi bir mücadeleyi kazanamadığını göstermektedir. Ayrıca Süleyman Şah’ın Bizans İmparatoru’nun emrindeki bir Selçuklu Beyi olmadığını bir başka göstergesi Nikephoros Botaneiates’ın Anadolu’daki Türklerle mücadele için selefi Mikhail Dukas’ın kardeşi Konstantinos Dukas’ı ordu komutanı rütbesiyle Anadolu’ya göndermesidir. Bizans İmparatoru böylesi bir faaliyette bulunarak Süleyman Şah’ın kendisini Mikhail Dukas’ın karşısında destekleyerek İmparator olmasını sağladığı gibi aynı şekilde kendisine karşı bir başka âsiyi desteklemesine engel olmak istemiştir.⁹⁸⁴

Süleyman Şah, görüldüğü üzere Drakon Suyu antlaşmasının yapıldığı tarihe kadar sürekli olarak fetihlerini batıya doğru genişletmiştir. Bu anlaşmanın ardından onun fetihleri incelendiğinde yine gazâ politikası gereği olarak fetihlerini Güney-Doğu yönüne doğru genişletmiştir. Bu sebeple o, Philaretos Brachamios’un hâkimiyetinde bulunan Tarsus şehrini 1082 yılında fethetti ve ardından 1083 yılında ise Adana, Masisa, Anavarza ve Kilikya bölgesinin bütün şehirlerini ele geçirdi.⁹⁸⁵ Süleyman Şah,

⁹⁸³ J.Laurent, “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei”, çev. Yaşar Yücel, s. 225.

⁹⁸⁴ Attaleiates, **Tarih**, s. 304-305; Komnena, **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, s. 124; Kesik, **a.g.e.**, s. 155.

⁹⁸⁵ Sibt İbnü’l-Cevzî, **Mir’âtü’z-zamân**, s. 261; Abû’l-Farac, **Abû’l-Farac Tarihi**, C. 1, s. 329. Krş. O. Turan, **Selçuklular ve İslâmiyet**, s. 56; Kesik, **Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, s. 2; Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, s. 40; Salim Koca, “Osmanlılar’dan Önce

bu fetihlerinin ardından tekrar İznik'e döndü. Ardından Antakya'yı daha önceden bahsettiğimiz sebeplerin dışında gazâ politikasının gereği olarak fethetmek için harekete geçti. O, 12 Aralık 1084 tarihinde adı geçen şehri ele geçirdi.⁹⁸⁶ Onun Antakya'yı ele geçirmesine kadar olan sürede gazâ politikası gereği fetihler yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak Antakya şehrini ele geçirdikten sonra Haleb'e yönelerek kuşatması onun Büyük Selçuklu Devleti ile olan ilişkileri ile ilgilidir. Süleyman Şah, daha önce de bahsedildiği üzere Büyük Selçuklu Devleti tarafından esaret hayatına mahkûm edilmişti. Onun Haleb'i kuşatmasının nedeni, Şerefüddeve Müslim ile olan ilişkilerinden ziyade geçmişte dedesi Arslan Yabgu ile Çağrı ve Tuğrul Beyler arasında başlayan, Sultan Alp Arslan ile babası Kutalmış arasında devam eden rekabettir.⁹⁸⁷ Bizim kanaatimize göre onun Haleb'i kuşatmasının asıl sebebi budur. Ancak onun kendisine miras kalan bu rekabeti devam ettirerek Büyük Selçuklu Devleti ile mücadeleye girmesi kendi sonunu getirmiş oldu. Her ne kadar Şerefüddeve Müslim'i Kurzâhil savaşında yenerek öldürse de Haleb yöneticisi el-Huteytî'nin Tutuş'dan yardım istemesi üzerine emrinde Artuk Bey'in bulunduğu Tutuş ile mücadeleye girmesi Aynü Seylem Savaşı'nı kaybetmesine ve ölmesine sebep olmuştur.

C) TÜRBE Sİ

Günümüzde Süleyman Şah'a ait olduğu düşünülen Ca'ber'deki mezar, "Mezar-ı Türk" adıyla Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren bilinmekle birlikte zaman geçtikçe önemli bir ziyaret yeri halini almıştır.⁹⁸⁸ Araştırmamızın bu kısmında Osmanlı dönemi kaynaklarının neden Süleyman Şah'ı Ertuğrul Gazi'nin babası olarak gösterdiğini ve Ca'ber kalesine gömüldüğü bilgisini verdiklerini açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Ardından Süleyman Şah'a atfedilen türbenin tarihsel sürecinden bahsedeceğiz.

Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu", s. 32-33; Gülay Ögün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", s. 84.

⁹⁸⁶ Azimî, **Azimî Tarihi**, s. 24; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 128. Krş. Yinanç, **Türkiye Tarihi**, C. 1, s. 99; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 101; Gülay Ögün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sy. 12, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2002, s. 84.

⁹⁸⁷ Gülay Ögün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti", s. 83.

⁹⁸⁸ Erhan Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, Üsküdar Belediyesi Yay., İstanbul 2015, s. 15; Nazmi Sevgen, **Anadolu Kaleleri**, s. 86.

1. Süleyman Şah'ın Osman Gazi'nin Atası Olduğu Görüşü

Osmanlı tarihi kaynaklarında Osman Gazi'nin atası olarak Süleyman Şah, Gündüz Alp ve Ahmed isimleri zikr edilmektedir. Konu ile ilgili olarak Aşıkpaşazâde, Neşrî, Oruç Beğ, İbn-i Kemal, Hadîdî, Şükrullah, İdris-i Bitlisî, Gelibolulu Mustafa Âli, Hoca Sadeddin, Solakzâde Mehmed Hemdemî, Lütü Paşa, Nihadî, Tarihçi Kemal ve Müneccimbaşı, Süleyman Şah'ın, Ertuğrul Gazi'nin babası olduğunu belirtirler.⁹⁸⁹ Ayrıca adı geçen Osmanlı tarih yazarlarının birçoğu mesele ile ilgili detaylı bilgiler vererek Süleyman Şah'ın Halep yakınlarında bulunmasının ardından Fırat nehrini geçerken boğularak öldüğünü ve Ca'ber Kalesi'nin yakınlarına gömüldüğünü ifade ederler.⁹⁹⁰ Bunun yanı sıra bazı Anonim tarihler de Süleyman Şah'ın Ertuğrul Gazi'nin babası olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu Anonim tarihleri diğerlerinden ayıran *Erhan Afyoncu*'nun da ifade ettiği gibi İslâm kültüründen aşına oldukları Hayber Kalesi önlerinde Süleyman Şah'ın defnedildiğini belirtmesidir.⁹⁹¹ Anonim bir Osmanlı kroniğinden günümüze ulaşan bilgiler şu şekildedir: "...*Mâhân şehri kim Cingiz Han'dan harâb olmuş idi, ol zaman Mâhân şehrinün pâdişâhı Süleyman Şâh idi, kim Osman'un dedesidür. Âl-i*

⁹⁸⁹ Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 6; Mevlânâ Mehmed Neşrî, **Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]**, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2008, s. 32; **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi 1288-1502]**, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2007, s. 7; Hadîdî, **Hadîdî Tarihi (1285-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. 23; Lütü Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, nşr. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 153; Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, **Kitâbü't-Târih-i Kühnü'l Ahbâr (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan, Fatih Sultan Mehmed'in Vefatına Kadar)**, haz. Ahmet Uğur v.d., C. 1/1, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997, s. 32-33; Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, nşr. İsmet Parmaksızoğlu, C. 1, 2.bs., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979, s. 25; Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, **Solak-Zâde Tarihi**, haz. Vahid Çabuk, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 400; İbn-i Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman**, yay. haz. Şerafettin Turan, 1. Defter, TTK., Ankara 1991, s. 40-42; Şükrullah, "Behcetüttevârih", çev. Çiftçioğlu N. Atsız, **Osmanlı Tarihleri**, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 51; Anonim, **Tevârih-i Âl-i Osman**, nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992, s. 8; Abdurrahman Sağırlı, "Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târih-i Âl-i Osman'ı (Metinleri ve Tahlilleri)", **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 22; Hasine Biga, "Tarih-i Nihâdî", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 1-2; **XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtîn-Nâme (1299-1490)**, haz. Necdet Öztürk, TTK., Ankara 2001, s. 24; Vural Genç, "İdris-i Bitlisî Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (tahlil ve tercüme)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 95; Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 11.

⁹⁹⁰ Özaydın, "Anadolu Selçukluları", s. 112; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁹⁹¹ a. mlf., **Süleyman Şah Türbesi**, s. 14; Hasan Ayhan, "Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (transkripsiyon, inceleme, dizin)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 2.; Alper İğci, "Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514) İnceleme ve Metin", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 3.

Selçük ve Âl-i Abbas tefrika olmağın Süleyman Şâh dahi Mâhân şehrinde kopup Rum vilâyetine gelmeğe niyyet itdi. Ve hem Rum vilâyetinde gazâlar olur işitdi. Süleyman Şâh dahi Acem memleketinden kopup Erzincan'a geldi. Erzincan'dan Rum vilâyetine girdiler. Amasya tarafı kim Rumîler'dür, ol tarafda çok gazâlar itdiler. Rum vilâyetinden hayli vilâyetler aldılar. Âkîbet andan göçüp Haleb'e çıktılar. Hayber kal'ası dirler bir kal'a vardur, gelip önine kondılar. Furat ırmağı suyu önlerine geldi, ırmağı geçmek dilediler. Yolu eyü bilmezlerdi. Gâfilin Furat ırmağına uğradılar. Süleyman Şâh at depdi. Furat suyu yar imiş. Süleyman Şâh atı ile Furat'a boğuldu. Halk üşdiler ırmaktan çıkardılar. Hayber kal'asının önünde defn itdiler. Şimdiki hâlde ana mezâr-ı Türk dirler. Süleyman Şâh'ın üç oğlu var idi. Birinün adı Sunkur-tekî ve birinün adı Gün-doğdı ve birinün adı Ertuğrul idi...''⁹⁹²

Osmanlı'nın ilk dönemini konu edinen Aşıkpaşazâde eserinde Süleyman Şah ile ilgili olarak şu ifadelerde bulunur: “Osman Gâzi'nin kim dedesi Süleyman Şah Gâzi'dür. En evvel bu Rum vilâyetine ol gelmişdür. Gelmesine sebep budur kim Âl-i Abbas zamanından tâ Süleyman Şah zamanına değin nesl-i Celî gâlibidi nesl-i Yâfes üzerine. Rum dahi mağlubidi. Acem dahi mağlubidi. Nesl-i Yâfes oldukları sebebden Acem pâdişâhları gayretlendiler kim bize Arab gâlib oldu dediler. Gayretlendiler. Yâfes neslinden göçer evi kendülere sened edindiler. Ol sebebden Arab'a gâlib oldular. Arab kim mağlup oldu, vilâyet-kâfir temerrüd etdiler. Ve hem bu göçer evlü halkdan Acem padişâhları ihtiraz etdiler. Tedbir etdiler. Süleyman Şah Gâzi'yi ilerü çekdiler kim ol, göçer evün ulularından idi. Elli bin mikdârı Türkman ve Tatar evin koşdular. “Varun, Rum'da gazâ edün” dediler. Süleyman Şah dahi kabul etdi. Geldi. Erzurum'dan dahi Erzincan'a indi. Ve Erzincan'dan Rum vilâyetine girdiler. Bir nice yıl yürüdüler. Etrafları feth etdiler. Süleyman Şah Gâzi hayli bahadırlıklar etdi. Bu Rum'un dağlarından ve derelerinden incindiler. Göçer evlerin davarı dereden ve depeden incinür oldu. Gine Türkistan'a azm etdiler. Geldükleri yola gitmediler, vilâyet-i Haleb'e çıktılar. Andan Ca'ber kal'asının önüne vardılar. Ve ol arada Furat Irmağı önlerine geldiler. Geçmek istediler. Süleyman Şah Gâzi'ye eyitdiler: “Hanum! Biz bu suyu nice geçelüm” dediler. Süleyman Şah dahi atın suya depdi. Önü yarımış. At sürcdü. Süleyman Şah suya düşdü. Ecel mukadderimış. Allah'un rahmetine kavuşdu. Sudan çıkardılar. Ca'ber kal'asının önünde defn etdiler. Şimdiki hinde ana Mezar-ı Türk derler. Ve hem ol kal'aya dahi gine o nesilden Döğer derler bir tâyife vardır, o kal'aya şimdi dahi anlar hüküm ederler. Eyle olsa bu göçer halk etrafa dağıldılar. Ba'zısı beriyyeye girdiler. Şimdiki hâlde anlara Şam Türkmanı derler. Ba'zısı gine Rum'a döndüler. Kimi Tatar ve kimi Türkman'dur. Şimdiki hinde bu Rum'da olan Tatar ve Türkmen o tâyifedendür. Ve ba'zısı Süleyman Şah'un üç oğluna uydular kim biri Sunkur Tegin'dür. Ve biri dahi Gün Doğdu'dur. Ve biri Ertuğrul Gâzi'dür. Ve bu üç kardeş geldükleri yola döndüler. Furat'un başından Pasin Ovası'na ve Sürmelü Çukuru'na vardılar.”⁹⁹³

⁹⁹² Anonim, **Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)**, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 9.

⁹⁹³ Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, haz. Necdet Öztürk, s. 6-7. Krş. Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 12-13.

Aşıkpaşazâde'nin eserindeki ifadeler kendisinden sonraki Osmanlı tarih yazarlarını da etkilemiştir. Ancak onlardan bazıları bu meseleyi kısaltmışlardır veyahut Aşıkpaşazâde'nin ifadelerine yakın görüş bildirmişlerdir.⁹⁹⁴ Bir diğer Osmanlı tarih yazarı Neşri'nin *Kitab-ı Cihannüma* adlı eserinde Süleyman Şah ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “*Âl-i Selçuk'dan Konya'ya ve Ak-sarây'a ve Nigde'ye ve Ankara'ya ve gayr-ı bilâd-ı ma'rûfe-i Rûm'a evvel mâlik olan, Sultân Rûkneddîn Süleymân bin Kutalmış bin Arslan bin Selçuk bin Dukak'dı ki, Melih Şâh bin Alp Arslan bin Dâvud Beg bin Mikâil bin Selçuk bin Dukak'ı uñ eyyâm-ı devletinde anuñ kibelinden nâyib olup, gelüp Rûm'a dâhil olup, müstevli oldu, hicretüñ dört yüz yetmiş birinde. Ve andan soñra Süleymân Antâkiyye'ye varup, nasârâ elinden alup feth itdi. Andan sâhib-i Haleb Müslim bin Kureyş el-Ukaylî hicretüñ dört yüz yetmiş sekizinde Safer'üñ yigirminci günü Süleymân'ıla uğraşup, Süleymân muzaffer olup, Müslim ma'rekede maktûl olup, Süleymân varup Haleb'e mâlik oldu. Andan sâhib-i Dımışk ammusu oğlu Yetiş bin Alp Arslan ki, Melik Şâh'ı uñ kardaşudur. Gelüp Haleb ileyinde uğraşup, hicretüñ dört yüz yetmiş tokuzında Süleymân ma'rekede maktûl olup, oğlu Kılıç Arslan bin Süleymân kâyim-makâmı oldu. Ağlaz-ı nâsdi. Küffâra bunuñ zamânında bilâd-ı Rûm'dan fütûhât-ı kesîre oldu.*”⁹⁹⁵ Neşri eserinin Selçuklular kısmından bahsederken Süleyman Şah'ın Fırat nehrinde atından düşmek suretiyle boğulduğundan bahsetmemektedir. Ancak Osmanlılar kısmında şu ifadeler yer vermektedir: “*Şol vakt ki, Sultan Mahmûd bin Sebük-tekîn, Âl-i Selçuk'ı yüz biñ er mikdârı Etrâk'ile Horasan'a geçürdi. Âl-i Selçuk'a müntesib olan Etrâk'den Gök Alp Han evlâdından tavarlı ve rızklı bir tâyife bilâd-ı Ermeniyeye'den nevâhi-yi belde-i Ahlat'a nüzûl idüp, yüz yetmiş yıl mikdârı tâ Cingiz Han hurûcına dağ anda kaldılar. Cingiz Han hicretüñ altı yüz on altısında şarkdan hurûc idüp, Belh'e dağ gelüp, Yime ve Se[bü]tay Bahâdur'ı İran'a musallat idüp, bilâd-ı Acem'de huzûr kalmadığı ecilden göçer-evli Etrâk'üñ cümlesi elli bin hâne. Re'isleri Süleymân Şâh bin Kaya Alp'a uyup, gelüp Rûm'a döküldiler. Ol vakt Sultân Alâeddîn bin Keyhüsrev, ki bânî-i Konya'dur, Rûm'da pâdişâh olduğınun iptidâsıydı. Bu elli biñ göçer-ev Erzurûm'da ve Erzincan'da birkaç yıl yazın yaylayup kışın kışlayup, etrâfuñ kâfirlerinden kapup kazup yürdiler. Âhir muzâyaka-i emkineden ve tavarlarını iniş yokuş çekmeden incinüp, vilâyet-i Acem'de dahı vâkı'âtuñ olacağı olup, Süleymân Şâh yine vatan-ı aslîsine müteveccih olup, Haleb diyârından gitmek kasd idüp, varup Ca'ber kal'ası eline çıkdılar. Anda Fırat ırmağı yollarına gelüp geçmek istediler. Süleymân Şâh geçit taleb idüp, atın suya depdi. İttifâk yarımış. At sürçüp Süleymân Şâh atıla suya düşdi. Eceli anda mukaddermiş. Allah emrine varup, Ca'ber kal'ası ileyinde defn itdiler. Şimdiki hinde ol yire mezâr-ı Türk dirler. Ol Etrâk'den bir tâyife anda mütemekkin oldılar. El'ân Ca'ber kal'asına ol Etrâk'üñ neslinden hükm iderler. Andan ol Etrâk müteferrih olup, Beriyye'ye gitdi, ki şimdi anlara Şâm Türkmânı dirler. Kimi yine Rûm'a geldi. Şimdi Rûm'da olan göçer-ev anlardandır. Çünkü Süleymân Şâh müteveffâ oldu, dört oğlu kaldı. Biri Sungur-tekîn, biri Gün-*

⁹⁹⁴ Afyoncu, a.g.e., s. 13.

⁹⁹⁵ Neşri, *Cihannümâ*, s. 15-16.

toğdı, biri Er-tugrul Gâzi, biri Tundar. Etrâk'den ba'zı bu dört kardaşa uyup, yine Rûm'a dönüp, Furat başında ve Pasinler ovası'na ve Sürmeli-çukuru'na vardılar. Er-tugrul Tundar'ıla anda dört yüz miqdârı göçer-evle kalup, ol iki kardaşları yine vatan-ı aslîlelerine rücû' itdiler. Er-tugrul bir niçe eyyâm anda turup yaylayup kışladukdan soñra yine Rûm'a azm itdiler. Gelüp Ankara'ya karîb Karacatağ'a nüzûl itdiler. Andan Sultân-öyüğü'ne rihlet itdiler. Ba'zı sikâtdan işitdüm, hattâ kıdvetü'l-müttekîn merhûm Mevlânâ Ayas eyitdi: "Ben Orhan'uß irkibdârına buluşdum; pîr kişiydi." Eyitdi: Atamdan ve dedemden işitdüm ki, eyitdiler: "Ol vakt ki, Er-tugrul dört yüze yakın evle Rûm'a azm itdiler."⁹⁹⁶ Neşrî eserinde Selçuklular dönemi için İbn-i Bibî'nin Türkçe tercümesi olan Yazıcızâde Ali'nin *Tevârîh-i Âl-i Selçuk* ile *Târihî Takvîmler* adlı eserleri, Şükrullah'ın ise *Behcetü't-tevârîh* adlı eserini kaynak olarak kullanmıştır. Osmanlı dönemi için Aşıkpaşazâde'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ı ve bu eserinde esas aldığı Yahşi Fakih menâkıbnâmesini başlıca kaynak olarak kullanmıştır.⁹⁹⁷ Neşrî'nin eserinden nakl ettiğimiz bilgilere baktığımızda onun Aşıkpaşazâde'den aynı minvalde bilgiler verdiği görülmektedir.

Hadîdî bu konuda verdiği bilgi nedeniyle diğerk Osmanlı kaynaklarından ayrılarak Süleyman Şah'ın ölümünün ardından Ca'ber Kalesi'ne getirdiğini ve burada onun için bir türbe yapıldığından eserinde manzum olarak şu şekilde bahseder:

*"Kalem alup ele ikdâmu tâm it
Koma ebter kitâbı yaz tamâm it*

*Yaz aslın Âl-i Osmân'un ne imiş
Bu mülk alınmadın hem kanda imiş*

*İden bu şehlerün vasfın hikâyet
Kim itmiş râvi naklinden rivâyet*

*Olurmuş ol zamân maşrıkda Türkman
Kamu pâk-i'tikad ü ehl-i îmân*

*Süleymân-şâh o kavmün hânı imiş
Göçer-evlülerün sultânı imiş*

⁹⁹⁶ Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 31-32.

⁹⁹⁷ Abdülkadir Özcan, "Neşrî", *DİA*, C. 33, TDVY., İstanbul 2007, s. 21.

Dil ü cândan gazâya niyyet eyler

Okur âkalları cem'iyet eyler

O yer Türkman evi yigirmi bin var

Kimi Türkman'idi kimisi Tâtâr

Ol aradan ki cem' olup göçerler

Gazâ kaskına Rûm'a azm iderler

Îrüp serhadd-i Rûm'a ceng iderler

Cihânı ehl-i küfre teng iderler

Amâsiyye nevâhîsinde çok yer

Birez vakt olmadın feth eylediler

Göçerler ol aralardan yegâne

Haleb'den yana olurlar revâne

Îrerler çün Haleb nâhiyyesine

Furât ırmağı, Ca'ber-kal'ası'na

Süleymân-şâh konar bir sebze-zâra

Îrüp leşger tolar hep ol diyâra

Geh idüp kûh u sahrânun şikârın

Gehî seyrân ider cûyun kenârın

Birez gün ol arada eglenürler

Seferdür danışurlar, öğlenürler

Dilerler kim ol aradan göçeler

Furât ırmağını asra geçerler

*Geçit bulup bunlar cûy-ı Furât'a
Seherden kim süvâr oldılar ata*

*Süleymân-şâh hemân-dem depdi atı
Ki ya 'nî atile geçe Furât'ı*

*Öni yarimiş uçdı nâ-gehânî
Kazâ irüp ayırdı atdan anı*

*İşit bu sözi kim hayrû'l-beşerdür
İzâ câe'l-kaza amye'l-basar dur*

*Dökilüp hâsslar tutınca anı
Ecel irüp ulaşdı Hakk'a cânı*

*Getürler şâhı Ca'ber-kal'ası'na
Be-resm-i şer'i korlar anda sine*

*Yapup bir türbeyi bünyâd iderler
Ana şimdi Mezâr-ı Türk dirler*

*Fenâdur bu cihân sanma bekâdur
Kanı ol kim Muhammed Mustafâ'dur*

*Serîr ıssı nice serverleri yir
Güzâf olmadı bu yirün adı yir*

*Ecel her kime kim Hak itdi takdîr
Ne takdîm itdi bir sâ'at ne te'hîr"⁹⁹⁸*

⁹⁹⁸ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991, s. 22-24.

Ertuğrul Gazi'nin babasının adı olarak Gündüz Alp ismini veren Osmanlı müellifleri ise Yazıcızâde Ali,⁹⁹⁹ Ahmedî,¹⁰⁰⁰ Enverî,¹⁰⁰¹ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'dır.¹⁰⁰² Ertuğrul Gazi'nin babasının adı olarak Ahmed diyen Anonim bir *Tevârih-i Âl-i Osman* da mevcuttur.¹⁰⁰³ Bu Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'da şu bilgiler yer almaktadır: “...Lâkin, Ahmed Beg'in iki nikâhlısı dahi var idi. Ve'l-hâsıl ol hâtûnların üçü dahi hâmile oldular. Bi-emr-i Hudâ, ikisinin evlâdları kız olup, müftî efendinin kızı oğlan togurdu. Ahmed Beg'e müjde eylediler, bir erkek oğlan oldu. Ahmed Beg gâyet mennûn olup, inâyet-Allahü te'âlâ'ya şükürler idüp kurbânlar, sadakalar itâ eyledi ve Türkmen arasında ismini Er-togdu kodılar. Ol ecilden Âl-i Osmân'a, Er-togdu oğlanları dirler...”¹⁰⁰⁴

Kaynaklardaki bu farklı bilgiler sebebiyle meselenin kesin olarak aydınlatılması güçleşmiştir. Ancak yakın dönem Osmanlı kuruluş tarihçileri, Ertuğrul Gazi'nin babası olarak Gündüz Alp ismini ön plana çıkarmıştır.¹⁰⁰⁵ Halil İnalçık, Enverî'nin *Düstûrnâme* adlı eserindeki şecereyi diğer Osmanlı kaynaklarına göre daha güvenilir bulmaktadır. İnalçık, *Düstûrname*'de Ertuğrul Gazi'nin üçüncü kuşak atası olarak geçen Mîr Süleyman Alp'in diğer kaynaklarda Süleyman Şah olarak geçirildiğini ifade eder.¹⁰⁰⁶ Mesele ile ilgili Feridun M. Emecen ise kesin bir yargıya varmamakla birlikte Osmanlı kroniklerinde ismi geçen Süleyman Şah'ın bir karıştırma neticesinden dolayı yer aldığını belirterek günümüzde birçok modern tarihçinin de aynı görüşte olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Süleyman Şah'ın kronolojik

⁹⁹⁹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, s. 353.

¹⁰⁰⁰ Ahmedî manzum olarak kaleme aldığı eserinde mesele ilgili şu bilgileri verir; “*Leşkerini cem'edüb girdi yola, Gündüz Alp, Er Duğrul anunla bile. Dahı Gök Alp u Oğuzdan çok kişi Olmuş idi— ol yolda anun yoldaşı.*”; bkz. Ahmedî, “Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman”, haz. Çiftçiöğlü N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, C.1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 8.

¹⁰⁰¹ Enverî, *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2012, s. 14-20.

¹⁰⁰² Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, eserinde Ertuğrul'un babasının Gündüz Alp olduğu ile ilgili şu bilgileri vermektedir; “...*Yerine oğlu Sarkuk Alp baş oldu. Bir muddet sonra o da, hikmeti bir kavmin yok oluşunu ve başkalarının ihyasını iktiza edenin yanına göçtü. Karayüğ'de gömüldü. Yerine oğlu Gök Alp geçti. Bunun da nöbeti bitince 'Şarabhâne'ye gömüldü. Kavim başkanlığına oğlu Gündüz Alp geldi. Bu kâfirlerin komşusu olduğu için onlarla kanlı savaşlar yaptı. Bu da Kızıl Saray'da Tanrının davetine icabet etti. Yerine oğlu, kahraman ve bahadır büyük emir Ertuğrul geldi...*” bkz.; Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, *Osmanlı Tarihleri*, çev. İsmail Hakkı Konyalı, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 343.

¹⁰⁰³ Erhan Afyoncu, *Süleyman Şah Türbesi*, s. 14.

¹⁰⁰⁴ Sebhattin Köklü, “Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Hikâyet-i Zuhur-ı Âl-i Osman (Transkripsiyon, İnceleme, Dizin)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 1-2.

¹⁰⁰⁵ Erhan Afyoncu, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰⁰⁶ Halil İnalçık, “Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg”, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, ed. Elif Ayla, Hayykitap, İstanbul 2010, s. 124.

olarak da Ertuğrul Gazi'nin babası olarak gösterilemeyeceğini dönemin olaylarıyla açıklamaktadır.¹⁰⁰⁷ Aldo Gallota ise Osmanlı kroniklerinin Süleyman Şah'ı Ertuğrul Gazi'nin babası olarak göstermesinin sebebini, Anadolu'nun fethedilme başarısını Osmanlılara ait olduğunu göstermek istemeleriyle açıklamaktadır.¹⁰⁰⁸ Batı şarkiyatçısı Paul Wittek ise Süleyman Şah'ın Ertuğrul Gazi'nin babası olarak gösterilme sebebini şu cümlelerle ifade etmektedir: “...Süleyman'a ve onun Rum diyarına yaptığı sefere gelince, bunun o sıralarda Türk Anadolu'da çok yaygın olmuş olması gereken bir destandan uyarlanmış olduğu açıktır. Çünkü Küçük Asya'nın Türkler tarafından 11. yüzyılda fethi, 1097'de Haçlıların eline geçene dek İznik kentinde uzun yıllar egemen olan Süleyman'ın, yani Selçuklu prensesi, Süleyman İbni Kutulmuş'un ismi ile yakından ilişkilidir. Süleyman bundan sonra Suriye'ye yönelmiş ve Halep dolaylarında bir zafer kazandıktan hemen sonra ölmüştür; ancak bu ölümün boğulma yoluyla olmadığı kesindir. Ne var ki oğlu Kılıç Arslan hayatını aşağı yukarı aynı ülkede, Habur nehrinin dalgaları arasında yitirmiştir. Bu nehrin adı, sözlü ya da yazılı gelenek tarafından kolayca, büyük Fırat'ın üzerinde bulunan bir kale olan ve zaten Türk destanlarında daha önceden ün salmış bulunan Caber'e çevrilmiş olabilir. Halk hikâyelerinin, oğulun ölümüyle ilgili öyküyü, ilk Türk istilası döneminin önde gelen kişisi olarak Küçük Asya Türkleri arasındaki halk destanlarının kahramanı olması gereken babaya yakıştırmış bulunması, çok olasıdır. Böyle bir öykü, Süleyman'ı Osman'ın büyükbabası yaparak, Osmanlıların tarihine sonradan eklenmiştir.”¹⁰⁰⁹

Abdülkerim Özaydın ve Aydın Taneri, Paul Wittek'in ifade ettiği gibi Osmanlı dönemi kaynaklarının Süleyman Şah'ın ölümüyle 1107 yılında ölen I. Kılıç Arslan'ın birbiriyle karıştırıldığını söyler ve Osmanlıların Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusunu kendi ataları olarak görmesini o dönem rivayetlerinin yeni nesillere bu şekilde aktarılmasıyla açıklar.¹⁰¹⁰

Son dönem Osmanlı kuruluş tarihçilerinin ifadeleri incelendiğinde Süleyman Şah'ın, Osman Gazi'nin atası olma ihtimalinin çok zayıf olduğu ve kesin olmamakla birlikte Gündüz Alp'in Ertuğrul'un babası olduğunun ifade edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁰⁰⁷ Feridun M. Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul 2012, s. 31-32.

¹⁰⁰⁸ Aldo Gallota, “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme”, **Osmanlı Beyliği (1300-1389)**, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997, s. 48.

¹⁰⁰⁹ Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. Fatmagül Berktaş, 3. bs., Pencere Yay., İstanbul 2013, s. 24-25.

¹⁰¹⁰ Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 112; Aydın Taneri, “Ca'ber Kalesi”, **DİA**, C. 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 526-527.

2. Süleyman Şah'a Atfedilen Türbenin Tarihi Süreci

Meselenin ikinci boyutu ise Ca'ber Kalesi'nde meftun bulunan kişinin Süleyman Şah'ın olup olmadığıdır. Osmanlı dönemi kaynaklarının aksine Selçuklu dönemi kaynaklarının bir kısmı Süleyman Şah'ın defnedildiği yer hakkında bilgi vermezken bir kısmı ise onun melik Tutuş tarafından Haleb'e götürülerek Şerefüddeve Müslim'in yanına defnedildiğinden bahsetmektedir. Dönemin en güvenilir tarihçilerinden olan İbnü'l-Esîr (d. 1160 – ö. 1233)¹⁰¹¹ eserinde Süleyman Şah'ın ölümü ile ilgili iki rivayetin olduğunu ifade etmektedir. Ancak bu rivayetler onun intihar ederek mi öldüğü yoksa savaş meydanında mı öldüğüyle ilgilidir. Eserde mesele ile ilgili önemli olarak şu ifade geçmektedir; *“Bu sene safer ayında (haziran 1086) ise Tutuş, Süleyman'ın cesedini bir elbise içinde Haleb'e gönderdi ve şehrin teslimini istedi.”*¹⁰¹² Sıbt İbnü'l-Cevzî (d. 1186 - ö. 1256) on birinci yüzyıl Selçuklu tarihi için önemli olan eserinde Süleyman Şah'ın, Müslim'in yanına gömüldüğünden bahseder.¹⁰¹³ Selçuklular ile ilgili önemli bilgiler veren İbnü'l-Adîm (d. 1192 – ö. 1262), Haleb ve diğer Suriye şehirlerinde meydana gelen olayları anlattığı eserinde Süleyman Şah'ın ölümü ile ilgili olarak üç farklı rivayetin olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹⁴ Onun eserinde vermiş olduğu bu rivayetlerde Süleyman Şah'ın ölüm şekli farklılık göstermektedir. Fakat bu rivayetlerden birisinde Süleyman Şah öldüğü vakit melik Tutuş'un onu Haleb'e götürerek Şerefüddeve Müslim'in yanına defnettirdiği belirtilmektedir.¹⁰¹⁵ Önemli İslâm kaynaklarında geçen bu bilgilerin yanı sıra dönemin Bizans tarih yazarı Anna Komnena (d. 1083 / ö. 1148) eserinde Süleyman Şah'ın ne şekilde öldüğünden bahsederken nerede gömüldüğü hakkında bilgi vermez.¹⁰¹⁶

Selçuklu dönemi tarihinin önemli tarihçilerinden biri olan Osman Turan, Selçuklu kaynaklarında Süleyman Şah'ın Ca'ber'de defnedildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamasına rağmen Osmanlı dönemi kaynaklarında neden Süleyman Şah'ın

¹⁰¹¹ Abdülkerim Özeydin, “İbnü'l Esîr, İzzeddin”, C. 21, **DİA**, TDVY, İstanbul 2000, s. 26.

¹⁰¹² İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, C. 10, s. 135-136.

¹⁰¹³ Ali Sevim, “Sıbt İbnü'l-Cevzî”, **DİA**, C. 37, TDVY, İstanbul 2009, s. 87; Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'âtü'z-zamân**, s. 277.

¹⁰¹⁴ İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular**, s. 59; Ali Sevim, “İbnü'l-Adîm”, **DİA**, C. 20, TDVY, İstanbul 1999, s. 478-479; İbnü'l-Adîm'in aktarmış olduğu rivayetler için; bkz. yukarıda s. 130.

¹⁰¹⁵ İbnü'l-Adîm, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁰¹⁶ Komnena, **Alexiad: Malazgirt'in Sonrası**, s. 5-6, 195.

Ertuğrul Gazi'nin babası olarak gösterildiğini ve Ca'ber Kalesi'nde defnedildiği bilgisinin verildiğini şu ifadelerle açıklamaktadır; “*Tarih, Selçuklu Süleyman-şâh'ın Tutuş ile muharebede şehid olup Haleb kapısında defnedildiğini bildirdiği halde efsâne Osmanlı Süleyman-şâh'ın Fırat'ta boğulup Ca'ber kal'asına gömüldüğünü söyler. İhtimal ki efsânenin bu şekli alması I. Kılıç Arslan'ın Fırat'ın kolu Habur nehrinde boğulmasıyla de karıştırılmıştır*”¹⁰¹⁷ Mükrimin Halil Yinanç ise İmadeddin Zengi'nin burada şehit olmasıyla birlikte Türkmenlerde bıraktığı acı hatırayla Süleyman Şah'ın ölümünün hatırasıyla birlikte karıştırıldığını ifade etmektedir.¹⁰¹⁸

Netice itibariyle Süleyman Şah'ın Osmanlı dönemi kaynaklarında ifade edildiği gibi Ertuğrul Gazi'nin babası olması mümkün değildir. Süleyman Şah ve I. Kılıç Arslan¹⁰¹⁹ ile ilgili Anadolu Türkleri arasında yaşayan acı hatıralar rivayetler şeklinde Osmanlılar'a intikal etmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı dönemi müellifleri Süleyman Şah'ı benimseyerek Ertuğrul'un babası olarak göstermişlerdir.¹⁰²⁰ Bununla birlikte Osmanlı dönemi kaynaklarında geçen Süleyman Şah'ın Ca'ber Kalesi'nde metfun olduğu bilgisine de şüphe ile bakmak gerekmektedir. Çünkü Selçuklu dönemi kaynaklarında Süleyman Şah'ın, Şerefüddeve Müslim'in yanına Haleb kapısına defnedildiği bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca Ca'ber Kalesi Süleyman Şah'ın ölümünün ardından Melikşah tarafından elde edildi ve Süleyman Şah'ın naaşının buraya nakledildiğine dair de kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰²¹

¹⁰¹⁷ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 109-110.

¹⁰¹⁸ Abdülkerim Özaydın İmadeddin Zengi'nin Ca'ber'de öldürülmesine rağmen Rakka'da defnedildiğini belirtmektedir. Bu yüzden bunun bir efsaneden ibaret olduğunu ifade etmektedir; bkz. Yinanç, “Câber”, **İA**, C. 3, MEB, İstanbul 1987, s. 1-2; Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, s. 112.

¹⁰¹⁹ Osmanlı dönemi kaynaklarında Süleyman Şah ile ölümü karıştırılan I. Kılıç Arslan'ın vefatı şu şekilde gerçekleşmiştir; 13 Temmuz 1107 tarihinde Çavlı ile I. Kılıç Arslan mücadeleye girişti. Mücadele esnasında I. Kılıç Arslan'ın etrafı Çavlı'nın adamlarıyla çevrildi. Ancak o, bu adamlardan kurtulmayı başardı ve Çavlı'ya bir kılıç darbesi vurdu. Bu darbe Çavlı'nın zırhı parçalanmasına rağmen bedenine herhangi bir zarar vermedi. I. Kılıç Arslan'nın bu mücadelesine rağmen kuvvetlerinin morali karşı taraftan sayıca az oldukları için bozuktur. Bu cümleden olmakla bu moral bozukluğu sebebiyle I. Kılıç Arslan'ın kuvvetleri Çavlı'nın kuvvetlerinin saldırısına dayanamadı ve kaçmaya başladı. Bunun üzerine I. Kılıç Arslan esir düşmemek için bir an önce Habur suyundan karşıya geçerek kurtulmayı düşündü. Bu amaç doğrultusunda o atını Habur suyuna sürdü. Bu esnada kendisini takip eden Çavlı'nın adamlarına ise ok fırlatıyordu. Ancak kendisi ve atı zırhlı olduğundan Habur'u geçemedi ve boğuldu. Muahhar bir kaynak olan Cenâbî'nin eserinde I. Kılıç Arslan'ın günümüzde Diyarbakır'ın Silvan İlçesi olarak bilenen yere gömüldüğü belirtilmektedir; bkz. Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, s. 63; Muharrem Kesik, “Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, s. 239.

¹⁰²⁰ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 15.

¹⁰²¹ O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 110.

Süleyman Şah'ın metfun olduğu söylenen Ca'ber Kalesi'ndeki türbe Osmanlı döneminin ilk yıllarından itibaren bilinen bir yer olmuştur.¹⁰²² Dönemin kaynakları incelendiği vakit türbenin zaman içerisinde ziyaretgâh haline geldiği anlaşılmaktadır. Bayatlı Mahmudoğlu Hasan'ın eserinde verdiği bilgilere göre on beşinci yüzyılın sonlarında halk arasında Süleyman Şah'a atfedilen türbe ile ilgili yeni inanışlar ortaya çıkmıştır.¹⁰²³ Eserde geçen ifadelerle göre buraya gelen Sıtmalılar, Fatıha Suresini okuyunca Allah'ın izniyle bu hastalıktan kurtuluyorlardı.¹⁰²⁴ Bir başka on beşinci yüzyıl eseri olan Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*' da ise türbenin bir ziyâretgâh olduğunu ve buraya getirilen hasta atların türbe etrafında şifa olması için dolaştırıldığını ifade etmektedir.¹⁰²⁵ İlk olarak on beşinci yüzyıl eserlerinde rastladığımız bu bilginin sonraki devirlerde kaleme alınan eserleri de etkilemiş olduğu görülmektedir. Mehmed Zaim'in on altıncı yüzyılın sonlarına doğru yazmış olduğu eserinde Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'da da bahsedildiği gibi hasta atların buraya getirilerek şifa bulduğundan bahsetmektedir.¹⁰²⁶ On yedinci yüzyıl müellifi olan Solakzâde ise eserinde türbenin o dönemde bile ziyâretgâh olarak kullanılmaya devam edildiğini ve önceki müelliflerin eserlerinde bahsettiği gibi hasta olan atlara şifa olduğu bilgisini tekrarlamaktadır.¹⁰²⁷

Osmanlı kroniklerinin haricinde seyahatnâme türünün önemli bir eseri olan ve Evliya Çelebi tarafından on yedinci yüzyılda kaleme alınan eserde türbeden bahsedilirken Ziyâretgâh-ı Süleymân Şâh olarak tanıtılması dönemin önemli bir yer

¹⁰²² Osmanlılar zamanında Süleyman Şah'a atf olunan bu kale Rakka kazasına bağlı bir nahiye merkeziydi; bkz. Safa Öcal, **Devlet Kuran Kahramanlar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987, s. 31.

¹⁰²³ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 15.

¹⁰²⁴ Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, "Câm-ı Cem-Âyîn", sad. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlı Tarihleri**, C. 1, İstanbul 1947, s. 394.

¹⁰²⁵ Cihan Çimen, "Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (Kuruluştan 897/1487'e kadar)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 1.

¹⁰²⁶ Eserde şu bilgiler yer almaktadır; "*Süleymân Şâh'ı şudan çıkarup kal'a-i Ca'ber önünde defn etdiler. Şimdiki 'aşrda da el'ân ol vilâyetde mezâr-i pür -evâr-ı Süleymân Şâh'a "Mezâr-ı Türk" diyü ütlâk olunur. Farazâ bir kimesnenün atı hasta olsa veyâhüd şanculanup bir renc e mübtelâ olsa Mezâr-ı Türk'e iledüp birkaç def'a kabrini devr etdürseler fi'l-hâl ol atun renc ü dâsına 'ilâc u devâ olur ve bi'inâyeti 'llâhi te'âlâ hemân ol ân şifâ bulur.*" Ayşe Nur Sır, "Mehmed Za'im Câmi'ü't-Tevârih (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)" C. 1, **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 134-135.

¹⁰²⁷ Solak-Zâde, **Solak-Zâde Tarihi**, C. 1, s. 12.

olarak kabul edildiğini göstermektedir.¹⁰²⁸ Evliya Çelebi, seyahatnâmesinde hasta atların buraya getirildiğinden ve şifa bulduğundan bahsetmemektedir. Ayrıca Süleyman Şah'ın atından düşerek öldüğünden değil de gusül almak için yıkandığı sırada boğularak öldüğünü ifade etmektedir.¹⁰²⁹

Ca'ber Kalesi'nin kuzey-batı tarafında bulunan türbe zamanla harabeye döndü. O dönemde türbe kare şeklinde bir avlunun içinde bulunmakla beraber Süleyman Şah'a ait olduğu iddia edilen kitablesiz bir mezar da türbenin içinde bulunuyordu. Harabeye dönen türbeyi yeniden yaptırma konusu ilk olarak Ocak 1882 tarihinde Halep Vilayeti İdare Meclisi tarafından gündeme getirildi. Netice itibariyle adı geçen meclisin azaları İstanbul'a gönderdikleri dilekçe ile Bâb-ı Âli yetkililerinden türbenin yeniden inşâ edilmesini istediler. Bâb-ı Âli yetkilileri bunu II. Abdülhamid'e arz ettiler. Fakat gelen dilekçede türbenin ne kadar masrafla yapılacağı belirtilmediği için Bâb-ı Âli, Halep Vilayeti İdare Meclisi'ne masrafların tespit edilerek bir rapor halinde II. Abdülhamid'e sunmaları emrini verdi.¹⁰³⁰ Bu emir neticesinde Kolağası Sâbit Bey'in hazırlamış olduğu keşif raporu 6 Nisan 1884 tarihinde İstanbul'a ulaştı.¹⁰³¹ Gönderilen keşif raporuyla birlikte ayrıca türbenin korunması ve burayı ziyaret edenlerin güvenliği için bir onbaşı takımının buraya yerleştirilmesi talep edilmiştir. Aynı zamanda türbenin temizlik ve bakım işlerini yapmak üzere yüz kuruş maaşla bir türbedarın vazifelendirilmesi gerektiği de belirtilmiştir.¹⁰³² Hazırlanan keşif raporuna göre türbenin kare şeklinde yapılması ayrıca yanına da kuyu, tuvalet, odalar, ambarlar ve türbenin güvenliği için istenilen onbaşı takımı için de bir koğuş yapılacağı belirtilmiştir.¹⁰³³

Netice itibariyle gönderilen keşif raporu doğrultusunda Bâbiâli'de ilgili nezaretler ve daireler arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından 27 Temmuz 1884

¹⁰²⁸ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 16; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, haz. Seyit Ali Kahraman v.d., C. 3. Yky Yay. İstanbul 1999, s. 98.

¹⁰²⁹ Evliyâ Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Sivas- Gazze-Sofya-Edirne**, haz. Seyit Ali Kahraman v.d., C.3/1, Yky Yay., İstanbul 2006, s. 216.

¹⁰³⁰ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", s. 526.; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁰³¹ Raporda sunulan masraf kalemleri için; bkz. Yakup Kaya-Görkem Ozan Özalp, **Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı**, Atlas Yay., Ankara 2015, s. 48-49; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 17, 18-19.

¹⁰³² Kaya, Özalp, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁰³³ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 20.

tarihinde II. Abdülhamid'e konu arzedildi. Erhan Afyoncu, Haleb vilayet salnâmelerine göre türbedeki çalışmaların 1886 tarihinde hâlâ devam etmekte olduğunu ve 1888 tarihine ait Haleb vilayet salnâmesine dayandırarak hazine-i hassadan masrafları karşılanan çalışmanın 1887 yılında bittiğini belirtmektedir.¹⁰³⁴ II. Abdülhamid'in emriyle dönemin Haleb valisi Cemil Hüseyin Paşa tarafından yapılan türbe 12x7 ebatlarında dikdörtgen formatında yapıldı ve üzeri tonozla örtüldü.¹⁰³⁵

Haleb Vilayet Meclisi II. Abdülhamid döneminin ardından 1910 yılında ise Sultan Mehmed Reşad'ın saltanatı zamanında türbenin yenilenmesi ve tadilatı için 23 Ekim 1910 tarihinde Bâbîâli'ye dilekçe gönderdi. Gönderilen dilekçede türbenin eski tarz mimari ile tadilat yapılması, üzerinin kapatılması, avize ve levhalarla süslenmesi ve sandukanın mermerden yapılması istenmekteydi. Bununla birlikte türbedar için bir oda ile bahçe yapılması talebinde bulunuldu.¹⁰³⁶ Haleb Vilayet Meclisi'nin bu talebine karşılık Bâbîâli, bir keşif raporu istedi. Bunun üzerine adı geçen meclis ihtiyaç duyulan keşif raporunu gönderdi. Bu raporda belirtilen masraflar ilk etapda Evkaf Nezaretinden karşılanmak istenildi. Ancak adı geçen nezaretin bütçesi bu masrafları karşılayamadığı gibi Maliye Nezareti'nin bütçesi de karşılayamadı. Türbe'nin belirtilen masrafları iki nezaretin de bütçesinin karşılayamaması üzerine Ceb-i Hümayun'a müracaatta bulunuldu. Bahsedilen işlemlerin ardından meseleyle ilgili herhangi bir başka bilgi mevcut olmadığından bu talebin yerine getirilip getirilmediği bilgisine sahip değiliz.¹⁰³⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın neticesinde türbe Osmanlı'nın toprakları dışında kaldı. Ancak Milli Mücadelenin sürdüğü esnada TBMM hükümeti ile Fransa Antlaşma için bir araya gelmişti. Bu görüşmeler esnasında TBMM hükümeti, Türkiye'nin Suriye ile olan yeni sınırı belirlenirken tarihi haklarının da dikkate alınmasını ve bu yüzden sınırın Süleyman Şah'a atfedilen türbenin bulunduğu Ca'ber Kalesi'ni de içine alacak şekilde belirlenmesini istedi. Fakat TBMM Hükümeti'nin bu talebi Fransa tarafından

¹⁰³⁴ a. mlf., **Süleyman Şah Türbesi**, s. 20.

¹⁰³⁵ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", s. 526.; Kaya, Özalp, **Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı**, s. 51.

¹⁰³⁶ Afyoncu, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁰³⁷ Kaya, Özalp, **a.g.e.**, s. 52; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 21.

kabul görülmedi.¹⁰³⁸ Netice itibariyle iki taraf arasında 20 Ekim 1921’de imzalanan Ankara İtilâfnâmesi’nin dokuzuncu maddesi gereğince 8.792 m²’lik bir alanı kapsayan Ca’ber Kalesi ve türbe Türkiye’ye bırakıldı.¹⁰³⁹ Bu itilâfnâme 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nın üçüncü maddesince de kabul edildi ve böylelikle uluslararası hukukta da tanındı.¹⁰⁴⁰

Milli Mücadelenin ardından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyetiyle birlikte hızlı bir reform süreci gerçekleşti. 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıkla Birtakım Ünvanların İlgasına Dair Kanun ile birlikte Ca’ber Kalesi’nde bulunan türbenin idaresi de 1926 yılında Maarif Vekâleti’ne geçti.¹⁰⁴¹ Bu tarihten sonra türbenin yönetimiyle ilgili olarak uzun bir süre kadar herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat 1931 yılına gelindiğinde Süleyman Şah’a atfedilen türbenin imamı ve türbedarı olan Ali Efendi, Evkaf Umum Müdürlüğü tarafından maaşının kesilmesiyle Dahiliye Vekâleti’ne dilekçe gönderdi. Bu dilekçede Ali Efendi, türbenin özel durumunu belirterek diğer türbelerle aynı kefeye konulamayacağını ifade ediyordu. Bu ifadelerine gerekçe olarak da türbenin Lozan Antlaşması’nın hükümlerine göre Türkiye’ye bırakılmasını ve ahidname ile memurluğunun da taahhüt edilmesini göstermektedir. Ali Efendi’nin bu dilekçesini Dahiliye Vekâleti, Evkâf Umûm Müdürlüğü’ne irsal etti. Adı geçen müdürlük ise 27 Aralık 1931 tarihinde Başvekâlet’e mesele ile ilgili yazı gönderdi. Bu yazıda Ali Efendi’nin maaşının Tekke, Zaviye ve Türbelerin kaldırmasına dair kanun çerçevesinde kesildiği ifade edilmekteydi. Bu yazının neticesinde mesele Maarif Vekâleti’ne aktarılmıştı. Ancak bu vekâlet de Ali Efendi’nin maaşından Diyanet İşleri Başkanlığının mesul olması gerektiğini belirtti. Diyanet İşleri Başkanlığı ise mesele hakkında türbe ile ilgili detaylı bir rapor hazırladı. Bu rapor 1924 tarihinden 1931 yılına kadar olan dönemi kapsamaktaydı. Rapora göre türbenin ibadet için gerekli özelliklerden uzak olduğunu ve burasının sadece zaviye olduğu belirtilmiştir. Bu nedenden ötürü buradaki memurluğun ikinci dereceden görev sayıldığını ve 7 liralık

¹⁰³⁸ Sadi Koçaş, “Câber Kalesi ve Türk Mezarı”, **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 3, Sy. 32, İstanbul 1952, s. 1653.; Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 21.

¹⁰³⁹ Aydın Taneri, “Ca’ber Kalesi”, s. 526.; Safa Öcal, **Devlet Kuran Kahramanlar**, s. 31-32.

¹⁰⁴⁰ Afyoncu, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁰⁴¹ Asaf Özkan, “Ca’ber Kalesi ve Türk Mezarı”, **Atatürk Dergisi**, C. 5, Sy. 3, Erzurum 2007, s. 203.

maaşının olduğu ifade edildi. Aynı raporda bütçenin kısıtlı olmasından dolayı Ali Efendi'nin maaşının kesildiği belirtilmiş ve mesele ile ilgili karar verici mercinin Haziran 1931 tarihinden itibaren Evkaf ve Umum Müdürlüğü'nün olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁴²

Yukarıda bahsedilen yazışmaların nasıl bir neticeye kavuştuğu bilinmemektedir. Ancak türbe bundan sonra 1937 tarihinde tekrar gündeme geldi. Bayındırlık (Nafia) Vekâleti Ca'ber Kalesi ve türbede görevli Jandarma Saygı Kıtası için yeni bir karakol inşa etmek istedi. Bu sebepten ötürü Maliye Vekâleti'nin İcra Vekilleri Heyeti'ne arz edildi. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti, karakol inşası için sekiz bin liraya tekabül eden miktar kadar döviz iznini 23 Haziran 1937 tarihli kararnameyle yayımladı. Kararnamenin çıkmasıyla birlikte karakol inşasının yapımına başlanıldı ve 30 Mayıs 1938'de inşası tamamlandı. Bunun yanı sıra eski türbe harab hale geldiğinden dolayı yeni karakolun yanına yeni bir türbe daha yapıldı ve mezar buraya taşındı.¹⁰⁴³

Türbe 25 Aralık 1945 tarihinde Antalya Milletvekili Hikmet Turan Dağlıoğlu tarafından TBMM'de gerçekleştirilen 1946 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasında tekrar gündeme geldi. Dağlıoğlu mecliste türbenin o dönemki halini şu sözleriyle ifade etmektedir; *“Arkadaşlar; bilhassa Ankara'dan Konya, Konya'dan Manavgat istikametine gidecek olan bir demiryolunun bu memleketin iktisaden kalkınmasında büyük rolü olacaktır. Zannediyorum ki, Bayındırlık Bakanlığı bunun hakkında etüdler yapmaktadır. Fakat sonsöz olarak yüksek Meclisimizden rica ediyorum. Caber kalesi vardır ki, bugün Anayurdun sınırları dışındadır. Orada Süleyman Şah'ın bir merkadi vardır. Çocukluğumda görmüştüm. Bugün oralara yanlış bir iskân siyaseti dolayısıyla sürdüğümüz Türk ve Arap aşiretleri bunları mukaddes bir ziyaretgâh olarak tavaf ederler. 10 - 15 sene evvel burasının tamiri için bir hareket olmuştu. Fakat işittiğime göre bugün burası haraptır. Orası sadece bir türbe, bir merkat değildir, orası aynı zamanda Türk milletinin ebediyete kadar yaşayacak olan bir ruh abidesidir. Onun için ebediyetten ezeliyete kadar yaşayacak olan bir destanı yaratan bu büyük adamın mezarını Türk milletinin şanına yakışacak bir surette tamir edelim. (Bravo sesleri, alkışlar).”*¹⁰⁴⁴ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere 1945 yılına gelindiğinde türbe yeni bir tadilata ihtiyaç duymuş bulunmaktaydı. Ayrıca türbenin gereken değeri o yıllarda

¹⁰⁴² Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 29.; Asaf Özkan, “Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı”, s. 203-204.

¹⁰⁴³ Asaf Özkan, **a.g.m.**, s. 204-205.

¹⁰⁴⁴(Çevrimiçi),<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c020/tbmm07020018.pdf> f, (09.09.2017), s. 385.

görmediğini de göstermektedir. Ancak milletvekilinin bu arzusunun dikkate alındığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. 1951 yılına gelindiğinde türbenin tekrar gündeme geldiğini görmekteyiz. Konya Milletvekili Saffet Gürol Suriye, Lübnan ve Ürdün'e gerçekleştirmiş olduğu seyahatın ardından adı geçen ülkelerde bulunan Türk şehitlikleri ve eserleri ile ilgili olarak 23 Mayıs 1951 tarihinde bir rapor hazırlayarak Başbakanlığa sunmuştu. Raporda türbenin ve 1938 yılında inşa edilen karakolun da tadilata ihtiyaç duyduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra türbede nöbetçi olarak görev yapan askerlerin su sıkıntısı olduğunu, sularını Fırat nehrinden temin etmek zorunda olduklarını ve burada bulunan Türk bayrağının da oldukça eskidiği belirtilmektedir.¹⁰⁴⁵ Konya Milletvekili bu rapor doğrultusunda mesele ile ilgili neler yapılacağını da sunmuştur. Başbakanlığa verilen bu raporun birer sureti de 25 Temmuz 1951 tarihinde Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri ve Maliye bakanlıklarına iletildi. Milli Savunma Bakanlığı gönderilen bu rapora istinaden yazdığı cevap da mesele ile ilgili olarak daha önce bir çalışmanın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim adı geçen bakanlık 18 Ocak 1951 tarihinde Şam Ateşemiliterliği'nden türbenin durumu hakkında bilgi talep etmişti. Buna istinaden verilen cevapta Konya Milletvekilinin de belirttiği türbenin tadilat edilmesi gerektiği söylenmiştir. Bunun yanı sıra Şam Ateşemiliterliği türbeyle ilgili yapılması gerekenleri 13 madde halinde arz etti ve bu öneriler Saffet Gürol'un önerileriyle hemen hemen aynı minvaldedir.¹⁰⁴⁶ Netice itibariyle Milli Savunma Bakanlığı, Ca'ber Kalesi'ndeki karakolun idaresinin İçişleri Bakanlığı'na, türbenin ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olduğunu belirtmiştir ve hazırlanan raporu da ilgili bakanlıklara göndermiştir. Ancak hazırlanan bu rapor doğrultusunda herhangi bir çalışmanın yapıldığına dair belge bulunmamaktadır. Bu durum göstermektedir ki Ca'ber'deki türbe o dönemde gerektiği ilgiyi görememiştir.¹⁰⁴⁷

Mezar-ı Türk olarak adlandırılan türbe 1975 tarihinde ilk kez yer değiştirmek durumunda kalmıştır. Bu naklin sebebi ise Suriye hükümetinin 1966 yılında Fırat nehrine yapacağı Tabka Barajıdır. Suriye, bu barajın 1973 yılında biteceğini ve türbenin sular altında kalacağını Türkiye'ye belirterek türbenin başka bir yere

¹⁰⁴⁵ Asaf Özkan, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", s. 205; Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 37-39.

¹⁰⁴⁶ Rapor doğrultusunda sunulan önerilerin detayları için bkz; Asaf Özkan, **a.g.m.**, s. 205-206; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 39-40.; Kaya, Özalp, **Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı**, s. 90-91.

¹⁰⁴⁷ Özkan, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", s. 206; Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 40-42.

nakledilmesini istemiştir. Bu sebeple iki ülke arasında yapılan antlaşma ile türbe 30 Eylül 1975 tarihinde eski yerinden biraz daha kuzeyde bulunan Karakozak mevkiine nakledilmiştir.¹⁰⁴⁸ 1990 yılına gelindiğinde türbe yeniden gündeme geldi. Çünkü Suriye, Fırat nehri üzerine Teşrin Barajı adında bir barajın daha yapılacağını belirterek türbenin Türkiye sınırları içine taşınması talebinde bulundu. Fakat bu talep toplanan Bakanlar kurulu neticesinde Türkiye tarafından reddedildi ve çözüm olarak da türbenin sular altında kalmasını önlemek için 1 milyon dolarlık fon temin etti. Türbenin korunması için yapılacak olan çalışmaları ise Devlet Su İşleri gerçekleştirecekti. Neticede temin edilen bu fon sayesinde türbenin ikinci kez yer değiştirilmesinin önüne geçildi.¹⁰⁴⁹

Türbe meselesi dolayısıyla Suriye-Türkiye arasında gerçekleştirilen diyalogun sonucunu 2001 tarihinde İstanbul Milletvekili İrfan Gündüz'ün konu ile ilgili TBMM'ye vermiş olduğu soru önergesi ile öğrenmekteyiz. Bahsedilen bu önerge, Süleyman Şah Türbesi'nin mevcut durumunu ve türbenin sular altında kalma ihtimaline karşılık ne gibi tedbirlerin alındığı sorgulanmıştır. Bu soru önergesine cevaben ilgili bakanlık türbenin taşınmaması konusunda karar verildiğini ve bu kararın Suriye tarafına iletildiğini belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin bu önerisine Suriye'nin Eylül 2001 tarihinde cevap verdiğini ifade ederek arada geçen süre zarfında türbenin mevcut konumunu koruyacak gerekli mühendislik çalışmalarının yapıldığını ve ortaya çıkarılan projenin Suriye tarafından da kabul görüldüğü ifade edilmiştir. Hazırlanan yeni proje ile ilgili protokolün imzalanması için Suriye tarafından görüşme tarihi istenildiği belirtilerek gerçekleştirilen protokol neticesinde Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından ihale yapılacak ve planlanan işlerin uygulanabilmesi için de Suriye ile teknik bir protokol imzalanacağı söylenmiştir.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁸ Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", s. 526; Özkan, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", s. 206-207; Erhan Afyoncu, mezarların türbe tamamlanmadan önce nakledilmesine karar verildiğini ve o dönemki gazetelere göre bu naklin Ocak 1974 tarihinde gerçekleşmiş görüldüğünü ifade etmektedir; Afyoncu, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁰⁴⁹ Özkan, **a.g.m.**, s. 207.

¹⁰⁵⁰ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 48-49; İrfan Gündüz'ün soru önergesi ve Dışişleri Bakanlığının vermiş olduğu cevap için; bkz. (Çevrimiçi), www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c077/tbmm21077029.pdf, (10.09.2017)

Netice itibariyle iki taraf ülkenin heyetleri arasında 20-23 Ocak 2003 tarihlerinde gerçekleşen görüşmeler sonunda bir teknik protokol imzalandı ve 16 Ekim 2003 tarihinde bu protokol Bakanlar Kurulu tarafından da onaylanarak 4989 sayılı kanun haline geldi.¹⁰⁵¹ Bu çalışmaların ardından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suriye ziyareti öncesinde DSİ ihale düzenleyerek türbenin korunması için gerekli çalışmaları başlattı ve ihalenin şartları gereğince kazanan firma kale ve türbeyi koruma altına da alacaktı. 2006 yılına gelindiğinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yurtdışında bulunan Türk Kültür varlıklarını korumak amacıyla hazırladığı projeye Ca'ber Kalesi ve türbenin restorasyonu için 2007 bütçesinden 4.5 milyon YTL'lik bir fon ayırdı. Böylelikle 2007 yılında restorasyon çalışmaları başladı.¹⁰⁵²

Türbenin tekrar Türkiye gündemine gelmesi 2011 yılında Suriye'de çıkan iç savaş nedeniyle oldu. Türbenin bulunduğu mevkinin IŞİD terör örgütünün eline geçme ihtimali bulunuyordu. Ayrıca adı geçen terör örgütü türbeyle ilgili tehditlerde bulunmaktaydı. Bu yüzden mesele 2014 yılında TBMM gündemine geldi. Ayrıca aynı dönemde Türkiye'nin Irak ve Suriye'ye askerî operasyon yapması için tezkere görüşmeleri mecliste devam etmekteydi. Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu ve Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri, Süleyman Şah Türbesi'nin tehlikede olduğunu belirterek tezkerenin kabul edilmesini istemekteydiler. Bu doğrultuda dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, TBMM'de mesele ilgili olarak yaptığı konuşmasında uluslararası hukuka göre Türkiye toprağı olan Süleyman Şah saygı karakolunun risk altında olduğunu ifade etti. İktidar partisinin bu gerekçelerine rağmen dönemin ana muhalefeti Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Mehmet Akif Hamzaçebi, 2 Ekim 2014 tarihli TBMM toplantısında Süleyman Şah saygı karakolunun Türkiye toprağı olduğunu herhangi bir saldırı durumunda tezkereye ihtiyaç duyulmadan müdahale edilebileceğini ifade etmiştir. Adı geçen milletvekilinin bu konuşmasına cevaben dönemin Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Suriye'deki iç savaşın mevcut durumunu değerlendirerek IŞİD terör örgütünün bu savaştan

¹⁰⁵¹ Afyoncu, **a.g.e.**, s. 49, 52; (Çevrimiçi),

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c028/tbmm22028008ss0207.pdf, (10.09.2017)

¹⁰⁵² Özkan, "Ca'ber Kalesi ve Türk Mezarı", s. 207.

beslendiğini ifade etti. Ayrıca Süleyman Şah saygı karakolu mevkiinde etkin olmasının ulusal güvenliğimize tehdit oluşturduğunu belirtti ve burayı korumanın devletin asli vazifesi olduğunu ifade etti. Bu tartışmaların sonucunda tezkere 2 Ekim 2014 tarihinde TBMM’de 98 red oyuna karşılık 298 oyla kabul edildi.¹⁰⁵³

Tezkerenin kabul edilmesiyle birlikte türbe Türkiye’nin gündeminden düşmedi. Türkiye ilk olarak Süleyman Şah saygı karakolunun mevcut güvenlik personeli sayısını ve tahkimatını artırdı. Ancak bu tedbirlere rağmen IŞİD terör örgütü tehlikesinin iyice hissedilmesi nedeniyle ilk olarak türbenin Türkiye sınırına yakın bir mevkiye nakli gündeme geldi. Fakat bu görüş devlet adamları tarafından benimsenmedi. Bu nedenden dolayı 22 Şubat 2015 tarihi gecesinde düzenlenen Şah Fırat adlı operasyon ile Süleyman Şah’a ve onun iki askerine ait olduğu inanılan mezar nakledildi. Ardından bu mezarlar geçici olarak Birecik’te bir karakolda muhafaza edilmektedir. Türbenin yeni yeri olarak da Suriye’nin Eşme Köyü’nde takriben dokuz dönüm olan bir arazi belirlenmiştir.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵³ Afyoncu, **Süleyman Şah Türbesi**, s. 63-64; Tezkere’nin karar metni için bkz. (Çevrimiçi), www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1071.html, (10.09.2017).

¹⁰⁵⁴ Afyoncu, **a.g.e.**, s. 64.

SONUÇ

Anadolu'da kurulan ilk Türk devleti olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Süleyman Şah ile ilgili olarak dönem kaynakları yeterli ve açık bilgiler içermemektedir. Bu bağlamda Süleyman Şah'ın Anadolu'ya geliş süreci, Büyük Selçuklu Devleti'yle ilişkileri, kurduğu yeni siyasî teşekkülün ilk başkenti ve kuruluş yılı günümüz tarihçileri arasında ihtilâf konularıdır. Süleyman Şah'ın Anadolu'da yeni bir siyasî teşekkül kurmasına sebep olan süreç dedesi Arslan Yabgu ile yeğenleri Tuğrul ve Çağrı Beyler arasındaki anlaşmazlıklarla başladı. Arslan Yabgu'nun 1025 yılında hile ile Gazneli Mahmud tarafından esir ederek Kalincâr Kalesi'ne hapsedilmesi ve 1032 tarihinde vefat etmesiyle birlikte Selçuklu Ailesi arasındaki rekabet Kutalmış'a miras kaldı. O, babası Arslan Yabgu'nun ölümünün ardından siyasî koşullar gereği Tuğrul ve Çağrı Bey'in yanına döndü. Fakat Dandanakan Zaferi'nin ardından 21 Mayıs 1040 tarihinde kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey'in 1050 yılından sonra devleti merkezîleştirme çalışmaları sebebiyle kendilerine hâkimiyet alanları verilmeyen Selçuklu şehzadelerinin başta Kutalmış olmak üzere isyan çıkarmasına sebep oldu. İlk olarak Kutalmış'ın kardeşi olan Resultekin 1057 tarihinde isyan etti. Ancak o bu isyanda başarılı olamadı ve esir edildi. Ancak daha sonra Abbâsî Halifesi'nin araya girmesiyle Sultan Tuğrul onu affetti.

Kutalmış'ın kardeşi Resultekin'in ardından İbrahim Yinal isyan ettiyse de oda başarısızlığa uğradı. Merkezîleştirme çalışmalarının bir sonucu olan bu isyanlar Kutalmış'ın 1061 yılında isyan etmesiyle devam etti. Onun isyan etmesindeki sebep Sultan Tuğrul'un merkezîyetçi çalışmalarının yanı sıra onun üvey oğlu Süleyman'ı veliaht ilân etmesidir. Kutalmış, ailenin en büyüğü ve yabgusu olması sebebiyle saltanatın gerçek sahibi olduğu iddiasındaydı. Bundan mütevellit Kutalmış, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Arrân bölgelerinde sultanlığını ilan etti. Her ne kadar Sultan Tuğrul, Kutalmış'ın bu isyanını bastırmaya gayret ettiyse de ömrü buna yetmedi. Onun ölümünün ardından vasiyeti üzerine Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî üvey oğlu Emîr Süleyman adına hutbe okuttu ve böylelikle Emîr Süleyman Büyük Selçuklu Devleti'nin yeni hükümdarı oldu. Ancak Süleyman'ın tahta oturması Alp Arslan'ın harekete geçmesine sebep oldu. Diğer taraftan Kutalmış ise isyanını devam ettiriyordu.

Ortaya çıkan bu durum üzerine zaman içerisinde Kutalmış'ın isyanı artık bir saltanat mücadelesine evrilmiş oldu. Kutalmış, Sultan Tuğrul'un ölümünden istifade ederek sığındığı Girdkûh Kalesi'nden inerek Türkmen obalarından yeni taraftarlar topladı. O, oluşturduğu bu kuvvetle ilk olarak Sâve'ye gitti ve ardından 15 Kasım 1063 tarihinde hareketinin yönünü başkent Rey'e çevirdi. Bunun üzerine Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî Kutalmış'ı durdurmak üzere harekete geçti. O, ilk olarak İnanç Bey kumandasındaki öncü birliğini gönderdi. Fakat Kutalmış, İnanç Bey'i mağlup ve esir etti. Bu başarısızlık üzerine adı geçen vezîr başkent Rey'e dönerek daha önceden Emîr Süleyman adına okuttuğu hutbeyi Alp Arslan adına okuttu ve onu hükümdâr ilân etti. Ardından Alp Arslan'a haber göndererek Kutalmış'a karşı yardım istedi. Bu yardım talebi üzerine Alp Arslan önce Emîr Savtegin'i bir miktar kuvvetle Rey şehrine gönderdi. Ancak mevcut tarihî kaynaklarda Emîr Savtegin'in faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kutalmış ise bu sırada Rey'i kuşattı ve şehre giden yolları da kontrol altına aldı. Şehrin kuşatılmasıyla birlikte Vezîr Amîdü'l-Mülk Kündürî, tekrar Alp Arslan'a mevcut durumu bildirdi. Alp Arslan bu yeni gelişme üzerine Hâcib Erdem'i Kutalmış'ın üzerine gönderdi. Ancak bu kişi de Kutalmış karşısında başarı sağlayamadı ve mağlup oldu. Bunun üzerine Hâcib Erdem yenilgi haberini Alp Arslan'a ulaştırdı. O, gönderdiği öncü kuvvetlerin başarı elde edememesi sebebiyle Kutalmış'ın üzerine bizzat yürüdü ve iki taraf Milh Vadisi'nde karşı karşıya geldi. Netice itibariyle gerçekleşen mücadele sonucunda Kutalmış yenilgiye uğradı ve kaçarken atından düşerek öldü. Ayrıca Kutalmış'ın kardeşi ile oğulları Süleyman, Mansur ve bazı ileri gelen adamları esir alındı. Alp Arslan, Kutalmış'ın oğullarını öldürmek istedi. Fakat vezîr Nizâmülmülk, akraba kanı dökmenin uğursuzluk getireceği düşüncesiyle onun bu düşüncesini gerçekleştirilmesine mani oldu.

Kutalmışoğullarının esir hayatından Sultan Alp Arslan'ın vefat etmesiyle kurtulduğu anlaşılmaktadır. Ancak onların bu esir hayatından kurtuluş şekli ve Anadolu'ya geliş serüvenleri hakkında günümüz Selçuklu tarihçileri ihtilâf içindedirler. Bu ihtilaflar üç görüş etrafında toplanmıştır. Birinci görüş, Kutalmışoğullarının affedilerek Sultan Alp Arslan tarafından Anadolu'ya gaza için memur edildiklerini belirtmektedir. İkinci görüş, Süleyman Şah ve Mansur'un Malazgirt Savaşı'na katıldıklarını ve burada önemli hizmetlerde bulduklarını ifade

ederek Sultan Alp Arslan vefat edince tahta geçen Melikşah'ın onları Anadolu'da gazaya memur ettiğini ve adı geçen coğrafyada bulunan başıboş Türkmenler ile aralarında husumet bulunan emîrleri disiplin altına almak için görevlendirdiklerini belirtmektedir. Üçüncü görüş ise, Kutalmışoğullarının Sultan Alp Arslan'ın ölümüyle birlikte Büyük Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan siyasî karışıklıklardan yararlanarak kaçtıkları ve Güney-Doğu Anadolu bölgesine geldiklerini belirtmektedir. Araştırmamız neticesinde bizim şahsi görüşümüz üçüncü görüş ile aynı çizgidedir. Çünkü tarihî kayıtlarda da belirtildiği üzere Sultan Alp Arslan, Kutalmışoğullarını öldürmek istemiş ve buna vezîri Nizâmülmülk engel olmuştu. O hâlde Sultan Alp Arslan'ın Kutalmışoğullarını herhangi bir vazife ile Güney-Doğu Anadolu'ya göndermesi mümkün gözükmemektedir. İkinci görüşü savunanların dayanak noktası olan, Süleyman Şah ve Mansur'un Malazgirt Savaşına katılarak büyük faydaları olduğu fikrine de dönemin kaynaklarında bu yönde bir bilgi bulunmamasından ötürü ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Üçüncü görüş ile aynı çizgide olunmasının sebebi Kutalmışoğulları Alp İlik, Devlet ve amcası Resultekin'in oğlu'nun Güney-Doğu Anadolu'ya geldiklerinde Selçuklu Emîri Atsız'a karşı Şîh Fatımî Halifeliği'nin desteğini alan Emîr Şöklü ile birleşerek bağımsız bir beylik kurma arzusunda olmalarıdır. Ayrıca Kutalmışoğullarının kurduğu bu ittifakın başarısız olması sonucunda Atsız tarafından tutsak edilmeleri ve Süleyman Şah'ın girişimine rağmen serbest bırakılmayarak Melikşah'a gönderilmeleri görüşümüzü destekler niteliktedir. Kardeşlerinin ve amca oğlunun tutsak edilmesine kayıtsız kalmayan Süleyman Şah'ın, Sultan Melikşah'ın Atsız'a yardım için gönderdiği kuvvetleri Haleb önlerinde buradaki halkın yardımıyla yağmalaması onun Arslan Yabgu'dan itibaren süregelen rekabeti devam ettirdiğini göstermektedir.

Nitekim Süleyman Şah esaretten kaçarak geldiği Güney-Doğu Anadolu'da birtakım faaliyetlerde bulundu. O kardeşlerini Atsız'ın elinden kurtarmak için bulunduğu girişimden başarısız olunca burada kısa sürede etrafına topladığı Türkmenlerle Bizans'ın hâkimiyeti altında bulunan Antakya üzerine yürüdü. O burada Isaakios ve onun kızkardeşinin kocası İmparator Romanos Diogenes'in oğlu Kostantinos ile mücadele etti. Süleyman Şah, bu mücadelede başarı sağladı. Mücadele esnasında Kostantinos Diogenes öldürülürken Isaakios ise esir edildi. Süleyman Şah

ardından Bizanslılarla bu bölgeyi akınlardan koruma karşılığında yıllık 20.000 dinar karşılığında anlaşma yaparak Isaakios'u serbest bıraktı.

Süleyman Şah, Güney-Doğu Anadolu'daki faaliyetlerinin ardından hareketinin yönünü Orta-Anadolu'ya çevirdi. Onun adı geçen bölgeye yönelmesindeki sebep Atsız'ın itaati altında bulunan Yabgulu Türkmenlerle Suriye bölgesinde etkili akınlarda bulunmasındandır. Bir diğer etken ise Sultan Melikşah'ın Kavurd isyanını bastırmak için Artuk Bey'i Anadolu görevinden alarak başkente çağırmasıdır. Onun Anadolu'dan ayrılması Süleyman Şah'ın burada bulunan başıboş Yabgulu Türkmenlerini etrafında toplamayı kolaylaştırdı. Süleyman Şah, bu bölgeye geldiğinde önce Konya'yı Mârtâvkustâ'dan aldı. Bu giriştiği harekâtının devamında Gâvele (Gevâle) Kalesi'ni ise Rûmânûs Mâkrî'den alarak birçok korunaklı kaleyi fethederek yöneticilerini ve hazinelerini ele geçirdi. Bu faaliyetlerinin ardından Bizans'daki mevcut iç karışıklıklardan yararlandı. O, Bizans İmparatoru Mikhael Dukas'a karşı isyan eden Nikephoros Botaneiates'i destekledi. Mevcut kaynaklara göre Süleyman Şah bu sayede İznik'i 1078 yılında elde etti ve burayı başkent yapmak suretiyle Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu. Bu görüşün temel dayanak noktası Nikephoros Botaneiates'in Süleyman Şah'ı kendi tarafına çekmek için yaptığı anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre Botaneiates, Süleyman Şah'a başarılı olduğunda birçok altın ve toprak verecekti. Nitekim bu anlaşma neticesinde İznik'e Botaneiates ile beraber giren Süleyman Şah bu şehirden bir daha çıkmadı. Ayrıca desteklediği âsinin başarılı olması sonrasında da Üsküdar ve Kadıköy'e kadar akınlar yaptı. Ayrıca Ioannes Zonaras'ın *Tarihlerin Özeti* adlı eserinde geçen ifadelerle göre Süleyman Şah'ın Botaneiates ile birlikte bu şehri elde ettiğini belirtmesi bu görüşü destekler niteliktedir. Bir diğer dayanak noktası ise Süleyman Şah'ın 1078 tarihinde İznik'i ele geçirdikten sonra Sultan Melikşah'ın onu itaati altına alması için Emîr Porsuk'u göndermesidir. Emîr Porsuk İznik önlerine geldiğinde iki taraf arasındaki mücadelenin sonucunda Mansur öldürüldü. Ancak Emîr Porsuk, Bizans İmparatoru ile ittifak halinde olan Süleyman Şah'a karşı başka bir başarı elde edemediği için geri dönmek zorunda kalmıştı.

Süleyman Şah, Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı ilk başarısının ardından Bizans'ın iç işlerine karışarak yeni topraklar elde etmeyi sürdürdü. O, 1080 yılında Nikephoros Botaneiates yönetimine karşı ayaklanan Nikephoros Melissenos'u

destekledi. Bu sayede hâkimiyet alanına Batı Anadolu, Denizli ve Ankara havalisindeki meskun yerleri de kattı. Fakat Melissenos ayaklandığı sırada Aleksios Komnenos da Bizans İmparatorluğu'nun batısında ayaklanmıştı. Netice itibariyle bu ayaklananlardan Aleksios başarı sağlayarak 4 Nisan 1081 tarihinde Bizans'ın yeni imparatoru oldu. Onun imparator olmasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girmiş oldu. Çünkü Bizans'ın yeni imparatoruyla Süleyman Şah'ın bir ittifakı bulunmuyordu. Bu yüzden Süleyman Şah, kuvvetleriyle beraber Üsküdar sahillerine kadar akın faaliyetlerinde bulunmaya devam etti. O, sahilde oluşturduğu karakollar ve gümrük daireleriyle boğazı kullanan gemilerden de vergi alıyordu. I. Aleksios, her ne kadar Süleyman Şah'ın kuvvetlerini Bizans başkenti sınırlarından püskürtmek için faaliyetlerde bulursa da başarılı olamadı. O, Süleyman Şah'ın akınlarına engel olmak için faaliyetlerde bulunduğu sırada İmparatorluğun batı toprakları ise Normanlar tarafından istilâ edilmeye başlandı. Bundan dolayı I. Aleksios, Süleyman Şah ile antlaşma yoluna gitmek zorunda kaldı. Böylelikle 1081 yılında Drakon Suyu Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Bizans İmparatorluğu doğu sınırlarını güvence altına alırken Türkiye Selçuklu Devleti de batı sınırlarını güvence altına aldı. Bu antlaşmanın bir diğer önemi ise Bizans İmparatorluğu'nun hukuken Türkiye Selçuklu Devleti'ni tanınmasıdır.

Süleyman Şah, bu antlaşmayla birlikte yönünü Güney-Doğu Anadolu'ya çevirdi. O, Anadolu'da Bizans hâkimiyetinin zayıflamasıyla bu durumu fırsata çeviren Philaretos Brachamios'un kurduğu Ermenî Prensiği'ne ait şehirleri elde etmek için harekete geçti. Brachamios'un hâkimiyet alanını Harput'tan Kilikya bölgesine kadar genişletmesi ve Büyük Selçuklu Devleti'nin desteğini kazanması Süleyman Şah'ın bu bölgeye hareketini gerekli kılıyordu. Bu sebeple o, 1082 yılında Tarsus'u, 1083 yılında ise Adana, Masisa, Anabarza ve Kilikya bölgesinin bütün şehirlerini fethetti. Süleyman Şah'ın Tarsus'u feth ettikten sonra Şîf kadısı İbn Ammâr'a elçi göndererek kadı ve hatip göndermesini istemesi onun Sultan Melikşah ile ilişkisini ve siyasî rekabetini göstermesi açısından önemlidir. Süleyman Şah'ın fethedilen şehirlere vali ve kumandanlar atadıktan sonra dönemin tarihî kayıtları incelendiğinde başkent İznik'e geri gittiği anlaşılmaktadır.

Süleyman Şah başkente döndükten sonra burada fazla kalmadan Antakya valisi ve Philaretos'un oğlunun daveti üzerine yerine Ebû'l-Kasım'ı bırakarak Antakya seferine çıktı. O, seferini Suriye-Filistin Selçuklu Hükümdarı Tutuş ve Musul Emîri Şerefüddevle Müslim'den gizlemek için hareketini geceleri sürdürdü. Süleyman Şah'ın hareketini gizlemesinin nedeni adı geçen kişilerin şehre kuvvetlerini gönderme ihtimâllerinin bulunmasıdır. O, Antakya'ya doğru hareketini sürdürürken Philaretos ise Melikşah'ın yanından Urfa şehrine ulaşmıştı ve süvarileri de Antakya şehrinde değildi. Neticede 12 gün sonra Antakya'ya varan Süleyman Şah, 300 kişilik kuvvetiyle 12 Aralık 1084 tarihinde şehri ele geçirdi. O şehri ele geçirdiğinde Philaretos'un adamları ve halkın bir kısmı iç kaleye çekilmişti. Bunun üzerine Süleyman Şah bu kaleyi kuşattı. Bu kuşatma kaleye sığınanların erzak ve sularının bitmesiyle son buldu. Süleyman Şah'ın kendilerine eman vermesini gören sığınmacılar kaleyi 12 Ocak 1085 tarihinde ona teslim ettiler.

Antakya şehrinin fethedilmesinden sonra Süleyman Şah Bagras, Samandağı, İskenderun, Derbesak, Artah, Hârim, Telbâşir, Gaziantep gibi Antakya'ya bağlı yerleri ele geçirdi. Süleyman Şah'ın bu hareketleri Musul emîri Arap Şerefüddevle Müslim'i rahatsız etti. Çünkü Şerefüddevle Müslim'in bu bölgede bağımsız bir hâkimiyet oluşturma planı mevcuttu. Ayrıca o, Philaretos'tan cizye vergisi de alıyordu. Musul Emîri Müslim, Philaretos'tan aldığı cizyeyi bu kez Süleyman Şah'tan istedi. Doğal olarak Süleyman Şah kendisinin de Müslüman olması sebebiyle bu talebi reddetti. Netice itibariyle 20 Haziran 1085 tarihinde iki taraf Kurzâhil adlı mevkinin yakınlarında muharebeye tutuştu. Mücadele esnasında Müslim'in kuvvetleri arasında bulunan Emîr Çubuk taraf değiştirerek Süleyman Şah'ın yanında yer alınca Müslim, rakibi karşısında zayıf düştü. Ayrıca harp esnasında Arap kökenli kuvvetleri bozguna uğrayarak savaşı terk etti. Bunun üzerine mücadeleyi kaybedeceğini anlayan Şerefüddevle Müslim beraberindeki 400 Ukaylî süvarisi ile kaçmaya başladı. Ancak kendisini takip eden Süleyman Şah'ın kuvvetleri tarafından mızrak darbesiyle öldürüldü. Bu galibiyet sonrası Süleyman Şah, Temmuz 1085 tarihinde Haleb şehrini kuşattı ve Müslim'i de Haleb şehri kapısına defnettirdi.

Kurzâhil Savaşı'nda galip gelen Süleyman Şah, Haleb'i yaklaşık bir ay süre ile kuşatma altına aldı. Ancak o bu kuşatmada başarı elde edemeyince güneye inerek

Şeyzer şehrinden haraç aldı. Ardından Efâmiye, Hama, Maarretünnu'man, Kınnesrîn, Kefertâb, Humus'a bağlı Latmin'i fethederek buralara kendi adamlarını yerleştirdi. Süleyman Şah bu faaliyetlerinin devamında ilk seferde alamadığı Haleb şehrine tekrar hareket etti ve Nisan-Mayıs 1086 tarihinde tekrar kuşattı. O şehri ilk kuşattığı sırada Haleb Valisi Şerif Ebû Ali Hasan b. el-Huteytî, şehrin kalesinin kumandanı ve aynı zamanda Müslim'in de amcası oğlu olan Sâlim b. Mâlik ile anlaşarak Sultan Melikşah'tan yardım istemişlerdi. Ancak Süleyman Şah'ın şehri ikinci kez kuşatmasına rağmen yardım alamayan el-Huteytî, Kilâboğulları Emîri Mubarek b. Şibl ile buluşarak, şehri kendisine teslim edeceğini söylemesi için Tutuş'a gönderdi. Bunun üzerine Tutuş, Nisan-Mayıs 1086 tarihinde Şam şehrinden Haleb'e doğru harekete geçti. Ayrıca Melik Tutuş'un emrinde ünlü Selçuklu komutanı Artuk Bey de bulunmaktaydı. el-Huteytî'nin Tutuş'u davet ettiğini öğrenen Süleyman Şah onu karşılamak için beraberindeki kuvvetleriyle birlikte hızlı bir şekilde harekete geçti. Netice itibarıyla iki taraf Haleb şehrine 3 mil uzaklıkta bulunan Aynü Seylem adındaki mevkide 5 Haziran 1086 tarihinde mücadeleye girişti. Mücadelenin devam ettiği esnada Kurzâhil Savaşı'nda Süleyman Şah'ın tarafına geçen Çubuk Bey, bu sefer taraf değiştirerek Tutuş'un safında yer aldı. Bu sebepten ötürü Diğer Türkmen Beylerinin taraf değiştirmesi ve Artuk Bey gibi askerî kalibiyeti yüksek birinin Tutuş'un tarafında yer alması sebebiyle Süleyman Şah'ın kuvvetleri bozguna uğradı.

Süleyman Şah, kuvvetinin bozguna uğramasına rağmen mücadelesini sürdürdü. Fakat onun bu mücadelesi mağlup olmasına engel olmadı ve hayatını kaybetti. Süleyman Şah'ın ne şekilde öldüğü ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte Sıbt İbnu'l-Cevzi ve Urfalı Mateos'un vermiş olduğu bilgileri esas alarak savaş meydanında öldüğü düşünülmektedir. Onun ölümüyle birlikte oğulları Kılıç Arslan, Kulan Arslan, vezîri Hasan b. Tahir ve bir kısım askeri, Tutuş tarafından esir alınarak Antakya'ya götürüldü. Fakat Sultan Melikşah, düzenlediği Suriye seferi sonunda Süleyman Şah'ın oğullarını Büyük Selçuklu Devleti'nin başkenti İsfahan'a götürdü. Böylelikle Kılıç Arslan ve Kulan Arslan babalarıyla aynı kaderi paylaşmış oldular.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman İbnü'l-Cevzî: **El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092)**, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Acun, Fatma: “Şebinkarahisar”, **DİA**, C. 38, TDVY., İstanbul 2010, s. 393-395.
- Afyoncu, Erhan: **Süleyman Şah Türbesi**, Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2015.
- Aka, İsmail: “Aksarâyî, Kerîmüddin”, **DİA**, C. 2, TDVY, İstanbul 1989, s. 293.
- Albayrak, Kadir: “Keldânîler”, **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 207-210.
- Alican, Mustafa: **Malazgirt 1071: Kıyametin İlk Günü**, Kronik Kitap, 4.bs., İstanbul 2017.
- Alptekin, Coşkun: **Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)**, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985.
- Alptekin, Coşkun: “Selçuklular Döneminde Kayseri”, **I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri**, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yay., Kayseri 1987, s. 16-18.
- Alptekin, Coşkun: “Türkiye Selçukluları”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, C. 8, Çağ Yay., İstanbul 1988, s. 209-380.

- Altan, Ebru: “Ortaçağ’da Antakya (969-1098)”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, yay. haz. Abdülkerim Özaydın v.d., Dünya Yay., İstanbul 2008, s. 323-234.
- Agacanova, Sergey **Oğuzlar**, çev. Ekber N. Necef, Selenge Yay., İstanbul 2002.
- Grigoreviç:
- Aghdam, Gaye “Türkiye Selçukluları Devleti’nde Yöneten-Yönetilen İlişkileri”, **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Yavuzcan Anvarian:
- Ahmed b. Mahmud: **Selçuk-Nâme**, haz. Erdoğan Merçil, Tercüman Yay., İstanbul 1977.
- Ahmedî: “Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman”, **Osmanlı Tarihleri**, haz. Çiftçioğlu N. Atsız, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947. s. 3-28.
- Akyol, Hasan-Kaya, Erol: “Melikşah Dönemi”, **Selçuklular Tarihi El Kitabı**, ed. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 135-145.
- Andreasyan, Hrant D.: “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 1, Sy. 1, İstanbul 1949, s. 95-118.
- Andreasyan, Hrant D.: “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C. 1, Sy. 2, İstanbul 1950, s. 401-438.
- Anna Komnena: **Alexiad: Malazgirt’in Sonrası**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim: **Anadolu Selçukluları Tarihi**, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluğ, Uzluğ Basımevi, Ankara 1952.

- Anonim: **Tevârîh-i Âl-i Osman**, nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1992
- Anonim: **Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)**, haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- Anonim: **Tarîh-i Âl-i Selçuk (Selçuknâme)**, trc. ve not. Halil İbrahim Gök v.d., Atıf Yay., Ankara 2014.
- Arık, Feda Şamil: “Hocam Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen”, **Türk Kültürü**, C. 33, Sy. 382, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1995, s. 103-115.
- Artuk, İbrahim: **Artuk Beğ**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- Âşıkpaşaoğlu Ahmed
Âşıkî: **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013.
- Ateş, Ahmed: “Yabgulular Meselesi”, **Bellekten**, C. 29, Sy. 115, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965, s. 517-525
- Avcı, Casim: “Mutasım-Billâh”, **DİA**, C. 31, TDVY., İstanbul 2006, s. 380-382.
- Avcı, Casim: “Prof. Dr. Işın Demirkent (1938-2006)” **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sy. 15, İSAM Yay., İstanbul 2006, s. 227-237.
- Avcioğlu, Doğan: **Türklerin Tarihi**, C. 2, Tekin Kitabevi, Ankara 1992.
- Aydınlı, Abdullah: “Semâ”, **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 457-458.
- Aydınlı, Osman: **Fetihden Sâ mânîler’in Yıkılışına Kadar (93-389/711-999) Semerkant Tarihi**, İsam Yay., İstanbul 2011.

- Ayhan, Hasan: “Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân (transkripsiyon, inceleme, dizin)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Ayönü, Yusuf: “Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)”, **Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.
- Ayönü, Yusuf: **Selçuklular ve Bizans**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî: **Bezm u Rezm**, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- Balık, İbrahim: **Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- Barthold, Wilhelm: **İlk Müslüman Türkler**, çev. M. A. Yalman, T. Andaç, N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.
- Başar, Fahameddin: “Ertuğrul Gazi’nin Yaşadığı Dönemde Anadolu’nun Siyasî Durumu”, **X. Osmanlı Sempozyumu**, Ertuğrul Gazi’yi Anma Ve Söğüt Şenliği Vakfı Yay., Söğüt 1996, s. 15-26.
- Başar, Fahameddin: “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç: Hocaların Hocası”, **Popüler Tarih**, Sy. 65, Dünya Yay., İstanbul 2006, s. 76-81.
- Başar, Fahameddin: “Prof. Dr. Işın Demirkent’in Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, yay. haz. Abdülkerim Özaydın, Fahameddin Başar v.d., Dünya Basınevi, İstanbul 2008, s. 3-25.
- Baştav, Şerif: “Sabir Türkleri” **Bellekten**, C. 5, Sy. 17-18., Ankara 1941, s. 60-61.

- Baştav, Şerif: “Avrupa Hunları”, **Genel Türk Tarihi**, ed. Hasan Celâl Güzel v.d, C. 1, Semih Ofset, Ankara 2002, s. 597-652.
- Baştav, Şerif: “Sabir Türkleri”, **Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., C.1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- Baştav, Şerif: “Avrupa Hunları”, **Türkler**, C. 1, ed. Hasan Celâl Güzel v.d, C. 1., Semih Ofset, Ankara 2006, s. 853-886.
- Batır, İsmet Burak: “Selçuklu Başkenti İznik”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan: “Câm-ı Cem-Âyîn”, sad. Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlı Tarihleri**, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 373-400.
- Bayrak M. Orhan: **Türk İmparatorlukları Tarihi**, Bilge Karınca Yay., İstanbul 2002.
- Bayram, Mikâil: **Danışmend Oğulları Devleti’nin Bilimsel ve Kültürel Mirası**, y.y., y.y, 2009.
- Bedirhan, Yaşar: **Selçuklular ve Kafkasya**, Çizgi Yay., Konya 2000.
- Bazın, Marcel: “Kazvin”, **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 154-155.
- Bezer, Gülay Öğün: “Harput’ta Bir Türkmen Beyliği: Çubukoğulları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sy. 1, Isparta 1995, s. 80-102.
- Bezer, Gülay Öğün: “Şeyzer”, **DİA**, C. 39, TDVY, İstanbul 2010, s. 106-107.
- Bezer, Gülay Öğün: “Ukaylılar”, **DİA**, C. 42, TDVY, İstanbul 2012. s. 59-61.

- Bezer, Gülay Ögün: “Türkiye Selçukluları’nın Güneydoğu Siyaseti”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sy. 12, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2012, s. 84.
- Bezer, Gülay Ögün: “Anadolu’nun Fethi ve Drakon Çayı Antlaşması’nın Bu Süreçteki Yeri”, **TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Türkiye Yazarlar Birliği, Sy. 12, Ankara 2014, s. 21-35.
- Biga, Hasine: “Tarih-i Nihâdî”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Birbiçer, Ali: “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Torunlarına Dair”, **Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan**, ed. Emine Uyumaz v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 237-244.
- Birinci, Ali: **Osman Turan**, Alternatif Yayınları, Ankara 2003.
- Birinci, Ali: “Bir Tarihçinin Potresi Osman Turan’ın Hayatı ve Eserleri”, **30. Vefat Yıldönümünde Büyük Tarihçi Osman Turan**, haz. İsmail Kara, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul y.y., s. 15
- Bozkurt, Nahide: “Hârûnürreşîd”, **DİA**, C. 16, TDVY., İstanbul 1997, s. 258-261.
- Bozkurt, Nahide: “Me’mûn”, **DİA**, C. 29, TDVY., İstanbul 2004, s. 101-104.
- Brosset, Marie Félicité: **Gürcistan Tarihi**, çev. Hrand Dink Andreasyan, not. ve haz. Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Bündârî b. Muhammed : **Zubdetü’n-Nusra ve muhbetü’l-‘usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, trc. Kıvameddin Burslan, 3.bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

- Chalandon, Ferdinand: **Règne D'Alexis Ier Comnène (1081-1118)**, A. Pıcard Et Fıls, Paris 1900.
- Chrysostomides, Julian: “11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu”, **Türkiye Tarihi (Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453)**, ed. Kate Fleet, C. 1, çev. Ali Özdamar, Kitap Yay., İstanbul 2012, s. 27-79.
- Cahen, Claude: “Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure”, **Turcobyzantina et Oriens Christianus**, ed. Claude Cahen, Hélène Ahrweiler, Variorum Reprints, London 1974, s. 14-27.
- Cahen, Claude: “Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi”, çev.Yaşar Yücel, Bahaeddin Yediyıldız **Belleten**, C. 51, Sy. 201, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 1375-1431.
- Cahen, Claude: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Cahen, Claude: “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı” **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 6., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 203-214.
- Çay, Abdulhaluk, Mehmet: “Türk Tarihi ve Kültürü Kavimler Göçü ve Doğu ve Orta Avrupa'da Türkler (Avrupa Hunları, İtil/Volga Bulgarları, Tuna Bulgarları)”, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi**, Ankara 2009, s. 1-14.
- Çaycı, Ahmet: **Selçuklularda Egemenlik Sembolleri**, İz Yay., İstanbul 2008.
- Çetin, Neşe: “Bir Tarihçi ve Aydın olarak Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hayatı ve Eserleri”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

- Çimen, Cihan: “Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (Kuruluştan 897/1487’e kadar)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Darkot, Besim: “Anadolu”, **İA**, C. 1, MEB., İstanbul 1940, s. 428-430.
- Darkot, Besim: “Antalya”, **İA**, C.1, MEB, İstanbul 1940, s. 459-462.
- de Groot J. M. v.d.: **2500 Yıllık Çin İmparatorluk Belgelerinde Hunlar ve Türkistan**, Pan Yay., İstanbul 2011.
- Demirci, Nurdan: **Prof. Dr. Osman Turan’ın Hayatı ve Eserleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1994.
- Demirkent, Işın: “Bizans”, **DİA**, C. 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 230-244.
- Demirkent, Işın: **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.
- Demirkent, Işın: “Maarretünnu’mân”, **DİA**, C. 27, TDVY, İstanbul 2003, s. 274-276.
- Demirkent, Işın: “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, **Bellekten**, C. 67, Sy. 248, TTK., Ankara 2003, s. 93-110.
- Demirkent, Işın: “Misis”, **DİA**, C. 30, TDVY., İstanbul 2005, s. 178-181.
- Donuk, Abdülkadir,: “Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu’nun Hayatı ve Eserleri”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sy. 13, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s. 1-31.

- Donuk, Abdülkadir: **Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu**, Acar Yay., İstanbul 1989.
- Donuk, Abdülkadir: “Kafesoğlu, Halil İbrahim”, **DİA**, C. 24, TDVY, İstanbul 2001, s. 145-146.
- Durmuş, İlhami: “Sakalar ve Hunlar Döneminde Anadolu’da Türk Varlığı”, **Eski Ön Asya Uygarlıklarından Günümüze Anadolu’da Türk Varlığı**, ed. Zekeriya Türkmen, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, s. 83-101.
- Ebü’l-Ferec İbnü’l-İbrî: **Târîhu Muhtasari’-d-Düvel**, çev. Şerafeddin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Emecen, Feridun M.: “Antalya”, **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 232-235.
- Emecen, Feridun M.: **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul 2012.
- Enverî: **Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2012.
- Erdem, İlhan: “Türkiye Selçuklularında Fetih Metodu ve Uygulanışı”, **I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, C. 1., Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya 2001, s. 297-309.
- Eren, Cuma: “Arslan Yabgu ve Yabgulular”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2015.
- Ersan, Mehmet: **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.

- Ersan, Mehmet:
Alican, Mustafa
- Sorularla Selçuklular Tarihi : Osmanlı'dan Önce Onlar vardı Türkiye Selçukluları**, C. 2, Timaş Yay., İstanbul 2013.
- Erzi, Adnan Sadık:
- “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar”,
Belleten, C. 14, Sy. 53, TTK, Ankara 1950, s. 85-107.
- Evliya Çelebi b. Derviş
Mehammed Zıllî:
- Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Topkapı Sarayı Bağdat 305 Yazmasının Transkripsiyonu-Dizini**, haz. Seyit Ali Kahraman v.d., C. 3. Yky Yay. İstanbul 1999.
- Evliya Çelebi b. Derviş
Mehammed Zıllî:
- Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Sivas- Gazze-Sofya-Edirne**, haz. Seyit Ali Kahraman v.d., C.3/1, Yky Yay., İstanbul 2006.
- Gallota, Aldo:
- “Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devleti'nin Kökenleri: Bir İnceleme”, **Osmanlı Beyliği (1300-1389)**, ed. Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997.
- Gelibolulu Mustafa
Âli Efendi:
- Kitâbü't-Târih-i Kühü'l Ahbâr (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan, Fatih Sultan Mehmed'in Vefatına Kadar)**, haz. Ahmet Uğur v.d., C. 1/1, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1997.
- Genç, Reşat:
- Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- Genç, Vural:
- “İdris-i Bitlisî Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (tahlil ve tercüme)”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Gordlevskiy, Vladimir
Aleksandroviç:
- Küçük Asya'da Selçuklular**, trc. Abdülkadir İnan, yay. haz. Timurlan Omorov, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 144-145.

- Gök, İbrahim: “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşah”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 36, Konya 2014, s. 217-251.
- Gökalp, Cevdet: **Çin Kaynaklarına Göre Shih-Wei Kabileleri (Proto-Moğollar üzerinde bir etüd denemesi)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1973.
- Göksu, Erkan: “Târîh-i Güzîde’ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 8, Sy. 27, Ankara 2008, s. 23-33.
- Gömeç Saadettin: **Türk-Hun Tarihi**, Berikan Yay., Ankara 2012.
- Gregory Abû'l-Farac: **Abû'l-Farac Tarihi**, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1950.
- Gregory Abû'l-Farac: **Abû'l-Farac Tarihi**, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. 1, 3. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Grignaschi, Mario: “Sabirler, Hazarlar ve Göktürkler”, **VII. Türk Tarih Kongresi: Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 1., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972, s. 230-250.
- Grousset, René: **Başlangıcından 1071’e kadar Ermenilerin Tarihi**, Aras Yay., İstanbul 2005.
- Gürün, Kâmuran: **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, C. 1, Karacan Yay., Ankara 1981.
- Gündüz, Tufan: “Kars”, **DİA**, C. 24, TDVY., İstanbul 2001, s. 515-518.
- Günaltay, Şemseddin: **Yakın Şark: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları**, C. 4/2, 2.bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.

- Günaltay, M. Şemseddin: **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, yay. haz. Yüksel Kanar, Endülüs Yay., İstanbul 1991.
- Günay, Umay Türkes: **Türklerin Tarihi (Geçmişten Geleceğe)**, Akçağ Yay, Ankara 2006.
- Güzel, Fatih: “Irak Selçuklu Devleti’nin Yıkılmasında Halife Nâsır li-Dinillâh’ın Rölü”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, Sy. 6, Çankırı 2015, s. 75-92.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali: “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 29, Konya 2011, s. 231-260.
- Hadîdî: **Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991.
- Hadîdî: **Hadîdî Tarihi (1285-1523)**, haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.
- Halaçoğlu, Yusuf: “Bağrâs”, **DİA**, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 450-451.
- Hamdullâh Müstevfî-î Kazvînî: **Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)**, ed. Erkan Göksu, yay. haz. Ayşe Ayna v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015.
- Hartmann, Angelika: “Nâsır-Lidînillah”, **DİA**, C. 32, TDVY, İstanbul 2006, s. 399-402.
- Hâvendşâh bin Mîrhând: **Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)**, trc. ve not. Erkan Göksu, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

- Hoca Sadettin Efendi: **Tacü't-Tevarih**, s.nşr. İsmet Parmaksızoğlu, C. 1, 2. bs., Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1979.
- Honigmann, Ernst: **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, trc. Rikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1970.
- Ioannes Zonaras: **Tarihlerin Özeti**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- İbn Battûtâ et-Tancî: **İbn Battuta Seyahatnamesi (Tuhfetu'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-emsâr ve Acâibi'l-esfâr)**, sad. ve haz. Dr. Mümin Çevik, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- İbn Bîbî: **El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)**, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- İbn Kesîr: **El-Bidaye ve'n-Nihaye (Büyük İslâm Tarihi)**, C. 12, trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul 1995.
- İbnü'l-Adîm: **Bugyetü't-taleb fî tarihi'l-Haleb (Biyografilerle Selçuklu Tarihi)**, trc. not. ve açık. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982.
- İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular**, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- İbnü'l-Azîmî: **Azimi tarihi : Selçuklularla ilgili bölümler (h. 430-538)**, yay. haz. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- İbnü'l-Ezrak: **Mervâî Kürtleri Tarihi**, trc. M. Emin Bozarıslan, C. 1, 2. bs., Koral Yay. İstanbul 1990.
- İbnü'l-Esîr: **el-Kâmil fî't-târih (İslâm Tarihi)**, trc. Abdülkerim Özeydin, C. 9, Bahar Yay., İstanbul 1987.

- İbnü'l-Esîr: **el-Kâmil fi't-târih (İslâm Tarihi)**, trc. Adbülkerim Özeydin, C. 10, Bahar Yay., İstanbul 1987
- İbn-i Kemâl: **Tevârih-i Âl-i Osman**, yay. haz. Şerafettin Turan, 1. Defter, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- İğci, Alper: “Anonim Tevârih-i Âl-i Osman (687-920/1288-1514) İnceleme ve Metin”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.
- İnalçık, Halil: “Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg”, **Kuruluş: Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak**, ed. Elif Ayla, Hayykitap, İstanbul 2010, s. 109-170.
- Kafalı, Mustafa: “Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Tarih İçinde Harput**, ed. Nâmık Açıkgöz, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ 1992, s. 21-32.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Selçuk'un Oğulları ve Torunları”, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, Ankara 1958, s. 117-130.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Arslan b.Selçuk”, **Küçük Türk İslâm Ansiklopedisi**, C. 1, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1974, s. 174-175.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Malazgirt”, **İA**, Milli Eğitim Bakanlığı, C. 7, İstanbul 1970, s. 239-248.
- Kafesoğlu, İbrahim: **Selçuklu Tarihi**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., İstanbul 1972.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sy. 10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979-1980, s. 1-28.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Alparslan” **DİA**, C. 2, TDVY, İstanbul 1982, s. 526-530.

- Kafesoğlu, İbrahim: **Türk Milli Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1977.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihî Ehemmiyeti”, **60. Doğum yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, haz. Osman Turan, 3. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 259-274.
- Kallek, Cengiz: “Mâverdi”, **DİA**, c. 28., TDVY, İstanbul 2003, s. 180-186.
- Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa: “Osmanlı Sultanları Tarihi”, çev. İsmail Hakkı Konyalı **Osmanlı Tarihleri**, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 323-362.
- Kaşgarlı, Meliha Aktok: **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, KÖK Sosyal ve stratejik araştırmalar serisi: 1, Ankara 1990
- Kaya, Abdullah: “Başlangıcından 1071’e kadar Türklerin Anadolu’ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, **Ekev Akademi Dergisi**, Sy. 59., Erzurum 2014, s. 211-232.
- Kaya, Yakup-Özalp, Görken Ozan: **Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı**, Atlas Yay., Ankara 2015.
- Kayhan, Hüseyin: “Dânişmendli Devleti’nin İlk Devirleri (1072-1104) Hakkında”, **IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)**, yay. haz. Ali Aktan, Ayhan Öztürk, Hasan Ali Şahin, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 2003, s. 333-350.
- Kayhan, Hüseyin: “Danişmendli-Bizans İlişkileri”, **Selçuklular Döneminde Sivas: Sempozyum Bildirileri (29 Eylül – 01 Ekim 2005)**, ed. İbrahim Yasak, yay. haz. Kadir Küpeli vd., Sivas 2006, s. 97-107.

- Kavas, Ahmet: “Journal Asiatique”, **DİA**, C. 23, TDVY, İstanbul 2001, s. 582-583.
- Keleş, Bahattin: “Memlûkler Döneminde İdarî Yapı”, ed. Hasan Celâl Güzel v.d., **Türkler**, C. 5, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 309-319.
- Keleş, Nevzat: “Şeddâdiler Devleti Tarihi (951-1199)”, **Doktora Tezi**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- Keleş, Nevzat: **Şeddâdiler (951-1199): Ortaçağ’da Bir Kürt Hanedanı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- Kerîmüddin Mahmûd-i Aksarâyî: **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- Kesik, Muharrem: “Cenâbî’ye Göre Türkiye Selçukluları”, **Tarih Dergisi**, Prof. Dr. Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2000, s. 213-260.
- Kesik, Muharrem: “Kutalmış’ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”, **Türk Kültürünü Araştırma Dergisi**, sa. 454., Ankara 2001, s. 97-106.
- Kesik, Muharrem: **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Kesik, Muharrem: “Türkiye Selçukluları’nda Savaş Geleneği Hile ve Taktikleri”, **Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular – Oluşum, Teşkilat ve İşlev-**, ed. Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2008, s. 243-266.
- Kesik, Muharrem: **At Üstünde Selçuklular**, Timaş, İstanbul 2011.

- Kesik, Muharrem: **1071 Malazgirt Zafere Giden Yol**, Timaş Yay., İstanbul 2013.
- Kesik, Muharrem: “Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri”, **Türkiye Selçukluları –Makaleler–**, Kriter Yay., İstanbul 2015., s. 155-183.
- Kesik, Muharrem: “Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları”, **Türkiye Selçukluları –Makaleler–**, Kriter Yay., İstanbul 2015. s. 240-267.
- Kesik, Muharrem: “Antalya’ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi”, **Türkiye Selçukluları –Makaleler–**, Kriter Yay., Ankara 2015, s. 125-134.
- Kesik, Muharrem: “Dânişmendliler”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 15-51.
- Kesik, Muharrem: “Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?”, **Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sy. 5, Konya 2016, s. 95-115.
- Kesik, Muharrem: **Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu’nun Fatihleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- Kesik, Muharrem: **Anadolu Türk Beylikleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018.
- Kenanoğlu, M. Macit: “Mîrî Arazi”, **DİA**, C. 30., TDVY, İstanbul 2005, s. 157-160.
- Kırkpınar, Mahmut: “Mütevekkil-Alellah”, **DİA**, C. 32, TDVY., İstanbul 2006, s. 212-214.
- Kırpık, Güray- Akyol, Hasan: “Kutalmışoğlu Süleymanşah” **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, GrafikKer Yay., Ankara 2012, s. 283-289.

- Kırzioğlu, Mehmet **Kars Tarihi**, Işıl Matbaası, İstanbul 1953.
- Fahrettin:
- Kihtir, Tuğrul: **XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarıyla Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2017.
- Koca, Salim: "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Genel Türk Tarihi**, Ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C. 1, Semih Ofset, Ankara, 2002, s. 457-462.
- Koca, Salim: "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları", **Türkler**, Ed. Hasan Celâl Güzel v.d., C. 1, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2006, s. 651-663.
- Koca, Salim: "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 22, Konya 2007, s. 1-37.
- Koca, Salim: "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleyman-Şâh", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, ed. Ahmet Yaşar Ocak, C. 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, s. 23-26.
- Koca, Salim: "Osmanlılar'dan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu", **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C. 2 Sy. 2, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017, s. 25-53.
- Koçaş, Sadi: "Câber Kalesi ve Türk Mezarı", **Resimli Tarih Mecmuası**, C. 3, Sy. 32, İstanbul 1952, s. 1651-1653.
- Köklü, Sebahattin: "Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Hikâyet-i Zuhur-ı Âl-i Osman (transkripsiyon, inceleme, dizin)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara

Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
2004.

- Köseoğlu, Nevzat: “Onüçüncü Yüzyıla Kadar Türk Dünyası”,
**Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk
Klâsikleri**, haz. Orhan Okay v.d., C. I, Ötüken
Neşriyat - Söğüt Yay., İstanbul 1985.
- Köymen, Mehmet Altay: **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Akyıldız Matbaası,
Ankara 1963.
- Köymen, Mehmet Altay: **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay.,
İstanbul 1976.
- Köymen, Mehmet Altay: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: Kuruluş
Devri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Yay., C. 1, Ankara 1979.
- Köymen, Mehmet Altay: “Süleymanşah ve Anadolu Selçuklu Devletinin
Kuruluşu”, **Bellekten**, C. 57, Sy. 218, Türk Tarih
Kurumu, Ankara 1993, s. 71-79.
- Kurat, Akdes Nimet: **Çaka Bey**, 3. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,
Ankara 1966.
- Kurat, Akdes Nimet: **IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki
Türk Kavimleri ve Devletleri**, Türk Tarih Kurumu,
Ankara 1972.
- Kurat, Akdes Nimet: **Peçenekler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.
- Kuşçu, Ayşe Dudu: “Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin ve Mısır
Politikasına Dair Bazı Tespitler”, **Selçuk Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sy. 27, Konya 2010,
s. 637-664.
- Kuşçu, Ayşe D.: “Türkiye Selçukluları Döneminde Yükselen İki Pozitif
Bilim: Astronomi ve Felsefe”, **II. Uluslararası**

Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu

Selçuklularda Bilim ve Düşünce, ed. Mustafa Demirci v.d., C. 3, Selçuklu Belediyesi Yay., Konya 2013, s. 385-390.

Kuşçu, Ayşe Dudu vd.: **Selçuklu Tarihçiliği'ne Başlarken**, ed. Ayşe Dudu Kuşçu, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya 2017.

Küçükbaşcı, Mustafa Sabri: “Yûnînî, Kutbüddin”, **DİA**, C. 43, TDVY, İstanbul 2013, s. 596-597.

Lane-Poole, Stanley: **Düvel-i İslâmiyye**, çev. Halil Edhem, Maarif Vekâleti, Ankara 1927.

Laurent, J.: Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei, çev. Yaşar Yücel, **Belleten**, C. 52, Sy. 202, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988, s. 219-226.

Levçenko, M. V: **Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi**, çev. Maide Selen, Özne Yay., İstanbul 1999.

Lilie, Ralph-Johannes: **Byzanz: Geschichte des oströmischen Reiches (326-1453)**, 5. bs., C.H.Beck Verlag, München 2010, s. 115.

Lütfi Paşa: **Tevârih-i Âl-i Osman**, nşr. Kayhan Atik, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Mantran, Robert: “Hama”, **DİA**, C. 15, İstanbul 1997, s. 396-398.

Mecit, Songül: “Kingship and Ideology Under The Rum Seljuqs”, **The Seljuqs Politics, Society and Culture**, ed. Christian Lange, Songül Mecit, Edinburgh University Press, Edinburgh 2012, s. 65-66.

Mecit, Songül: **Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi**, İletişim Yay., İstanbul 2017.

- Melikoff, Irene: “Gazi Melik Danişmend Et la Conquete de Sivas”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, C. 4, Güven Matbaası, Ankara 1975, s. 186-195.
- Merçil, Erdoğan: “Büyük Selçuklular”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, , ed. Kenan Seyithanoğlu C. 7, Çağ Yay., İstanbul 1988, s. 95-211.
- Merçil, Erdoğan: **Gazneliler Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.
- Merçil, Erdoğan: **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Merçil, Erdoğan: “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, **XI. Türk Tarih Kongresi: Ankara 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. 2, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 709-721.
- Merçil, Erdoğan: **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- Merçil, Erdoğan: “Büyük Selçuklular”, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)**, İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı Yay., İstanbul 1999, s. 86-109.
- Merçil, Erdoğan: “Türkiye Selçukluları”, **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 6., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 503-528.
- Merçil, Erdoğan: **Büyük Selçuklu Devleti (Siyasî Tarih)**, Nobel Yay., Ankara 2005.
- Merçil, Erdoğan: “Mirdâsiler”, **DİA**, C. 30, TDVY, İstanbul 2005, s. 149-151.

- Merçil, Erdoğan: **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007.
- Merçil, Erdoğan: "Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu", **Selçuklular –Makaleler–**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2011., s. 284-292.
- Mevdûdî: **Selçuklular Tarihi**, çev. Ali Genceli, C. 1, Hilâl Yay., Ankara 1971.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî: **Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]**, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2008.
- Mikhael Attaleiates: **Tarih**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- Mikhail Psellos: **Mikhail Psellos'un Khronographia'sı**, çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Miroğlu, İsmet: "Bayburt", **DİA**, C. 5, TDVY, İstanbul 1992, s. 225-228.
- Müneccimbaşı Ahmed:
b. Lütfullah **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I (Horasan-İrak, Kirman ve Suriye Selçukluları)**, yay. Ali Öngül, c. 1, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.
- Müneccimbaşı Ahmed:
b.Lütfullah **Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II (Anadolu Selçukluları ve Beylikler)**, yay. Öngül, c. 2, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- Naskali, Esko: "Sâsânîler", **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 174-176.
- Nâşir ibn 'Ali El-Hüseyinî: **Ahbâr Üd-Devlet İs-Selçukıyye**, çev. Necati Lügâl, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.
- Necef, Ekber N.: **Karahanlılar**, Selenge Yay., İstanbul 2005.

- Nikephoros Bryennios: **Tarihin Özü**, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- Niğdeli Kadı Ahmed: **Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'ı (Anadolu Selçuklularına Dair Bir Kaynak)**, inc. ve trc. Ali Ertuğrul, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Norwich, John Julius: **Bizans Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)**, C. 2., Kabalcı Yay., İstanbul 2013.
- Ocak, Ahmet: **Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2002.
- Odo de Deuil: **De Profectione Ludovici VII in Orientem**, çev. Virginia Gingerick Berry, W.W. Norton&Company Inc., New York 1948.
- Orkun, Hüseyin Namık: **Peçenekler**, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret İşıltan, 8. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Öcal, Safa: **Devlet Kuran Kahramanlar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987.
- Öngül, Ali: "Saltuklular", **Türkler**, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 461-471.
- Öngül, Ali: **Selçuklular Tarihi: Büyük Selçuklular, Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları**, C. 1, 2. bs., Çamlıca Yay., İstanbul 2014.
- Öngül, Ali: **Selçuklular Tarihi: Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, C. 2, Çamlıca Yay., İstanbul 2014.
- Öz, Mehmet: "Sinop", **DİA**, C. 37, TDVY, İstanbul 2009, s. 252-256.

- Özalp, Ömer Hakan: **Tarihe Adanmış Bir Ömür Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç**, Elmühay Vakfi, İstanbul 2012.
- Özaydın, Abdülkerim: “Arrân”, **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 394-395.
- Özaydın, Abdülkerim: “Arslan b.Selçuk”, **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 402-403.
- Özaydın, Abdülkerim: “Bedr el-Cemâli”, **DİA**, C. 5, TDVY., İstanbul 1992, s. 330.
- Özaydın, Abdülkerim: “Dânişmendliler”, **DİA**, C. 8, TDVY, İstanbul 1993, s. 469-474.
- Özaydın, Abdülkerim: “Anadolu Selçukluları”, **Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Fetihden Sonra Anadolu’da Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri**, C. 8, Kayıhan Yay., İstanbul 1994, s. 86-242.
- Özaydın, Abdülkerim: “Hamdullah el-Müstevfi”, **DİA**, C. 15, TDVY, İstanbul 1997, s. 454-455.
- Özaydın, Abdülkerim: “İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, **DİA**, C. 20, TDVY, İstanbul 1999, s. 132-134.
- Özaydın, Abdülkerim: “İbnü’l-Esîr, İzzeddin”, **DİA**, C. 21, TDVY, İstanbul 2000, s. 26-27.
- Özaydın, Abdülkerim: “İbnü’l-İbrî”, **DİA**, C. 21, TDVY, İstanbul 2000, s. 92-94.
- Özaydın, Abdülkerim: **Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 2001.
- Özaydın, Abdülkerim: “Türklerin İslâmiyeti Kabulü”, **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 239-263.

- Özaydın, Abdülkerim: “Kavurd Bey”, **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 73-74.
- Özaydın, Abdülkerim: “Mezyediler”, **DİA**, C. 29, TDVY, İstanbul 2004, s. 550-551.
- Özaydın, Abdülkerim: “Porsuk”, **DİA**, C. 34, TDVY, İstanbul 2007, s. 325-326.
- Özaydın, Abdülkerim: “Selçuk Bey”, **DİA**, C. 36, TDVY, İstanbul 2009, s. 364-365
- Özaydın, Abdülkerim: “Tutuş”, **DİA**, C. 41, TDVY, İstanbul 2012, s. 446-449.
- Özaydın, Abdülkerim: “Malazgirt Meydan Muharebesi (26 Ağustos 1071)”, **Alp Arslan ve Malazgirt**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yay., İstanbul 2014.
- Özaydın, Abdülkerim: “Saltuklular”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 89-101.
- Özaydın, Abdülkerim: “Mengüçüklüler”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 101-111.
- Özcan, Abdülkadir: “Türkler’de Gaza Ruhu ve Bunun Osmanlılar’daki Tezahürü”, **X. Osmanlı Sempozyumu**, Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yay., Söğüt 1996, s. 9-14.
- Özcan, Abdülkadir: “Gazi”, **DİA**, C. 13, TDVY, İstanbul 1996, s. 443-445.
- Özcan, Abdülkadir: “Neşri”, **DİA**, C. 33, TDVY., İstanbul 2007, s. 20-22.
- Özgüdenli, Osman Gazi: “Mâverâünnehir”, **DİA**, C. 28, TDVY., İstanbul 2003, s. 177-180.
- Özgüdenli, Osman Gazi: “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, **DİA**, C. 35, TDVY, İstanbul 2008, s. 19-21.
- Özgüdenli, Osman Gazi: “Rey”, **DİA**, C. 35, TDVY., İstanbul 2008, s. 40-41.

- Özgüdenli, Osman Gazi: “Urmiye”, **DİA**, C. 42, TDVY, İstanbul 2012, s. 179-180.
- Özgüdenli, Osman Gazi: **Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)**, C. 1., İsam Yay., İstanbul 2013.
- Özkan, Asaf: “Ca’ber Kalesi ve Türk Mezarı”, **Atatürk Dergisi**, C. 5, Sy. 3, Erzurum 2007, s. 197- 209.
- Paksoy, Kadir: “İbn Kesîr’in Hayatı, Eserleri ve Hadis İlimindeki Yeri”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 1999.
- Paydaş, Kazım: “Kutalmışoğulları’nın Urfa ve Havalisine Gelmeleri ve Bu Hadisenin Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşundaki Önemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sy. 155, İstanbul 2005, s. 91-99.
- Pehlivanlı, Hamit: “Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000-1300)”, **Tarih El Kitabı: Selçuklular’dan Bugüne**, ed. Ahmet Nezih Turan, Grafiker Yay., Ankara 2004, s. 7-98.
- Piyadeoğlu, Cihan: **Selçuklular’ın Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey**, Timaş Yay., İstanbul, 2011.
- Piyadeoğlu, Cihan: “Malazgirt Savaşı’na kadar Anadolu’ya Yapılmış Selçuklu Akınları”, **Alp Arslan ve Malazgirt**, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yay., İstanbul 2014. s. 57-81.
- Polat, Muhammed Said: Mogol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İçtimai ve İktisadi Hayat”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997.

- Pritsak, Omelyan: “Karahanlılar”, **İA.**, C. 6, MEB, İstanbul 1967, s. 351-373.
- Ramsay, W.M: **Anadolu’nun Tarihî Coğrafyası**, çev. Mihri Pektaş, MEB, İstanbul 1960, s. 30.
- Rásonyi László: **Dünya Tarihinde Türklük**, İdeal Matbaa, Ankara 1942.
- Rásonyi László: **Tarihte Türklük**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 3. bs., Ankara 1993.
- Râvendî, Muhammed b. Ali Süleyman: **Râhat-üs-Sudûr ve Âyetü’s-Sürûr**, trc. Ahmet Ateş, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1957.
- Reşîdü’-d-dîn Fazlullâh: **Câmi’ü’t Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)**, trc. ve not. Erkan Göksu v.d., Selenge Yay., İstanbul 2010.
- Ruysbroeckli Willem: **Mengü Han’ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)**, çev. Zülal Kılıç, ed. Peter Jackson, David Morgan, Kitap yay. İstanbul 2010.
- Runciman, Steven: **Haçlı Seferleri Tarihi (Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı’nın Kuruluşu)**, çev. Fikret Işıltan, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1986.
- Sabbağ, Abbas-Bozkurt, Nebi: “Müstevfi”, **DİA**, C. 32, TDVY, İstanbul 2006, s. 147-148.
- Sağırlı, Abdurrahman: “Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih ve’l-Ahbâr’ı ve Târîh-i Âl-i Osman’ı (Metinleri ve Tahlilleri)”, **Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Sahillioğlu, Halil: “Antakya”, **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 228-232.

- Sakaoğlu, Necdet: **Türk Anadolu'da Mengücekoğulları**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005.
- Salman, Hüseyin-
Özgüdenli, Osman G.: “Yabgu”, **DİA**, C. 43, TDVY, Ankara 2013.
- Savvidis, Aleksis G.K.: “Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans”, çev. Esin Ozansoy, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sy. 35, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s. 303-313
- Sevgen, Nazmi: **Anadolu Kaleleri**, C. 1, Doğuş Maatbası, Ankara 1960.
- Sevim, Ali: “Artukluların Soyu ve Artuk Beyin Siyasi Faaliyetleri”, **Belleten**, C. 26, Sy. 101, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962, s. 121-146.
- Sevim, Ali: **Suriye Selçukluları: Fetih'ten Tutuş'un Ölümüne Kadar**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yay, Ankara 1965.
- Sevim, Ali-Yücel, Yaşar: **Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.
- Sevim, Ali: **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.
- Sevim, Ali: **Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Sevim, Ali: **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.
- Sevim, Ali: “Artuk b. Eksük”, **DİA**. C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 414-415.

- Sevim, Ali: “Atsız b. Uvak”, **DİA**, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 92-93.
- Sevim, Ali: “Azîmî”, **DİA**, C. 4, TDVY, İstanbul 1991, s. 330-331.
- Sevim, Ali: “Çağrı Bey”, **DİA**, TDVY, C. 7., İstanbul 1993, s. 183-186.
- Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan: **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- Sevim, Ali: “Hârûn b. Han”, **DİA**, C. 16, TDVY, İstanbul 1997, s. 258.
- Sevim, Ali: “İbnü'l-Adîm”, **DİA**, C. 20, TDVY, İstanbul 1999, s. 478-479.
- Sevim, Ali: “İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler”, **Belgeler (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)**, C. 21, Sy. 25, TTK., Ankara 2000, s. 1-84.
- Sevim, Ali: “Malazgirt Muharebesi”, **DİA**, C. 27, TDVY, İstanbul 2003, s. 481-483.
- Sevim, Ali: “Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri”, **Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., C. 1, Berikan Yay., Ankara 2005, s. 127-161.
- Sevim, Ali: “Afşin b. Bekçi”, **Makaleler**, yay. haz. Edip Semih Yalçın v.d., C. 3., Berikan Yay., Ankara 2005, s. 3-11.
- Sevim, Ali: “Kutalmışoğlu Süleymanşah ve Devleti”, **Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., Berikan Yay. Ankara 2005, s. 335-351.
- Sevim, Ali: “Sıbt İbnu'l-Cevzî”, **DİA**, C. 37, TDVY, İstanbul 2009, s. 87-88.

- Sevim, Ali: “Süleyman Şah I”, **DİA**, C. 38, TDVY, İstanbul 2010, s. 103-105.
- Sevim, Ali: **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Sevin, Ali: **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası**, C. 1, 4. bs, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.
- Sıbt İbnu’l-Cevzî: **Mir'âtü'z-zamân fi târîhi'l-a'yân'da Selçuklular**, trc. ve değ. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Sır, Ayşe Nur: “Mehmed Za’ım Câmi’ü’t-Tevârîh (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin)”, C. 1, **Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Solak-Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî: **Solak-Zâde Tarihi**, haz. Vahid Çabuk, C. 1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- Solmaz, Sefer: “Danişmendli Ailesi İle Büyük Selçuklu Hanedanı Arasındaki Akrabalık İlişkileri”, **I. Uluslararası Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler**, yay. haz. Osman Eravşar, C. 2., Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 2001, s. 271-282.
- Solmaz, Sefer: “Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2001, s. 1.
- Solmaz, Sefer: “Danişmend Gazi’nin Anadolu’ya Gelişi”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, ed. Ali Büyük Aslan, Sy. 14, Konya 2002, s. 229-249.

- Solmaz, Sefer: “Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi”, **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, yay. haz. M. Metin Hülagü v.d., Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Streck, M.: “Antakya”, **İA**, C. 1, MEB, İstanbul 1940, s. 456-459.
- Süryanî Mar-Yeşua: **Vakaayi’nâme**, çev. Muallâ Yanmaz, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.
- Süryanî Mihail: **Süryanî Patrik Mihailin Vakainamesi 2. Kısım: (1042-1195)**, çev. Hrant D. Andreasyan, y.y, Ankara 1944.
- Sümer, Faruk-Sevim, Ali: **İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler ve Çeviriler)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971.
- Sümer, Faruk: “Malazgird Savaşına Katılan Türk Beyleri”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Ankara 1975, s. 197-207.
- Sümer, Faruk: **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları**, 3. bs., Ana Yay., İstanbul 1980.
- Sümer, Faruk: “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, **Belleten**, c. 50, Sy. 197, TTK, Ankara 1986, s. 447-489.
- Sümer, Faruk: “Ahlat”, **DİA**, C. 2, TDVY, İstanbul 1989, s. 19-22.
- Sümer, Faruk: **Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları**, c. 2, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- Sümer, Faruk: “Kutalmış”, **DİA**, C. 26, TDVY, İstanbul 2002, s. 480-481.
- Sümer, Faruk: “Selçuklular”, **DİA**, .C 36 TDVY, İstanbul 2009, s. 365-371.

- Sümer, Faruk: “Kirman Selçukluları (1048-1187)”, **DİA**, C. 36, TDVY., İstanbul 2009, s. 377-379.
- Sümer, Faruk: “Tuğrul Bey”, **DİA**, C. 41, TDVY., İstanbul, 2012, s. 344-346.
- Şahin, İlhan: “Çankırı”, **DİA**, C. 8, TDVY., İstanbul 1993, s. 216-218.
- Şahin, İlhan: “Kastamonu”, **DİA**, C. 24, TDVY., İstanbul 2001, s. 585-588.
- Şahin, Haşim: “Selçuklu Devletlerinin Kuruluş Devirlerinde Etkili Olan Amiller Üzerine Bazı Düşünceler”, **Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri (5-6 Kasım 2007)**, yay. haz. Mehmet Alpagu v.d., Sakarya 2008, s. 65-81.
- Şeker, Mehmet: **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1997.
- Şeker, Mehmet: “Süleyman Şah (I), Rukne'd-Din Süleyman Şah b. Kutalmış (Ö. 479/1086)-Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin Kurucusu ve İlk Sultanı (1075-1086)”, **Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sy. 1, Konya 2016, s. 39-50.
- Şeşen, Ramazan: “Cezîre”, **DİA**, C. 7, TDVY., İstanbul 1993, s. 509-511.
- Şeşen, Ramazan: **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul 1998.
- Şeşen, Ramazan: “İmâdüddin el-İsfahânî”, **DİA**, C. 22, TDVY., İstanbul 2000, s. 174-176.

- Şimşir, Sebahattin: “Anadolu’nun Türkleşmesinde Türkmenlerin Rolü ve Tuğrul Bey Döneminde Bizans’a Karşı Verdikleri Mücadele”, **Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, sa. 10., Konya 2010, s. 89-96.
- Şükrullah: “Behcetüttevârîh”, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, **Osmanlı Tarihleri**, C. 1, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1949, s. 39-72.
- Taneri, Aydın: “Ca’ber Kalesi”, **DİA**, C. 6, TDVY, İstanbul 1992, s. 525-527.
- Taneri, Aydın: “Hüsâmeddin Çoban”, **DİA**, C. 18, TDVY, İstanbul 1998, s. 513.
- Taşagül, Ahmet: “Türk”, **DİA**, TDVY, C. 41, İstanbul 2012, s. 467-474.
- Taşkıran, Hasan: **Selçukluların Sürgün Evlatları Yabgulular**, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.
- Tekindağ, M.C Şehabeddin: “Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri”, **Tarih Dergisi**, C. 13, Sy. 17-18, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1963, s. 43-46.
- Toğan, Zeki Velidî: **Umumi Türk Tarihine Giriş**, C. 1, Hak Kitabevi, İstanbul 1946.
- Topal, Nevzat: **Prof. Dr. Osman Turan Hayatı ve Eserleri**, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 2004.
- Tufantoz, Abdürrahim: “Mervânîler”, **DİA**, C. 29., TDVY, İstanbul 2004, s. 230-232.
- Tuncel, Metin: “Anadolu”, **DİA**, C. 3, TDVY, İstanbul 1991, s. 106-109.

- Tuncay, Faruk: “Doğu”, **Türkçe Yunanca Sözlük**, Doğu Dil ve Kültürleri Merkezi, Atina 2000, s. 186.
- Turan, Refik: “Anadolu’nun ‘Gazi’ Unvanlı İlk Türk Beyleri”, **Tarih İçinde Harput**, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay., Elazığ 1992, s. 65-72.
- Turan, Refik: **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1995.
- Turan, Refik: “Türklerin Anadolu’ya Akınları ve Malazgirit Zaferi’nden Önce Anadolu’da Türk Varlığı”, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, ed. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012.
- Turan, Osman: **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1965.
- Turan, Osman: “Büyük Malazgird Zaferi ve Anadolu’da Türk Destanı”, **İslam Medeniyeti Mecmuası**, C. 2, Sy. 22, İstanbul 1969, s. 30-38.
- Turan, Osman: **Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 4. bs., Boğaziçi Yay., İstanbul 1993.
- Turan, Osman: “Süleyman-Şah I. (B. Kutalmış)”, **İA**, C.11, MEB, İstanbul 1970, s. 201-219.
- Turan, Osman: “Selçuklu Tarihi Hakkında Araştırmalar ve Tenkidler: Yabgulular Meselesinin Tarihî Esasları”, **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, C. 3, Sy. 34, İstanbul 1973, s. 26-30.
- Turan, Osman: “Yabgulular Meselesinin Filolojik İzahı” **İslâm Medeniyeti**, C. 3, Sy. 34, İslâm Medeniyeti Vakfı, s. 17-23.

- Turan, Osman: **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Ötüken, İstanbul 2004.
- Turan, Osman: **Selçuklular ve İslâmiyet**, 6. bs., Ötüken Yay., İstanbul 2005.
- Turan, Osman: “Türkiye Selçukluları”, **Makaleler**, haz. Altan Çetin v.d., Kurtuba Yay., Ankara 2010, s. 779-786.
- Turan, Osman: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., 11. bs., İstanbul 2011.
- Turan, Osman: **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları**, 20. bs., Ötüken Yay. İstanbul 2011.
- Turan, Şerafettin: **Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine**, c.1, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- Tülücü, Süleyman: “914. Yıldönümü Dolaysıyla Malazgirt Meydan Savaşı (26 Ağustos 1071)”, **Diyanet Dergisi**, C. 21, Sy. 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1985, s. 27-37.
- Tülücü, Süleyman: “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleleri”, **Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi**, Sy. 7, Erzurum 1986, s. 291-334.
- Uçan, Mustafa: “Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen’in Hayatı ve Eserleri”, **Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı**, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya 2011, s. 1-40.
- Uçak, H. İbrahim: “Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen”, **Bellekten**, C. 58, Sy. 223, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 789-792.

- Umar, Bilge: **Bithynia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkilap Yay., İstanbul 2004.
- Umar, Bilge: **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993.
- Umar, Bilge: **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi: Türkiye Türkleri Ulusunun Oluşması**, İnkılâp Yay., İstanbul 1998.
- Urfalı Mateos: **Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli**, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer- M. Halil Yinanç, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1962.
- Urfalı Mateos: **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer v.d., 2. bs., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- Uyumaz, Emine: "Prof. Dr. Erdoğan Merçil'in Hayatı ve Eserleri", **Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan**, ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik v.d., Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 9-24.
- Ülken, Hilmi Ziya: "Ord. Profesör Mükrimin Halil Yinanç", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 9, Sy. 1, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1961, s. 227-229.
- Üremiş, Ali: **Türkiye Selçukluları'nın Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yay., Ankara 2005.
- Vasiliev, Alexander A.: **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, çev. Tevafil Alkaç, Alfa Yay., İstanbul 2016.
- Witteck, Paul: **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. Fatmagül Berktaş, 3. bs., Pencere Yay., İstanbul 2013.

- Willermus Tyrensis: **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği : Başlangıçtan Kudüs'ün zaptına kadar (I-VIII. kitaplar)**, haz. Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.
- Yalçın, E. Semih-
Özbek, Süleyman : “ Prof. Dr. Ali Sevim Hayatı ve Eserleri”, **Prof. Dr. Ali Sevim Makaleler**, yay. haz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, C. 1, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 1-9.
- Yavuz, Yusuf Şevki: “İbnü'l Cevzî, Ebü'l-Ferec”, **DİA**, C. 20, TDVY, Avcı, Casim, İstanbul 1999, s. 543-549.
- Yazıcı, Tahsin: “Hemedan”, **DİA**, C. 17, TDVY., İstanbul 1998, s. 183-185.
- Yazıcızâde Ali: **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- Yediyıldız, Bahaeddin: “Osman Turan'ın Hayatı ve Eserleri”, **Ölümünün 20. Yılı Münâsebetiyle Prof. Dr. Osman Turan'ın Eserinde Tarih ve Tarihçi İlişkileri İlmî Toplantısı (Ankara – 15-16 Mayıs 1998)**, yay. haz. Bahaeddin Yediyıldız v.d., Türk Yurdu Yay., Ankara 1998, s. 7-15.
- Yıldız, Hakkı Dursun: “Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri”, **Tarih Dergisi**, Sy. 25, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1971, s. 189-196.
- Yıldız, Hakkı Dursun: “Anadolu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Türk Vatanı Olması”, **Tarih İçinde Harput**, ed. Nâmık Açıkgöz, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ 1992, s. 33-44.
- Yiğit, İsmail: “Kinnesrîn”, **DİA**, C. 25, TDVY, İstanbul 2002, s. 419-420.

- Yinanç, Mükrimin Halil: “On ikinci asır tarihçileri ve Muhammed b. Ali el-Azîmî”, **II. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Tebliğler**, TTK, Ankara 1943, s. 673-690.
- Yinanç, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi Selçuklu Devri: Anadolu’nun Fethi**, C. 1, Akşam Matbaası, İstanbul 1944.
- Yinanç, Mükrimin Halil: “Câber”, **İA**, C. 3, MEB, İstanbul 1987, s. 1-2.
- Yinanç, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, yay. haz. Refet Yinanç, C. 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.
- Yuvalı, Abdulkadir: “Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen (1916-1993)”, **Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı**, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Konya 2011.
- Yücel, Yaşar: “Çoban oğulları Beyliği”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 23, Sy. 1.2, Ankara 1965, s. 61-73.
- Yücel, Yaşar: **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi (Çoban-Oğulları Beyliği, Candar-Oğulları Beyliği)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)**, çev. Hrand D. Andreasyan, y.y., y.y., s. 41.
- Dânişmend-nâme**, haz. Necati Demir, yay. Şinasi Tekin v.d., c. 2, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, Harvard 2002.
- “Mübareze”, **Türkçe Sözlük**, haz. Şükrü Haluk Akalın v.d, 11. bs., Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2011.

Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi 1288-1502], haz.
Necdet Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2007.

**XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-Nâme
(1299-1490)**, haz. Necdet Öztürk, Türk Tarih Kurumu,
Ankara 2001.

Elektronik Dökümler

(Çevrimiçi), www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1071.html

(Çevrimiçi), www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c077/tbmm21077029.pdf

(Çevrimiçi), www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c028/tbmm22028008ss0207.pdf

(Çevrimiçi), <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c020/tbmm07020018.pdf>

(Çevrimiçi), Engin, Akyürek,
http://www.tayproject.org/downloads/Bizans_IA_EA.pdf, (20.09.2017 16:25).

(Çevrimiçi), Ausgewählte Literaturnachweise aus dem Bestand der
Akademiebibliothek,
<http://bibliothek.bbaw.de/kataloge/literaturnachweise/peterman/literatur.pdf>,
(04.12.2017 18:42).

(Çevrimiçi), <http://www.tyb.org.tr/selcuklu-tarihinde-bir-otoriteydi-ali-sevim-10916h.htm> (20.12.2017 18:31)